

בינ"ו

עמ"י

עש"ו

ספר הליכות אמת

הלכות

ארבע תעניות, בין המצרים, ותשעה באב
מדריך מעשי

כולל בתוכו אוצר דינים ומנהגים החל מערב י"ז בתמוז
עד י"א באב, פרטי דינים הלכה למעשה

וחונה עליו שורשי ההלכה והוא ליקוט טעמי ההלכות ומקורם
ועוד הרבה טעמים ופירושים נפלאים, ערוכים ומסודרים בסדר
טוב ומועיל, ולשון קלה, עם ציוני מקורות והערות

מאת אמיתי בן הר"ר אבנר גדסי
מו"צ בבית ההוראה 'שערי הלכה'
בראשות הגאון רבי שלמה בן שמעון שליט"א

מהדורה שניה סיון התשס"ט

יוצא לאור ע"י
מכון 'שערי הלכה - הקרן לעידוד לימוד ההלכה'

©

כל הזכויות שמורות

כתובת המחבר:
רחוב יעקב מדהלה 12
רחובות
טלפון 077-9353477
050-9353477

ניתן להשיג את הספר
אצל המחבר
שאלות והערות יתקבלו בברכה לפי כתובת המחבר

לזכרון עולם

לעיינן **אמיתי** ז"ל

בן ציון ושמחה קריטי שיבדל"א
נאסף לעולמו בכ"ח בטבת תשס"ז.

לעיינן **שולמית** ז"ל

בת ציון ושמחה קריטי שיבדל"א
נפטרה בכ"ח באייר תשמ"ז.

ת.נ.צ.ב.ה.

שלמה משה עמאר
הראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

בס"ד, י' שבט תשס"ט
1-81-952 /ס"ט

אגרת ברכה

הובאו לפני גליונות מהספר 'קובץ הלכות לארבע תעניות, בין המצרים ותשעה באב' שערך וחיבר הרב אמיתי גדסי שליט"א, אשר מטרתו לקרב רחוקים ע"י כתיבת מאמרים הלכות ודרשות ועתה כתב הספר עם מקורות מפסקי ראשונים עד אחרוני דורינו. וראיתי שמלאכה גדולה ורבה עשה בטוב טעם ודעת, מתוך עמלה של תורה, ואברכהו שחפץ ה' בידו יצלה, ויהיו כל מעשיו לשם ה' ברוך הוא ויזכה להגדיל תורתו בחן וחסד.

המצפה לישועת ה' ברחמים
שלמה משה עמאר
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

שלמה בן שמעון
חבר
בית הדין הגדול לערעורים בירושלים
רחוב דבורה הנביאה 31 בני ברק

בס"ד י"ז סיון תשס"ח

אמר רבי אלעזר קודם שבא שלמה היתה תורה
דומה לכפיפה שאין לה אזניים עד שבא שלמה
ועשה לה אזניים (יבמות כ"א)

זכה דורנו מה שלא זכו דורות הקודמים שתורה מחזרת על אכסניא שלא
ורבבות רבבות אחינו בני ישראל חוזרים לצור מחשבתם ונתקיים בנו
נבואת הנביא עמוס שאמר הנה ימים באים נאום ה' והשלחתי רעב בארץ
לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דבר ה'.

תיתי לו להרה"ג המהולל רבי אמיתי גדסי שליט"א שלקח לעצמו דרך
לקרב רחוקים בכל מיני פעילות ועשייה וגם להורות לעם הדרך ילכו בה
ואת המעשה אשר יעשון על ידי חיבורו החשוב קובץ הלכות והוא תמצית
ההלכות השייכות לימי בין המצרים ותשעה באב עם פירוט מקורות ההלכה
בכל ענין וענין ועשה אזנים לתורה בכירור כל הלכה להקל על הרוצים
למצוא הלכה ברורה עם מקורותיה והדעות החולקים.

והנה לא באתי לתת הסכמה על ספר הלכה שצריך המסכים לעבור על כל
הלכה והלכה ואין עיתותי בידי וגם לא הגעתי לדבר זה לתת הסכמה ומה
גם חזינן מאן גברא רבה דמסהיד עלויה הוא הרב והגאב"ד דבני ברק הוא
ניהו הגאון ר' שלמה קורח שליט"א אך רציתי לכתוב דברי ברכה לעבודתו
החשובה והזקה על חבר שאינו מוציא מתחת ידו רק דבר מוסכם.

ומידי עייני בספרו ראיתי מה שכתב לאסור גם לנשים בתשעה באב ללמוד
תורה וציין המקורות והנה כן פסק גם רבינו הגדול בחזון עובדיה תעניות
דף שט"ו ושכן כתב גם בשו"ת עמק התשובה ושו"ת רבבות אפרים, וגם
מה שכתב בקובץ שללמוד בספרי מוסר מותר כן פסק שם גם רבינו בחזון
עובדיה.

אמנם בעיקר הלכה זו כתבתי במקום אחר לפלפל קצת בזה דהנה יש להתבונן למה התורה משמחת הלב האם מפני קדושת התורה היא הגורמת לשמחה, או מפני שיש חובה עלינו ללמוד תורה ולכן כשהאדם מקיים תורתו ומצותו ולומד תורה כפי שהוא חייב זה מביא אותו לידי שמחה ויהיה נפקא מינה באשה שאין היא מצווה בלימוד תורה דאם נאמר שהשמחה היא מפני קדושת התורה אם כן מה לי איש ומה לי אשה, ועל אם נאמר כי השמחה היא בגלל היותו חייב בלימוד תורה והוא מקיים מצותו וזה מביא אותו לשמחה אם כן באשה שאין היא חייבת בתלמוד תורה ממילא אין לה שמחה (אמנם לדעות הסוברים שהאשה חייבת ללמוד העניינים שהיא צריכה לקיים כגון הלכות נדה וחלה ושבת ברכות ותפילה עיין בב"י או"ח סימן מ"ז אם כן יש לה עניין של שמחת התורה במה שהיא חייבת ואכמ"ל)

אמנם ראיתי בשו"ת שאגת אריה סימן ס"ט שדן שם אם אדם חייב לעסוק בתורה ביום טוב משום שמחת יום טוב והוא כתב שם וז"ל: מכל מקום הני מילי לאנשים החייבים בתלמוד תורה היא שמחה לאיש במה שעוסק בתורה ומקיים מצות המקום במצוה החביבה וישקולה לפני המקום כנגד כל המצוות, אבל נשים שאינן חייבות בתלמוד תורה אין להן בהן משום שמחה כלל עכ"ל.

אם כן לכאורה יוצא מדבריו שכיון שאין האשה חייבת בלימוד תורה אין לה שמחה בתורה ואם כן יהיה מותר לאשה ללמוד תורה בתשעה באב כיון שאין לה בלימודה שמחה ואם כל האיסור ללמוד תורה בתשעה באב הוא משום שהתורה משמחת אם כן אין האשה אסורה ללמוד כיוון שאין לה שמחה כיון שאינה חייבת בלימוד תורה, ויש לדחות ולומר שיש הבדל בין חיוב שמחה ביום טוב שיוצא בזה על ידי לימוד תורה שזה בודאי שייך רק במי שחייב ללמוד ומקיים חובתו אזי יש לו שמחה יתירה שאפשר לקיים בזה גם שמחת יום טוב בבחינת חציו לה' וחציו לכם, מה שאין כן ביום תשעה באב שגם שמחה פורתא אסור ואם כן לא מיבעיא באיש שחייב הוא בלימוד תורה ששמחתו היא שמחה שלמה שודאי אסור לו ללמוד תורה בט"ב, אלא אפילו אשה שאינה חייבת בלימוד תורה ואין שמחתה שמחה שלימה מכל מקום בודאי שיש לה שמחה פורתא בלימודה ולכן גם אשה אסורה בלימוד תורה ואין שמחתה שמחה שלימה מכל מקום בודאי שיש לה שמחה פורתא בלימודה ולכן גם אשה אסורה בלימוד תורה ביום תשעה באב

ועוד כתב שם המהרש"א בחידושי אגדות שכתב זו"ל: ונראה לי דמה שאסרו ללמוד תורה בתשעה באב לאו דוקא משום שמחה נגעו בה דלא מייתי האי קרא דמשמחי לב אלא בסיפא גבי תינוקות של בית רבן אבל בשאר כל אדם איכא טעמא אחרינא משום שלא ישכח אבלו של יום, ובשאר העסקים נמי אסור מהאי טעמא עיי"ש. אם כן בודאי ממעם זה אחד האישי ואחד האשה שוים בזה ובמקום אחר הארכתני בזה ואכ"מ.

ואסיים בברכה לכבוד הרב המחבר שיפוצו מעינותיך חוצה והיה כעץ שתול על פלגי מים ובכל אשר יפנה ישכיל ויצליח אמן.

החותם לכבודה של תורה

שלמה בן שמועון

הרב שמחה הכהן קוק

הרב הראשי ואב"ד

רחובות

כ"ה כ"ח תמוז תשס"ו

דברי הוקרה וכבוד

חמיש צרות אירעו בי"ז בתמוז, הראשונה בהן, נשתברו בו הלוחות,
כשירד משה מן ההר.....

מכאן התודה ההוקרה והברכה ליקירנו בן העיר 'רחובות' אשר
בה נאמר 'כי עתה הרחיב ד' לנו, ופרינו בארץ' והרב אמיתי גדסי
שליט"א אשר מזכה את העיר בחיזוק וביצור ההלכה, לראשונה,
הלכות הערוכות בבהירות 'נמילת ידים' בלימוד ושינון גדול,
ועתה בהלכות ד' תעניות ובין המצרים' המדויקות אף הן. ונכיר
תודה וברכה לכל אשר יסייע בביצור חומת ההלכה ועזרה לרה"ג
גדסי שעושה גדולות להפצתה ולהרחבתה.

ונחתום ונאמר: בדרך כלל לומדים הלכות בשמחה, ומשננים אותם
בשמחה, אך הלכות אלו של ימי בין המצרים ותחילתם י"ז בתמוז
וחותמים הלי' תשעה באב, נתפלל כי בע"ה לא נצטרך לקיימן, שכן
תקוים בנו נבואת זכריה הנביא: כי 'צום הרביעי' וצום החמישי צום
השביעי וצום העשירי יהפוך לנו' ד' יתברך שמו ויתעלה 'לששון
ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו'.

בברכת התורה

הרב שמחה הכהן קוק

בס"ד

הרב שלמה קורח
רב העיר ואב"ד בני - ברק

לק"י כ"ז ניסן התשס"ז

הביא לפני כבוד הרב אמיתי בן הר"ר אבנר גדסי שליט"א מהעיר
רחובות את קובץ ההלכות בענייני תעניות ובין המצרים שחיבר ובו
הקיף ההלכות כולל המתחדשות בזמנינו ועיטרום במקורות ובירורים
בשרשי כל דין ומנהג.

ולע"ד לסכם וללקט הלכות ולבררם קשה יותר מלחדש, כיון שכאן
צריך כח הכרעה לומר זו תמצית הבנת ההלכה ואין בלתי ...
והשי"ת חנן המחבר בכוחה דהלכתא ובטוחני בעזה"י כי עוד יפרה
וירבה בתורה ויהיה כוכב מזהיר בשמי תורת קדשינו
כה יתן ה' וכה יוסיף לו לעשות חיל

ביקרא דאוריתא
שלמה קורח

בס"ד

אברהם ישראל רובין

רב ומו"צ וראש בד"ץ מהדרין

מח"ס שו"ת נהרות איתן ועמודי שש

רח' ההגנה 2 רחובות 76214

בא לפני כת"י מעשיו להתפאר של הרה"ג מוה"ר אמיתי גדסי שליט"א על צומות ארבעה תעניות בין המצרים ותשעה באב אשר נפשו אותה לאגדם ולכרכם בדפוס.

ואחר עיון בזה ראיתי שהוא מדריך מעשי טוב מאוד בפרט לאלו המתקרבים ורוצים לדעת את המעשה אשר יעשון.

והוסיף על ההלכות פסקות ציונים והערות להסברת הדינים ולהבינם כדי לקיימם בדרך הנכונה.

ויה"ר שחפץ ד' בידו יצליח לחבר עוד חיבורים אשר יש בהם תועלת וטובה

וע"ז באתי עה"ח י' סיון תשס"ט

אברהם רובין

הסכמת הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א

לק"י כ"ח אייר ה'תשס"ז בשי"ח

ראה ראיתי ספר אמרי שפר קובץ הלכות ארבע תעניות בין המצרים ותשעה באב, אשר פעל ועשה איש חי רב פעלים מקבציאל כש"ת הרה"ג אמיתי גדסי שליט"א מעיר רחובות ת"ו, ומזכה בכך את הרבים למצוא עותק לפניהם בטוב טעם ודעת, כל העניינים הנצרכים להלכה ולמעשה ובפרט מה שנתחדש בזמנינו, ולפעלא טבא אמינא יישר, כי הוא כלי מחזיק ברכה מרובה, ורצוי היה לפרט יותר מנהגי ק"ק תימן יע"א. וחפץ הי' בידו יצלה ויוסיף חיל בעבודת הקודש

כעתירת
יצחק רצאבי

מפתח

מה	הנהגות קודם התענית	פרק א'
מח	דיני ד' תעניות וי"ז בתמוז	פרק ב'
נח	החייבים והפטורים מהצום	פרק ג'
סד	דיני עננו	פרק ד'
ע	יתר הלכות תפילה	פרק ה'
עד	קריאת ויחל ודיני העולים	פרק ו'
עח	מנהגי ימי בין המצרים	פרק ז'
פה	ברכת שהחיינו	פרק ח'
פט	תספורת	פרק ט'
צו	אכילת בשר מראש חדש אב	פרק י'
צז	מיעוט שמחה	פרק י"א
ק	בנין וקניה של שמחה	פרק י"ב
קד	קניית כלים ובגדים	פרק י"ג
קט	כיבוס	פרק י"ד
קכ	אכילת בשר ושתית יין	פרק ט"ו
קכח	אכילת בשר בסעודות מצוה	פרק ט"ז
קלב	שבת חזון	פרק י"ז
קלז	רחיצה	פרק י"ח
קמב	דיני ערב תשעה באב	פרק י"ט
קמה	סעודה מפסקת	פרק כ'
קנד	הנהגות בכניסת הצום	פרק כ"א
קנז	החייבים והפטורים מתענית	פרק כ"ב
קסו	ברית מילה ופדיון הבן בתשעה באב	פרק כ"ג
קעב	ישיבה על הארץ	פרק כ"ד
קעה	איסור רחיצה בתשעה באב	פרק כ"ה
קפ	איסור נעילת הסנדל ותשה"מ	פרק כ"ו
קפד	לימוד תורה בתשעה באב	פרק כ"ז
קצ	שאלת שלום ושאר הנהגות היום	פרק כ"ח
קצה	איסור עשיית מלאכה	פרק כ"ט
רא	תפילת ערבית בליל תשעה באב	פרק ל'
רו	סדר הקינות וקריאת איכה	פרק ל"א
רי	הנהגות הבוקר	פרק ל"ב
ריד	תפילת שחרית	פרק ל"ג
רכא	סדר תפילת מנחה וסיום הצום	פרק ל"ד
רכז	ליל י' באב ויומו	פרק ל"ה
רלא	תשעה באב שחל במוצאי שבת	פרק ל"ו
רמג	לזכור החורבן	פרק ל"ז

מפתח העניינים

פרק א' הנהגות קודם התענית מה
 ☆ הכרזה קודם הצום ☆ אכילה ושתייה בלילה קודם התענית ☆ תנאי קודם השינה ☆ מתי לעשות את התנאי ☆ האם מועיל תנאי במחשבה ☆ מנהג המקובלים בתנאי זה ☆ ברכת שהחיינו בליל י"ז תמוז ☆ תספורת בליל י"ז למחמירים בכך מ"ז בתמוז ☆ שמחת שבע ברכות בליל הצום ☆ מתי מתחילים דיני בין המיצרים

פרק ב' דיני ד' תעניות וי"ז בתמוז מח
 ☆ סיבת ארבע תעניות ☆ שלא לפרוש מן הציבור ☆ מהות היום ☆ מה אירע בכל תענית ☆ חיוב בתענית ☆ החייבים בתענית ☆ מי שלא יכול להתענות ☆ האם יש להשלים ביום אחר ☆ כניסת הצום ממתי ☆ רחיצה בג' תעניות ☆ תענית דחווה ליום א' ☆ שלא לנהוג מנהגי אבילות בשבת ☆ רחיצה אם התענית ביום ו' ☆ אכל בתענית בשגגה ☆ לפרוע התענית למי שלא צם ☆ טעימה לצורך התענית ☆ שטיפת הפה בתענית וצחצוח השיניים ☆ מי שיש לו ריח רע בפה ☆ עישון סיגריות והרחת בשמים ☆ בירך על מאכל ונזכר שהוא בתענית ☆ הטועם בשגגה מה דינו לעננו ☆ מכירת מצרכי מזון ביום התענית ☆ עבודת מלצר ביום זה ☆ בעל מכוונת ממתקים ומשקאות ☆ לעיסת מסטיק ☆ תספורת בתענית ב' בטבת וצום גדליה והלילה קודם ☆ תספורת בעשרה בטבת שחל ביום ו' ☆ לקיחת תרופות בתענית בדרך המותרת ☆ הטס ממדינה למדינה לענין כניסת ויציאת הצום ☆ שמיעת זמר ביום התענית ובלילה קודם ☆ חופה בליל התענית ☆ רחיצת הגוף במים חמים ☆ חפיפה ורחיצה לאשה לצורך טבילה ☆ נגיעה במאכלים לצורך י"ז בתמוז שחל בשבת לענין ברכת שהחיינו בליל שבת וביום שבת ☆ סדר הברית בצום כמו בט' באב לענין שתיית הכוס קחנו משם ☆

פָּרָק ג' הַחַיִּיבִים וְהַפְּטוּרִים מִהַצּוּם נח
 ☆ חולה שאין בו סכנה פטור מהתענית ☆ מהו חולה הפטור ☆ כאבי
 שיניים ☆ דין מעוברת וממתי נקראת מעוברת ☆ יולדת, ומניקת,
 ומפלת, דינם ☆ הפסיקה להניק ☆ בריא החש בראשו ☆ זקנים
 ותשושים ☆ אם יצום בייז תמוז יחלה בט' באב ☆ חתן וכלה ובעלי
 הברית וכן בצום שנדחה ליום א' ופדיון הבן בזמנו ☆ המותרים לאכול
 פרטי דינים ☆ מה מותר להם לאכול ☆ האוכל בהיתר האם צריך
 התרת נדרים, ומדוע לא ישלים התענית ☆ קטנים בתענית, ומאיזה גיל
 תענית שעות ☆ למנוע מקטנים מיני מתיקה ☆ סכנה לקטנים
 הצמים ☆ קטן שהגדיל בייז בתמוז והוא צום דחוי ☆ האוכל בהיתר
 חיוב בברכה ☆ האוכל במזיד האם יברך ☆

פָּרָק ד' דִּינֵי עֲנָנָו טז
 ☆ אמירת עננו ביחיד ובשליח צבור ☆ ש"צ היכן אומר עננו ומדוע ☆
 חתימת הש"צ ונוסחה ☆ יחיד המתפלל עם הש"צ היכן אומר עננו ☆
 מי שלא צם לא אומר עננו ☆ עליתו לש"צ ☆ אם אין ש"צ אחר ☆
 יחיד שחתם עננו בברכה ☆ אמירת עננו בערבית קודם הצום ☆
 ובשחרית ומנחה וחלוקי המנהגים ☆ המתפלל ערבית במוצאי הצום
 שהיא תשלומין למנחה מה עם עננו ☆ מי ששכח לומר עננו ☆ נזכר
 אחר שאמר ה' ☆ ש"צ ששכח לומר עננו ☆ ש"צ ששכח גם בשומע
 תפלה ☆ המתפללים מנחה קצרה מתי יאמרו עננו ☆ אמירת עננו
 בצבור רק שיש ו' מתענים ☆ אם אין ששה מתענים ☆ האם ארבעה
 שלא צמים במזיד מצטרפים לעשרה לענין עננו ☆ אם ששה המתענים
 חלקם כבר התפללו או אינם משלימים את התענית ☆

פָּרָק ה' יֵתֵר הַלְּכוֹת תְּפִילָּה ע
 ☆ מנהג הסליחות ☆ אמירתו, מי שאינו מתענה ☆ אמירת אבינו
 מלכנו ☆ כשיש חתן, או ג' בעלי הברית, אמירת נפילת אפיים
 וסליחות ☆ יציאת חתן בסליחות ☆ חיוב חתן ודומיו באמירת
 הסליחות ☆ נפילת אפיים במנחה, כשהיה ברית בביהכ"נ ☆
 כשנמצאים בביהכ"נ ג' בעלי הברית ☆ נפילת אפיים וסליחות בבית

האבל ☆ נשיאת כפיים במנחה ☆ להתפלל סמוך לשקיעה ☆ אם התפללו קודם פלג המנחה ☆ כהן שעלה לדוכן קודם פלג המנחה ☆ אמירת אלוהינו ואלוהי אבותינו במנחה גדולה ☆ כהן שלא צם, האם יכול לישא כפיו ☆ ומה יעשה בברכת כהנים ☆ נשיאת כפיים בבין השמשות ☆ ואחר צאת הכוכבים ☆

פרק ו' קריאת ויחל ודיני העוללים עד

☆ קריאת ויחל ☆ הקריאה במנחה ☆ מנהג ההפטרה ☆ ספרדי שכבדוהו במפטיר ☆ האם יברך על ההפטרה ☆ שיהו שישה מתענים בקריאה ☆ אם אחד מהשישה כבר התפלל ☆ אם לא מתכוון להשלים התענית ☆ בב' וה' כשאינן חמשה מתענים ☆ במקרה הנ"ל מה יקראו בתורה ☆ לא היו שישה, ואחר התפילה הגיעו, מה דינם לעניין קריאת התורה ☆ עליה לתורה למי שאינו מתענה ☆ ואם קראוהו כבר ☆ האם יש הבדל באיזה יום התענית ☆ לשאול את העולה אם הוא צם ☆ בזקן או חלוש לשאלו עם צם ☆ בעל קורא שלא צם ☆ המגביה והגולל שלא צמו ☆ כהן ולוי שלא התענו ☆ כשאינן כהן אחר שצם ☆

פרק ז' מנהגי ימי בין המצרים עד

☆ מהות הימים ☆ להרבות בתפילה בימים אלו ☆ מנהג אמירת תיקון חצות ☆ שלא לומר בר"ח ובערב שבת ☆ תיקון חצות בתשעה באב אחר חצות ☆

ארוסין ונישואין

☆ נישואין עד ר"ח אב ☆ מנהג האשכנזים בזה ☆ לשאת אשה אחר ר"ח ☆ נישואין בר"ח אב ☆ נישואין בליל י"ז בתמוז לאשכנזים ☆ כשהחופה לפני השקיעה ☆ השתתפות בנשואין לאשכנזי מ"ז בתמוז ☆ אשכנזי לנגן בחתונה של ספרדי ☆ שידוכין מ"ז בתמוז עד ר"ח ☆ שידוכין מר"ח אב ☆ להחזיר גרושתו ☆ סעודת ארוסין עד ר"ח, ומר"ח ☆ ארוסין ללא סעודה ☆ לשיר בפה באירוסין ☆ לרקוד באירוסין ☆

שירה ונגינה

☆ איסור שמיעת כלי שיר ☆ שמיעה דרך טייפ ☆ מנגינות דרך הטלפון ☆ שירה בפה ☆ שירה בשבת ☆ שירים הנוגעים לחורבן ☆ שיר להרדים התינוקות ☆ שירה בסעודת מצווה ☆ שמיעת שירים מטייפ בסעודת מצווה ☆ האם בר מצווה נחשב סעודת מצווה ☆ המתפרנס מנגינה ☆ חושש שמא יפטר והו ממקום עבודתו ☆ תלמידים הלומדים נגינה ☆ לנגן ליהודים שאינם שומרים כעת תורה ומצוות ☆ המלמד נגינה לאחרים ☆ חנוכת הבית בימים אלו ☆ הכנסת ספר תורה בימים אלו ☆ עריכת מסיבות סיום בבתי ספר ☆ סעודות הודיה בימים אלו ☆

פָּרָק ח' בְּרַכַּת שֶׁחַיִּינוּ פה

☆ ברכת שהחיינו בימים אלו, והטעם: האם מדין אבילות או משום שזהו זמן פורענות ☆ שהחיינו בליל י"ז בתמוז ☆ שהחיינו בשבת על פרי ☆ על בגד חדש בשבת ☆ קניית בגדים חדשים ☆ קניית שאר דברים המשמחים ☆ קניית בגדים שלא מברכים עליהם שהחיינו ☆ מנעל חשוב האם מותר לקנות ☆ קניית כלים חדשים ☆ ברכת שהחיינו בברית או בפדיון ☆ לכוון בברכה גם על פרי חדש ☆ שהחיינו להולדת הבת ☆ פרי חדש ושהחיינו למעוברת וחולה ☆ קטן בפרי חדש ☆ שכח ובירך על פרי מה עם שהחיינו ☆ שכח ואכל ולא בירך שהחיינו האם ימשיך לאכול ☆ כיצד ינהג לאחר תשעה באב ☆ ברכת הטוב והמטיב בימים אלו ☆ שהחיינו בכניסה לדירה ☆ כניסה לדירה כשאינן ברכת שהחיינו ☆ לדור שם קצת קודם י"ז בתמוז ☆ החילוק בין הימים שקודם ר"ח, לימים שאחר ר"ח ☆

פָּרָק ט' תְּסַפּוּרַת פט

☆ תספורת מיי"ז בתמוז ☆ תספורת משבוע שחל בו ☆ אדם העוסק במלאכה יצוגית וחייב להסתפר ☆ גזירת השפם המעכב האכילה ☆ ספרדי הלומד עם אשכנזים להתגלח בימים אלו ☆ האם מותר לאשכנזי לספר ספרדי ☆ שער הריסים והגבות ☆ שפם הזקן ☆ להסתפר כשחוצץ לתפילין ☆ תספורת לנשים בימים אלו ☆ לצורך מצווה ☆ שאר שערות שבגוף ☆ להתגלח בשביל מראהו במקום

עבודתו ☆ גדולים לספר הקטנים ☆ קטנים שלא הגיעו לחינוך ☆ כשיש כינים או לצורך רפואה ☆ קטנים בתספורת עד שבוע שחל בו לאשכנזים ☆ חלאקה (בגיל 3) לאשכנזים עד שבוע שחל בו ☆ תשעה באב שחל בשבת דין תספורת לספרדים ☆ כניסה לתענית מנוול ☆ תספורת ביום שישי ח' אב או ז' אב ☆ תספורת כשחל ל' לאבלו בימים אלו ☆ כשכלו ל' יום ויש לו ג"כ ברית ☆ תספורת לגי בעלי הברית ☆ מ"ז בתמוז ☆ ובשבוע שחל בו ☆ תספורת לגי בעלי הברית כשתשעה באב חל בשבת או ביום א' בשבוע הקודם ☆ חתן בז' ימי המשתה ☆ ובשבוע שחל בו ☆ תספורת לפדיון הבן ולבר מצווה ☆ לצורך הנחת תפילין ☆ תגלחת לילד בגיל 3 (חלאקה) ☆ סירוק שער הראש ☆ חפיפת פאה נכרית של אישה ☆ סירוק בבית ☆ גזיזת צפרנים ☆ לכבוד שבת ☆ מוהל לסדר צפרניו ☆

פרק י' אכילת בשר מראש חדש אב צו
 ☆ מנהגי אכילת בשר בער"ח אב ☆ אכילת בשר בר"ח ☆ מנהגים השונים באכילת הבשר ☆ מתי מתחיל שבוע שחל בו ☆

פרק י"א מיעוט שמחה צו
 ☆ מיעוט שמחה מר"ח אב ☆ שכרו של הממעט בשמחה ☆ מהו מיעוט ☆ מיעוט שמחה בשבת ☆ ומה הדין בשבת בפרהסיא ☆ שלא לערוך ערבי הצגות ☆ משפט עם הגוי ☆ טיפול רפואי (ניתוח וכדו') ☆ האם כל אב ריע מזליה ☆ משפט עם הגוי אחרי תשעה באב ☆ מיעוט במשא ומתן כיום ☆ ובמשא ומתן של שמחה ☆ שלא להכנס למצב סכנה ☆ טיולים בימים אלו ☆ מבחן נהיגה בימים אלו ☆ קייטנות ומחנות קיץ ☆

פרק י"ב בנין וקנייה של שמחה ק
 ☆ בנין של שמחה ☆ בדבר האבד ☆ בנין לצורך מצוה ☆ לצורך רבים ☆ בניית מעקה לגג ☆ בניית דירה בימינו ☆ ע"י יהודי או ע"י גוי ☆ חתימת חוזה לקניית דירה ☆ חוזה שכירות ☆ ברכת שהחיינו בכניסה לדירה ☆ כניסה לדירה חדשה ☆ כניסה לשכירות חדשה ☆ לצבוע בית

מר"ח ☆ לצייר ציורים על הקירות ☆ הדבקת טפטים ☆ תליית תמונות ☆ שטיפת רצפה ☆ ולכבוד שבת ☆ תיקון דברים בבית ☆ לנקות הגינה ☆ לנטוע אילנות ☆ נטיעה לאכילה ☆

פֶּרֶק י"ג קְנִיית כְּלָיִם וּבְגָדִים קד

☆ קניית כלים חשובים, מכונית ☆ כלים שאינם חשובים ☆ כשלא ימצא אח"כ ☆ לצורך פרנסה ☆ קניית בגדים חדשים ☆ בגד שאין מברכים עליו שהחינו ☆ לקנות בגד ע"מ ללבושו אחר תשעה באב ☆ קניית מנעלים ☆ קניית נעלי בד לתשעה באב ☆ ללבוש קודם ר"ח אב מעט ☆ לקנות בהזדמנות כשהמחירים זולים ☆ כשקנה בהיתר האם יכול ללבוש ☆ קיבל מתנה בדואר ☆ לקנות כשאינו לו בגד ☆ משום כבוד הבריות ☆ אם עבר ולבש בגד חדש ☆ לתפור בגד ☆ הלומדת לתפור ☆ לחתוך בד ללא תפירה ☆ להביא בגד מהחיט או ארון חדש ☆ וכשהדבר אינו בשליטתו ☆ כשהביא בהיתר האם יכול להשתמש בו ☆ להביא בצנעא ☆ קניית בדים וקורות ☆ לבישת בגדים חדשים לבעלי שמחה ☆ חתן בר מצווה בבגד חדש ☆ לבישת בגדי שבת לקרואים לברית ☆ קניית חפצי מצווה ☆ תפילין מזוזה טלית ☆ ליתן מתנה בבין המיצרים ☆ שליחת פרחים ☆ נתינת ספר קודש כמתנה ☆ מתנה לכלה מהחתן המאורס ☆ לקנות ספרים ☆

פֶּרֶק י"ד כִּיבּוּס קט

☆ כיבוס בשבוע שחל בו ☆ לאשכנזים כיבוס מר"ח ☆ המכבס על מנת ללבוש אחרי תשעה באב ☆ גיהוץ בגדים ☆ לגהץ לכבוד שבת ☆ כשאין לו בגד אחר ☆ כיבוס כשאין לו בגד אחר ☆ כשיש בגד אך מלוכלך מזיעה ☆ כיבוס לכבוד שבת ☆ האם נקנוס אותו ☆ כיבוס גופיות וגרבים ☆ כיבוס ממחטות אף וסמרטוטים ☆ בגדים מלוכלכים עם סכנת זיהום ☆ לנקות כתם במים ☆ לשרות בגד במים ☆ יהודי לכבס בגד של גוי ☆ ואם יעשה כן בצינעה ☆ פתיחת מכבסה בימים אלו ☆ למסור בגד לכובס גוי ☆ כשמתכוון ללבושם אחר תשעה באב ☆ למסור קודם כשידוע שהגוי יכבס בימים אלו ☆ צחצוח נעלים ☆ הברקתם ☆ ולכבוד שבת ☆ כיבוס בגדי קטנים ☆ תינוקות שמלכלכים

תדיר ☆ כיבוסם בצנעה ☆ כיבוס בגדי תינוקות הרבה יחד ☆ לכבס
 בגדי גדולים יחד עם בגדי תינוקות ☆ לכבס כשאינן טרחה ☆ היוצא
 לדרך ☆ לבישת בגדים מכובסים ובגדי שבת ☆ מהות האיסור ☆ ממת
 אסור ☆ להציע סדינים ☆ הכנת בגדים קודם ר"ח או שבוע שחל בו ☆
 זמן הלבישה ☆ נזכר בשבת שלא הכין בגדים ☆ כיצד יכין בשבת ☆
 הכנת מגבות בשבת ☆ שכח להכין בגד מה יעשה ☆ האם צריך קרקע
 ממש ☆ עבר ולבש בגד מכובס ☆ קטן באיסור זה ☆ האם יש להחמיר
 בשבוע שחל בו ☆ מהות קטן וגילו בעניין זה ☆ תינוקות או קטנים
 ביותר מאיסור זה ☆ לתינוק עדיף לקנות או לכבס ☆ י"א שכיבוס רק
 במים ☆ לבנים וגרבים להחליף בימים אלו ☆ להחליף מטפחות אף
 ומגבות ☆ החלפת בגדים לצורך רפואה ☆ החלפת מצעים לאורח
 איסטניס ☆ להחליף לצורך מצווה ☆ פועל להחליף בגדים ☆ החלפת
 מצעים ☆ המתארח בבית מלון ☆ להחליף ציצית וטלית ☆ תיקון
 בגדים ☆ נעליים וכדו' ☆ שלא ללבוש בגדי שבת בחול ☆ לבישת בגדים
 מכובדים ☆

פרק ט"ז אכילת בשר ושתיית יין קכ

☆ איסור אכילת בשר ☆ ממתני ☆ פירוט המנהגים ☆ אכילת בשר בר"ח
 אב ☆ אכילת בשר בשבת ☆ אכילת בשר בסעודה מפסקת כשתשעה
 באב במוצ"ש ☆ איסור מניעה מלאכול בשר בשבת ☆ שיירי שבת ☆
 הנהגות בסעודה בשבת ☆ סעודה מפסקת בשבת לסיים מוקדם ☆ בשר
 הנשאר משבת ☆ נתינה לקטנים שיאכלו ☆ אכילת בשר בסעודה
 רביעית ☆ מי שלא מקפיד על סעודה רביעית ☆ בשר לקטנים ביותר ☆
 קטן שיש בו דעת להתאבל ☆ ילד חלוש או חולה קצת ☆ ילד בן י"ב
 שנים ☆ בערב שבת לטעום מתבשיל בשר ☆ ואם יש להקל אחר
 חצות ☆ אכילת תבשיל של בשר ☆ קדרה שבישלו בה בשר באותו
 יום ☆ מעוברת ומיניקת באכילת בשר ☆ יולדת בתוך ל' יום או
 חולה ☆ מי שמאכלי חלב מזיקים לו ☆ מה יאכל חולה בשר בקר או
 עוף ☆ טעה ובירך שהכל על בשר ☆ החמיר על עצמו לא לאכול מר"ח,
 ורוצה לשנות מנהגו ☆ האוכל בהיתר האם צריך התרה ☆ איסור
 אכילת בשר ☆ עונשו של האוכל ☆ לפתוח מסעדה בשרית ☆ כשיש

חשש שהקונים יילכו למסעדה לא כשרה ☆ חנות לממכר מוצרי
 בשר ☆ איסור שתיית יין ☆ יש מחמירים מייז תמוז ☆ טעם
 האיסור ☆ שתיית יין בשבת ☆ שתיית יין בהבדלה ☆ בכוס של ברכת
 המזון ☆ שתיית שיכר וכדו' ☆ מיץ ענבים האם נחשב כיון ☆

פרק ט"ז אכילת בשר בסעודות מצוה..... קכח

☆ אכילת בשר בסעודת מצוה ☆ בברית האם רק בקרובו או באוהבו ☆
 בר מצוה סעודה בו ביום ☆ כשזה לא באותו יום ☆ שבע ברכות ☆
 סעודה בליל המילה ☆ ברית יצחק (זוהר) ☆ מילה ופדיון הבן שלא
 בזמנו ☆ אם דחו בכוונה ☆ סיום מסכת ☆ הקרואים שלא סיימו ☆
 נשי המסיימים ☆ את מי להזמין לסיום ☆ כשחסר מניין ☆ המנהג
 לסיים כל יום מתשעה הימים ☆ למהר או לעכב הלימוד ☆ לשיר מעט
 כדי לסיים בימים אלו ☆ לא שמע הסיום האם מותר לו לאכול
 מהסעודה ☆ קטן שסיים מסכת ☆ האם מסכת משניות נחשב סיום ☆
 מסכתות קטנות וכדו' ☆ שאר ספרים וזוהר ☆ ספר בנביא ☆

פרק י"ז שבת חזון..... קלב

☆ לבישת בגדי שבת בשבת חזון ☆ אבלות בפרהסיא בשבת ☆ סעודת
 מריעים בשבת ☆ ארוסין בשבת ☆ שבת חתן, לשיר לחתן ☆ לבישת
 בגדי שבת לקרואים לברית ☆ קינות בשבת ☆ מנגינת איכה
 בהפטרה ☆ לשיר שירי שבת ☆ אכילה וזימון יחד ☆ כשט' באב
 במוצ"ש לסיים סעודה מבעוד יום ☆ הסרת הפרוכת בשבת ☆ פריסת
 הפרוכת המיוחדת לשבת ☆ תשה"מ בט' באב שחל בשבת ☆ אמירת
 צדקתך בט' באב שחל בשבת ☆ ברכת לבנה במוצ"ש חזון ☆ אימתי
 מתחילים דיני שבוע שחל בו ☆ מתי אין שבוע שחל בו ☆

פרק י"ח רחיצה..... קלז

☆ מנהג האשכנזים ברחיצה ☆ מנהג הספרדים ברחיצה ☆ האם יש
 הבדל בין חמין לצונן ☆ לילך לים או לבריכה בימים אלו ☆ רחיצה
 למעוברת ויולדת וחלושים ☆ והאם מותרים בחמין ☆ רחיצת פניו ידיו
 ורגליו ☆ רחיצה לכבוד שבת ☆ חפיפת הראש ☆ טבילה בער"ש ☆ מי

שלא טובל כל ער"ש ☆ טבילה בצונן לאשכנזים ☆ רחיצה בחמין בר"ח
 באב כשחל בערב שבת ☆ רחיצה למצטער ☆ והאם מותר גם בחמין ☆
 טבילת מצווה ☆ רחיצת קטנים ☆ אימתי מקרי קטנים ☆ רחיצה
 לצורך בריאות ☆

פרק י"ט דיני ערב תשעה באב קמב

☆ לימוד תורה אחר חצות היום ☆ בחשש ביטול תורה ☆ דעת
 המתירין ללמוד בערב תשעה באב ☆ לימוד בשבת כשתשעה באב
 במוצ"ש ☆ וכשתשעה באב עצמו בשבת ☆ קריאת תהילים האם חשיב
 לימוד ☆ טיול בערב תשעה באב ☆ אמירת תחנון במנחה ☆ מתי לקיים
 ברית בערב תשעה באב ☆ כשנמשך אחר חצות ☆ אמירת תיקון חצות
 בערב תשעה באב ☆ אמירת תיקון חצות לבעלי הברית ☆

פרק כ' סעודה מפסקת קמה

☆ איסור אכילת בשר בסעודה מפסקת, דינא דגמי ☆ המנהג לאכול
 סעודה קודם חצות ☆ האם יש חיוב לאכול סעודה מפסקת ☆ האם
 יש מצווה בכך ☆ סעודה מפסקת, מתי זמנה ☆ אכילה אחר סעודה
 מפסקת ☆ האם סעודת עראי חשיב סעודה ☆ האם חייב לאכול פת
 בסעודה המפסקת ☆ טיבול הפת באפר ☆ מיעוט אכילה בסעודה זו ☆
 אכילת פת חריבה וקיתון מים ☆ אכילת דגים בסעודה זו ☆ סלטים
 וכדו' ☆ אכילת ג' אנשים יחד ☆ האם יכולים לזמן כשאכלו יחד ☆
 האם יש עניין לאכול לבד ☆ ישיבה על הארץ בסעודה ☆ לישב בהפסק
 שק או בגד מהרצפה ☆ העיקר פחות מג' טפחים ☆ חליצת מנעלים
 בסעודה ☆ שתיית משקים משכרים בסעודה ☆ ובשאר סוגי
 המשקאות ☆ סגולה לשתות מים שני תבשילין ☆ איסור אכילת ב'
 תבשילין ☆ הטעם לכך ☆ אכילת ב' תבשילין קודם חצות ☆ האוכל ב'
 תבשילין אחר חצות אך לא בסעודה המפסקת ☆ האם מאפה נחשב
 תבשיל ☆ האם יש להחמיר במיני מאפה משובחים ☆ מין אחד שבושל
 בשתי קדרות, מתי נחשב כתבשיל אחד ומתי כב' תבשילין ☆ ביצה
 קשה ורכה האם נחשב כב' תבשילין ☆ ביצה קשה וחביתה ☆ האם
 צלי דינו כתבשיל ☆ מה דין מעושן וכבוש ☆ תבשיל מרק ויש בו מינים

שונים ☆ אם אין דרכו לבשלם יחד כל השנה ☆ האם פיסטור חשיב כבישול לענין ב' תבשילין ☆ כגון שימורים וגבינה ☆ האם כבוש כמבושל בפירות וירקות ☆ פירות וירקות מבושלים בשימורים ☆ פירות חיים שבישלם ואין דרך לבשלם ☆ פיצה, האם נחשב תבשיל ☆ מנהג אכילת ביצים או עדשים בסעודה ☆ איסור אכילת עדשים וביצים יחד ☆ מנהג אכילת ביצה קרה וקשה ☆ שתיית תה וקפה בסעודה ☆ האם יש להחמיר ולשתות רק אחרי הסעודה ☆ חלב מבושל לשתיה האם נחשב תבשיל ☆

פרק כ"א הנהגות בכניסת הצום קנד

☆ שכח לברך ברכת המזון של סעודה המפסקת ונזכר בערב ☆ תשעה באב שחל במוצ"ש לעניין סעודה ☆ שלא לקבל תענית בברכת המזון ☆ האם צריך תנאי מפורש לא לקבל תענית ☆ קבלה בלב חשיב קבלה או לא ☆ האם יש להוסיף על התענית מבעוד יום ☆ אימתי יכול לקבל עליו התענית ☆ קיבל על עצמו שלא לאכול האם נאסר ביתר הדברים כגון סיכה רחיצה ונעילת הסנדל ☆ אימתי נאסר ישיבה על ספסל, מהשקיעה או מהלילה ☆ לקיחת כדור להקלה בצום ☆ ליקח כדור בשבת לצורך הצום ביום א' ☆

פרק כ"ב החייבים והפטורים מתענית קנו

☆ תשעה באב לילו כיומו ☆ בין השמשות מהו באיסורים הנ"ל ☆ מתי מתחילים איסורי היום ☆ חיוב התענית ☆ אונן חיובו בתענית ☆ קטנים בתענית ☆ תענית שעות לקטנים ☆ מיעוט באכילת מעדנים לתינוקות ☆ שאסור לקטנים להתענות ☆ קטן שהגדיל בתשעה באב שנדחה ☆ נער הצם פעם ראשונה בחייו ☆ טעימה מתבשיל בתשעה באב ☆ נגיעה באוכלין בתשעה באב ☆ האם יש מקום להחמיר שלא ליגע ☆ אכל בשוגג ונזכר ☆ האם ישלים ביום עשירי ☆ ומי שאכל במזיד ☆ חיוב מעוברת בתענית ☆ מתי יש להקל למעוברת ☆ בתשעה באב דחוי האם יש להקל למעוברת או לחולה ☆ יולדת חיובה בתענית עד ל' יום ☆ יולדת מז' ועד ל' יום ☆ יולדת המרגישה טוב ☆ ממותי מונים לה ל' יום ☆ יולדת לאחר ל' יום והתענית ביום א' ☆ חיוב

מינקת בתענית ☆ תינוק הזקוק לאמו ☆ עצה למינקת לעבור הצום בשלום ☆ שאלת חכם בתנאים מסוימים ☆ מפלת חיובה בתענית ☆ האם יש להקל לכלה בתענית ☆ להקל לכלה לרחוץ ולסוך פניה ☆ חולה שאין בו סכנה ☆ האם חום נחשב חולי ☆ אחרי ניתוח ☆ הגדרות חולה ☆ חייל בשירות צבאי ☆ אונן חיובו בתענית ובנעילת הסנדל ☆ הנהגות מיוחדות לאוכלים ☆ האם נשארו עליו חובות יתר העינוים ☆ האם יש מקום לחולה לאכול פחות מכשיעור ☆ האם יחמיר חולה בתענית שעות ☆ נטילת ידים לאוכלים ☆ האם יכולים לאכול שלושה יחד ☆ אמירת נחם בברכת המזון ☆ לנוהגים לומר, אם שכח ☆

פרק כ"ג ברית מילה ופדיון הבן בתשעה באב קסו

☆ ברית מילה בתשעה באב מתי למול ☆ חילוקי המנהגים בעניין ☆ סדר ברית המילה ☆ ברכת בשמים בברית ☆ מי ישתה מכוס היין ☆ להריח בשמים מיום התענית ☆ בגדי שבת לגי בעלי הברית ולאם ☆ בגדים חדשים ומנעלי עור לגי בעלי הברית ☆ כל הני"ל בתשעה באב שנדחה ☆ להישאר בבגדי שבת אחרי המילה ☆ כשעשו הברית קודם הקינות מה עם הבגדים ☆ לבישת טלית בברית ☆ כשעשו הברית קודם חצות ☆ פיוטים בברית ☆ לאחל מזל טוב ☆ ברכת שהחינו מוהל לתקן ציפורניו לצורך המילה ☆ רחיצת ידי המוהל ושטיפת פיו ☆ תשעה באב שנדחה האם בעלי הברית מותרים באכילה ☆ מילה שזמנה בטי' באב שלא לדחותה ☆ הנוהגים להשלים התענית ☆ בעלי הברית האוכלים, צרופם למנין לס"ת למנחה, ובשחרית ☆ ואם לא אכלו עדיין ☆ להבדיל קודם האכילה ☆ מה הותר להם ☆

פדיון הבן

☆ כשחל בתשעה באב מתי יעשו הפדיון ☆ והסעודה ☆ לבישת בגדי שבת ☆ פדיון בתשעה באב שנדחה אכילה להורים ולכהן ☆ ברית או פדיון שנדחו מסיבות רפואיות ☆ מתי יעשו הברית ☆ האם פטורים מתענית ☆

פרק כ"ד ישיבה על הארץ..... קעב

☆ ישיבה על הארץ בט' באב ☆ עד מתי יישב על הקרקע ☆ לא לישב על הארץ ממש ☆ מה חשיב הפסק ☆ לישב ע"ג שרפרף לאדם כבד גוף או זקן ☆ לסמוך על דבר הגבוה מג' טפחים ☆ ישיבה בנסיעה, אוטובוס וכדו' ☆ זקן או מעוברת בישיבה על כסא ☆ ישיבה בכסא נוח ☆ המחזיק ס"ת ☆ ישיבה על כסא אחר חצות ☆ קימה לחכם או זקן ☆ שינה בליל ט' באב על הארץ ☆ הנחת אבן תחת הראש ☆

פרק כ"ה איסור רחיצה בתשעה באב..... קעה

☆ איסור רחיצה ☆ הושטת אצבע לתענוג ☆ רחיצה לנקיון ☆ נשים המבשלות, לשטוף ידיהן ☆ המזיע הרבה לרחוץ מקום הזיעה ☆ האם יש להקל לכל אדם ☆ רחיצת הקטנים ☆ תינוק המלוכלך ☆ כשאיין צורך ☆ רחיצת חולה לצורך רפואה ☆ רחיצה ליולדת ☆ טבילת מצווה ☆ רחיצה לצורך טבילה במוצאי תשעה באב ☆ רחיצת ידים קודם נגיעה באוכלין ☆ ואחרי נגיעה ☆ החש בראשו, לרחוץ פניו ☆ הבא מן הדרך, לרחוץ רגליו ☆

נטילת ידיים

☆ סדר הנטילה בבוקר ☆ עד היכן יטול ידיו ☆ רחיצת הפנים, כיצד ☆ לכלוכי העינים כיצד ינקם ☆ נטילה ליוצא מבית הכסא ☆ נטילה קודם התפילה ☆ נטילה לנוגע במקומות המכוסים וכדו' ☆ נטילת ידים לכהן עד היכן ☆ סיכה לתענוג ☆ ולצורך רפואה, על פצע וכדו' ☆ איפור אישה ☆ התזת מי בושם ☆ להעביר ריח רע בבית ☆ שטיפת הפה בתשעה באב ☆ מי שיש לו ריח רע מפיו ☆ שטיפה אחר טיפול שיניים וכדו' ☆ לנגב פיו במגבונים לחים ☆

פרק כ"ז איסור נעילת הסנדל ותשה"מ..... קפ

☆ איסור נעילת הסנדל ☆ סנדל עץ וגומי ☆ מנעל עץ שסוליתו מחופה בעור ☆ מנעל שיש בו רצועה מעור ☆ מנעל שתפור בו חתיכות מעור ☆ מנעל שאינו מעור אך נוח ☆ לילך עם מנעל ללא עקבים ☆ המנהג לילך יחפים ☆ הרגיל לילך כל השנה במנעל בד ☆ המנהג ליתן עפר בתוך

המנעל ☆ ברכת 'שעשה לי בכל צרכי' ☆ ההולך בשדות, או לפני שר ☆
 קטנים במנעל עור ☆ יולדת וחולה בנעילת הסנדל ☆ בימינו יש מקום
 להחמיר ☆ לנעול מנעל חדש מגומי ☆ איסור נעילת הסנדל כל היום
 כולו ☆ איסור תשה"מ ☆ ובתשעה באב שחל בשבת ☆ מנהגי פרישות
 בתשעה באב ☆

פרק כ"ז לימוד תורה בתשעה באב קפד

☆ איסור לימוד תורה ☆ הטעם לכך ☆ האם יש חיוב ללמוד תורה
 ביום זה ☆ ההיתר ללמוד בדברים הרעים ☆ מהם דברים הרעים ☆
 שלא לפלפל בדברים המותרים ☆ פירושים עמוקים על איוב ☆ הלכות
 תשעה באב ואבלות ☆ נשים וקטנים בלימוד תורה ☆ לימוד לקטנים
 כשיש חשש שיסתובבו בחוסר מעש ☆ לימוד בספרי מוסר וחסידות ☆
 הרהור בדברי תורה ☆ מתן פסק הלכה ☆ להורות הלכה לצורך
 היום ☆ כתיבת חידושי תורה ☆ נתחדש לו חידוש וחושש שישכח ☆
 קטעי הברייתות בתפילה ☆ לימוד חוק לישראל ומעמדות ☆ דף היומי
 והלכה היומית ☆ קריאת תהילים ☆ לצורך חולה ☆ אחרי חצות ☆
 בעל קורא להכין הפרשה ☆ שלא להסיח דעתו מאבילות ☆ קריאת
 סיפורים ומעשיות ☆

פרק כ"ח שאילת שלום ושאר הנהגות היום קצ

☆ איסור שאילת שלום ☆ אמירת בוקר טוב ולילה טוב ☆ לענות לחבר
 שלום ☆ ואם הוא תלמיד חכם ☆ נענוע הראש לשלום ☆ האם האיסור
 הוא כל היום ☆ להקל במקום הצורך ☆ ללחוץ ידי חבירו ☆ לאחל
 מזל טוב ☆ לבקר חולים ☆ לנחם אבלים ☆ כיצד לנחמו ☆ להמנע
 מטיוול ☆ הליכה לכותל ☆ לשחק עם התינוק ☆ שלא לילך מסי' חברים
 יחד ☆ איסור לשחק במשחקים ☆ למעט בדבור ☆ למעט בכבודו
 ובהנאתו ☆ שלא לקרוא עיתונים וכדו' ☆ לקרוא בספרים עצובים ☆
 עישון סיגריות ☆ בצנעא או בפרהסיא ☆ מנהגים שונים בהליכה על
 הקברות ☆ אמירת צידוק הדין ☆ גילוי מצבה בתשעה באב ☆

פרק כ"ט איסור עשיית מלאכה קצה

☆ שלא לעשות מלאכה בתשעה באב ☆ מלאכה ביום אחר חצות ☆
 מלאכות קצרות ☆ פתיחת חנות לממכר מזון ☆ צרכי רבים ☆ האם
 שייך בזה 'לפני עיורי' ☆ מלאכת דבר האבד ☆ לעשות שאלת חכם ☆
 לסגור עסק וייגרם לו הפסד ☆ דוכן ביריד קבוע ☆ פועל שכיר לעבוד
 ביום זה ☆ כשחושש שיפטר והוהו ☆ מלאכה ע"י גוי ☆ מלאכה
 בפרהסיא ☆ קבלן המעסיק פועלים נכרים ☆ ובפועלים ישראלים ☆
 כתיבה לצורך ☆ האם צריך שינוי ☆ שהעושה מלאכה אינו רואה סימן
 ברכה ☆ מלאכות הבית ☆ נקיון הבית אחר חצות ☆ מנהג הנשים
 בנקיון הבית ☆ הכנת צרכי הסעודה ☆ להכין סעודת מצוה ☆ לצורך
 רבים ☆ שטיפת כלים והדחת הרצפה ☆ טעימה מהמאכל כשמבשל ☆
 תשעה באב שחל ביום ה' הכנות לשבת ☆ כיבוס בו ביום לצורך שבת ☆

פרק ל' תפילת ערבית בליל תשעה באב רא

☆ תפילת ערבית בליל תשעה באב ☆ ישיבה בביהכ"נ על הארץ ☆ מנהג
 הסרת הפרוכת ☆ שלא להדליק נרות בבית הכנסת ☆ למעט באור
 החשמל ☆ מיעוט באור גם בבית ☆ לישוב על הארץ מ'והוא רחום' ☆
 האם החזן יתעטף בטלית ☆ אמירת עננו בתפילה ☆ מנהגים שונים
 באמירת עננו ☆ אמירת נחם בתפילה ☆ מנהג האשכנזים בעניין
 אמירת נחם ☆ האם לומר 'רחם' או 'נחם' ☆ כיצד לחתום בברכה ☆
 שכח ולא אמר נחם ☆ פרטי דינים בעניין ☆ מנהג לומר 'האזינו' קודם
 ערבית ☆ אבל, לילך לביהכ"נ ☆ אונן לילך לביהכ"נ ☆

פרק ל"א סדר הקינות וקריאת איכה רו

☆ אמירת קדיש אחר שמונה עשרה ☆ אמירת קדיש יתקבל', מתי
 לאמרו ☆ האם לברך על מגילת איכה ☆ ספרדי לענות אמן על ברכת
 המגילה ☆ ספרדי לשמש ש"צ לעניין ברכה על איכה ☆ נשים בקריאת
 איכה ☆ סדר קריאת איכה ☆ הנהגות הציבור בקריאת איכה ☆ מנהג
 הזריקות בבית הכנסת ☆ הכרזת כך וכך לחורבן ☆ סדר הקדושה ☆
 קדיש אחרון ☆ האם לסיים הקינות בלילה בנחמה ☆ אמירת עלינו
 לשבת ☆ לקונן אחר התפילה ☆ לילך יחידי בביתו ☆ שינה על

הרצפה ☆ אמירת קריאת שמע על המיטה ☆

פרק ל"ב הנהגות הבוקר רי

☆ נטילת ידים של בוקר ☆ סדר ברכות השחר ☆ סדר התפילה ☆ ברכה על טלית קטן ☆ הנחת תפילין בתשעה באב ☆ מנהגים שונים בנושא התפילין והטלית ☆ שלא יהיו חלק מעוטפים וחלק לא ☆ לא תתגודדו ☆ תפילין של ר"ת בתשעה באב ☆ לומר פרשיות 'קדש' ו'והיה כי יביאך' ☆ הנחת תפילין לאוכל, מתי ☆ האם יניח שוב במנחה ☆

פרק ל"ג תפילת שחרית ריד

☆ שירת 'האזינו' במקום שירת הים ☆ מנהגים שונים מתי לאמרו ☆ אמירת נחם ועננו בתפילות ☆ ברכת כהנים בשחרית ☆ מנהגים שונים בנושא ☆ נטילת ידים לכהן העולה לדוכן ☆ חליצת נעל בד לכהן העולה לדוכן ☆ שאין אומרים וידוי ☆ מנהג אלו שאומרים וידוי ☆ פתיחת ההיכל שאין אומרים 'אל ארך אפיים' ☆ סדר הוצאת ס"ת ☆ האם לומר 'ברוך שמייה' ☆ הגבהת ס"ת ☆ קריאת התורה בפי' ואתחנן ☆ מדוע אין מפטיר ☆ קריאה בתורה כשאין ששה מתענים ☆ מי שאינו מתענה האם חייב בשמיעת הקריאה ☆ עליה לתורה למי שאינו מתענה ☆ להיות בעל קורא למי שאינו מתענה ☆ אבל, לעלות לתורה ☆ אבל לעלות לתורה במנחה ☆ ברכת הגומל בתשעה באב ☆ קדיש אחר הקריאה או ההפטרה ☆ סדר ההפטרה ☆ אמירת מי שבירך ☆ סדר בר מצווה בתשעה באב ☆

אמירת קינות

☆ סדר אמירת הקינות בשחרית ☆ מנהגים שונים באיכה ובקינות ☆ סדר התפילה אחר הקינות ☆ להאריך הקינות עד חצות ☆ לסיים הקינות בפסוקי דנחמה ☆ לגעור בנערים הזורקים בביהכ"נ ☆ שלא להפסיק באמירת הקינות ☆

פרק ל"ד סדר תפילת מנחה וסיום הצום רכא

☆ שלא להתפלל מנחה גדולה ☆ הטעמים לכך ☆ לישיב במנחה על כסאות ☆ שהאבל לא יילך לביהכ"נ ☆ שהאבל לא יעלה לתורה ☆

הנחת תפילין ועיטוף בטלית ☆ האם יברך ☆ סדר הקריאה בתורה ☆
 מנהג ההפטרה ☆ ברכות ההפטרה ☆ האם יש לברך על ההפטרה ☆
 נשיאת כפיים במנחה ☆ אמירת פסוקי הנחמה ☆ לומר פסוקים אלו
 אחר שקיעת החמה ☆ סיום הצום, מתי ☆ האם לחכות לזמן ר"ת ☆
 מי שחלוש, לטעום קודם ערבית ☆ ליטול ידיו בסיום הצום ☆ שלא
 לאחר תפילת ערבית ☆ שסיום התפילה יהיה בזמן המותר באכילה ☆
 להתפלל ערבית בנחת ☆ לאחל לחבירו, 'לזכות בנחמת ציון' ☆ ברכת
 הלבנה ☆ שלא לברך יחף ☆ האם להחליף מנעל הבד ☆ הגיע מארה"ב
 בתשעה באב מתי יסיים הצום ☆ נסע בתשעה באב לארה"ב מתי
 יסיים הצום ☆

פָּרַק לַיָּהּ לַיֵּל י' בְּאָב וַיִּזְמוֹן רכז

☆ מהות יום עשירי ☆ המנהג לא לאכול בשר ☆ עד מתי נוהגים דינים
 אלו ביום עשירי ☆ אלו דברים אסורים ביום עשירי ☆ מנהגים שונים
 בנושא ☆ שהחיינו ביום עשירי ☆ האם יש להקל ביום אחר חצות ☆
 סעודת מצווה במוצאי תשעה באב ☆ סיום מסכת במוצאי תשעה
 באב ☆ להקל להתרחץ, למי ☆ תשה"מ במוצאי תשעה באב ☆ תשעה
 באב דחוי הדינים הנ"ל במוצאי תשעה באב ☆ לשתות מיין ההבדלה ☆
 שהחיינו במוצאי תשעה באב שהוא ליל י"א ☆ לאכול תבשיל של בשר
 במוצאי תשעה באב ☆ ברהמ"ז על הכוס ☆ נישואין במוצאי תשעה
 באב ☆ תשעה באב שחל ביום ה' ☆ כיבוס ותספורת לכבוד שבת ☆
 בשר ויין ☆ טעימת תבשיל בשר ☆ כשמבשל ביום ה' בלילה ☆
 להסתפר ולכבס ביום ה' בלילה ☆ מיעוט בתענוג בי אב ☆ הליכה
 לבריכה ביום זה ☆

פָּרַק לַיָּהּ לַיָּהּ תְּשֻׁעָה בְּאָב שֶׁחָל בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת רלא

☆ שאין לנהוג בשבת מנהגי אבילות ☆ שלא להחליף בגדים בשבת ☆
 מה יאכל בסעודה שלישית ☆ ב' תבשילין בסעודה שלישית ☆ מתי
 יסיים סעודה שלישית ☆ זימון בסעודה שלישית ☆ ישיבת חברים
 יחד ☆ אכילה אחר ברהמ"ז ☆ האם חייב להתנות ☆ לשתות מכוס יין
 הזימון ☆ לקיחת כדורים בשבת להקלת הצום ☆ מתי חלים איסורי

התענית ☆ שיעור קבוע בשבת ☆ הבאת נעלי בד לביהכ"נ ☆ מתי יחלוץ
 מנעליו ☆ לומר 'ברוך המבדיל בין קודש לחול' ☆ מתי ילך לביהכ"נ ☆
 לאחר בזמן תפילת ערבית ☆ מנהג המתפללים ערבית קודם צאת
 הכוכבים ☆ מתי יחלצו הנעליים ☆ שלא להביא נעלי הבד בשבת ☆
 המוציא שבת כרבינו תם ☆ לסדר הספסלים בביהכ"נ ☆ 'אתה
 חוננתנו' בערבית ☆ שכח לומר ☆ שלא מבדילים על הכוס ☆ לברך על
 הנר ☆ מתי יברכו על הנר ☆ אם לא בירך בבית הכנסת ☆ האם יכול
 לברך על האש ביום א' ☆ ברכת הבשמים במוצ"ש ☆ האם יברך
 בהבדלה במוצאי תשעה באב ☆ המותרים לאכול, חובת הבדלה ☆ מי
 ישתה מהיין ☆ כשאין קטן ☆ המתענה האם יוכל לשמוע הבדלה
 מחולה ☆ לעשות הבדלה לחולה והחולה ישתה ☆ לנקות במוצ"ש כלי
 השבת ☆ לרחוץ במים קרים ☆ אמירת 'ויתן לך' ☆ אמירת 'ויהי
 נועם' ☆ לברך הלבנה ☆ קטן האוכל, האם יעשה הבדלה ☆ ומה הדין
 בקטן המבין ☆ עונשו של האוכל ללא הבדלה ☆ טעימה במוצאי הצום
 קודם ההבדלה (כשחל ביום א') ☆ להקל לחלוש ☆ האם יש להקל
 במים ☆ סדר ההבדלה במוצאי הצום ☆ האם יש להבדיל בביהכ"נ ☆
 אונן לעניין הבדלה ☆ אכילת בשר בליל י"א שהוא מוצאי הצום ☆
 כיבוס ורחיצה בליל י"א ☆

פֶּרֶק ל"ז לזְכוּר הַחוֹרֵבֵן רמג

☆ לעשות זכר לחורבן ☆ להשאיר בבית זכר לחורבן ☆ שיעור מקום
 על הקיר שאינו מטויח ☆ מעשה נורא בעניין ☆ בבניין של מצוה ☆
 כשהקיר לא צבוע ☆ תמונה עם ציור הכותל כזכר לחורבן ☆ כתיבה
 לזכר החורבן ☆ היכן להשאיר, כנגד הפתח או מעל הפתח ☆ שיעור
 אמה על אמה ☆ השוכר דירה מיהודי, חיובו בקילוף ☆ כשהשוכר צובע
 האם חייב לשייר ☆ כשמשכיר מאדם שאינו שומר מצוות ☆ השוכר
 מגוי ☆ גזירת חכמים בעניין כלי שיר ☆ המנהג היום להקל ☆ כלי שיר
 בסעודות מצווה ☆ כלי שיר ותזמורת בירושלים ☆ מנהג הספרדים ☆
 מנהג שבירת הכוס בחופה ☆ הטעם לכך ☆ מנהג שבירת צלחת בסגירת
 התנאים ☆ שצריך תמיד לזכור החורבן ☆ שאסור למלאות פיו
 בשחוק ☆

מבוא

בימים שבין י"ז בתמוז לראש חודש אלול היה משה במרום אחר חטא העגל כדי לפייס את הקב"ה שיסיר את מידת הדין שהיתה מתוחה על עם ישראל בעקבות מעשה העגל שחטאו בו, ובתום ארבעים הימים הללו נתרצה הקב"ה ואמר למשה 'פסל לך' (שמות כד), וכיפר לעם ישראל על חטאם, ובעזרת ה"י לעתיד לבוא יהפוך יום י"ז בתמוז (שהוא יום שבירת הלוחות) ליום טוב לימי ששון ושמחה.

וכן הביא הרמב"ן בתורת האדם שער האבל - ענין אבלות ישנה

קרי להו ששון וקרי להו צום אמר רב פפא בזמן דאיכא שלום עביד ששון בזמן דאיכא צרה עביד צום. והאידינא דליכא שלום וליכא שמד רצו מתענין רצו אין מתענין. אי הכי תשעה באב נמי אלמה תנן על ששה חדשים השלוחין יוצאין על אב מפני התענית, אמר רב פפא שאני תשעה באב הואיל והוכפלו בו צרות, פירוש **יש שלום** היינו בזמן שבית המקדש קיים יהיו לששון ולשמחה, **אין שלום** כגון בזמן חורבן ואין שמד במקום ידוע בישראל רצו רוב צבור ונסכמו שלא להתענות אין ב"ד מטריחין עליהם להתענות, לפיכך אין שלוחין יוצאין, רצו רוב צבור להתענות מתענין, ועכשיו **כבר רצו ונהגו להתענות** בהם וקבלום עליהם, לפיכך **אסור ליחיד לפרוץ גדרן**, וכל שכן בדורות הללו שהרי בעונותינו שרבו יש שמד וצרות בישראל ואין שלום, הילכך חייבין הכל להתענות מדברי קבלה ותקנת נביאים. ע"כ

ואם דברים אלו כתב הרמב"ן, מה נאמר אנו בדור הסתר פנים שהצרות תכופות ומתקשות מיום ליום ואין לך יום שאין קללתו מרובה מחבירו, אם זה באויבים מבחוץ מרחוק ומקרוב ואם זה מהבית, 'מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה', ולצערינו חרב של פעם שהיתה הורגת אדם אחד יכולה להתפוצץ ולהרוג אנשים רבים ופעמים אף אומה שלימה, ומשאירה את חותמה לאורך שנים.

ובודאי שעוונותינו גרמו לנו, דהלא בגמ' (פסחים ח.) מובא: שבהמה דרכה להינזק ואדם אין דרכו להינזק, ולבושתינו הדבר הפוך השם ישמור, שאין ערך לחיי האדם בכל התחומים והמבין יבין.

והנה ידוע שבימים אלו על האדם ללמוד במדרשי החורבן לבכות ולהתאונן על חורבן הבית, ואמרתי להביא כאן מעט ביאורים ממדרש איכה.

איכה ישבה בדד - ר' יהודה אומר אין איכה אלא לשון תוכחה. והביאור הוא שעם ישראל עצמם הם אלו שגרמו לכך שישבו בדד, זוהי תוכחה מהנביא.

העיר רבתי עם - ירושלים הגדולה והמפוארת שכל האומות פחדו מלהתקרב לשם, ואפ"י טיטוס הרשע פחד לבוא על ירושלים לאחר מה שקרה שם לסנחריב. ועיין במדרש רבה (ריש איכה) מה היתה ירושלים, הן בכבוד והן בחכמה, ועכשיו - העיר רבתי עם **היתה כאלמנה**.

ישבה - הלא ירושלים נחרבה לאחר שכל עשרת השבטים הוגלו על ידי מלך אשור, ורק העיר ירושלים עדיין נשארה עומדת במקומה. וזהו מה שאמר 'ישבה בדד כאלמנה' ישבה ירושלים כאותה אלמנה היושבת ובוכה כשהיא לבדה, ואפילו שהיא בביתה אך בוכה על כל מה שקורה מסביבה, כן ירושלים אע"פ שנשארה על תילה אך בוכה על כל מה שקורה לעשרת השבטים שגלו ממקומם, וכן בוכה על כל גדוליה שריה ויועציה שנלקחו ממנה בגלות יהויקים, ויושבת בדד ללא כל מנהיג אלא רק נשארו דלת העם (לקוטי אנשי שם).

בדד - כשנאמר על עם ישראל 'בדד' זהו שבח לישראל, כפי שאמר בלעם 'הן עם לבדד ישכון' שהם פרושים ומובדלים מן הגויים, אך כאן 'בדד' הבדידות היא מהקב"ה מכיון שכנסת ישראל נטמאה מפשעיה ונדחתה ממחיצתו של הקב"ה ע"כ ישבה בדד. ובמדרש רבה כתב 'בדד' עולה למניין עשר, כנגד עשרת הדברות שעזבו בני ישראל מקיום עשרת הדברות. והרוקח כתב שהוא כנגד

עשרת הקדושות שירושלים התקדשה בהם כמניין 'בדד'.

וכמה אנו צריכים להתאונן על חורבן בית מקדשינו ותפארתנו, וכבר כתב היעבי"ץ בסידורו: אלמלי לא היה אלא עוון זה בידינו, שאין אנו מתאבלים על ירושלים כראוי, די בזה כדי להאריך גלותינו, והיא בעיני הסיבה הקרובה ביותר גלויה עצומה וחזקה, לכל השמדות המופלגות הגדולות הנוראות המבהילות הרעיונים, אשר מצאונו בגלות בכל מקומות פזורנו על צווארינו נרדפנו, לא הונח לנו להרגיע בגוים עם שפלותינו עניינו ומרודנו, לפי שיצא האבל הלז מליבנו, בהיותנו שוקטים בארץ לא לנו, שכחנו את ירושלים ולא עלתה על ליבנו, על כן כמת מלב נשכחנו, מדור לדור נוסף יגון על יגוננו ומכאובינו, וכל אוהב אמת יודה לדברינו, וכאשר יוכיח הנסיון ביחוד ביום תשעה באב המר, מי ומי המתאבל ונאנח על חורבן הבית ושממות ארצינו, כראוי ממעמקי הלב. כעת כמה דמעות נשפכות על זאת, ואין צריך לומר בשאר ימות השנה, אין זוכר ואין פוקד ואין דובר דְבַר ממנה, אפילו במחשבה לא בה זכרונה, כאילו מקרה הוא היה לנו, על כן שבנו לחטאת אבותינו, ללמוד דרכי הגויים שממנה נמשכו כל הרעות בכלל עכ"ל.

דברים כואבים אלו נכתבו בגולה, על ידי גאון ישראל, ואני הדל שבדלים מוסיף ואומר: מה נאמר יושבי ארץ ישראל בו רואים אנו את החורבן מול עיננו, האם לא כהו חושינו, ונסתמו פתחי ליבנו, על אף מראות עיננו, למרות גודל רצונינו, לְהִדְמוֹת לשאר האומות שבעולמינו, ככל שיותר התקרבונו, כך יותר ויותר נתרחקנו, צרות רבות תִּכְפוּנו, ומי כבר זוכר את בניין בית מקדשינו, האם פעם בכינו על חורבן בית א-לוהינו, ועל צער שכִּינְתִּינו, לפחות כמו שאנו בוכים על צרותינו.

אם נתבונן אפילו בתפילת שמונה עשרה, כולנו מכוונים ומתפללים, אך היכן אדם יותר מתעכב ומתבונן, האם לא בבקשות הפרטיות כבריאות ופרנסה, אך בל נשכח לכּוֹן גם ב'תקע בשופר', ויהשיבה שופטינו, ובבונה ירושלים, האם פעם הורדנו דמעה בברכות אלו? או לכל הפחות נעצרנו מעט לחשוב כמה חסר לנו בימינו בית המקדש?

עלינו לדעת שאם באמת ובתמים נתפלל בברכות אלו ביותר כוונה זהו המתכון לפתרון כלל בקשתינו, דהלא לכשיבנה בית המקדש יפתרו ממילא כל צרותינו ובהם: רפואה, פרנסה, משפט יהודי, ובריאות ועוד.

מדוע איננו נותנים דעתינו, שככל ששוכחים אנו להתפלל על דברים אלו, הקב"ה יכריח אותנו להתפלל על כך, וכמשל על מלך שבנו מתרחק ממנו, אך המלך מנסה בכל דרך להתקרב לבנו ומפתהו בדרכים שונות, אך הילד לא שם על ליבו וממשיך להשתובב, אז המלך מורה לעבדיו לגרום לו שיצטרך לבוא לבד למלך, ולאט לאט נוחתות עליו צרות שונות, ובכל אחת מהן הוא ניצול ועוד לא מבין שיש מי ששומר עליו ומצפה לראותו, עד שמתחיל גם הבן להפגע בצורה גופנית עד כלות נשמתו, ואז הוא נזכר שיש לו 'אבא' מלך שיכול להציל אותו, והנמשל הוא ברור - אמנם הקב"ה הגלה אותנו מארצינו, אך עלינו לא לשכוח שהקב"ה מחכה לנו כמו אותו מלך שמחכה לבנו.

וכבר שאל משה מלפני הקב"ה ואמר לפניו: רבשי"ע במה אתה דן את העולם, א"ל הקב"ה למשה: באריכות אפיים, א"ל משה לקב"ה: רבשי"ע, והלא הן אוכלין ושותין ומבעטין בך ובתורתך מתוך הטובה, שתק הקב"ה ולא אמר לו דבר, עד שחטאו במרגלים אמר לו הקב"ה: 'עד אנה ינאצוני העם הזה ועד אנה לא יאמינו בי וכו' אכנו בדבר ואורישנו', אמר משה לקב"ה: רבשי"ע 'ושמעו מצרים וכו' ועתה יגדל נא כח ד' כאשר דברת לאמר ד' ארך אפים', א"ל הקב"ה למשה: עכשיו נזקקת לדברים הראשונים שאמרתי לך מתחילה, א"ל משה לקב"ה: אמת, כעת נזקקתי לכך 'ויאמר לו ד' סלחתי כדבריך'. ובמדרש איתא: 'כעת סלחתי אך עדיין גזירה במקומה עומדת' ובאמת בסוף נפרע מן הרשעים. חס וחלילה אם יאמר אדם שהקב"ה ותרן, אך הקב"ה ארך אפים ומדי מנסה הקב"ה לעורר אותנו לשוב אליו, ומה אנו צריכים לעשות, רק לעצור ולהתבונן ובשלב ראשון פשוט להתפלל... בכל רגע ורגע להאמין באמונה שלימה בביאת המשיח ובתחית המתים, ולא רק בשגרת דברים בעלמא, מהפה ולחוץ ודיו אלא להאמין כפשוטו.

ובפלא יועץ כתב (ערך חורבן) צריך להיות ליזכרון בין עיננו

כדכתיב 'אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני תדבק לשוני לְחִפֵי אֵם
לא אֶזְכְּרֶנְכִי ובפרט בעת האוכל זכור יזכור ותשוח עליו נפשו, על כי
שולחנו מלא וְדִשָּׁן ושולחן אבינו שבשמים ריקם כבר מאות בשנים
בעוונותינו הרבים, ובפרט יעורר עצמו בברכת המזון בשבת באמירת
'רצה', ושם אנו אומרים 'ואף שאכלנו ושתינו חרבן ביתך הגדול
והקדוש לא שכחנו', וכמה חמור הוא אם אדם לא זוכר באותו זמן
באמת את חורבן בית המקדש, הלא הוא מעיד עדות שקר בעצמו
לפני קונו וגדול עווננו מנשוא.

ואף על פי כן ולמרות כל הצרות התוקפים אותנו כבר מובא
במדרשי חז"ל שמובטחים אנו שלא יעזבנו ולא יטשנו ד' א-לוהינו
ובכל צרתם לו צר, ופירושו של דבר שהקב"ה בעצמו מצטער עם
צערינו והשכינה עצמה ג"כ בגלות יחד עם כל ישראל. ועל פי מדרש
זה ניתן לבאר את דברי הגמ' בפסחים ח. 'האומר הרי סלע זו
לצדקה כדי שיחיה בני הרי זה צדיק גמור', והנה הגמ' רוצה לחדש
שאפילו אם זה לא לשמה, עדיין נחשב הדבר לצדקה. אך יש
להקשות - נכון שזה צדקה, אך למה להחשיבו כצדיק גמור? על מה
? אלא יובן הדבר ע"פ מה שביארנו על הפסוק 'בכל צרתם לו צר'
דהיינו שהקב"ה בעצמו מצטער כשיהודי מצטער, ע"כ אומר אותו
אב הרי זה צדקה כדי שיחיה בני, כאומרו - בזה שלבן שלי יהיה
טוב זה גם טוב לקב"ה כי אם לבן שלי לא יהיה טוב והוא יהיה
בצער, אז גם הקב"ה יהיה בצער. ולכן נחשב הדבר כצדיק גמור
שהוא נותן צדקה לשם מניעת צער מהקב"ה וכוונתו לשם שמים.

ובתנא דבי אליהו (רבא כא) כתב 'הנה אנכי שולח מלאך לפניך
לשמרך בדרך' (שמות כ"ג) ברוך המקום ברוך הוא שבחר בהן
בישראל יותר מכל האומות וקנה אותם קניין גמור וקרא אותם
בנים ועבדים לשמו.

ועוד אמר הקב"ה: אפילו יעמדו כל הגויים ויתנו כל כספם
וזהבם ושאר מחמדיהם הטובים, ויבקשו כתר בית אהרון (כהונה)
וכתר בית דוד (מלכות) אין אני נותן להם אפילו דבר אחד מבינתה
של תורה, שנאמר 'מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה' וגו' 'אם
יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו'.

ואמרו חז"ל במשנה: 'כל אהבה התלויה בדבר סופה ליבטל וכל אהבה שאינה תלויה בדבר אינה בטילה לעולם', אהבה שתלויה בדבר זו אהבת בלעם לבלק (מחמת ממונו) ואיזו אהבה שאינה תלויה בדבר, כגון אהבתם של אברהם יצחק ויעקב שאוהבים את הקב"ה והאהבה שהקב"ה אוהב אותם ואת בניהם ובני בניהם עד סוף כל הדורות.

ומה ד' דורש ממנו כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם ד' א-לוהיך, וכבר הודיענו ד' על פי נביאיו שיגאלנו ויקבץ נפוצותינו ממזרח וממערב ויביאנו אל עיר קדשנו. וכן נאמר (זכריה ח) 'הנני מושיע את עמי מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש והבאתי אותם וישכנו בתוך ירושלים', וכן הבטיחו לנו כל הנביאים, וכן כתב רבינו סעדיה גאון (בפתיחה למאמר השמיני מספר האמונות) שמשה רבינו הודיע לנו ואמר 'יהיה כי יבואו עליך וכו' ושב ד' א-לוהיך את שבותך וריחמך וכו' אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ד' א-לוהיך ומשם יקחך וכו' ומל ד' א-לוהיך את לבבך' וזה נאמר על הגאולה האחרונה, דהלא בזמן בית ראשון ישב עם ישראל כולו בארץ ישראל ועדיין לא היו מפוזרים בין האומות, ועוד הלא הבטיחנו ד' שימול את לבבינו לבלתי נחטא (ביטול יצר הרע), ועדיין עוד לא נתקיים דהלא גלינו מבית שני מפני חטאינו. נמצינו למדים שזו ההבטחה שהובטחנו שיקויים בנו.

וכי יעלה בדעת האדם שלא יקיים השם יתברך דבר שדיבר ביד משה עבדו, וישעיה וזולתם הנביאים אשר בישרו לנו מהגאולה האחרונה, והלא כתיב 'ודבר א-לוהינו יקום לעולם' והשם יתברך צדיק ולא יעשה עוול, ואם הביא על אומותינו גלות ארוכה כפי שהזהירנו בתורה, לא יתכן שיהא חס וחלילה כעונש סופי ללא תכלית, ובודאי יש לגלות זו קץ וסוף וכמו שהבטיחו הנביאים, ועיי"כ נצטוינו לזכור את יציאת מצרים. וכמו שבמצרים לא היה עולה בדעתם שיוכלו לצאת משעבוד מצרים, ועם כל זה יצאו ממצרים וראו את כל הניסים והנפלאות, כך גם אנו צריכים לידע שאם כל מה שאנו שקועים בו, הן לא קצרה יד ד' מהושיע. וכן קבלו חז"ל שהקב"ה שם לגאולותינו שני זמנים - א' - זמן התשובה כמובא בתוכחה, ב' - זמן הקץ. ומה שיקדים ממנה תתחייב הגאולה, אם

שוב בתשובה יגאלנו קודם הזמן, ואם לא, נצטרך להמתין עד זמן הקץ. ולכן אמרו חז"ל ' אם ישראל עושים תשובה מיד היו נגאלים', אך ראשית יש לתקן את סיבת גלותינו ואת סיבת חורבן בית מקדשינו.

בית המקדש הראשון נחרב - בעוון ג' עבירות עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. ובית המקדש השני נחרב - בעוון שנאת חנם. אם נתקן את הדברים הללו וודאי שנזכה לקיום נבואת זכריה : 'הנה יום בא לדי וכו' ויצא ד' ונלחם בגוים וכו' ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פני ירושלים מקדם ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה וכו' ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש וכו' ובא ד' א-לוהי כל קדושים עמך, והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון, והיה יום אחד הוא יוודע לדי' לא יום ולא לילה, והיה ביום ההוא יהיה ד' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ד' אחד ושמו אחד'.

והנה כשחרב בית המקדש הראשון, לפי שנתגלה קץ וזמן בְּנֵינוּ לא נתאבלו עליו כמו באחרונה, דהלא ידעו שבעוד שבעים שנה ישוב בית המקדש על תילו. ובימי בית המקדש השני לקראת חורבנו בארבעים שנה האחרונות מובא בגמ' (יומא לט:) שלא היה לשון של זהורית מלבין ולא היה נר מערבי דולק, והיו דלתות היכל נפתחות מאליהן (כסימן לאויבים שיוכלו להכנס) עד שגער בהן רבן יוחנן בן זכאי ואמר: היכל היכל מפני מפני מה אתה מבעית את עצמך, יודע אני שסופך להיחרב וכבר נתנבא עליך זכריה בן עדו (זכריה יא) 'פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך'.

וכבר איתא בגמ' (בבא בתרא ס:) כשחרב הבית בשניה רבו הפרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין, נטפל להם ר' יהושע אמר להם: בני למה אין אתם אוכלים בשר ואין אתם שותים יין? אמרו לו: איך נאכל בשר שממנו מקריבים על גבי המזבח ועכשיו בטל, איך נשתה יין שהיו מנסכים על גבי המזבח ועכשיו בטל? אמר להם: אי"כ אל תאכלו לחם שכבר בטל הלחם והמנחות, אל תאכלו פירות שכבר בטלו ביכורים, אל תשתו מים שכבר בטל ניסוך המים, ושתקו. אמר להם: בני בואו ואומר לכם, שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר שכבר נגזרה גזירה שיחרב הבית ונגלה

מארצינו ומהיכלינו וחויבנו להתאבל שנאמר 'שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה' אך להתאבל עליה יותר מדאי אי אפשר משום שאין גוזרים גזירה על הציבור אא"כ יכולים רוב הציבור לעמוד בה. ולכן גזרו חכמים לעשות דברים לזכור החורבן הצומות במשך השנה, וימי בין המצרים עד תשעה באב, וכן למדונו הלכות לכל השנה לזכור החורבן, לדוגמא: הסד את ביתו בסיד ישייר בו דבר מועט, מאי היא אמר רב צדעא, וכן חתן בחופתו שם אפר על מקום הנחת תפילין שנאמר 'לשום לאבילי ציון פאר תחת אפרי'.

נמצינו למדים מה ההבנה שהיתה בזמנם מהו חורבן בית המקדש, ושבלי בית המקדש שהוא תכלית הבריאה שדרכו נגיע לעבודת ד' האמיתית אין זכות לאכול בשר וכו', ופי' שם הרש"ש ע"פ המדרש רבה (שמות פ' לה) שלא היה העולם ראוי להשתמש בזהב כלל, ולמה נברא הזהב - רק בשביל המשכן ובית המקדש, ולפי זה ברגע שבטל הסיבה יבוטל המסובב.

אחר הדברים האלה נשכיל להבין כיצד עלינו להסתכל על חורבן בית א-לוהינו בית המקדש ונבין מהות ועוצמת החסרון, ורק אם נדע מה אבד מאיתנו נדע להתאבל כראוי.

ברוך ד' לעולם אמן ואמן אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, וחיי עולם נטע בתוכינו, מה אשיב לדי' כל תגמולוהי עלי על כל החסדים אשר עשה עמי הקב"ה מנעורי על אשר זכיתי לישב באוהלה של תורה ולספוג תורה ויראת שמים מפני רבותי בישיבות הקדושות ולאחר מכן בכוללים, ובס"ד זיכני הקב"ה לעסוק בדברי הלכה ולמסור שיעורים מדי יום ביומו בהלכה, ולצורך כך התעמקתי היטב בלימוד ההלכות החל מדברי הגמ' ראשונים ואחרונים, ולאחר מכן בלימוד הטור והשו"ע ונושאי הכלים, ובעיקר חקרתי לבדוק כל מנהג ומנהג ומקורותיו, ואל יחשוב הקורא שאין קושי במלאכה זו הלא הכל כתוב בספרים, אך דע שלא הוא כן הדבר, אלא מלאכה זו קשה עד מאוד, והגם שאיני כדאי אך בודאי זכות הרבים תעמוד לי שלא תצא תקלה תחת ידי ובפרט שרוב הספר הוא ליקוט מדברי רבותינו ואיני רק כמעתיק מספר אל ספר, וכעני המלקט אחרי השבלים, ונמשלתי בזה כמחזיר מנורה של חוליות המפוזרים, ואינה חכמה אלא מלאכה. וגם המעט שהבאתי

מעצמי הוא לאחר חיפוש רב ואחר התיעצות עם מורי הוראה.

הוצרתי לכתוב ספר זה לאחר שראיתי שאין בנמצא ספרים העוסקים בהלכות אלו בצורה יסודית ומקיפה הנוגעת לכל פרטי הדינים, ומאידך ללא אריכות מיותרת ושתתאים גם לפסיקת הספרדים על פי דעת מרן השולחן ערוך, ותוך כדי ציון שיטות מנהגי תימן ואשכנז, כך שספר זה מתאים לכל קהילות הקודש מכל החוגים והעדות.

השתדלתי לעמוד על פרטי הדינים החל מליל י"ז בתמוז וכולל בתוכו הלכות ארבע תעניות דיני בין המצרים עד ר"ח אב, שבוע שחל בו, דיני תשעה באב, תשעה באב שחל במוצאי שבת, ובנוסף הקדשנו פרק מיוחד להלכות הנוגעות לזכירת החורבן.

בתחתית העמוד ציינתי בהערות מקורות הדינים, אך נוספו שם הרבה הלכות ופרטי דינים הנוגעים לנושאים חדשים שלא נדונו בספרי הפוסקים וקראתיו **'שורשי ההלכה'** שכשמו מטרתו לתור אחר שורש הדין ולבררו לאמתה של תורה. לכן בקשתי מהקוראים והלומדים בספר זה, שגם לאחר קריאת ההלכה יעיינו במקורות ההלכה לבדוק הדין היטב מה מקורו, האם יש מי שמחמיר או שיש מקום להקל בדבר, מפני שגם בהערות יש הרבה גופי הלכות.

והנני מגלה בדעתי ורצוני בזה כי כל מטרתי וכוונתי בחיבור זה וביתר החיבורים הבאים בס"ד הוא להרבות כבוד ד' זו הלכה, ואף שפנה אלי יהודי חשוב ואמר לי שלא כדאי להוציא ספר זה העוסק בהלכות של תקופה מסוימת בשנה, והספר לא ימכר טוב, אך השבתי לו שאין כוונתי בהוצאת הספר אלא כפי שביארתי שיהיה ספר העוסק בהלכות אלו בצורה ברורה, ואם משמיא יִזְכּוּ לי אז ספרי יכנס לכל בית בישראל אשר חשקה נפשו לידע כיצד לנהוג בימים אלו.

ובפתיחת מסכת ברכות - ארים על נס וארומם ואקלס למור אבי הר"ר **אבנר** הי"ו ולאמי מורתני **גאולה** מנב"ת אשר טרחו והשתדלו בכל מאודם להשקותי ממים חיים, במסירות נפש ובדאגה אין קץ להעמידני בקרן אורה שאזכה לעמול בתורה. וספרי זה יהיה מנחה

לד' לבריאותם והצלחתם. יהי רצון שיזכו לראות דור ישרים מבורך מכל יוצאי חלציהם עד ביאת גואל צדק.

וברך לקחתי - את מור חמי המוהל המהולל הר"ר **שמעון נחשוני** הי"ו ואת חמותי מרת **מרים** מנב"ת אשר מסייעים לנו מעבר ליכולתם שנוכל לישב ולעסוק בתורה, וגם בזמנים קשים עמדו לצידנו להוציאנו מצרה לרוחה ומאפילה לאורה, יתן להם ד' מטובו ומידו הרווחה בבריאות גופא ונהורא מעליא, שובע שמחות אמנ. א.

וכאן המקום להודות לאכסניה של תורה כולל 'עטרת שלום' בהנהלת ידידנו הרב זרח משולם שליט"א אשר מכתת רגליו למען האברכים אשר יוכלו לישב ברוגע ולעסוק בתורה, ולראש הכולל הרה"צ רבי **ישי שרעבי** שליט"א אשר זכיתי שקרבני אליו ברוב חיבה וזכיתי לדלות ממנו רוב חכמה ודעת בדרכי הלימוד ושימוש בהלכה, יהי רצון מלפני אבינו שבשמים אנא רחום השפע משפע ברכותיך, מידך הפתוחה והמלאה לבריאות טובה עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו.

טרם אכלה לדבר - אודה לכל אלו שסייעו בידי בעריכת הספר והבאתו לגמר זה, לידידי הדיין המצויין הרה"ג **אבירן יצחק הלוי** שליט"א חבה"ד בתל אביב יפו, אשר דלתו פתוחה לפני תדיר בכל שאלה ובכל נידון הלכתי. הרה"ג **יצחק רצאבי** שליט"א שעבר על הספר והאיר הארותיו. ובפרט חובה עלי להודות להרה"ג **רחמים דרעי** שליט"א ראש כולל ומו"ץ בקרית הרצוג בבני ברק שהקדיש מזמנו ועבר על כל הספר מתחילה ועד סוף והעיר היכן שיש להעיר, והוסיף היכן שצריך להוסיף, וכן לידידי משחר נעורי הרב **אדם בן נון** שליט"א שסייע לי רבות בהערות מנהיג תימן ובעצה ותבונה בעריכת הספר, יהי רצון שחפץ ד' בידם יצלח ויזכו להתברך בכל מיילי דמיטב ועוד יוסיפו שנים רבות על ממלכתם אמנ.

ולא אחשוך להודות למורנו ורבינו ראש בית ההוראה **שערי הלכה'** הגאון רבי **שלמה בן שמעון** שליט"א אשר זכיתי להתקרב אליו ולחסות בצל תורתו, ולשמש כמורה צדק בבית ההוראה, יהי

רצון שנזכה להגדיל תורה בעיר רחובות ולהרחיב את גבולות לימוד ההלכה לכל דורש ומבקש ד'.

ובסיום פרק התודות חובתי להודות לנוות ביתי זו רעייתי מרת **שולמית** מנב"ת העומדת לימיני בכל העניינים ובפרט בכל דבר שבקדושה, ונותנת מעצמה רבות כדי שאוכל לישב ולעמול בתורה מתוך ישוב הדעת, יהי רצון מלפני היושב במרום שיתן לה כחות ממקור ברכותיו בבריאות הגוף והנפש ונזכה יחד לגדל את בנינו יאיר אלחנן מיכל יונתן ומאיר שיחי מתוך נחת והרחבת הדעת, ונזכה לראות בהם עולים במעלות התורה והיראה מתוך נחת ושללוח עד ביאת גואל צדק.

בעת נעילת שער אשא תפילה לדי אשר אין מילים בפי להודות על כל החסדים אשר עשה ועושה עמי ועם בני ביתי בכל יום ובכל רגע הן ברוחניות והן בגשמיות, תפילתי ובקשתי שזכות הפצת ההלכה תעמוד לי ולבני ביתי שנזכה לחיים טובים וארוכים להמשיך להפיץ את דבר ד',

תפילתי היא מתוך הודיה על העבר ותחינה לעתיד, חזקני ואמצני אלי שלא תצא תקלה מתחת ידי ואזכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ושהתורה הזאת לא תמוש מפינו ומפי זרעינו עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו אמן.

אמיתי ב"ר אבנר גדסי

רחובות סיון התשס"ט

פרק א'

הנהגות קודם התענית

א. נהגו להכריז בשבת שלפני צום י"ז בתמוז, ועשירי בטבת, בנוסח זה, אחינו בני ישראל שמעו, צום הרביעי או צום העשירי יהיה ביום פלוני, יהפוך אותו הקב"ה לששון ולשמחה, כמו שנאמר כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וכו'. ועל תשעה באב, יום כפור, תענית אסתר, וצום גדליה, לא מכריזים, מפני שזמנם ידוע. והאשכנזים לא נהגו להכריז כלל:

ב. מותר לאכול בלילה שלפני התענית עד שיעלה עמוד השחר, והוא שלא ישן שינת קבע. אך אם ישן שנת קבע, אסור אחר כך לאכול או לשתות. והאשכנזים נוהגים להקל בשתיה, ואפילו לא היה דעתו לקום ולשתות: [א]

ג. אם קודם שישן עשה תנאי, שאם יקום לפני עמוד השחר יאכל או ישתה, מותר לו לאכול ולשתות עד עמוד השחר. ותנאי זה צריך שיהיה בפה, ויאמר שאם יקום קודם עלות השחר יהיה רשאי לאכול ולשתות כרצונו: [ב]

שורשי ההלכה

א. שו"ע (סי' תקס"ד). ובעניין השתיה, כן כתבו הראבי"ה (ח"ג סי' תקנ"ט) והמרדכי ועוד, דלא בעי תנאי, כיון דמסתמא דעתו של כל אדם לשתות אחר השינה כיון שצמא, א"כ נחשב כהתנה לשתות. וכן כתב הרמ"א (סי' תקס"ד). אך המגן אברהם כתב שרק אם דרכו לשתות בלילה מותר לו לשתות ללא תנאי. וכן כתבו הבית יוסף והב"ח ועוד, שאין להקל אף בשתיה ללא תנאי:

ב. הנה הראב"ד כתב (הובא בטור)

ד. לנוהגים על פי הקבלה, גם אם התנה קודם שישן, אסור לאכול בלילה, ולשתות מותר. אך אם כתוצאה מכך יקשה עליו הצום, מותר לאכול:^[ג]

ה. הדינים הנהוגים בבין המיצרים (כל עדה לפי מנהגיה), מתחילים מצאת הכוכבים דליל י"ז בתמוז:^[ד]

שורשי ההלכה

תנאי במחשבה, הנה בתענית יחיד שאדם מקבל תענית זו על עצמו, די אם מתנה במחשבתו, אך בתענית ציבור כתב האור לציון (ח"ג פ' ל"א) דיש להתנות דווקא בפה:

ג. כן כתב הזוהר (פרשת ויקהל, סולם עמ' קל"ה) דהמתעורר בלילה אסור לו לאכול קודם תפילתו, והאריך שם בחומרת הענין, ולכן לא יועיל תנאי, כי אין לאכול קודם התפילה. וכן כתב ביביע אומר (ח"ה אור"ח סי' כ"ב) שנכון לחוש לדעת המקובלים להחמיר, אך המקילים יש להם על מה שיסמוכו, עיי"ש באורך. ועיין עוד בהליכות עולם ח"ח (עמ' פ"ו) דהעלה שם דאין למחות במקילין מאחר שמרן פסק להקל: ד. בחיד"א מבואר דאין לברך שהחיינו בליל י"ז בתמוז, וכן אין לאכול בשר לנוהגים להחמיר מי"ז בתמוז, מכיוון שהכל מתחיל מליל י"ז (שו"ת חים שאל ח"א כ"ד),

אם גמר סעודתו אסור לו לאכול, אך הבית יוסף כתב בשם הרמב"ם שהכל תלוי בשינה. אם ישן שינת קבע, נחשב כהיסח הדעת, ואסור לו לאכול עוד, וכן גם הבין בדעת הרי"ף. אך בירושלמי (תענית פ"א ה"ד) מובא דמהני תנאי, ותנאי זה המובא בירושלמי הוזכר בהרבה מהראשונים, החל מהתוספות ורבינו חננאל (תענית י"ב:), עד הטור אצלינו (סי' תקס"ד) וכן כתב בבית יוסף, ואע"פ שיש שפקפקו על תנאי זה (שו"ת הרא"ש כלל כ"ז סימן ד', התשב"ץ, ועוד), כדאי הם כל הני הראשונים לסמוך עליהם ובפרט בדרבנן. ובענין מתי לעשות התנאי כתב הלבוש אפילו אם סיים כבר סעודתו מהני תנאי, כל עוד שלא סילק דעתו ע"י שינה, דכל זמן שיש בידו לאכול יש בידו להתנות, ועיין לכל הנ"ל ג"כ בהליכות עולם (ח"ח פרשת ראה עמוד פ"ה). ובענין האם מועיל

ו. לנוהגים שלא לישא אשה מי"ז בתמוז, טוב שלא לערוך שמחת שבע ברכות בליל י"ז בתמוז: [ה]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

אם שכח להסתפר והוא מנוול, אך לספרדים לא שייך דין זה. דהלא מותרים להסתפר עד שבוע שחל בו:

ה. במשנה ברורה סימן תק"נ סק"ו, מבואר שליל התענית ג"כ נכלל בתוך התענית ואין להרבות בו בדברים של שמחה. ויעויין בשער הציון (שם סק"ט) בשם השל"ה דבעל נפש יפסיק מבעוד יום עיי"ש. ובעניין השבע ברכות כן הביא בשלמי מועד (עמ' תע"ג) בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל:

והטעם שם: דתענית י"ז בתמוז מעיקר תקנת וגזירת הנביאים היתה להפסיק מבעוד יום כתשעה באב, ואע"פ שהקילו לאכול ולרחוץ בלילה, מ"מ זמן פורענות הוא, וכן העיד בן החיד"א שהנוהגים שלא לאכול בשר מי"ז בתמוז, לא אוכלים אף בליל י"ז, וסיים דבריו והוא מנהג פשוט בארץ הצבי. וכן פסקו שו"ת ציץ אליעזר (ח"י סי' כ"ו) ועוד, דהכלל הוא שכל הלכה ומנהג בדאורייתא ובדרבנן מתחיל מבערב, אם לא שחילקו הפוסקים במפורש. אמנם בתספורת גם לאשכנזים יש להקל

פרק ב'

דיני ד' תעניות זי"ז בתמוז

א. עיקר סיבת ארבע התעניות כתב הרמב"ם (פ"ה מהלכות תעניות הלכה א'), יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות, ולפתוח דרכי תשובה. ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים, ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותם הצרות. שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב, שנאמר והתוודו את עוונם ואת עוון אבותם:

ב. יום צום הינו יום של חשבון נפש, וכל אחד בינו לבין עצמו צריך לדעת שעוונותיו ועוונות אבותיו גרמו לצרות הללו, ועל ידי כך יבוא להיטיב דרכו ולשוב בתשובה. וע"כ ראוי ביום צום לקרוא תהלים, או ספרי מוסר, בדברים המשברים את הלב ומעוררים לתשובה:

ג. נאמר בזכריה (ח', י"ט), כה אמר ה' צבאות, צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי, יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים, והאמת והשלום אהבו:

ואלו הם הדברים שארעו לאבותינו בימים אלו:

ביום י"ז בתמוז ארעו חמשה דברים. נשתברו הלוחות, נתבטל קרבן התמיד, הובקעה העיר בחרבן בית שני, ושרף אפוסטומוס הרשע את התורה, והועמד צלם בהיכל:

ביום תשעה באב ארעו חמשה דברים. נגזר על אבותינו במדבר שלא יכנסו לארץ ישראל בעקבות חטא המרגלים, חרב בית המקדש הראשון, חרב בית המקדש השני, נפלה העיר ביתר בידי הרומאים ונהרגו בה רבים מישראל, בו ביום חרש טורנסרופוס הרשע את ההיכל (תענית כ"ו):

ביום ג' בתשרי, נהרג גדליה בן אחיקם, שהיה משארית הפליטה שנשארו בארץ לאחר החרבן (ירושלמי תענית פרק ד', רמב"ם פ"ה מהלכות תעניות הלכה ב'):

ביום י' בטבת עלה נבוכדנצאר הרשע על ירושלים והביאה במצור (ראש השנה י"ח, רמב"ם שם ושו"ע תקמ"ט סעיף א'):

ד. הכל חייבים להתענות בארבעה צומות הללו הן האנשים והן הנשים, ואסור לפרוץ גדר. וגם אדם שפטור מלצום כפי שיבואר לקמן, יתן צדקה במקום צומו, ובכך יחשב לו שצם, ויתכפרו לו עוונותיו. וכן ירבה בלימוד תורה: [א]

שורשי ההלכה

א. ואל יפרוש אדם מן הציבור, וידוע ששני מלאכי שרת מלווים את האדם, ואם פורש הוא מן הציבור לא יראה בנחמת הציבור. ובעניין להשלים התענית כן כתב בשו"ת תרומת הדשן (סימן קנ"ו) שדווקא יום זה חובה, ואין צורך לפרוע יום אחר תחתיו. אמנם, השו"ע כתב שבנדב להתענות ושכח ואכל, משלים תעניתו, והוא הדין לתענית ציבור. אך כתב המנחת חינוך שבזמנינו שהצומות מדרבנן ולא מדברי קבלה, לא צריך להשלים ולהתענות יום אחר. אמנם בתשעה באב הדין שונה, ועליו להשלים בעשירי, מכיון שראוי להתענות ג"כ בתשיעי ועשירי

ה. תחילת הצום בי"ז תמוז, בצום גדליה, ובעשירי בטבת, הוא מעלות השחר של יום התענית, ועד צאת הכוכבים. ובתשעה באב מתחילים להתענות משקיעת החמה של יום ח' באב: [ב]

ו. חלוקים צומות אלו מתשעה באב. דבצומות אלו מותרים הכל, ברחיצה, סיכה, נעילת הסנדל, ותשמיש המיטה. אך המחמיר שלא לרחוץ כל גופו, תבוא עליו ברכה: [ג]

ו.ב. כשחל תענית י"ז בתמוז בשבת, דוחים התענית ליום ראשון: [ד]

שורשי ההלכה

וכן פסקו הטור והשו"ע (סי' תק"נ). אך הב"ח כתב שהמנהג לא לרחוץ בג' צומות אלו, וכן כתב השל"ה, שבעל נפש יחמיר על עצמו שלא ירחוץ כל גופו. וכן כתבו עוד פוסקים שיש להחמיר בכל הדברים (למעט טבילה, ולמעט נעילת הסנדל, שלא יראה כחוכא ואיטלולא), ועיינ עוד לקמן סעיף י"ט:

ד. שו"ע סימן תק"נ סעיף ג', והטעם משום דאקדומי פורענותא לא מקדמינן. ובשבת זו אין לנהוג מנהגי אבילות כלל ואפילו בצנעא (אשל אברהם בוטשאטאש):

מעיקר הדין (שדי חמד מערכת בין המצרים סי' ב' אות כ"ג):

ב. טעם הדבר, דג' תעניות אלו תלוי ברצו וקבלו על עצמם להתענות, לכן לא קבלו על עצמם להפסיק מבעוד יום, וכן כתב בבית יוסף בשם הרמב"ן (סי' תק"נ). משא"כ תשעה באב משום חומרת היום קבלו על עצמם להפסיק מבעוד יום. ובאמת כתב השל"ה (דף קצ"ט) שמי שמרגיש בעצמו שיכול להחמיר בזה ולצום מבעוד יום אף בשאר תעניות, טוב שיחמיר בזה:

ג. כן כתב הראב"י (ח"ג סימן תתנ"ד) דנהגו היתר ברחיצה,

ז. אם חל יום התענית ביום ו', מותר לרחוץ כל גופו בחמין משום כבוד שבת:^[ה]

ח. מי ששכח ואכל ביום התענית ונזכר לאחר אכילתו, חייב להשלים את התענית גם לאחר האכילה. וי"א שצריך להשלים התענית ביום אחר. אך מעיקר הדין לא חייב, ובפרט אם עקב כך יתבטל מלימודו, עדיף שיתן צדקה וירבה בלימוד תורה:^[ו]

ט. המכין דבר מאכל בתענית ציבור, רשאי לטעום ממנו, ובתנאי שיפלוט מפיו, ויזהר לא לבלוע. ואין לטעום יותר מרביעית. וביוה"כ ותשעה באב אסור אפילו לטעום. אך לדעת הרמ"א יש להחמיר כן בכל תענית ציבור:^[ז]

שורשי ההלכה

להתענות" דמעוברות ומיניקות
 אין להן לפרוע התענית:
 ז. שו"ע (סי' תקס"ז סעי' א'), וכן
 איתא בברכות י"ד, "השרוי
 בתענית, טועם ואין בכך כלום. עד
 כמה?, ר' אמי ור' אסי טעמי עד
 שיעור רביעית". ונחלקו
 הראשונים האם בתענית ציבור
 נאמר או שגם בתעניות בכתובים
 ובנביאים. אך לכל הדעות בט'
 באב ויוה"כ אסור. והסכמת רוב
 הראשונים שטעימה האמורה היא
 בתנאי שיפלוט, כן פסקו הרי"ף
 הראב"ה והרמב"ם והאור זרוע
 והרוקח ועוד (ועיין בדברינו לקמן
 בהל' ט' באב):

ה. אף למחמירים כמובא בסעיף
 הקודם שלא לרחוץ ביום
 תענית, ביום ו' לכבוד שבת מותר.
 (משנ"ב סימן תק"נ ס"ק ו'). עפ"י
 הלוח, רק י' בטבת יכול לחול
 ביום ו':
 ו. כן כתב השו"ע (סימן תקס"ח),
 שאפילו אכל, חייב להשלים
 תעניתו. דהרי מי שאכל שום
 וריחו נודף, ימשיך לאכול שום
 ויהא ריחו נודף יותר? ולכן לא
 יאכל, שהרי יום זה אסור באכילה.
 ובדין השלמת התענית וכסף
 לצדקה עיין בדברינו לקמן, בדבר
 אדם הפטור מלהתענות. ועיין עוד
 בביאור הלכה סי' תק"נ ד"ה "אין

י. ראוי להחמיר שלא לשטוף הפה בתענית בקומו משנתו, וכן לא לצחצח השיניים. ומי שקשה לו ביותר, או שיש לו ריח רע בפה, יכול להקל לשטוף פיו ולצחצח שיניו, ובתנאי שלא יכניס לפיו יותר מרביעית מים. ובתשעה באב אין להקל בכך: [ח]

יא. ראוי להחמיר שלא לעשן סיגריות בתענית ציבור. והמיקל, יש לו על מי לסמוך. אך עדיף שיעשן בצינעא: [ט]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

יזהר להוריד ראשו למטה, שלא יבלע בטעות (ועיין עוד לקמן בהל' תשעה באב):

ט. כתב שיירי כנסת הגדולה (סי' תקס"ז) שאין לעשן סיגריות ואפילו בתענית יחיד, וטעמו דאם אסור לטעום, אסור ג"כ לעשן. אך כיוון שלדידן דפוסקים כשו"ע, שמותר לטעום בתענית ציבור חוץ מט' באב, א"כ הוא הדין שמותר לעשן. אך יש לדון אם ניתן להשוות דין טעימה לעישון, דהנה לעניין ברכת הנהנין המגן אברהם הסתפק, האם עישון דומה לטעימה ואינו צריך לברך, או שדינו כריח וצריך לברך, ולצד שדומה לטעימה, עישון חמור, דהלא מכניס לתוכו ממש, ורצה להשוות דין טעימה לעישון, דהרי תקנו חז"ל ברכה על הריח, ושמא העישון דומה ג"כ לריח, ובתענית

ח. הנה השו"ע (סי' תקס"ז סעי' ג) כתב, מי שדרכו לרחוץ פיו בשחרית בתענית ציבור, לא כשר למיעבד הכי וכו'. ושם השו"ע התיר בתענית יחיד אפילו יותר מרביעית, משמע היכן שמותר - מותר יותר מרביעית, ע"כ משמע להחמיר. דאם מרן השו"ע כתב שלא כשר למעבד הכי, משמע אפילו פחות מרביעית. וכן כתב כף החיים (שם), אך המהרי"ל כתב, דמותר לשפשף גרונו במים, אבל לא בתשעה באב וביוה"כ. והרבה מהאחרונים דעתם להחמיר, חיי אדם (קל"ב אות ב'), בגדי ישע (סק"ו), מאמר מרדכי (סק"ב), וע"כ כתבנו דראוי להחמיר. ובשעת הדחק במקום צער גדול, יש להתיר. ושם כתב כף החיים, שאפילו בתשעה באב יש להקל במקום צער גדול, רק

יב. אם ברך על דבר מאכל ותיכף נזכר שהיום צום, יטעם קצת מן המאכל כדי שלא תהא ברכתו לבטלה: [א*]

יג. בעלי קיוסקים ומסעדות ימנעו מלספק מצרכי מזון ביום התענית, אלא אם כן יידעו בבירור שהקונה לא יאכל בתענית. אך בבעלי מכולות לממכר מצרכי מזון, יש מקום להקל יותר, כיון שיש לומר שאין בכוננתו לאכול בתענית: [יא*]

שורשי ההלכה

הרמב"ם והשו"ע (בסי' רט"ו) דהוא מדאורייתא יאכל כל שהוא, דענין ד' תעניות הוא רק מדברי קבלה, אך יזהר שלא יטעום יותר מידי, אלא טעימה קטנה בלבד לצאת ידי חובת הברכה, ויכול לומר אח"כ עננו בתפילה. ועיין עוד במהרש"ם בדעת תורה (סי' תקס"ח), ובערך השולחן (סק"ב), הובא ג"כ באור לציון (ח"ג פרק ל"א) שלא יטעם אלא יאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. וכן גם הוא הסכים לדעה זו. וכן כתב בברכת ה' להרה"ג משה לוי זצ"ל (ח"ב עמ' פ"ה), אמנם ביביע אומר (ח"י סי' מ"א) העלה כדברינו לעיל שיטעם מן המאכל כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה:

יא. ואע"פ שאין בדבר משום מסייע לעוברי עבירה, דהרי זה לא שאלה או מתנה, אלא

אין איסור להריח בשמים, וא"כ מותר לו לעשן. וכן כתב כף החיים שפשט הדבר להתיר, זולתי בתשעה באב, דשם אין להקל אלא אם כן יש לו צורך גדול ועוזר לו לבריאותו, אך יעשן בצינעא. ובליל ט' באב יש להקל יותר, ובצינעא (ועיין עוד לקמן בהל' תשעה באב). ובודאי שכל הנ"ל מעיקר דין עישון, אך כבר ידוע ומפורסם בדבר חומר האיסור לעשן סיגריות, וכבר כתבו הרופאים שהוא מסוכן וגורם למוות. ובודאי יש לחוש משום "ונשמרתם לנפשותיכם", וד"ל:

י. שערי תשובה (סי' תקס"ח סק"א) בשם הברכי יוסף, מפני שברכה לבטלה חמורה יותר מאכילה בצום, ואע"פ שיש הרבה מהראשונים דדעתם שברכה לבטלה דרבנן, אולם לדעת

יד. מלצר שמלאכתו להגיש אוכל לסועדים, יש לו לעשות שאלת רב כיצד עליו לנהוג בתענית: [יב]

טו. נכון לסגור מכוונות לממתקים ומשקאות המוצבות בחוצות, כדי שלא יוציאו מהם בתענית, ויש בכך משום מכשול: [יג]

טז. אסור ללעוס מסטיק בתענית ציבור: [יד]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

יד. כתב הרמ"א (סי' תקס"ז סעי' ג) "מותר ללעוס עצי קינמון ושאר בשמים, ועץ מתוק, ללחלוח גרונו ולפלוט, מלבד ביוה"כ דאסור". משמע שכל ההיתר הוא משום שפולט הטעם המתוק שיוצא מהעץ, ובסעי' א' כתב בענין הטעם, דיש מחמירין בכל תענית ציבור והכי נוהגין, דאפי' אם יפלוט אסור, והמשנה ברורה (ס"ק יג'), והחיי אדם (כלל קל"ב סעי' כ"א), הבינו דלרמ"א אסור ללעוס גם עצי קינמון בכל תענית ציבור, ומה שהתיר זה רק בתענית יחיד, ולכן אין שום היתר ללעוס מסטיק וכד', כיון שהטעם נכנס לגרונו והוי כאכילה ממש. וכן כתב "בקול סיני" (תמוז תשכ"ד). אך מסטיק שאין בו מתיקות כלל, מותר ללעוסו. כתב המגן אברהם דמותר לבלוע הרוק, כיון שאין כוונתו כלל לאכילה:

מכירה, ונחשב שלו. ועוד דעל פי חוק המדינה אסור שלא למכור לאדם מסוים, בכל זאת עדיין ישנו האיסור של לפני עיוור לא תיתן מכשול, ע"כ יש לעשות שאלת רב כל אחד במקום מגוריו (ועיין עוד בשו"ת שבט הלוי יור"ד סי' ס"ב, ובשו"ת יחוה דעת ח"ג סי' ל"ח):

יב. בכגון הא יש לומר לו לכל הפחות ליקח חופשה ביום הזה כדי שלא יצטרך להכשל, ובעיקר הדבר יש לדון משום אם שייך בדבר משום לפני עור כיוון שמביא לו בידים ואכמ"ל. ולכן יש לעשות שאלת חכם, ובפרט אם חושש שיפטררהו מעבודתו:

יג. הוראת הפוסקים. ואם יש חשש שיקנו במקום אחר שאינו כשר יש להתיר, ובכל מקרה של צורך בהיתר יש לעשות שאלת חכם:

יז. יש להחמיר שלא להסתפר בתענית ציבור כעשרה בטבת וצום גדליה, וכן לא בלילותיהן שקודם להם. ואם עשירי בטבת חל בערב שבת, מותר משום כבוד השבת: [טו]

יח. הלוקח גלולות לרפואה, אם הן מרות, מותר לו לבולען. ואם רוצה ליקח עם מים, יערב במים דבר מר, עד שיפסל מהנאת החיך. אך לערב במים רגילים, או בסירופ ממותק, אין להתיר, אלא במידה שאם לא יטול התרופה יגיע לחולי הפוטרן מן הצום: [טז]

יט. הטס מישראל בבוקרו של הצום, והגיע למדינה אחרת גם כן בצום, אף שאם היה נשאר בישראל היה יכול

שורשי ההלכה

בימים אלו יש לנהוג בתעניות ציבור, כתספורת, שירים וכדו', ועיין עוד בהמשך. ומה שכתבנו שאם עשרה בטבת חל בע"ש מותר להסתפר, כן כתב ב"רוח חיים" (שם):

טז. כף החיים (סימן תקנ"ד ס"ק ל"ד), ובפסקי תשובות הביא עצה בגלולה עם טעם מתוק, שיעטוף אותה בנייר דק ויבלענה. ופשוט שבכדורים העלולים לסכנו אם לא יטלם, כגון חולה כרוני וכדו' שרשאי ליטלם, ובענין כמות המים, יקפיד ג"כ שיהיה פחות מרביעית:

טו. כן כתב ב"רוח חיים" (פלאגי סי' תקס"ו), והוא עפ"י הגמ' (ראש השנה י"ח) במעשה דר' יהושע שהסתפר, כשגזרו תענית ציבור בחנוכה, ורצה להראות בכך, דלאו שפיר עבדי כשקבעו תענית בחנוכה, משמע דאסור להסתפר בתענית ציבור. אמנם בטורי אבן שם כתב, דלא מצינו איסור תספורת, ובמשנה ברורה סימן תקנ"ג סק"ו כתב שבעל נפש יחמיר בצומות אלו כט' באב, ותמוה האם ננהג בכל חמשת העינויים של הורו לנו חז"ל? וביארו דבריו שכוונתו לט' ימים שמר"ח אב, וכל הדינים הנהוגים

כבר לאכול, דהלא עברו י"ב שעות מתחילת הצום, בכל זאת עליו לצום עד צאת הכוכבים באותה מדינה שנמצא בה בעת. והוא הדין לקולא. ובתשעה באב, יש אומרים שבכל מקרה לא יצום יותר מעשרים וארבע שעות, ועדיף שיסיים כפי המקום שיצא משם: [ז']

כ. יש להחמיר לא לשמוע נגינה וכלי זמר ביום התענית, ואף לא בליל התענית. ויש מתירים לערוך חופה ביום שלפני התענית לפני השקיעה, ואז מותר לשמח החתן והכלה אף בלילה: [ח']

כא. יש מחמירים לא לרחוץ גופם במים חמים בתעניות ציבור: [ט']

כב. אשה שחל יום טבילתה במוצאי התענית, מותרת לחפוף ולהתרחץ ביום התענית ובחמין. וכן אם חל טבילתה בליל התענית: [כ']

שורשי ההלכה

יז. כן כתבו בשו"ת אגרות משה (ח"ג סי' צ"ו), ובשו"ת בצל החכמה (ח"א סי' ל"א). ועיין לקמן בהל' תשעה באב פרק ל"ד סעיף י"ד:

יח. בענין שמיעת כלי נגינה וזמר ביום התענית, ובלילה שלפני כן, כתב בשו"ת אבן ישראל להגרי"י פישר (הובא בפסקי תשובות עמ' ס"ו), דאף דאין איסור, אך מסתבר לאסור. ובענין המתירים לערוך חופה לפני השקיעה ביום שלפני הצום, הוא יט. השו"ע (סי' תק"נ ס"ב), והטור, והמהרש"ל (שו"ת סי' צ"ב), כתבו דמותר, אך הב"ח, והשל"ה, הובאו באליהו רבא, כתבו דיש להחמיר שלא להתרחץ, ובפמ"ג כתב דיש להחמיר בחמין אך בצונן שרי, וע"כ המחמיר תבוא עליו ברכה: כ. שו"ת כתב סופר (או"ח סי' ק').

כג. אין לגעת במאכלים שלא לצורך כלל, שמא יבוא לאכול מהם. אך נגיעה לצורך מותר וכגון להאכיל התינוקות: [כא]

כד. י"ז בתמוז שחל בשבת, יכול לברך שהחיינו בליל שבת, אך ביום השבת יש להימנע מברך: [כב]

שורשי ההלכה

מערכת בין המצרים (סי' א') דן בזה והסיק, שבליל שבת יכול לברך, והביא שכן עשו מעשה רב במסיבה שישבו שם ת"ח מופלגים. והטעם, דאיכא ספק ספיקא, שמא הלכה כמגן אברהם שבשבת כזו מותר לברך שהחיינו, ואם תאמר שאין הלכה כמגן אברהם, שמא הלכה כפוסקים דבליל י"ז בתמוז עדיין אין דיני בין המצרים כלל ולכן רשאי לברך בליל שבת. ובענין מתי מתחיל דיני בין המצרים, נחלקו בדבר בעל המאור, (תענית י"א), דלדעתו מתחיל בבוקר, והרי"ף ורש"י והרמב"ן חולקים על זה, ואין כאן המקום להאריך, וכבר כתבנו לעיל פרק א' סעיף א' שדיני בין המיצרים מתחילים מצאת הכוכבים של ליל י"ז בתמוז:

והטעם פשוט כיון דהלא אין איסור מדינא לרחוץ, ובודאי שלצורך מצוה מותר: **כא.** פרי מגדים (סי' תרי"ב) משבצות זהב (סעיף י'), וכן המהרי"ל אוסר. אך הרמ"א כתב שמעיקר הדין מותר כשזה לצורך. ולא דמי לחמץ בפסח בסי' תמ"ו סעיף ג' דאין ליגע דחישנן שמא יבוא לאכול משום שבפסח הוא אוכל שאר דברים, וחיישינן שמא יטעה ויאכל חמץ, משא"כ בצום שהוא לא אוכל לא חיישינן שישכח ויבוא לאכול. ולכן מותר לגעת באוכלין כשזה לצורך, כגון לקטן, או כשהתענית חלה ביום ה' ומתחילים להכין המאכלים לשבת, וכמו כן מותר להכין מאכלים לצורך מוצאי הצום: **כב.** בשדי חמד (אסיפת דינים)

פרק ג'

החייבים והפטורים מהצום

סימן זה מתייחס רק לג' הצומות ולא לתשעה באב

א. חולה שאין בו סכנה, פטור מלהתענות, ואפילו מתשעה באב. אך זה דוקא שמרותק למיטתו, כגון שיש לו חום וכדומה. אך במיחוש בעלמא, כדוגמת כאב ראש, חייב להתענות: [א]

ב. מעוברת פטורה מלהתענות אחר ארבעים יום להריונה. ואם מרגישה חלשה קודם ארבעים יום, דינה כמעוברת: [ב]

שורשי ההלכה

א. משנה ברורה (סי' תקנ"ג סק"ד). חיי אדם (כלל קל"ד אות ו'), והוסיף כף החיים דאסור לו להחמיר על עצמו, אך לא יענג עצמו בבשר ויין. ומותר לו לאכול כבר בבוקר, ולא צריך להתענות אפילו תענית שעות. ובשו"ת שואל ונשאל ח"ד סי' כ"ז הביא: בדבר אדם שהרופא אמר לו, לא להתענות פן ישוב מחלתו אשר נתרפא כבר ממנה, והשיב לו דפטור מן הצום, אך נראה לענ"ד שצריך שיהיה רופא ירא שמים. וכן עוד כתב באדם שהבריא ממחלתו וחושש שמא תשוב אליו מחלתו עקב צומו, שלא יתענה, אך לא יאכל מעדנים. ובענין כאבי חניכיים ושיניים קשים אע"פ שאינו מרותק למיטתו וכן כל כאב אחר בגופו והוא חזק ביותר, יש לעשות שאלת חכם כיצד לנהוג:

ב. כן משמע מדברי המשנה ברורה שם (סק"ג), אמנם לכתחילה מעוברת נחשבת רק משהוכר עוברת, וכן איתא בגמ' (גיט' פ"ג:), אך בתענית יש להקל אם סובלת מהקאות וכאבים ובפרט אם עברו ארבעים יום (יעב"ץ מור וקציעה סי' תקנ"ג) וכן כתבו פוסקי

ג. מינקת, פטורה משלוש תעניות כל עשרים וארבעה חדשים לאחר הלידה. ולכן פשוט, שילדת ומפלת פטורות מתענית (מפלת - לאחר ארבעים יום להריונה). ואם הפסיקה להניק, נחלקו האחרונים, ונכון שתתחיל לצום כפי כוחה ואם מרגישה חלשה ומצטערת בתעניתה, יכולה לאכול: [ג]

ד. בריא החש בראשו ומצטער ביותר, יכול לבלוע כדור, אך אם יש לכדור טעם טוב שהחיד נהנה ממנו יבלע ע"י שיעטוף הכדור בנייר דק: [ד]

ה. יש מקומות שנהגו להקל לנשים בתענית י"ז בתמוז

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

אפילו שפסקה להניק עד כ"ד חודש פטורה מלהתענות, וכן כתב גם ביחזה דעת (ח"א סי' ל"ה). אמנם הראה לי ת"ח אחד שהגר"ע יוסף ביביע אומר (ח"י סי' ל"ט) חזר בו ומסכים לדברי הרב אור לציון שלכתחילה מינקת שפסקה להניק תצום, וכן מורים לרבים, כפי הרגשת האשה. אך זאת יש לידע שהמקילה יש לה ע"מ לסמוך כיון שמצינו בעיקר אצל האדמו"רים שהקילו לנשים המבורכות בילדים וחלשות, להקל בכל התעניות למעט יוה"כ. וכ"כ בנטעי גבריא, ועיין ביביע אומר הנ"ל שהביא שם דעות המיקלים למינקת ומעוברת:

ד. נשמת אברהם ח"א סי' תקנ"ג

סק"ד:

דורנו, דבימים אלו שהכוחות חלושים והאישה זקוקה לכוחות מיוחדים בפרט בתקופה הזו של ההריון יש להקל במקום הצורך אפילו קודם ארבעים יום, וכן כתב בשו"ת אבן ישראל לגר"י פ"י ש"ח סי' ס"ב:

ג. כן מבואר בגמרא ושו"ע (יור"ד סי' קפ"ט סעי' י) מפני שאבריה מתפרקים. ואין נפשה חוזרת עליה עד כ"ד חודש. אמנם הרמ"א כתב שאם יכולה לצום, נכון שתחמיר לצום. ואם היא יכולה לצום, אך התינוק עלול להצטער מכך, יכולה להקל ולא לצום (פסקי תשובות סימן תק"ג) ובפרט בזמנינו שירדה חולשה לעולם, וכן כתב המהרש"ם בדעת תורה סי' תקנ"ג סעיף א' דמינקת

שהוא צום ארוך, ולכתחילה יש להורות שהאשה תצום, אך בעת הצורך יש להקל וטוב שיעשו שאלת חכם:^[ה]

ו. זקנים תשושי כח שמצטערים בתעניתם, דינם כחולה שאין בו סכנה, ופטורים מהתענית:^[ו]

ז. החושש שאם יתענה בי"ז בתמוז לא יוכל להתענות בתשעה באב, יצום בי"ז בתמוז וטוב שיעשה שאילת חכם:^[ז]

ח. חתן וכלה בתוך שבעת ימי המשתה שלהם, וג' בעלי הברית שהם הסנדק, המוהל ואבי הבן, חייבים להתענות בכל התעניות (למעט תענית אסתר). אך בצום שנדחה ליום ראשון, יכולים לאכול אחר מנחה גדולה. והוא הדין בפדיון הבן שחל בזמנו לאבי הבן ולכהן:^[ח]

שורשי ההלכה

ה. שלמי מועד לגרש"ז אויערבך: ה. שלמי מועד לגרש"ז אויערבך: ו. כף החיים (סי' תקנ"ט סק"ו) בשם תשו' הגאונים, דאפילו ביוה"כ אם בא לידי חלישות, מאכילים אותו, וכן מסתבר הדין בכל התעניות, ויש לדבר עימם על האיסור שחל עליהם לצום, כי הרבה אסונות קראו כשאנשים צמו כשהיה אסור להם לצום, והגיעו עד כדי סכנת מוות רח"ל: ז. שדי חמד מערכת יום כיפור סי' א' אות י' והביא שם מחלוקת בנושא, ובשלמי מועד (עמ' תע"ד) דן בזה עיי"ש: ח. כיון שחתן וכלה ז' ימי המשתה נחשב כיו"ט יחיד שלהם, ותעניות אלו הם דרבים, אתי אבלות דרבים ודחי רגל דיחיד, וכעין מה שמבואר בגמ' (מו"ק יד:) דאין אבלות של יחיד נוהגת ברגל, מכיוון שהוא מחויב בעשה דרבים בשמחת החג. ולא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים. ובצום שנדחה יש להקל כמבואר במשנה ברורה (סי' תקנ"ט סקל"ה), וכן הורה הגרש"ז אויערבך בשלמי מועד. אמנם בתענית אסתר הם פטורים מתענית, מכיוון דזה לא מדין אבלות כלל. ובהליכות עולם כתב

ט. כל אלו המותרים לאכול בתענית, מותרים לאכול מיד בבוקר ויאכלו בצינעא, ולא יאכלו מעדנים כבשר ויין, אלא רק מה שצריכים לקיום נפשם: [ט]

י. הפטור מתענית, אינו צריך התרת נדרים קודם שיאכל. ואינו צריך כפרה על כך שאכל ושתה, וכן אינו צריך להשלים התענית: [י]

שורשי ההלכה

תק"מ, ולעניין אכילה בצינעא כן כתב בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' ג') שכן מנהג העולם, והביא סימוכין לדבריו. אמנם בחולה מסוכן, כתב דרשאי לאכול בפרהסיא. ומקור דין זה בתוספתא (סוף פ"ב דתענית), וכן כתב הרמב"ם, וכן פסק השו"ע (סי' תקנ"ד סעיף ה'). דהלא חוץ מדין התענית ישנו דין נוסף בהנהגות ביום הצום ועל כן אע"פ שאין עליו חובה להתענות, עדיין זה יום צרה לכלל ישראל ועליו לשתף עצמו ככל האפשר בצער הציבור: י. כיון שאינו חושב לבטל מנהגו לגמרי, ואינו מתענה מחמת חולי או סיבה אחרת, ובדעתו לשנה אחרת להמשיך ולהתענות, ע"כ לא צריך התרה. כן ביאר הדגול מרובה (סוף סימן ת"ע), ובשו"ת זרע אמת (ח"א סי' ע"ה), ובמחזיק ברכה לחיד"א (סי' תקנ"ג סק"ה). כיון שעשה כן בהיתר גמור

(ח"ב עמ' ר"ט) דאף ג' בעלי ברית אינם מתענים תענית אסתר והביא שם ראיות שמעלת בעלי הברית גדולה יותר ממעלת חתן:

אך זאת יש לדעת, שאין לחתן להתענות כלל תענית יחיד, וכן לג' בעלי הברית. אף אם חל יום פטירת אביו באותו יום, ואפילו התרה לא צריך:

ובנידון צום שנדחה ליום ראשון, כן כתבו התוס' (ערובין מ'): ממעשה דר' יעקב בר יקר, וכן כתבו הפוסקים (עיין תורת המועדים עמ' נ"א). ומה שכתבנו בפדיון הבן, כן כתב החיי אדם (כלל קל"ו סימן ד') שתשעה באב שנדחה ליום א', ואירע בו פדיון הבן, לא ישלימו התענית אבי הבן והכהן. וזה דוקא שהפדיון בזמנו, דהיינו שחל יום ל"א בו ביום, אבל שלא בזמנו לא, וכ"כ המשנה ברורה (סי' תקנ"ט ס"ק לח):

ט. שו"ת אבני נזר או"ח סי'

יא. קטנים כל עוד לא הגיעו לגיל י"ג לבן, וי"ב לבת, פטורים מתענית, ואין חובה להרגילם מדין חינוך. ואפילו בתענית שעות אין חייבים, ואפילו בתשעה באב: [יא]

יב. קטנים שהגיעו לגיל תשע, יש לחנכם שלא יאכלו מיני מתיקה ומעדנים, ואף בגיל פחות מזה יש למעט ככל האפשר במיני מתיקה ומעדנים: [יב]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

שאר צומות דהווי מדרבנן. וכן כתבו שו"ת הרמ"ע מפאנו (סימן קי"א) ושו"ת יפה נוף (סימן צ"ב) והמגן אברהם שם ועוד. והטעם - מטרת החינוך שיתרגל לעשות המצוות, ואנו מצפים לישועה וגאולה ולא נצום אז, כיצד נחנכו לצום? משא"כ יום כיפור שישאר גם לעתיד לבוא, לכן מרגילים את הקטן לתענית שעות ביוה"כ: **יב.** המגן אברהם (בסי' תק"ז סק"ב) הביא בשם הרמ"ע מפאנו דמאכילים אותם לחם ומים כדי קיום הגוף. אמנם כיום לא שייך ליתן להם לחם ומים. אך ודאי שיש להקפיד שלא להגיש להם מעדנים וכדו'. ובכף החיים כתב בשם הברכי יוסף שאין נוהגין כדברי הרמ"ע מפאנו, אך כוונתו בענין לחם ומים, ובודאי שלא להגיש להם מעדנים וכדו', ואם לוקחים לבד ללא ידיעת ההורים,

ומעיקר הדין, וכן כתב כף החיים (סי' תק"נ סק"ד). ודלא כאליה רבא שכתב, דצריכים להשלים תעניתם, והביא ראיה מתענית אסתר שהוקדמה ליום ה' ואכל בצום, שהדין הוא שישלים ביום ו', וא"כ גם הכא שישלים התענית ביום אחר (עיי"ש), אך דחו דבריו, דלא דמי לתענית אסתר, כי התענית שחלה ביום שישי הוקדמה ליום חמישי מפני כבוד שבת, ולכן אם לא צם ביום חמישי יצום ביום ו', שזה עיקר היום. משא"כ בד' תעניות, כיון שהיום עצמו חשוב, ומכיוון שעבר היום שבחובה, לא צריך להתענות ביום אחר, וכן כתב בשו"ת מהרשד"ם (ה"ד סי' ק"כ): **יא.** דין זה נלמד מיוה"כ דשם מבואר דאין מענים אותם ביוה"כ, אפילו תענית שעות (עיי"ש סי' תרט"ז ס"ב), וא"כ כ"ש

יג. קטן שהגדיל ביום י"ח בתמוז, והתענית נדחתה ליום ראשון שהוא י"ח, לכתחילה יש לו להתענות. ואם הוא חלוש בטבעו, יכול להקל: [יג]

יד. אנשים האוכלים ביום התענית, חייבים לברך תחילה וסוף: [יד]

שורשי ההלכה

טעמם, מחמת שעיקר השריפה היתה בי' באב, וטעם זה לא שייך בי"ז בתמוז שנדחה ליום א' ע"כ יש לסמוך להקל לילד חלוש, שלא לצום. ובתענית י"ז בתמוז שנדחה ליום א' שבו נכנס למצוות. לכתחילה יש לחוש לפוסקים הנ"ל ולהתענות (עיין מה' זו בתורת המועדים עמ' מ"ה ובנטעי גבריאל עמ' ס"ח):

יד. מטה אפרים (סימן תר"ב), הובא בנטעי גבריאל (עמ' ס"ה). ובענין אדם שאוכל בצום במזיד האם חייב בברכה, כתב בברכת ה' להרה"ג משה לוי זצ"ל שלא יברך ונראה טעמו מהריטב"א ומאירי דכתבו שהאוכל בהיתר ביום כיפור לא מברך. ואע"פ שלהלכה אין אנו נוהגים כן עיין שו"ע סוף סי' תרי"ח, וכ"כ בילקוט יוסף הלכות ברכות משום דאכיל בהיתרא אך כאן שאוכל באיסור, שוב אין מנהג לברך, וחוזרת סברת הריטב"א והמאירי שלא

נראה דאין למחות בידם. ואם ההורים רואים, ודאי שיש למחות, דהלא זה דין חינוך, וכעין סברא זו כתב בנטעי גבריאל (עמ' ס"ט). ויש על כל הורה להשגיח על בניו הקטנים שלא יצומו שמא יבואו לידי סכנה ועיין בשו"ת שואל ונשאל ח"ד סי' כ"ז שמביא מדידיה שכמעט הגיע לכלל סכנה בצום הראשון שהתענה. וכן יש להשגיח על קטן שהגדיל ביום צומו הראשון לידע אם גופו יכול לסבול כוח הצום ללא סכנת נפשות:

יג. דהנה נחלקו האחרונים, בדין קטן שהגדיל בעשירי באב, ובאותו שנה הצום חל בשבת, ונדחה ליום א', האם הצום הוא תשלומין לט' באב שחל בשבת ואז הוא יהיה פטור, או שיום התענית בשנה כזו נקבע לי' באב, וממילא חייב וא"כ ניתן לדמות זאת ליי"ז בתמוז גם כן, אמנם הסוברים שהצום נקבע לי' באב

פרק ד'

דִּינֵי עֲבֻבֵי

א. בתענית ציבור אומרים עננו בתפילת שמונה עשרה. והיחיד אומרו בשומע תפילה, וכן השליח ציבור בתפילת הלחש אומרו בשומע תפילה, כיוון שדינו כיחיד. ובחזרת הש"ץ אומרה בין גואל לרופא: [א]

ב. השליח ציבור אומר עננו כברכה בפני עצמה בין ברכת גואל ישראל לברכת רפאנו. והטעם שקבעוה לומר בין גואל לרופא כיון שאחרי הפסוק (תהלים י"ט, ט"ו) יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי, כתוב הפסוק, יענך ה' ביום צרה, ולכן סמכו עננו אחרי גואל ישראל: [ב]

ג. שליח ציבור חותם העונה לעמו ישראל בעת צרה, ויש שנוהגים לחתום העונה בעת צרה: [ג]

שורשי ההלכה

לרופא, לא חוזר שוב לאומרה בשומע תפילה (כף החיים סי' תקס"ה ס"ב):

ב. כן כתבו אבודרהם, וארחות חיים, הובא בבית יוסף (סי' תקס"ו):

ג. הטור והשו"ע (סי' תקס"ו ס"א) כתבו נוסח זה, וכן הוא בסידורים הספרדים, וסברתם שזו תענית כללית של כל ישראל, ומה שכתוב במשנה בתענית (ט"ו.) זהו

יברך משום שלא תקנו ברכה. אך שמעתי שיש מהאחרונים שחלקו על זה, ולסברתם חובת הברכה אינה בטלה מחמת היום. ולמעשה צ"ע כיצד לנהוג:

א. יחיד אומרה בשומע תפילה ולא בין גואל לרופא, משום שקבעו ברכה בפני עצמה רק לשליח ציבור, וכל תוספת שאינה ברכה יש להוסיפה בשומע תפילה. ואם טעה ואמרה בין גואל

ד. יחיד המתפלל תפילת לחש עם חזרת השליח ציבור, אף על פי שמתפלל כל תפילתו יחד עם השליח ציבור, לא יאמר עננו אלא בשומע תפילה:^[ד]

ה. אדם שלא התענה, אינו אומר עננו כלל, וכן לא יעלה לשליח ציבור. ואם אין מי שיעלה אלא הוא, יאמר עננו בשומע תפילה, ויחתום שומע תפילה כיחיד:^[ה]

ו. מי שמוכרח ליקח תרופה יחד עם רביעית מים, חל עליו שם תענית ויכול לעלות לתורה ולומר עננו:^[ו]

ז. יחיד שאמר עננו בין גואל לרופא וחתם בברכה, יצא, ואין

שורשי ההלכה

אומרים "ביום צום תעניתנו", וזה לא שייך כיון שהוא לא יכול להכליל עצמו בתענית שהוא לא התענה כלל, אך במאמר מרדכי תמה עליו דהרי מיחזא כשיקרא כיוון שמתפלל לעצמו. והסכים עמו המשנה ברורה בביאור הלכה (ריש סי' תקס"ה), דיחיד שאינו מתענה אין לו לומר עננו כלל. ומה שכתבנו בדבר אם עלה לשליח ציבור, כן כתבו חבל ראשונים, עיין בתורת המועדים שהאריך בזה (עמ' פ"ח):

ו. שו"ת מרקחת בשמים (סי' י"ט), כיון דאינו שותה לצימאון אלא לצורך התרופה לא מקרי שתיה, ולכן חל עליו שם תענית (הובא בנטעי גבריאל):

בתעניות של עצירת גשמים וכדומה, שזה לאו דווקא לישראל, אלא לכל העולם כולו כולל הגויים. כן כתבו הרמב"ם (פ"ב מה"ל תעניות), וכן בסדר התפילה שלו, וכן סוברים כל גאוני אשכנז, וכן כתב בסידור עץ חיים למהר"י צאלח ז"ל, ובמשנה ברורה הביא שמנהגם לומר העונה בעת צרה, וכ"כ הגר"א:

ד. שיירי כנסת הגדולה (סי' תקס"ה) הגהות הטור א', ביאור הלכה, שו"ת מהרי"ל החדשות (סימן נ"ו): הנה כתב הב"ח, דיחיד שאינו מתענה בתענית ציבור, יכול לומר עננו בשומע תפילה, ויאמר "ביום תענית ציבור זה", (מגן אברהם סי' תקסו ס"ה), דלמנהגם

צריך לחזור ולאומרה בשומע תפילה:^[ז]

ח. מנהג קהילות ספרד לומר עננו בתענית ציבור בשחרית ובמנחה, ומנהג תימן לומר עננו אף בערבית של ליל התענית, ומנהג אשכנז לאמר רק בתפילת מנחה:^[ח]

ט. מי ששכח להתפלל מנחה של תענית, ובא להתפלל ערבית שתיים, לא יאמר עננו, מכיוון שייראה כמשקר כשאומר ביום צום התענית הזה:^[ט]

שורשי ההלכה

ז. כף החיים (סי' תקס"ה סק"ב) ואע"פ דרק לשליח ציבור קבעו ברכה, בכל זאת אם היחיד אָמְרוּ שם יצא ידי חובה: ח. דעת הרי"ף הרא"ש והטור כירושלמי, שהמתענה צריך לומר עננו בערבית שחרית ומנחה, ואע"פ שדעתו לאכול אחר ערבית, בכל זאת אומר עננו בערבית, וכן כתב רש"י (שבת כ"ד) שאומר עננו בערבית, אע"פ שעתיד לאכול אחר תפילתו, ושם רש"י מביא בשם תשו' הגאונים שאין אנו רגילים לומר עננו בערבית ואפילו בשחרית וזו דעת בני אשכנז המובאת ברמ"א, וטעמם דשמא יארע לו אונס או חולי ויטעם משהו ונמצא שקרן בתפילתו, וכן ביארו הראשונים שכוונת רש"י היא לא לחלוק על דברי הירושלמי והראשונים אלא כוונתו שמאחר שירדה חולשה לעולם לכן לא יזכיר בערבית. עכ"פ זה מנהג בני אשכנז. והשו"ע (סי' תקס"ה) כתב שבארבעה צומות נהגו לאמרו בשחרית ג"כ, אמנם מדברי מר"ן שכותב "ובארבע צומות אומרו היחיד ג"כ בכל תפילותיו", משמע שיש לומר ג"כ בערבית, אך הספרדים חוששים לדעת הרז"ה (בעל המאור תענית י"ב) דלשיטתו לא אומרים עננו אלא בשעה שמתחילים לצום ממש ולכן לא אומרים בערבית אלא רק בשחרית ומנחה. ובני תימן עומדים על שיטת הרי"ף ויתר הראשונים ואומרים עננו גם בתפילת ערבית שקודם הצום: ט. שו"ת ישכיל עבדי (ח"ה או"ח סי' י"ח):

י. שכח לומר עננו בשומע תפילה, אינו חוזר, אך נכון שיאמרה קודם יהיו לרצון השני. ולא יחתום, אלא יאמר ברוך שומע תפילה. ואם אמר ברוך אתה ה', אינו רשאי לסיים למדני חוקיך ולומר עננו, אלא יאמרנה ביהיו לרצון כנ"ל: [י]

יא. שליח ציבור ששכח ולא אמר עננו בין גואל לרופא, אם נזכר ברפאנו, חוזר ואומר עננו כברכה בפני עצמה, וימשיך רפאנו, ואם אמר ברוך אתה ה' של רפאנו, חותם הברכה ואומר עננו בשומע תפילה כיחיד, וחותם שומע תפילה: [יא]

שורשי ההלכה

יא. שו"ע (סי' קי"ט ס"ד). ואע"פ ששם כתב השו"ע שכיון שהתחיל רפאנו, שוב לא חוזר, וכן הבין בעולת תמיד, שאם אמר רפאנו שוב אינו חוזר, אך כתבו כבר שו"ת רמ"ע מפאנו (סי' קי"ב), ולחם חמודות (ברכות פ' ה' אות ס'), והב"ח והט"ז (שם) ועוד, שאם לא סיים רפאנו, חוזר ואומר עננו, דלא נחשב ברכה לבטלה, כל עוד שלא הזכיר ברוך אתה ה' של רפאנו. ובעניין החתימה, יש אומרים שחותם העונה בעת צרה ושומע תפילה (ב"ח מגן אברהם קי"ט סק"ז ושו"ע הרב ס"ה שם), אך המנהג לחתום כיחיד בשומע תפילה (כן כתבו אליהו רבא סק"ג, חיי אדם כלל כ"ט

י. שו"ע (סימן תקס"ב ס"ב), ובמשנה ברורה שם כתב לאמרה קודם יהיו לרצון, ונסתפקו כמה מן האחרונים איזה יהיו לרצון כוונתו, הראשון, או השני, ע"פ המבואר בסי' קכ"ב (ס"ד) שאומרים ב' פעמים יהיו לרצון. אך מכיון שהפמ"ג כתב בהדיא (סי' תקס"ו, משבצות זהב סק"ב) וכן כף החיים (סי' קי"ט סק"ה) שיאמרו אחר יהיו לרצון, לכן יש לאמרו אחר יהיו לרצון הראשון. ומה שכתבנו שאם אמר ברוך אתה ה', לא יכול לסיים למדני חוקיך ולומר עננו, הוא עפ"י הכלל בשו"ע (סי' רצ"ד ס"ד) דבדברים שאין מחזירין עליהם, אין לומר למדני חוקיך:

יב. שליח ציבור ששכח ולא אמר עננו גם בשומע תפילה, יאמרנה בסיום התפילה כיחיד ולא יחתום: [יב]

יג. המתפללים מנחה קצרה בתענית (שנתאחרו בתפילת מנחה עד סמוך לשקיעתה) והחזן אומר תפילה אחת בקול, למנהג הספרדים, כשיגיע השליח ציבור לסיום ברכת גואל ישראל, יאמר עננו בקול כברכה בפני עצמה, והציבור ישמעו ולא יענו אמן, וכשיגיעו לשומע תפילה, יאמרו הציבור עננו כיחיד. ולמנהג אשכנז, גם הש"צ אומר עננו בשומע תפילה כיחיד: [יג]

יד. אין אומר השליח ציבור עננו כברכה בפני עצמה, אלא אם כן יש בבית הכנסת ששה מתענים. ואם אין ששה

שורשי ההלכה

הוא, האם לכתחילה, או רק בדיעבד, אך אין לעשות כן. המעיין גנים כתב (דף כ"ב) שרק רצה ללמד זכות. אך הכנסת הגדולה (סי' תקס"ו הגהות הטור) כתב כן להלכה, והביא בשיירי כנסת הגדולה שכן עשה בעצמו, וכן הובא במגן אברהם (סי' רל"ב סק"ב), וכן נהגו בני ספרד, וכ"כ שו"ת פעולת צדיק (ח"ג סי' מ"ט), אולם מנהג אשכנז כמסקנת הביאור הלכה (סי' רל"ב), דסברתו, שכיוון שהחזן אומר בקול עד האל הקדוש, שוב דינו כיחיד מכאן ואילך, ולא יכול לאומרו כשליח ציבור:

ס"ה, משנה ברורה סק"ט, וכף החיים סק"ז, ועוד):

יב. כן כתבו התוס' (ברכות ל:) בשם ר"י דאפילו לא התחיל הברכה שאחריה, כיוון שסיים הברכה, שוב אינו חוזר, וכן כתבו הרא"ש (ברכות פ"ד סי' י"ז) והשו"ע (סי' רצ"ד ס"ד), ולכן יאמרה בסיום התפילה כיחיד, ויחתום בלי שם ומלכות אלא "ברוך שומע תפילה":

יג. עיין בשו"ת מהרלב"ח (סימן ט"ו) דנשאל בדבר זה, ונחלקו בתשובתו, דהשיב שאפשר לאמר בין גואל לרופא בקול. הנידון

מתענים כולל השליח ציבור, יאמרנה בשומע תפילה
ביחיד: [יד]

טו. מה שאומרים עננו כשיש ששה מתענים, הוא דוקא
כשהארבעה האחרים אינם מתענים מחמת חולי או
אונס. ויש אומרים שתמיד ארבעה מצטרפים: [טו]

טז. אם נמצאים בבית הכנסת ששה מתענים, אך חלקם
כבר התפללו, או שחלקם אינם מתכווננים להשלים
התענית, אין לשליח ציבור לומר עננו כברכה בפני עצמה,
אלא יאמרנה בשומע תפילה ביחיד [טז]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

עשרה מתענים ויצאו מקצתן,
קודם שאמר עננו, לא יאמר עננו,
ואם התחיל, גומר הברכה (פמ"ג
משבצות זהב סי' תצ"ב סק"א נסתפק
בזה, ואין להכנס לחשש ברכה לבטלה).
אמנם יש לציין שישנם מהפוסקים
שסוברים שדי בג' מתענים, הלא
המה המאירי (מס' מגילה ב. ד"ה מה),
ארחות חיים לר"א מלוניל ז"ל,
ובב"ח בשם האגודה, ובשו"ת
מהרש"ם (ח"ב סי' צ"ז) ועוד:
טו. שו"ת זכרון יהודה (ח"א סי'
קצ"ט), אומנם בציץ אליעזר
(חי"ד סי' נ"ו) כתב, דאף שאינם
מתענים מחמת חוסר ידיעה או
הוראה מוטעית של אומר מותר,
יש לומר דמצטרפים לעשרה:
טז. כן כתב בשו"ת בית דוד (או"ח
סי' שמ"ב), וכן פסקו החיד"א

יד. השו"ע (סי' תקס"ו ס"ג) כתב
שצריך שיהיו עשרה מתענים,
והוא מדברי הרשב"א (שו"ת ח"א
סי' פ"א) וכבר כתב ע"ז המהר"ם
בן חביב (שו"ת קול גדול סי' י"ד)
שהרשב"א והשו"ע מיירי,
בתעניות ציבור שקבלו עליהם
הקהל, אך בד' צומות שהן מדברי
קבלה, אפילו אין שם אלא שישה
מתענים, יכול לקבוע ברכת עננו,
והסכימו עמו האחרונים (עיין בנטעי
גבריאל פ"ט עמ' פ"א). אך בפמ"ג
הביא (סי' תקס"ו משבצות זהב סק"ב)
בשם אליהו רבא שחולק על
המהר"ם בן חביב, וסבירא ליה
כפשט השו"ע, שיש לחזור אחר
עשרה, וכן גם הסיק כף החיים
(סקל"ב) דעדוף לחזור אחר עשרה.
וכן אם התחיל להתפלל והיו

פרק ה'

יתר הלכות תפילה

א. נהגו קהילות ישראל לומר סליחות לאחר שמונה עשרה. וגם מי שאינו מתענה, חייב לומר סליחות. ויש נוהגים לומר אבינו מלכנו: [א]

ב. אם נמצא חתן או סנדק, מוהל, או אבי הבן, שאין אומרים תחנון, צריכים לומר עננו, ולאחר התפילה יאמרו וידוי, אך לא יאמרו נפילת אפים. ומיד אחר י"ג מידות, יאמרו הסליחות של תענית, ולא יאמרו לאחר מכן והוא רחום: [ב]

שורשי ההלכה

במעשיו ולהתוודות, וכ"כ בשערים המצוינים בהלכה (סי' קכ"א ס"ב). ומנהג אמירת אבינו מלכנו, הוא מנהג חב"ד ואשכנז, עיין בערוך השולחן (סי' תקס"ו ס"ח). והאומרים אבינו מלכנו יש לאומרו גם כשחתן נמצא בבית הכנסת ולא אומרים תחנון:

ב. כן כתב השו"ע (סי' קל"א סעיף ה') אמנם הוא כתב לעניין מילה, אך כתבו השיירי כנסת הגדולה, והמשנה ברורה (סי' כ"ז). שהוא הדין לחתן, אך אם אפשר, עדיף שהחתן ייצא מביהכ"נ, כדי שיוכלו לומר סליחות ותחנונים

בקשר גודל (סי' ט"ו אות ד'), ובחסד לאלפים (סי' קי"ד סק"ח). ובעניין אם לא רוצה להשלים התענית, דאינו יכול להצטרף למניין שישה. כן כתב המגן אברהם (סי' תקס"ו סק"ב), והסכימו עימו האחרונים, ועיין לקמן בדין קריאת התורה "ויחל", ששם יועיל לצרוף עיי"ש:

א. שו"ע (סי' תקס"ו ס"ד), כדעה השניה שם, לאומרו אחר חזרת הש"ץ, ואדם שאינו מתענה מחויב בסליחות, וכן בקריאת "ויחל", דהלא הא דהתירו לו לאכול, לא פוטר עצמו מלפשפש

ג. החתן, הסנדק, המוהל, ואבי הבן, אינם צריכים לומר סליחות ותחנונים כלל: [ג]

ד. בתפילת מנחה במקום שהיה ברית בבוקר, או שנמצאים החתן, המוהל, אבי הבן או הסנדק, אפילו שהברית כבר הייתה, אין אומרים תחנון ונפילת אפים: [ד]

ה. בבית האבל אין אומרים וידוי ואין נופלים על פניהם, אלא יאמרו כל הסליחות לבד: [ה]

ו. ביום התענית, הכהנים נושאים כפיהם בשחרית ובמנחה. ויש להקפיד להתפלל לא יותר מוקדם מארבעים דקות לפני השקיעה. אמנם יש מקילים להתפלל לאחר פלג המנחה (דהיינו שעה ורבע קודם השקיעה). אך קודם פלג המנחה אסור לכהנים לישא כפיהם: [ו]

שורשי ההלכה

ונפילת אפיים אליבא דכו"ע: ג. פשוט דהלא זה יום שמחתם, אך צריכים הם לשמוע קריאת ויחל (שערי תשובה סי' קלא"א סקט"ו, וכף החיים סק"ד). אך השו"ע הרב (סימן קל"ז סעיף ז'), והפרי מגדים בספרו "נועם מגדים" נסתפקו בדین זה:

ד. שו"ע (סי' קלא"א), ונחלקו שם בדבר זה, דלשו"ע אם היה מקום שמתקיים שם הברית או שהמוהל, או הסנדק, או אבי הבן, או החתן נמצאים אין אומרים תחנון ואפילו שהברית הייתה בבוקר. והרמ"א סובר דדווקא בהבנתו והשאייר בצ"ע: ו. הנה כתב הרמב"ם (פי"ד מהל' תפילה הל' ב') שתענית שאין בו נעילה הואיל ותפילת מנחה שלהם, סמוך לשקיעת החמה, הרי נראית כנעילה, ולפיכך יש בה נשיאות כפיים, דלא חששו

ז. כשמתפללים מנחה גדולה, ואין הכהנים נושאים כפיהם, יש נוהגים לומר אלהינו ואלהי אבותינו וכו', אך מנהג הספרדים שלא לאמרו: [ז]

ח. לנשיאות כפיים במנחה עולים רק כהנים שצמו. דאין נשיאות כפיים אלא למי שלא אכל ולא שתה, וכהן שלא עם יש לו לצאת לבחויק קודם רצה. ויש מתירין לו לישא כפיו כשאין כהן אחר: [ח]

שורשי ההלכה

אותו, הואיל וידוע שאין שם שכרות, ושמא יאמרו שיש בו פסול:

ז. ע"פ הכלל שכל היכא שאילו היה שם כהן לא היה נושא כפיו, אין אומרים "אלוהינו" (בית יוסף סי' קכ"ט וכו' ירוחם):

ח. ואם יש בביהכ"נ כהנים אחרים שעולים לדוכן, צריך אותו כהן לצאת מחוץ לביהכ"נ, עד סיום ברכת כהנים, כף החיים (סי' קכ"ט ס"ק ה') בשם הפרי חדש והברכי יוסף, אמנם בשו"ת גינת ורדים (כלל א' סימו מ"ט) מתיר כשאין שם כהן אחר אלא הוא, וכן הורה הגרש"ז אויערבאך הובא בשלמי מועד:

לשכרות, דהרי הם בתענית, ולא חששו שינהגו כן במשך השנה, מכיוון שכל השנה נהגו להתפלל מבעוד יום, ולא סמוך לשקיעה, וכן פסק השו"ע או"ח סי' קכ"ט סעיף א', וכבר עמד על כך החזו"א (או"ח סי' כ'), שאפילו שאנו מתפללים מנחה במשך ימות השנה סמוך לשקיעת החמה, אפשר דבזה לא מפלגינן, וכן כתב כף החיים סי' תקס"ו ס"ק כ"א, אמנם המהר"ם בן חביב (שו"ת קול גדול סי' כ') באמת חילק, בין אלו שמתפללים כל ימות השנה מנחה גדולה או מנחה קטנה וכן סתימת האחרונים. אך כהן יעלה לדוכן רק לאחר פלג המנחה, ואם עלה קודם פלג המנחה, לא מורדין

ט. רשאים הכהנים לישא כפיהם, גם אם נמשכה תפילתם לבין השמשות. אך אחרי צאת הכוכבים לא ישאו כפיהם: [ט]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

ט. כתבו הראשונים שאין נשיאות כפיים בלילה, אע"פ כפיים אלא ביום (האשכול, הריטב"א והמאירי, תענית כ"ו:), ואף דיש מהראשונים, כראבי"ה (ח"ג תתע"ז) וכיראים (ח"ב סי' רס"ט) והמהרי"ל (נעילה דיו"כ) שסוברים שיש נשיאות כפיים בלילה, אע"פ כן יש לחוש לראשונים, דאין נשיאות כפים בלילה, אך בבין השמשות כתב ביחודה דעת (ח"ו סי' מ') דיש להקל מספק ספיקא, עיי"ש באורך:

פרק ד'

קריאת ויחל ודיני העזלים ותפילת מנחה

א. בתענית ציבור מוציאים ספר תורה בשחרית וקוראים בו ויחל, ואפילו כשחל ביום שני או חמישי. ונהגו לקרות מן ויחל עד אשר דבר לעשות לעמו לכהן, ומדלגין לפסל לך ללוי ולישראל: [א]

ב. במנחה מוציאים ספר תורה, וקוראים בו פרשת ויחל. מנהג אשכנז להפטיר דרשו ה' בהמצאו, אך מנהג בני ספרד שלא להפטיר: [ב]

ג. ספרדי שמזדמן לבית כנסת של אשכנזים, ומזמינים אותו לעלות למפטיר במנחה, לא יסרב, אלא יעלה ויברך ויפטיר: [ג]

שורשי ההלכה

א. שו"ע (סי' תקס"ו ס"א) ובכף החיים שם:

ב. מנהג ההפטרה במנחה, הוא ממסכת סופרים (פרק י"ז הל'

ז), וכן נהגו גדולי אשכנז, אך הבית יוסף כתב (בסי' תקע"ה), שמדברי הרמב"ם נראה שאין מפטירים בשום תענית, לא בשחרית ולא במנחה. אמנם אע"פ שכאן השו"ע לא הזכיר הפטרה, אך בצום גדליה כתב שמפטירין (סי' תכ"ח ס"ח) ומנהג בני ספרד

ועדות המזרח, שלא מפטירים ואפילו בצום גדליה, אלא בתשעה באב בשחרית ומנחה:

ג. דהלא אין מחלוקת בהלכה בנידון זה, אלא מחמת שנהגו בני ספרד שלא להפטיר, אין אנו מפטירין, ולכן אם הזמינוהו לעלות לתורה, נוהג כמנהג המקום, ואין בכך משום ברכה לבטלה, דהלא לא הזכיר בברכה "ןצננו" אלא הברכות הם ברכות

ד. בשעת קריאת ויחל צריכים להיות בבית הכנסת ששה מתענים שמתכוונים להשלים את התענית. ואפילו אם אחד מהם כבר התפלל, יכול להצטרף למניין ששה: [ד]

ה. מי שאכל או שתה פחות מהשיעור (פחות מכזית, פחות ממלוא לוגמיו) יכול לעלות לתורה, דבאכילה זו לא איבד תעניתו: [ה]

ו. כשאין בבית הכנסת ששה מתענים, אם התענית חלה ביום שני או חמישי, מוציאים ספר תורה וקוראים בו פרשת שבוע. ויש אומרים שלא יקראו כלל: [ו]

שורשי ההלכה

שבח והודאה (שו"ת יביע אומר ח"י סי' מ"ד):

ד. כמו שנתבאר בדין עננו, שצריך שישה מתענים, והוא הדין לעניין קריאת התורה ויחל, אך בענין צרוף לשישה אדם שכבר התפלל, אע"פ שבעננו מצינו דעת האחרונים, שלא מועיל לצרף אדם שכבר התפלל, כבר כתב החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סי' ס"ד). שיש לחלק בין אמירת עננו כברכה בפני עצמה, ובין קריאת התורה שיש להקל: ה. כמבואר בשו"ע דבאכילה כזו פחות מכשיעור או אפילו יותר, אך עשה הפסקות בין אכילה לאכילה יותר מכדי אכילת פרס, ובכל אכילה יהיה פחות מהשיעור עדין נחשב בתענית,

וכתבו האחרונים דאפילו אם עשה כן במזיד לא איבד תעניתו, שו"ע סי' תקס"ח (סעיף א') ובמשנה ברורה (שם סק"ב), וכך כתב בשלמי מועד:

ו. הטעם הוא דהרי יש חובת קריאה מתקנת עזרא, ורק ביום התענית דוחים קריאת פרשת השבוע, וקוראים "ויחל", אך אם לא קוראים "ויחל", חוזרת הקריאה הרגילה, כיון שתקנת עזרא קדמה לתקנת קריאת "ויחל" בתענית, כ"כ שו"ת חלקת יעקב (ח"ג סי' פ"ט), וע"פ דברי האליהו רבא (סי' תקס"ו סק"ד). אך בשו"ת אמרי יושר (ח"ב סי' קכ"ד), כתב, דחז"ל עקרו קריאת פרשת שבוע, וקבעו לקרוא "ויחל", ואם לא קוראים

ז. מי שאינו מתענה, לכתחילה לא יעלה לתורה. ובדיעבד, אם קראוהו, יעלה רק בימי שני וחמישי. אך במנחה, או בימים א', ג', ד', ו', גם אם קראוהו, יאמר שאינו מתענה ולא יעלה: [ז]

ח. אין לגבאי לשאול את העולה אם הוא עם, כדי שלא יביישנו, וחזקה על האנשים שמתענים: [ח]

שורשי ההלכה

שאו עצם הקריאה היא מתקנת עזרא, ולא מחמת התענית (מגן אברהם סק"ח), ודעת האליהו רבא ועוד אחרונים, דגם בשחרית לכתחילה לא יעלה. וכל הדינים הנ"ל הם גם לכל הפטורים מתענית דאינם יכולים לעלות לתורה כפי המבואר:

ח. שו"ת שלמת חיים (ה"ד סי' רכ"ח), אמנם אם רואה אדם זקן או חולה, צריך לשאול, וכן יש לשאול בשביל לידע אם יש ששה מתענים. ולכן ת"ח שלא צם ומתבייש שלא יעלוהו, עדיף שימנע עצמו מלהיות בזמן זה בבית הכנסת. אמנם בנטעי גבריא אל הביא דיכול להקל ולעלות אם יש חשש של חילול השם עי"ש (פי"ב):

"ויחל", שוב לא יקראו כלל. ויש לידע, שאם במנחה לא היו שישה מתענים, ולא אמרו "ויחל" ועננו, ואחר חזרת הש"ץ הצטרפו מתענים, יקראו לאחמ"כ "ויחל", ואחר הקריאה יאמרו חצי קדיש:

ז. שו"ע סי' תקס"ו סי"ו, ט"ז א"ר, ועוד אחרונים דסברי שזה ברכה לבטלה משום שלא תקנו קריאה זו אלא למתענים, והוא מדברי המהר"י קולון (שו"ת שורש ט' ענף ה'). אמנם בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' קנ"ז) כתב, דמותר לכתחילה לעלות לתורה למי שאינו מתענה, וטעמו שהברכה היא מפני כבוד הציבור, אך הסכמת הפוסקים לא להקל, ולכן אפילו אם קראוהו לא יעלה, אלא בימי שני וחמישי או בשחרית,

ט. הבעל קורא צריך גם כן שיהא בין המתענים. אך הגבהה גלילה, וכן הוצאה והכנסה של הספר תורה, אין מניעה ליתן למי שאינו מתענה: [ט]

י. כהן ולוי שלא התענו אינם יכולים לעלות, ואפילו אם אין שם כהן נוסף: [י]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

ט. כן כתב בשו"ת באר עשק (סי' תר"ב ס"ו) דיכולים לכבד גם מי כ"א), אך אם אין אחר שיקרא, שאינו מתענה:	י. שו"ע (סי' תקס"ו סעיף ו'), מגן הכיבודים, כתב המטה אפרים (סי' אברהם (סק"ט):

פרק ז'

מנהגי ימי בין המצרים

בפרק זה ישנם דינים הנוהגים כבר מי"ז בתמוז, ויש הנוהגים מר"ח אב.

א. הימים שבין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב, נקראים בין המצרים. וכמובא בחז"ל כל רודפיה השיגוה בין המצרים (איכה א', ג'), אלו הם הימים שבין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב. ובימים אלו יש לאדם להרבות בתפילה בבכייה ומספד על חרבן הבית, ולכן נוהגים בימים אלו מקצת מנהגי אבלות, להראות צער על חרבן הבית, ומתחילים במנהגי האבלות כבר מליל י"ז בתמוז מצאת הכוכבים (כמבואר בריש סי' א').

ב. ראוי ונכון בימים אלו לישוב כל יום כחצי שעה באבלות ולומר תיקון חצות אחר חצות היום בבכיה ובתחנונים על חורבן הבית, ובר"ח אב וערב שבת אין לומר: [א]

שורשי ההלכה

א. מנהג זה הובא בחיד"א (מורה אצבע אות ר"ל) על פי כתבי רבנו האר"י ז"ל, וכתב שם שנהגו לומר תיקון רחל, ויש לאומרו אחר חצות היום שאז התעוררות הדינים עיי"ש, ובכף החיים (סי' תקנ"א ס"ק רכ"א) הביא שהוא מנהג ותיקין והטעם - שפסוקים אלו מייסדים על בכיה והספד על חורבן הבית, וכתבו האחרונים שטוב להחזיר עטרה ליושנה ולהקפיד לחדש מנהג זה ובפרט בקרב תופשי התורה. ומה שכתבנו שאין לומר בערב שבת ובר"ח הוא משום שאין לבכות ולהתאבל בימים אלו. ובערב ט' באב אחר חצות כתב בס' יוסף אומץ (סי' כ"א) שהמנהג לומר, אך

ג. בעלי הברית שהם אבי הבן, המוהל והסנדק, לא יאמרו תיקון חצות ביום הברית: [ב]

אָרוֹסִין וְנִישׁוּאִין

ד. מותר לשאת אשה עד ראש חדש אב למנהג הספרדים, ובר"ח אב עצמו אסור. אמנם מנהג בני אשכנז שלא לשאת אשה מיום שבעה עשר בתמוז עד אחר תשעה באב: [ג]

ה. למנהג אשכנז שלא נושאים נשים מי"ז בתמוז, אין לישא בליל י"ז בתמוז. ובמקום צורך, מותר לערוך החופה קודם שקיעת החמה, ואפילו שהסעודה תהיה בלילה: [ד]

שׁוֹרְשֵׁי הַהֲלָכָה

אמרו "ושומר מצווה לא ידע דבר רע", וכל דלא קפיד לא קפדי בהדיה. אך מנהג אשכנז כרמ"א (סי' תקנ"א ס"ב) שמ"ז תמוז לא נושאים נשים, עד לאחר ט' באב, וטעמם, משום דלא מסמנא מילתא. אמנם יש לציין שדעת הבן איש חי (פ' דברים ד') שעד ר"ח נהגו לאסור הנישואין ומר"ח אב אף אין עושים אירוסין ושידוכין. ויש נוהגים שלא לארס אף מי"ז בתמוז וסיים וכן ראוי לנהוג:

ד. הנה נחלקו הפוסקים בדין זה, ראשון המחמירים הוא החיד"א (שו"ת חיים שאל ח"א סי' כ"ד), ושם הביא בעניין שהחיינו,

בט' באב ביום אחר חצות אין לומר, דסגי במה שכבר בכו והתאבלו בקינות. אך יש מהאשכנזים שנוהגים לומר אף ביום ט' באב:

ב. משום שיו"ט שלהם הוא (זכר דוד פמ"ו):

ג. שו"ע (סי' תקנ"א ס"ב), ודע - שמעיקר הדין אדם שלא קיים מצות פריה ורביה, מותר לו לישא אישה אפי' אחרי ר"ח אב אך נהגו להחמיר, משום שאין זה סימן יפה לישא אישה בימים של צער לכלל ישראל. ובשו"ת יחוה דעת (ח"א סי' ל"ו) כתב, שאין לספרדים להחמיר כלל בנישואין עד ליל ר"ח אב, ולא עד בכלל, ועל זה

ו. מותר לבני אשכנז להשתתף בשמחת נישואין של בני ספרד בימים אלו. דחשיב סעודת מצוה. ואף מותר לאשכנזי לנגן בחתונה זו:

ז. מותר להפגש בימים אלו לצורך שידוכים, ועושים ארוסין (שידוכין) בימים אלו, ואפילו בתשעה באב. ויש שהחמירו מראש חדש אב עד תשעה באב: [ה]

ח. סעודת ארוסין מותר לעשות עד ר"ח אב. ואחר ר"ח אב יעשו רק עם מיני מתיקה וכיבוד קל. ומותר לשורר בפה, אך אין להתיר לרקוד: [ו]

שורשי ההלכה

חי (פ' דברים ד') מחמיר מר"ח. ודע שנישואין שניים גם הם בכלל האיסור, וסכנה יש בדבר, אך להחזיר גרושתו מותר (פמ"ג) ויש מחמירים (מועד לכל חי סי' ט):

ו. שו"ע (סי' תקנ"א ס"ב) ובמ"ב סק"י"ט, אבל ליארס בלא סעודה מותר ואפילו בתשעה באב עצמו, כדי שלא יקדמנו אחר, ומיני מרקחת לא נקרא סעודה וכן כתב המגן אברהם (סק"י), ועוד אחרונים, ועיין בכף החיים (ס"ק ל"ח). ובענין שירה בפה כיון דהוא לצורך מצוה מותר (נטעי גבריא), אך בסתם לזמר בימים אלו אפילו בפה אין לזמר אם זה לא בדרך לימוד או בתפילה:

שאין לברך כבר מליל י"ז תמוז, מפני שכל דיני בין המצרים מתחיל מליל י"ז, וכן הסכימו רוב האחרונים, שכל איסורי דאורייתא ודרבנן מתחיל מבערב, אלא א"כ הורו לנו אחרת. אך האגרות משה (ח"א קס"ח), מיקל לערוך נישואין בליל י"ז בתמוז, אמנם בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' שע"ה) כתב שהגרי"מ פיינשטיין זצ"ל אמר לו, שכוונתו לכך שהחופה תהיה לפני השקיעה, והסעודה תהיה בליל י"ז תמוז. וכן העיר על דברי האגרות משה בשו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כ"ו:

ה. שו"ע (סי' תקנ"א ס"ב), ומגן אברהם (סק"י), אך הבן איש

שירה ונגינה

ט. אסור לשמוע כלי שיר, או לנגן בימים אלו. ואף בשמיעה מרדיו או מטייפ, אסור: [ז]

י. יש להקפיד במנגינות הטלפון שלא יהיו ניגונים של שמחה וכן במשרדים ובמרכזות: [ח]

יא. מותר לשיר בפה דרך הודאה בתפילה ובלימוד. וכן בשבת מותר לשיר שירים, משום שאין אבילות בשבת, וכן מותר לשיר בפה שירים הנוגעים לחורבן: [ט]

שורשי ההלכה

בארוכה בשו"ת יחוה דעת (ח"א מ"ה), וא"כ בימי בין המיצרים שאלו ימי צער על חורבן הבית, ודאי שיש להחמיר שלא לשמוע (ועיין לקמן בהל' זכר לחרבן מה שכתבנו בזה):

ח. פשוט, שכיום המנגינות הם בגדר שיר וממש כשמיעת השיר עם כל כלי הנגינה, ולכן יש להחמיר בכך וכן ראיתי בנטעי גבריאלי, וכן שמעתי גם כן ממורי הוראה אמנם במנגינה אחת לבד לא מוזיקאלית יש מקום להקל: ט. דנחשב לצורך מצווה. ושירה בפה כתב בספר "מנהג טוב" שלא לזמר בימים אלו ואפילו בפיו. אך בשדי חמד (פאת השדה מערכת בין המצרים סי' א' אות י') כתב

ז. הנה השו"ע כתב (בסימן תק"ס ס"ג), שאין לשמוע כלי שיר במשך כל השנה, אמנם דנו הפוסקים, האם כוונתו רק במשתה יין וכן סוברים רש"י והתוספות, הסמ"ג, הרא"ש, והר"ן, והמרדכי, וכן סבר הרמ"א (שם). ואף דהרמב"ם חולק, ומבואר מדבריו, שאסור לשמוע מכלי שיר כלל (פרק ה' מהל' תעניות הל' ד'), אמנם יש שפירשו בדברי הרמב"ם, שמותר לשמוע מכלי שיר אם זה לא על היין, שו"ת פרי הארץ, וכנסת הגדולה (הגהות הטור סימן תק"ס), וכן ניתן לצרף קולא בכך שאנו שומעים דרך הטייפ, ולא רואים את כלי הנגינה, והקול נשמע למרחקים, וכן העלה

יב. בשמחה של מצוה מותר לשמוע כלי שיר, וכגון בסעודת ברית מילה ופדיון הבן, ובסעודת בר מצוה הנערכת בו ביום, וכן בסעודת סיום מסכת. ומנהג האשכנזים להחמיר שלא לשמוע כלי נגינה ואפילו בטייפ אף בסעודת מצוה: [י]

יג. מי שפרנסתו מנגינה, יש להקל לו לנגן בכלי שיר לגויים עד ראש חדש אב, אם אינו שמח בכך, ואין ישראל

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

י. בשיירי כנסת הגדולה (סי' תקנ"א ס"ג) כתב, שמותר להביא כלי שיר, ומנגנים בסעודת ברית מילה משום שהיא שמחת מצווה. ובעניין בר מצוה כתבו הפוסקים דנחשב סעודת מצוה, וכן כתב הים של שלמה (ב"ק פ"ז סי' ט"ז), והוכיח כן מהגמ' בקידושין (לא), שרב יוסף עשה יום טוב לרבנן על הבשורה שהוא חייב במצוות, וכן מאברהם שעשה משתה ביום הגמל את יצחק, ובמדרש רבה שם, שהיה ביום שנכנס בנו למצוות. ומה שכתבנו שמנהג האשכנזים להחמיר, כן הוא בסידור היעב"ץ, ובטור (תקנ"א ס"ו). ובנטעי גבריאל (פט"ו) הביא, דיש להחמיר גם בטייפ, ומכיוון שהדור פרוץ יש להחמיר בזה:

להקל בזה, אמנם מהאגרות משה משמע ג"כ שיש להחמיר לא לשיר בפה, ורק בשבת יש להקל (או"ח ד' סי' קי"ב). ופשוט וברור שאין לעשות ריקודים ומחולות ואפילו בלא כלי נגינה, וכן מבואר במגן אברהם (סי' תקנ"א סק"י) ואף שהתירו בנישואין אך ריקודים ומחולות הדבר אסור בהחלט, שהרי אפילו ברכת שהחיינו אין לברך בימים אלו, וכ"ש ריקודים ומחולות שאין לעשות בימים אלו, ובתורת המועדים האריך (עמ' קכ"א). ובעניין שירים הנוגעים ל'חרבן, כן כתב במועד לכל חי (סי' י' סעיף י"ט) ואף דסיים שיש להמנע עכ"פ בשירים שמעוררים אותו לכיסופין לביהמ"ק מותר, כיון שמעוררים בלבו עצבות. וכמו"כ מותר לשיר שירים בפה כדי להרדים התינוקות (נטעי גבריאל):

רואים. אך לנגן ליהודים ואפילו שאינם שומרים תורה ומצוות אסור: [יא]

יד. למלמד נגינה (שזו היא פרנסתו), יש להקל אפילו לאחר ראש חודש, ובפרט אם אין לו הנאה מכך. אך קודם יעשה שאילת חכם: [יב]

טו. בסעודת חנוכת הבית יש להמתין עד אחר תשעה באב משום סימנא טבא: [יג]

טז. אסור לעשות מסיבת סיום בבתי ספר בימים אלו, אך אם אין שירה אלא רק דרשות מותר: [יד]

שורשי ההלכה

ומן הראוי שיעשה שאילת חכם כדי שיפרט לפניו את כל הסיבות לידע אם להתיר או לא:

יג. שו"ת דברי פוסקים (סי' מ"ז), ויש מתירים אפילו אחר ר"ח אב, מקור חיים (סי' תקנ"א), וכן אין לעשות הכנסת ס"ת בימי בין המצרים, ואפילו בער"ש, שערי הלכה ומנהג (ח"ג רכ"ה), ועיין לקמן בענין כניסה לבית חדש:

יד. פשוט דהלא יש שם ריקודים ומחולות, ואפילו חזרות למסיבה אין לעשות בימים אלו. ועיין עוד בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סי' פ"ז), אך אם עושים ערב דרשות ונאומים מותר כי

יא. שו"ת חלק לוי (סי' רפ"ד) ביאור הלכה (סי' תקנ"א ד"ה ממעטים), ובפרי מגדים שם, ובהפסד ממון ודבר האבד, אפשר להקל עד שבוע שחל בו, וכגון שמלמד נגינה יש להקל, דהלא אינו מנגן לשמחה, וכן הוא הדין אם חושש שיפטר והוה מעבודתו, או שעובד שכיר יום ויפסיד פרנסתו. ובשו"ת בצל החכמה (ח"ו סי' ס"א) הביא, שהתלמידים הלומדים נגינה אסור להם לעשות חזרות בביתם, דהלא אין להם הפסד מכך. ובענין נגינה ליהודים הדבר פשוט, וכ"כ בהליכות עולם ח"ב עמוד קל"ח:

יב. משום דחשיב כדבר האבד,

יז. אין לערוך סעודת הודיה בימים אלו ובודאי שלא לערוך
מסיבות פרטיות: [טו]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

מסתמא ג"כ מדברים שם דברי טו. עפ"י מג"א סק"י, ויש
התעררות וכדו': לדחותם עד אחר ט' באב:

פרק ח'

ברכת שהחיינו

דינים אלו חלים מי"ז תמוז עד ט' באב, אך מר"ח אב ישנו דין נוסף של ממעטין בשמחה.

א. טוב לזהר שלא לברך שהחיינו בימים אלו, לכן אין ללבוש בגד חדש ואין לאכול פרי חדש:^[א]

ב. בליל י"ז בתמוז גם כן אין לברך שהחיינו:^[ב]

ג. בשבת מותר לברך שהחיינו על פרי חדש. ויש מחמירים גם בזה. אך על בגד חדש לכולי עלמא אין לברך שהחיינו:^[ג]

שורשי ההלכה

ג. כתב בספר חסידים (סי' תת"מ) "יש שנהגו לברך שהחיינו, כשנזדמן להם פרי חדש, בשבתות שבין י"ז בתמוז וט' באב". וכן הביא המשנה ברורה (ס"ק צ"ח), דהרבה אחרונים מקילים בשבת לברך שהחיינו. אמנם המגן אברהם הביא בשם כתבי האר"י ז"ל, דאין לברך שהחיינו כלל ואפילו בשבתות, וכן כתב החיד"א ב"ברית עולם". אך יש מהאחרונים שמקילים בפרי, אמנם בבגד שאיכא שמחה טפי נהגו להחמיר ואפילו בשבת שלא

א. כן הוא לשון השו"ע (סי' תקנ"א סעי' י"ז) והוא מתשו' מהרי"ל (סי' ל"א), וטעמו דאיך נברך "שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה", והלא הוא זמן פורענות, ולא שייך לומר שהוא מטעם אבלות, דלא מצינו שאבל אסור לו לברך שהחיינו, וכן כתב גם המגן אברהם, ובספר חסידים (סי' תת"ט):

ב. שו"ת חיים שאל (ח"א סי' כ"ד) שכן נהגו בארץ ישראל, ועיין כף החיים (ס"ק ר"ז) שכתב כן, ודלא כמטה אפרים שהתיר:

ד. יש מחמירים שלא לקנות בגדים ודברים המשמחים בימים אלו, ובפרט מראש חדש אב. ודברים שמברכים עליהם שהחיינו אין לקנות: [ד]

ה. בגדים שאין מברכים עליהם שהחיינו מכיוון שאינם חשובים כל כך, כגון מנעלים, חלוקים, גופיות וכדומה, מותר לקנותם וללבושם בימים אלו: [ה]

ו. כלים חדשים כיון שאין מברכים עליהם שהחיינו, מותר לקנות ולהשתמש בהם: [ו]

ז. בברית מילה ובפדיון הבן, כשאבי הבן מברך שהחיינו, יכולים לכוין הציבור בברכת שהחיינו על פרי חדש: [ז]

שורשי ההלכה

ללבושו (חיי אדם סי' קל"ג סעיף י"ד, ערוך השלחן סי"ח). ועייין בשו"ת שואל ונשאל (ח"ג סי' מ"ה) דהביא ספיק ספיקא לקולא בדין שהחיינו בפרי חדש:

ד. ואפי' אם אין כוונתו ללבושם. משום שאלו ימי צער, ובדבר

שמברכים עליו שהחיינו אין לקנות מי"ז בתמוז, כן כתב הב"ח סוף סי' תקנ"א ובשיירי כנסת הגדולה אות י"ב. אמנם מעיקר הדין נראה שהמיקל יש לו על מי לסמוך שעד ר"ח אב יוכל לקנות וגם לתפור בגד חדש כי אנו נועגים לברך שהחיינו רק בלבישה. שלמי מועד בשם הגרש"ז אויערבאך (עמ' תע"ח):

ה. כן משמע מסתימת הפוסקים. ובשו"ת "יוסף אומץ" לחיד"א (אות תתס"ב) כתב, דמנעל חשוב, אסור אפילו בשבת, אלא א"כ לצורך גדול:

ו. נטעי גבריאל (פרק י"ז אות י"ג):

ז. שדי חמד (מערכת בין המצרים סי' א' סק"ד) כן משמע מדבריו, מכיוון דעיקר הקפידא היא על שהחיינו, ולא על אכילת הפרי, ולכן היכא דאומרים שהחיינו על דבר אחר המותר, כגון ברית מילה ופדיון הבן, יוכל להניח הפרי לפניו ולהפטר בברכת שהחיינו. אמנם יש סוברים שגם יש איסור בעצם אכילת פרי חדש, כן דייק

ח. מנהגינו שאין מברכים שהחיינו על הולדת בן או בת, אלא מכוין בברכת שהחיינו בברית לפטור עצמו בברכה זו. ויש מהאשכנזים שנוהגים לברך שהחיינו על בת שנולדה, ולשיטתם יברך שהחיינו: [ח]

ט. מעוברת או חולה שאין בו סכנה, וכן קטן שאינו מבחין במשמעות ימים אלו, יכול לברך שהחיינו על פרי חדש: [ט]

י. שכח ובירך על הפרי ברכתו הראויה, ונזכר תיכף שאסור לברך שהחיינו, רשאי לברך שהחיינו ויטעם מן הפרי: [י]

יא. מותר לברך ברכת הטוב והמטיב בימים אלו: [יא]

יב. אין להיכנס לדירה חדשה כשצריך לברך שהחיינו. ונהגו שגם אם אין צריך לברך שהחיינו, לא יכנס לדירה חדשה. אך אם יש לו הפסד כספי, יכול להכנס.

שורשי ההלכה

יוסף, ובשו"ת תשובה מאהבה (סי' תקנ"ב בהגהות):

י. ברכי יוסף (סי' תקנ"א סקי"ב), וכן אם שכח ואכל מהפרי, ולא בירך שהחיינו, כתב שם, שלא יאכל עוד מאותו הפרי, ואחר בין המצרים יברך "שהחיינו" על פרי אחר ויכוון לפטור גם פרי זה:

יא. סידור יעב"ץ, ומועד לכל חי (סי' ט' סעי' כ"ד):

החיד"א בברכי יוסף (סי' תקנ"א ס"ק י"ב) מדברי האר"י ז"ל:

ח. שו"ע סי' רכ"ג סעיף א' ובמשנה ברורה שם, אך המנהג הוא שלא מברכים ועיין לכל הנ"ל בילקוט יוסף ואכמ"ל: ט. הטעם, משום שהפירות פותחים לו תאוותו לאכול דברים טובים, ובמקום חולי לא גזרו רבנן (פרי עץ חיים שער כ"ג פ"א), וכן כתב החיד"א בברכי

ויותר נכון שיתחיל לדור שם קצת קודם ימים אלו, כדי שיברך שהחיינו קודם י"ז בתמוז: [יב]

יג. יש להדגיש שמראש חודש אב ואילך ישנו דין נוסף של ממעטין בשמחה, ולכן אפילו דברים שאין מצריכים ברכת שהחיינו, אין לקנות מראש חודש אב. אך זה יבואר לקמן בע"ה: [יג]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

יב. שו"ת לבושי מרדכי (או"ח ח"א סי' ק"א) ודע דכל הנדון הוא מצד ברכת שהחיינו, אך בדירה שאין מברך עליה שהחיינו מותר	להיכנס מדינא. ונוהגים להחמיר (ועיין לקמן בפ' בנין של שמחה): יג. עיין לקמן בדינים אלו מר"ח אב:

פרק ט'
תספורת

א. אסור להסתפר ולהתגלח בשבוע שחל בו תשעה באב. ולמנהג בני אשכנז אסור להסתפר מליל שבעה עשר בתמוז: [א]

ב. בחורים ספרדים הלומדים יחד עם אשכנזים, מותרים להתגלח ולהסתפר עד שבוע שחל בו, ואין להם

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

קכ"ב סעיף ד') הביא שיש לאסור בשבוע שחל בו (שו"ע סעיף י"ג), אמנם בתשעה באב עצמו אסור אפילו בזקן שמעכב האכילה. ובאיסור תספורת למנהג האשכנזים הוא מליל י"ז בתמוז, וכמו שכתב החיד"א בשו"ת חיים שאל (סי' כ"ד). שהאבלות מתחילה מהערב, ורק לענין התענית התירו באכילה, משם שאין רוב הציבור יכולים לעמוד בה. ואם התחיל להסתפר קודם השקיעה של ליל י"ז למנהג אשכנז, או בער"ח למנהג הספרדים, יוכל להשלים תספורתו אפילו שכבר שקעה החמה משום כבוד הבריות, וכמבואר ביורה דעה (סי' ש"צ סעיף ב') באבל מחמת כבוד הבריות:

א. כתב הרמב"ם (פרק ה' מהל' תענית הל' ו'), והוא מהגמ' (תענית כ"ו), "שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסור מלספר ומלכבס", וכן פסק השו"ע (סי' תקנ"א סעיף ג'), אך הרמ"א הביא שנוהגים להחמיר לענין תספורת משבעה עשר בתמוז (שם סעיף ד'), ויש מהספרדים שנהגו להחמיר כרמ"א לאסור מיום שבעה עשר בתמוז, ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' ק"ב) התיר להסתפר לאדם שעוסק במלאכה כזו שעלול להיגרם לו הפסד ממון אם לא יסתפר, אך בשבוע שחל בו שאז אסור מדינא דגמרא, עדיף שיעשה שאלת חכם. ושפם הזקן שמעכב האכילה מותר לגלחו, ובקצור שו"ע (גאנצפריד סי'

לחשוש משום לא תתגודדו: [ב]

ג. שְׁעַר הַרִיסִים וְשְׁעַר הַגְבוֹת מוֹתֵר לַגְּלַחִים. וְכֵן מוֹתֵר לְסֹדֵר שֶׁפֶס הַזֶּקֶן הַמַּעֲכָבוֹ בְּאִכְלֵיהֶ: [ג]

ד. מִי שֶׁשְׁעָרוֹת רֵאשׁוֹ מִגּוֹדְלִים עַד שְׁחוּצֵצִים לַהֲנַחַת הַתְּפִלִּין שֶׁל הָרֵאשׁ, מוֹתֵר לוֹ לַגְּלַח לְצוֹרֵךְ זֶה: [ד]

ה. נָשִׁים מוֹתֵרוֹת לַהֲסַתְּפֵר אֶף בְּשָׁבוֹעַ שַׁחַל בּוֹ. וַיֵּשׁ נוֹהֲגִים שֶׁגַם אִשָּׁה לֹא תִסְתַּפֵּר אֲלֵא אִם כֵּן הוּא לְצוֹרֵךְ צְנִיעוּת, אוֹ לְצוֹרֵךְ טְבִילָה. וְזֶה רַק בְּשִׁיעַר הָרֵאשׁ. אֲבָל שֶׁאֵר שְׁעָרוֹת שְׁבִגּוּפָה מוֹתֵר לְכוֹלֵי עֵלְמָא כְּשִׁזָּה לְצוֹרֵךְ: [ה]

שׁוֹרְשֵׁי הַהֲלָכָה

ד. מעדני שלמה עמוד ז' ולא התיר הגרש"ז אויערבאך לכל הראש אלא במקום החציצה הובא בשלמי מועד עמ' תע"ו: ה. מקור דין זה נובע מדין אבלות של אשה, דנחלקו הראשונים באשה אבילה משבעה עד שלושים, האם מותרת בתספורת, הרי"ף, והלכות גדולות, והרמב"ם (פ"ו מהל' אבל הל' ג'), סברו שאשה מותרת להסתפר משבעה עד שלושים, וכן פסק השו"ע (יורה דעה סי' ש"צ סעי' ה'), לעומתם הרמב"ן (תורת האדם עמ' קצ"ו), ורש"י, תוס', הרא"ש, והטור (יורה דעה סי' ש"צ) סוברים שאף האשה אסורה בתספורת כל

ב. עיין בנטעי גבריאל (סוף פרק י"ט) דרוצה לומר שמותר לאשכנזי לספר ספרדי דהלא הוא לא עושה איסור כי לספרדי מותר. וביחווה דעת (ה"ד סי' ל"ד) האריך שם דאין בכך משום לא תתגודדו, וכן כתבו בשם הגרש"ז אויערבאך בשלמי מועד (עמ' תע"ו): ג. נטעי גבריאל (פ' י"ט) בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל ועוד אחרונים. ובעניין השפם, כ"כ בשו"ע (סי' תקנ"א סי"ג ובמשנה ברורה שם), ועיין לעיל בתחילת הפרק, אמנם דעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שבאבילות שלושים אין לגלח א"כ לשיטתו אף בבין המיצרים הדין כן:

ו. מי שבמקום עבודתו מקפידים שיהיה מגולח, וע"י כך שלא מתגלח עלול לבוא לפיטוריו, יש לו לעשות שאלת חכם: [ח]

ז. אסור לגדולים לספר קטנים, ואפילו קטנים שלא הגיעו לחינוך: [ז]

שורשי ההלכה

שהחמיר באבלות של אשה כל שלושים יום, נראה דיודה להתיר בבין המצרים דאינו אלא מנהג, אך כתב שאם אינו נחוץ ראוי להחמיר כפשט משמעות הרמ"א, וכמובא במשנה ברורה:

ו. ועיין בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' ק"ב) והביא שם תוך כדי תשובתו, שכל השאלה היא רק מחמת חשש הפסד ממון מפיטוריו. אך אם זה רק מחמת בושא שמתבייש לילך כך כשהוא מגודל זקן, אין היתר לגלח. וכן כתב הגרש"ז אויערבאך במעדני שלמה, שמי שנמצא בין העכו"ם ועלול להפסיד פרנסתו רשאי לגלח:

ז. שו"ע (סי' תקנ"א סעי' י'), והוא מדברי המהר"ם מרוטנבורג בהל' שמחות, ואע"ג דאין אבלות לקטן, שאני הכא דאבילות דרבים חמירא, וכן כתב בערוך השולחן (שם סל"א) דבזה יש חינוך לקטן כדי שישאל על מה זה, ויסבירו לו

שלושים יום, וכן פסק הרמ"א בדרכי משה. וא"כ יש לדמות אבלות ישנה של בין המצרים לאבילות דאשה, להקל לה להסתפר בימים אלו, ולסמוך על הרי"ף והרמב"ם באבלות דרבנן, וכן כתב בשו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' ל"ז) ובילקוט יוסף. אמנם הנודע ביהודה (קמא יור"ד סי' צ"ט), והפרי מגדים (סי' תקנ"א משבצות זהב ס"ק י"ג) כתבו, דלענין תספורת שווים אשה לאיש לכל דבר, אמנם הוא עצמו כתב דאפשר שיש להתיר לגלח הצדעין, וכן פסק המשנה ברורה (סי' תקנ"א ס"ק ע"ט). אך לדעת השו"ע פשוט שאישה יכולה להסתפר אפילו בשבוע שחל בו ט' באב, וכמו דמיקל באבילות של אשה, כ"ש הכא באבילות דרבנן. ובכף החיים כתב (ס"ק מ"ז) שיש לאשה להחמיר שלא לספר כדעת הפרי מגדים. ובאגרות משה (יור"ד ח"ב סי' קל"ז) כתב דנראה שאף לרמ"א

ח. למנהג האשכנזים שלא מסתפרים מ"ז בתמוז, יש אומרים שלקטנים מותר עד שבוע שחל בו: [ח]

ט. אם חל תשעה באב בשבת, מותר לספרדים להסתפר בכל השבוע שלפניו, כיון שנדחה ליום ראשון: [ט]

י. מי שסיים אבלותו בימים אלו ועדיין לא הסתפר. לאשכנזים – עד ר"ח יש לו להקל ולהסתפר. אך מר"ח אין להקל. ולספרדים – קודם שבוע שחל בו מספר ומכבס כהרגלו, ובשבוע שחל בו אין להסתפר: [י]

שורשי ההלכה

ביום ראשון או בשבת, ונדחה לאחר השבת מותר בשתי השבתות וכו', ויש מי שאומר שנהגו לאסור כל שבוע שלפניו חוץ מיום ה' ויום ו'. וכלל ידוע הוא כשמרן השו"ע מביא ב' דיעות הראשונה בסתם והשניה ביש אומרים הלכה כסם הדעה שהיא הדעה הראשונה. וכן פסק הבן איש חי (פ' דברים י"ב). אמנם כתב הבן איש חי דלענין תספורת ראוי להורות כמנהג שכתב הכלבו, שלא להסתפר כלל לפני השבת כדי שיכנס ליום התענית כשהוא מנוול והכלבו הביא שגוערין ביד המסתפר, אך הבן איש חי כתב שבעירו אין נוהגים לגעור בחוזקה ביד המקילים:

י. שו"ע סי' תקנ"א סעיף ט"ו, ובכף החיים שם, ומרן השו"ע

ענין חורבן ביהמ"ק, וכן כתב המגן אברהם (ס"ק ל"ח). וכתב הבן איש חי (דברים אות ו') דאפילו קטנים שלא הגיעו לחינוך ג"כ יש להחמיר שלא לספר. ובנטעי גבריאל כתב (פ' י"ט) דלצורך רפואה כגון שיש לו כינים מותר לספר, וכמו שהתירו רחיצה בתשעה באב לצורך רפואה:

ח. חיי אדם (כלל קל"ג אות י"ח), הובא במשנה ברורה (ס"ק פ"ב). אמנם יש מחמירים לקטן כגדול (עיי"ש במשנה ברורה) אך אלו שנוהגים לעשות תגלחת ראשונה כשמגיע הילד לגיל שלוש (חלאקה), מותר לקיימה לכתחילה גם למנהג אשכנז עד שבוע שחל בו (נטעי גבריאל פ"כ):

ט. הנה השו"ע (סי' תקנ"א סעיף ד') כתב "ואם חל תשעה באב

יא. מוהל וסנדק ואבי הבן שהם בעלי הברית, מותרים להסתפר ולהתגלח ביום המילה עד שבוע שחל בו (לאילו הנוהגים להחמיר שלא להסתפר מי"ז בתמוז). אך בשבוע שחל בו תשעה באב לא יסתפרו: [יא]

יב. כשחל תשעה באב בשבת או ביום ראשון, מותר לבעלי הברית להסתפר בשבוע שקודם תשעה באב: [יב]

שורשי ההלכה

שחל בו תשעה באב, והיא שיטת הנודע ביהודה (קמא או"ח כ"ח, תנינא יור"ד רי"ג) אליהו רבא (סי' תקנ"א סקכ"ח) ועוד אחרונים. ויש אומרים שאסור להסתפר אפילו קודם שבוע שחל בו (כמובן למנהג אשכנז שאסור להסתפר מי"ז בתמוז) ולהלכה פסקו בשו"ת בנין ציון (סי' ל"א), ובשערי תשובה (סק"א) בשם שו"ת אור נעלם (סי' י'), וביחווה דעת (ח"ו סי' ל"ו), כדעה האמצעית שמותר לבעלי הברית להסתפר עד שבוע שחל בו, כיוון שזה אינו אלא מנהג. אך בשבוע שחל בו תשעה באב שהוא דינא דגמרא יש להחמיר. ומי ששערו מנוול ביותר יש לו לעשות שאלת חכם כיצד לנהוג:

יב. אליהו רבא (סקכ"ח), ושערי תשובה (סק"א), כיון דאין דין שבוע שחל בו כלל, דהלא תשעה

מיקל בתער מפני שאין זה דרך קישוט ויפוי אלא דרך בזיון אך בתספורת אסור ולכן אין להקל בשבוע שחל בו. אך למנהג האשכנזים עד ר"ח יש מקום להקל מכיון שאינו אלא מנהג. וְאֵבֵל שֶׁנֶּפֶל לוֹ בַּיָּמִים אֵלּוּ בְרִית או פדיון הבן, וסיים את השלושים יום שלו ושערו מנוול יש מקום יותר להתיר לו עד שבוע שחל בו, ובשבוע שחל בו ט' באב יעשה שאלת חכם:

יא. בדבר זה נחלקו האחרונים יש אומרים שמותר להם לגלח אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב, שו"ת פנים מאירות (ח"ג סי' ל"ז), שו"ת חתם סופר (או"ח קנ"ח) ועוד. וטעמם מפני שיום טוב שלהם הוא, וכמו דמותר להם ללבוש בגדי שבת. ויש אומרים שאסור להם להסתפר בשבוע

יג. חתן בתוך שבעת ימי המשתה, דינו כדין בעלי הברית, שיכול להסתפר, ורק בשבוע שחל בו לא יסתפר. וכשתשעה באב חל ביום ראשון או בשבת, יכול להסתפר אף בשבוע שחל בו: [יג]

יד. לפדיון הבן ולבר מצוה אין להסתפר לאשכנזים מי"ז בתמוז, ולספרדים משבוע שחל בו: [יד]

טו. תגלחת הקטן בן ג' שנים. המנהג להמתין עד אחר ט' באב שיוכלו לשמוח כראוי: [טו]

שורשי ההלכה

סעודה כעין יו"ט שלו, אלא זו סעודה כעין שבח והודאה להשי"ת שנתחייב במצוות. ושם רצה לומר דמי ששערו מנוול, אף לבני אשכנז יש לו להקל עד שבוע שחל בו, לצורך הנחת תפילין בבר המצוה. ובשערים המצוינים בהלכה הביא שיסתפר בקטנותו, ומתיר זאת על פי משנה ברורה סקפ"ב דמתיר תספורת לקטן:

טו. דהלא מצינו שמאחרים לגלח הקטן עד ל"ג בעומר, וכן מורים שהקפידא היא שלא להקדים אך לשהות הגלוח אין חששא, וא"כ טוב שימתינו עד אחר ט' באב. וכ"כ בשו"ת ולאשר אמר, הובא בנטעי גבריאל:

באב גם כשחל בשבת הוא נדחה ליום ראשון, וממילא אין דין שבוע שחל בו ורק יש לבדוק כשהברית ביום ו' שלפני שבת חזון, דהלא יש מחמירים לכל אדם שלא להסתפר כדי שיכנס מנוול לתשעה באב, ונראה דלברית מילה יהיה מותר:

יג. הטעם כיוון דחתן עדיף על בעלי הברית, כ"כ בסידור בית מנוחה (דף קנ"ג אות ל'), ובשו"ת בית דוד (או"ח סי' תע"ו), ובגינת וורדים (קונטרס גן המלך סי' כ"ח):

יד. נטעי גבריאל (פ"כ) עיי"ש בהערה טעמו בפדיון הבן וכבר מצווה, דלא מצינו למי שהתיר להסתפר, ומה שעושים סעודה בבר מצווה אינו בגדר

טז. מותר לסרק שער ראשו אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב: [טז]

יז. אין לאישה לחוף ולסרק פאה נכרית שלה, דדינה כבגד, והרי אסור בכיבוס. אך סירוק בעלמא מותר: [יז]

יח. נוהגים שלא לגזוז צפרנים בשבוע שחל בו תשעה באב, אלא לכבוד שבת ולצורך טבילה. אך עד שבוע שחל בו, מותר לגזוז הצפרניים: [יח]

שורשי ההלכה

דכל זה בכלל גיהוץ וכיבוס שאסור לספרדים בשבוע שחל בו, ולאשכנזים מ"ח אב, אמנם סרוק בבית פשוט דמותר:

יח. נחלקו האחרונים לעניין נטילת צפרנים, דעת הט"ז (סי' תקנ"א סק"ג), והאליהו רבא (סק"ג), לאסור בשבוע שחל בו, והמגן אברהם כתב (סק"א) דמותר ליטול הצפרנים, ואפילו כשחל תשעה באב בשבת יכול לקוץ צפרניו ביום ו'. אמנם דעת הרב פעלים (ה"ד או"ח כ"ט) שאם הצפרנים גדולות ועודפות על הבשר, מותר ליטלם בשבוע שחל בו ואפילו בתשעה באב, וכן מוהל רשאי לתקן צפרניו לצורך הפריעה (כף החיים סקמ"ט):

טז. הנה בענין אבל, אף שדעת האור זרוע (ה"ב סי' תמ"ו) להחמיר שלא להסתרק כל שלושים יום, אך התוס' (מועד קטן י"ט ד"ה אתיא פרע), והסמ"ק (סימן צ"ז), והמרדכי (מו"ק) סברו שמותר ואפילו בתוך שבעה, וכן פסק השו"ע (יור"ד סי' ש"צ ס"ו), והסכים עימו ג"כ הרמ"א, ואם כך הדין באבל, כ"ש בימים אלו שזה דין אבלות ישנה שיש להקל לסרק שיער ראשו, וכ"כ במשנה ברורה (סי' תקנ"א סק"כ).

יז. פסקי תשובות (סי' תקנ"א סק"כ) בשם מורי הוראה, דהלא נחשב כבגד וכשם שאסור לכבס בגד, כן אסור לחוף פאה זו ולסרקה. וכן אין לשלוח למומחית, לסידור הפאה במכשירים שונים,

פרק י'

אכילת בשר מראש חדש אב

א. יש נוהגים לאכול בשר בערב ראש חדש אב, להראות שמה שמפסיקין לאכול בשר מראש חדש ואילך הוא בשביל קיום מצות הבורא: [א]

ב. בראש חדש עצמו, למנהג האשכנזים אין לאכול בשר ואין לשתות יין. ולספרדים אף לנוהגים כמנהג ירושלים שלא לאכול בשר מראש חדש אב, בראש חדש עצמו מותר: [ב]

ג. שבוע שחל בו תשעה באב הוא השבוע ממוצאי שבת חזון עד אחרי תשעה באב. ואם חל תשעה באב ביום ראשון, או שתשעה באב חל בשבת, אין בשנה זו דיני שבוע שחל בו כלל: [ג]

שורשי ההלכה

- א. מנהג זה הובא בשדי חמד (פאת השדה מערכת בין המצרים סי' א' אות י"א) בשם שו"ת משכנות הרועים, ואין בכך משום דמחזי כרעבתנותא:
- ב. מנהג בני אשכנז מבוסס על מנהגי האר"י ז"ל הובא במהרי"ל (הל' תשעה באב). והטעם: משום שהוא יום שנפטר בו אהרון הכהן. ובירושלמי (תענית פ"ד ה"ה), איכא מאן דאמר שבר"ח אב חרב
- הבית. ובענין מנהג הספרדים, אף אלו שנהגו שלא לאכול בשר מר"ח, בכל זאת בר"ח עצמו מותר לאכול, וכן כתב החיד"א (מורה באצבע רל"ג), וכן כתב ר' חיים פלאגי (מועד לכל חי סי' י' אות ז') שכן נהג החיד"א לאכול בשר בר"ח אב (ועיין לקמן באיסור אכילת בשר מר"ח אב ואילך ובשבוע שחל בו):
- ג. שו"ע (סי' תקנ"א ס"ד) ובמשנה ברורה (סקל"ח), וכן כתב הבן

פרק י"א

מיעוט שמחה

- א. משנכנס אב ממעטין בשמחה: [א]
- ב. מיעוט השמחה הוא גם בשבת. שהרי אסרו לעשות סעודת אירוסין ואפילו בשבת: [ב]
- ג. אסור לערוך ערבי הצגות או מיני שחוק ואפילו לקטנים, אך ערבי הרצאות וכדומה מותר: [ג]

שורשי ההלכה

שאפילו אסור להיות עצובים, אלא רק למעט בשמחה:

ב. אמנם לענין בגדי שבת נחלקו הדעות בנושא ועיין לקמן בדיני שבת חזון, אך ביתר הדברים מיעוט השמחה שאינו בפרהסיא הוא ג"כ שייך בשבת, אך בודאי שאין לנהוג בפרהסיא מנהגי אבלות:

ג. לגדולים הדין פשוט שהוא בכלל ממעטין בשמחה, אלא גם לקטנים אסור עפ"י ערוך השולחן בענין תספורת וכיבוס לקטן כדי שישאל על מהות האיסור, וא"כ אף הכא בודאי יש בכגון הא חינוך שידעו ויכירו במהות המים האלו:

איש חי (דברים י"ד) דאין דין שבוע שחל בו כלל, וכן גם כתב המגן אברהם (סקל"ה). אמנם כף החיים כתב שלעניין תספורת ראוי להורות שלא להסתפר כדי שיכנס לתענית כשהוא מנוול, אך לבני אשכנז שמקפידים בדינים אלו כבר מר"ח אין להם נפקא מינה כמעט כלל:

א. משנה תענית כ"ו: וכתב היפה לב (הובא בכף החיים ס"ק א') דמי שנזהר שלא לשמוח בעשרת הימים האלו יזכה לעשרה דברים שעתיד הקב"ה לחדש לעתיד לבוא כמובא במדרש רבא (בא פט"ו), וכתב המג"א שמיעוט פי' שאין שמחין כלל, ונראה שאין צורך להיות עצובים ונראה

ד. מי שיש לו דין ודברים עם הגוי, לא ידון עימו בימים אלו, אלא רק לאחר י' באב. וכן מי שצריך לניתוח, אם אפשר להמתין ימנע בימים אלו מלעשותו: [ד]

ה. כיום לא נהגו למעט במשא ומתן. אך מן הראוי שכל דבר המשמח ואינו זקוק לו, ידחהו לאחר תשעה באב: [ה]

ו. בימים אלו לא יכניס אדם עצמו למצב סכנה, ולכן יש להימנע מלערוך טיולים או לילך לרחוץ בנהרות

שורשי ההלכה

והקצו"ע (קכ"ב ס"ז), והמשנה ברורה (סק"ב), אך הרוצה להחמיר יחמיר עד ט"ו באב ולא יותר, דהרי לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב (סוף פ"ד דתענית). ובענין מי שצריך לניתוח, כ"כ בשערי הלכה ומנהג (סי' רכ"ו), הובא ג"כ בנטעי גבריאל. וכמובן, אם יש באפשרותו מראש לקבוע תאריך, יש לשים לב לכך שלא יהיה בימים אלו מפני הסכנה בזמן זה: ה. כתב הבית יוסף דהאידינא לא נהגו העולם למעט במשא ומתן, והביא דצריך למעט במשא ומתן של שמחה, ובשיירי כנסת הגדולה (סק"ד) הביא בשם הב"ח, דכיון דיש עלינו מס המלך והשרים הכל הוא כדי חיינו, וא"כ גם כיום אדם מחויב לצאת לעמלו ולפרנס את בני ביתו:

ד. גמ' תענית כ"ט: אמר רב פפא הלכך בר ישראל דאית ליה דינא בהדי נכרי לישתמיט מיניה באב דריע מזליה. ואמנם הרבה מהאחרונים כתבו שכל חודש אב ריע מזליה, וכן דעת המגן אברהם (סק"ב), ואליהו רבא (סק"א), והמחזיק ברכה (סק"א), והחיי אדם (כלל קל"ג ס"ט) ועוד, ולכן ידחה אותו לחודש אלול. אך בזוהר (פ' יתרו דף ע"ח) איתא שעשיו לקח תמוז ואב, ושם מבואר שלקח רק תשעה ימים של אב ולא יותר. ויש אומרים עד חצי חודש אב, שאז נתגדל עשיו שכבר הקב"ה מורידו ומשפילו, ועיין בנטעי גבריאל (עמ' קס"ה). וע"כ כתבו האחרונים כזוהר שעד עשרה באב ריע מזליה, אך לאחמ"כ יכול לדון עם הגוי, וכן כתב בחיי אדם (שם),

ובימים. וכן אלו שהולכים, יזהרו מאוד משחוק וקלות ראש:^[1]

ז. התירו האחרונים לערוך קייטנות ומחנות קיץ, ואף לערוך להם פעילויות כרקמה וכדו'. ולעניין שידוכין וארוסין עיין לעיל בפרק ז':^[2]

שורשי ההלכה

ו. שדי חמד (מערכת בין המצרים סי' א' סק"י) באורך לכל הנ"ל. וכיון שימים אלו ריע מזליה, ע"כ יש אומרים שאין כדאי לילך לבחינה כדי ליקח רשיון נהיגה (הוראה בעל פה). והגרש"ז אויערבאך זצ"ל סבר שאין לטוס במטוס בימים אלו דהלא מכניס עצמו לסכנה, והראיה שמברך הגומל. ורק אם נוסע לארץ ישראל שרי שיש בכך מצוה, ואפילו אם זה לביקור בלבד. (שלמי מועד):

ז. תשובת הגרש"ז אויערבאך:

פרק י"ב

בנין וקנייה של שמחה

א. מראש חדש אב ממעטים בבנין של שמחה. וכן כל בנין שאינו לצורך מגורים, אלא ליופי ורווח בעלמא, אסור: [א]

ב. לצורך מצוה, כגון לצורך בית הכנסת, בית מדרש, וכדומה, וכן לצורך רבים, כבניית בתי חולים וכדו' מותר: [ב]

ג. בימינו מותר לבנות דירות לצורך מגורים, ואפילו על ידי יהודים, כיוון שאינו בניין של שמחה, אלא לצורך מגורים. ובפרט אם זה בארץ ישראל, שיש בכך מצוה. וכן אם יפסיקו לעבוד בימים אלו, יגרור הדבר הפסד על ידי העלאת מחירי הדירות כתוצאה מהשבתת העובדים, ונחשב כדבר האבד, ולכן מותר אפילו על ידי יהודי: [ג]

שורשי ההלכה

א. שו"ע (סי' תקנ"א ס"ב), ובדבר האבד כגון שהתחיל לבנות קודם ר"ח, ואם לא יגמרנו יתקלקל או יפסיד מותר ע"י גוי (שיירי כנסת הגדולה, הגהות הטור ב'):
ב. רמ"א שם. ולכן מעיקר הדין אף מותר לישא אישה למי שלא קיים פו"ר אך מכיוון דלא מסמנא מילתא, לכן לא ישא

אישה בימים אלו, ובדבר זה הולכים אחר המנהג (כף החיים ס"ק ל' ל"א ל"ג), וכן מותר לבנות מעקה, דהלא זו מצווה של "לא תשים דמים בביתך":

ג. וכן כתבו פוסקי דורנו, עיין תורת המועדים (סימן ה' אות כ') ובפסקי תשובות:

ד. מן הראוי שלא לקנות ולמכור דירה בימים אלו, אך במקום הצורך מותר לחתום חוזה לרכישת דירה או חוזה שכירות. ומי שצריך להכנס לדירה חדשה בימים אלו, אם באפשרותו להִפְנֵס לאחר תשעה באב, טוב שיעשה כן. אך אם זה גורם לו הפסד ממון כל שהוא, יכול להִפְנֵס. ובנדון האם צריך לברך 'שהחיינו' יש לו לעשות שאלת רב: [ד]

ה. מותר להרחיב דירה קיימת כל עוד שאינו עושה להרווחה ותענוג אלא לצורך דירתו, אך הבונה לתענוג אפילו התחיל לפני ר"ח אב צריך להפסיק לבנות היכא דאין לו הפסד כספי מכך: [ה]

ו. אסור לסייד או לצבוע הבית מראש חדש אב. וכן אסור לצייר ציורים על שאר חפצים, או על קירות הבית. ויש

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

ויקבע מזווה, ואז אין קפידא (הוראת הפוסקים). ואם יהיה לו הפסד ממון דהיינו שצריך לשכור דירה בינתיים, או להאריך שכירותו רשאי להכנס לדירה החדשה, דלא אסרו אלא על בנין שמחה שלא יסיח דעתו מאבלות, אך בדירה לא שייך טעם זה ורק יש לזהר מדין שהחיינו כפי שביארנו לעיל, וע"כ יש לעשות שאלת רב:

ה. משנה ברורה סימן תקנ"א סק"ב ובכף החיים סקכ"ד:

ד. כיון דעל פי רוב נחשב כדבר האבד, מחשב שמא יקדימנו אחר, ובודאי אם נגמרה השכירות דהוי דבר האבד, דכל יום שאין שוכרים לבית נחשב כהפסד. שו"ת לבושי מרדכי (ח"א או"ח ק"א). ובעניין כניסה לדירה חדשה הנה אם אין צריך לברך שהחיינו מעיקר הדין מותר. ואם צריך לברך שהחיינו כבר כתבנו לעיל (פ' ח' סעיף י"א) שלכתחילה יתגורר בה מעט קודם לכן, או לכל הפחות יניח שם חפצים חשובים קודם ימי בין המצרים

מקילים בהדבקות טפטים בימים אלו: [ז]

ז. מותר לשטוף את הרצפה בימים אלו, ויש מחמירים. וביום ששי מותר לשטוף הרצפה לכבוד שבת קודש: [ז]

ח. מותר לתקן דברים שנשברו בבית, וכן חפצים הצריכים תיקון, כגון כסא, שולחן וכדומה: [ח]

שורשי ההלכה

נראה שיש להחמיר ולא לתלות תמונות ווילונות בבית לנוי, שהוא בכלל ממעטים בשמחה וכן שטיחים וכדומה:

ז. כן נראה בפשיטות דעת האחרונים, דהלא רגילות הוא להדיח הרצפה בכל שבוע, ואין בכך משום שמחה וכן כתב בשו"ת יביע אומר (ח"ג סי' ל"א), ובשו"ת התעוררות תשובה (או"ח סי' של"ט) הוסיף, שמי שרגיל להדיח הרצפה פעם בשבועיים אין לו להדיח, וכן בשו"ת "שלמת חיים" (סי' של"ב) כתב להחמיר, ואפילו בערב שבת חזון לא ירחצו כ"כ כמו בכל פעם, אך העולם נוהגים להקל ובפרט לכבוד שבת שמותר, דלא גרע מכיבוס שנבאר בס"ד לקמן שהותר לכבוד שבת: ח. נטעי גבריאל (פכ"ט) וטעמו דליכא שמחה בזה. ובודאי שמותר לתקן גדרות וחלונות לשמירה, שלא יפלו הילדים

ו. איסור זה הוא עפ"י השו"ע (סי' תקנ"א סעי' ב) דאסור בנין של ציור וכיו"ב, מפני שמשמח את האדם, וכן כתב בשו"ת "בצל החכמה" (ח"ד סי' נ"ה), דאפילו לצייר כדי לתלות על הקיר ג"כ אסור, דהוא בכלל ממעטים בשמחה. והבן איש חי (פ' דברים), ובכף החיים (סקכ"ו) כתבו, שגם נגר שמצייר ציורים על העץ אסור לו לעשות כן, והגרש"ז אויערבאך כתב שאפילו אם צובע הדירה לא להנאתו אלא כדי שיוכל להשכיר את הבית ג"כ אסור. ובנידון הדבקות טפטים כתב באגרות משה (או"ח ג' סי' פ"ב) להקל למי שהתחיל קודם ר"ח, משמע שאין להדביק בימים אלו. אך בתורת המועדים הביא בשם אביו הגר"ע יוסף שליט"א (עמ' קמ"ו) דאין לנו להוסיף על סיוד וכיור שכתבו חז"ל, ולכן אין לאסור דבר זה אע"פ שיש בו ציור, עיי"ש. וכן

ט. מותר לנכש ולנקות את הגינה, אך אסור לנטוע אילנות
 ופרחים או דשא לשם נוי, ולצורך אכילה או מצוה מותר
 אף לנטוע: [ט]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

דחשיב צורך מצוה מדין מעקה: לצורך תשמיש האדם וכ"ש
 לצורך מצוה מותר לנטוע, וכן
 ט. שו"ע סי' תקנ"א סעיף ב' דכל מותר גם לנקות שדהו דכל
 דבר שהוא לנוי אסור, אך האיסור הוא רק בנטיעה:

פרק י"ג

קניית כלים ובגדים

מר"ח נוסף איסור קניה משום מעוט שמחה, אך בדברים ששייך בהם ברכת שהחיינו, האיסור הוא כבר מי"ז בתמוז.

א. איסור קניית כלים בימים אלו הוא בכלים חשובים, כגון מכונית רהיטים וכדומה, שמשמחים את האדם. אך כלים שאינם חשובים לו ואין בהם שמחה, מותר לקנותם: [א]

ב. מראש חדש אב אין לקנות בגדים חדשים, ואפילו בגדים שאין מברכים עליהם שהחיינו: [ב]

ג. בכלל איסור קניה הוא, שאין לקנות בגד בימים אלו ואפילו בכוונתו ללבשו אחר תשעה באב. וכן אין לקנות מנעלים חדשים. והוא הדין שלכתחילה אין לקנות בימים אלו דברים המשמחים, כגון מזגן, סלון וכדומה: [ג]

שורשי ההלכה

א. וגם בכל הדברים הללו, אם זה דבר האבד שלא ימצא אח"כ,

לקנות, דהלא יש שמחה להורים

בכך:

ג. כף החיים (סי' תקנ"א ס"ק צ"ז). דעיקר הטעם הוא משום שמחה, ובחפצים חשובים שיש בהם שמחה יש להמנע, אך סתם חפצים אין איסור לקנות דהאיסור הוא רק בבגדים. ולכן מותר לקנות עגלה לתינוק הנולד בימים אלו, וכ"ש אם הזמינו כבר לפני

או שימצא במחיר יקר מותר לקנות, וכן לצורך פרנסה וכדו' מותר לקנות (שו"ת אגרות משה או"ח ח"ג סי' ה'):

ב. לאפוקי מי"ז בתמוז שאין לקנות מחמת ברכת שהחיינו, כאן האיסור הוא מחמת ממעטין בשמחה, ולכן גם לקטנים אין

ד. מותר לקנות נעלי בד לצורך תשעה באב, אך עדיף שילבשם קצת קודם תשעה באב: [ד]

ה. אם ישנה מכירה מיוחדת והבגדים או הכלים בזול מאוד, ואין הזדמנות אחרת לקנותם, מותר לקנותם, אך לא ילבשם (ובכלים לא ישתמש בהם) בימים אלו: [ה]

ו. כשאין לו בגד ללבוש מותר לקנות, ולכן מי שבגדו מלוכלך ואין לו בגד אחר, מותר לו לקנות. וכן אישה בימי הריון מותרת לקנות וללבוש בגד חדש כשאין לה אחר, אך לכתחילה תכין בגד: [ו]

ז. אם עבר ולבש בגד חדש, אם ניכר חידושן חייב לפושטן. ואם לא, אינו חייב לפושטן: [ז]

שורשי ההלכה

ר"ח שמותר להביאו לביתם משום דנחשב לצורך. וכן האיסור הוא בדברים המשמחים, אך בכלי בית הצריכים לתשמיש כגון מזגן ומכשירי חשמל שונים מותר. ונראה שיש להחמיר שלא לקנות בימים אלו משום שמסתמא זה דברים משמחים, אך אם אין לו ברירה ודאי שיש להקל כיון שזה תשמיש לצורך:

ו. משום כבוד הבריות, ועיין בכעין זה בשו"ת התעוררות תשובה או"ח סי' של"ו:

ז. כן נראה מדין ברכת שהחיינו ששיך ברכה זו רק שניכר חידושו של הבגד ואז מברך שהחיינו כי נהנה מהבגד (ועיין כעין זה לקמן בעניין כיכוס בפי"ד סעיף י"ז):

ד. בן איש חי (פ' דברים אות ט'), ואין בכך אפילו חומרא אם אין לו. והמחמיר ידאג שיהיה לו מנעל לתשעה באב קודם ר"ח:
ה. כף החיים (סקכ"א), בן איש חי (דברים אות ב'), ובנטעי גבריאל

ח. אין לטוות לסרוג או לארוג בימים אלו, ולצורך מסחר (פרנסה), יש להקל. ותלמידה הרוצה להתלמד, אין להקל לה, אלא א"כ תתלמד על בד שאין בכוונתה לעשות ממנו בגד: [ח]

ט. האיסור הוא רק בתפירת הבגד, אך מותר לחתוך הבד כדי להכינו לתפירה לאחר תשעה באב: [ט]

י. מי שהזמין בגד מהחייט וכדומה, או שהזמין רהיט או מוצר חשמלי וכו', לא יביאם לביתו בימים אלו משום שמחה, אך אם זה לא בשליטתו, או שיהיה לו הפסד מכך, רשאי להכניסו לביתו, אך לא ישתמש בו עד אחר תשעה באב: [י]

יא. מותר לקנות בדים כדי לתפור אחר ט' באב, וכן מותר לקנות קורות עצים לרהיטים או לבניין: [יא]

יב. בעלי הברית וחתן בר מצוה אסורים ללבוש בגדים

שורשי ההלכה

ח. שולחן ערוך סי' תקנ"א סעיף ח', וברמ"א סעיף ז' ובכף החיים שם:

ט. שו"ת בצל החכמה (ח"ד סימן כ"ד) ובפסקי תשובות (עמ' פ"ד):

י. שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סי' פ"ב) ושם דובר בענין כלים חדשים ונראה שבמכשיר שאיננו חדש ומסרו לתיקון, רשאי להביאו משום שאין בכך שמחה. ונראה שיביאנו בצנעא וכמו

בחוה"מ שהתירו באופנים מסוימים אך בצנעא (או"ח סי' תקל"ט ובנו"כ שם):

יא. הליכות עולם ח"ב עמוד קמ"ט הביא כן בשם שו"ת זבחי צדק (ח"ב סי' ל"א) והוכרח לכך, מחמת דברי הרב בן איש חי שנכון ליהזר שלא לקנות עצים הן לבנין והן להסקה, ובאמת טעם הדבר משום שבטלו עצי מערכה, אך טעם זה הוא רק להסקה אך לא לבנין ולכן אין לאסור:

חדשים בימים אלו, אלא ילבשו בגדי שבת: [יב]

יג. הקרואים המוזמנים לברית מראש חדש אב ואילך (למנהג האשכנזים), אין להם ללבוש בגדי שבת. ויש מתירים לסב ולסבתא: [יג]

יד. חפצי מצוה כגון תפילין ומזוזה מותר לקנות, אך טלית לא יקנה כיוון שצריך לברך שהחיינו. אמנם בטלית קטן יש להקל: [יד]

טו. יש להימנע מליתן מתנה בבין המיצרים, ובפרט בתשעת הימים. אך נראה דבמקום צורך יש להתיר,

שורשי ההלכה

ובשולחן גבוה (סק"ג) הביא דלדידן דלא נהגו המוהלים ללבוש בגדי שבת, אם כן אסור, ונראה דלפי סברא זו, גם הקרואים שלא מקפידים ללבוש בגדי שבת בברית, גם כן אסור. ובפסקי תשובות הביא שיכולים ללבוש בגדי שבת וכתנאי שלכשו אותם כבר בשבת הקודמת:

יד. פשוט, כיוון שאין זה בגדר בגד האסור, וכ"כ בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סי' פ'). ובעניין הטלית כתב כף החיים (סי' תקנ"א סקצ"ב) שאם אין לו אף להשאל, יש להתיר בשעת התפילה ללבוש חדש. ובטלית קטן יש להקל יותר כיוון שלא שייך בו ברכת שהחיינו:

יב. רמ"א שם סעיף א', ומחזיק ברכה סק"א. ובנידון בר מצוה אם אין לו בגדים אחרים כמו שנהוג שמהבר מצוה ואילך לובשים בגדים שונים כגון חליפה ומגבעת, נראה דיש להקל, כיוון דנראה שונה במלבושו, ובפרט יש להקל אם יחדשם בשבת. וכ"כ בנטעי גבריא (פ' ל"ב):

יג. שערי תשובה (סי' תקנ"א ס"ק א') דמה שהתירו ללבוש בגדי שבת הוא רק לבעלי הברית הסנדק, המוהל ואבי הבן. אך יתר הקרואים אין להם ללבוש בגדי שבת כלל וכן הביא, שנוהגים להקל לאבי אבי הבן, ואבי היולדת ללבוש בגדי שבת הם ונשיהם, מחמת שמחתם וקרבתם.

וכן אם חושש שמא ישכח, מותר ליתן. וכגון לנער בר מצוה: [טו]

טז. אין מן הראוי שחתן ישלח לארוסתו מתנה בימים אלו, אלא ימתין עד שבת נחמו: [טז]

טז. מותר לקנות ספרים חדשים בתשעת הימים, דאין בזה שמחה שהרי אין מברכים על כך ברכת שהחיינו, וגם דהוי צורך מצוה: [יז]

שורשי ההלכה

טו. נטעי גבריאל (פ' י"ח) ושם הביא שבמתנה שהיא בגדר פריעת חוב יש מקום להקל, וכן לשלוח פרחים יש מקום להחמיר. אמנם בספרים של מצוה מותר ליתן. ואע"פ שאין מבואר בשו"ע לאיסור, מ"מ כן המנהג פשוט: טז. שלמי מועד, אגרות משה (אבן העזר ח"ד סי' פ"ד): יז. מבקשי תורה (כרך ה' עמ' תל"א), הובא בשלמי מועד:

פרק י"ד

כיבוס

הדינים הקשורים לכיבוס, רחיצה, תספורת ואכילת בשר הוא למנהג אשכנז מראש חודש אב ולמנהג בני ספרד משבוע שחל בו (אמנם יש מהספרדים שמחמירים בדברים שונים מר"ח):

א. אסור לכבס בגדים בשבוע שחל בו תשעה באב, ולמנהג האשכנזים האיסור הוא מראש חודש אב:^[א]

ב. אפילו אם אין רצונו ללבוש הבגד פֶּעַת, אלא לאחר תשעה באב, אסור לכבסו, ואיסור זה הוא בין לאנשים ובין לנשים:^[ב]

ג. אין לגהץ בגד בימים אלו דגיהוץ הוא בכלל כיבוס, ולכבוד שבת מותר. וכן מי שאין לו בגד מגוהץ, מותר לגהצו:^[ג]

שורשי ההלכה

א. שו"ע (סי' תקנ"א ס"ג) והוא מדברי המשנה (תענית כ"ו), "שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסור מלספר ומלכבס". אמנם הרמ"א (שם) כתב שמנהגם להחמיר בכיבוס כבר מר"ח: ב. בעניין דלכבס ולהניח, זו מח' בגמ' (תענית כ"ט:), טעם האוסרים הוא משום דמסיח דעתו מהאבלות כשעסוק בכיבוס הבגדים, והרמב"ם והשו"ע פסקו שאסור אפילו לכבס ולהניח. והכף החיים כתב (סי' תקנ"א ס"ק כ"ח), דאין הברדל איך מכבס אלא כל סוגי הכיבוס אסורים. וכן כתב האגרות משה (אור"ח ג' סי' ע"ט) וביביע אומר (ח"ז יו"ד סי' מ"ג). ואיסור זה הוא גם לנשים. כן הוא בטור סי' תקנ"א, הובא בנטעי גבריא (פל"ב סעי' א'): ג. אור לציון (ח"ג), דמה לי כיבוס ומה לי גיהוץ שניהם אסורים

ד. מי שאין לו אלא בגד אחד, מותר לכבסו אף למנהג האשכנזים עד שבוע שחל בו. ובשבוע שחל בו, אם הבגד מלוכלך מזיעה, מותר לכבסו: [ד]

ה. אם אין לו בגד נקי לשבת, מותר לכבס לכבוד שבת: [ה]

ו. איסור כיבוס הוא בכל הבגדים, ואפילו בגד שאינו חשוב, כגון גרביים וגופיות. אך ממתכות לקינוח האף וסמרטוטים, מותר לכבסם: [ו]

ז. מותר לנקות כתם בבגד ללא מים כגון ע"י שפשוף וכדו' שאין זה בכלל כיבוס. וכן מותר לשרות בגד במים

שורשי ההלכה

ה. מגן אברהם (סי' תקנ"א סקי"ד), וחיי אדם (שם סי"ג), ואע"פ שיכל לכבס קודם ר"ח או שבוע שחל בו, לא קנסינן ליה, כיון שאיסור כיבוס הוא מדברי סופרים, ולכבוד שבת התירו. שו"ת התעוררות תשובה (סי' של"ז):

ו. דהכל נכנס בכלל איסור כיבוס, ובממתכות אף וסמרטוטים התירו דהוי ליה בגד שמתלכלך תדיר, ודמי לבגדי קטנים שנבאר לקמן. ועוד טעם, מפני דאם ישאיר את הבגדים המזוהמים עלולים להגיע לידי סכנה בריאותית מכך. מועד לכל חי (סי' י' אות י"א) ובן איש חי (דברים אות ו') ועוד אחרונים:

בימים אלו. אך כשאין לו בגד אחר, וזהו כבוד הבריות ייחשב הדבר כאין לו בגד, וידוע שגדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה, ונראה עוד טעם להקל בשעת הדחק, משום שבימינו רוב הבגדים ניתן ללובשם גם ללא גיהוץ, משא"כ בזמנם היה הגיהוץ שלב הכרחי בתהליך הכיבוס שבלעדיו לא ניתן היה ללבוש הבגד:

ד. אליהו רבא (אות י"ב), חיי אדם (כלל קל"ג אות י"ב), ובעניין אם הבגד מלוכלך בזיעה, כתב בספר "המנהיג" (הל' תשעה באב) דאם אין ראוי ללבוש, מותר, דלא חייבוהו להצטער כ"כ דגדול כבוד הבריות:

כשחושש שהכתם לא יירד ללא חומרי ניקוי, וַיִּבְּשׂוּ כַךְ: [ד]

ח. הרוצה לנקות כתם שעל בגדו במים, יש מהאחרונים שהחמירו דנחשב כמו כיבוס, ויש שהקילו שמותר לנקות ואפילו היה הכתם קודם ר"ח או שבוע שחל בו, ואין להקל אלא אם כן הכתם ניכר: [ה]

ט. אסור לכובס יהודי לכבס בגדי גויים משבוע שחל בו תשעה באב. אך בגד שידוע שהוא של גוי, מותר לכבסו, וכן בצינעא מותר: [ו]

י. מי שיש לו מכבסה לניקוי בגדים, יעשה שאלת חכם האם מותר לו לפתוח בימים אלו: [ז]

שורשי ההלכה

אלו, ובתרומת הדשן (שו"ת סי' קנ"ה) גם כן סבר כן בתחילה, אך בסוף דבריו כתב להחמיר דלא ניכר דשל אַרְמָאִיּוֹת (גויית) הן. ואיכא למיחש למראית עין, וכן פסק השולחן ערוך (סי' תקנ"א סעי' ה') בפשיטות, והאחרונים התירו לכבס לגוי בצנעא, אם ידוע לכל שהוא מכבס רק לגויים (כף החיים ס"ק פ"ג):

י. הנידון הוא האם יש כאן דבר האבד, באיבוד הקונים. או שיכול לצאת לחופשה שנתית בימים אלו, וזהו דבר מקובל. ועיין שערים מצוינים בהלכה (סי' קכ"ב סק"י):

ז. בעניין השרייה - הנדון הוא האם אומרים 'שרייתו זהו כבוסו' כמו בשבת, ובשו"ת שבט הקהתי (ח"א סימן קע"ב) התיר ובנטעי גבריאל אוסר:

ח. בין האוסרים מצינו את כף החיים (סק"ח), והזכור לאברהם (ח"ג אות ס'), וכן פסק החזון איש. ובין המתירים הלא המה הגרש"ז אויערבאך, הובא בקובץ מבקשי תורה (כרך ה' תמוז תש"ס). ובקובץ מבית הלוי (אב תשנ"ח) התיר לנקות כשהכתם ניכר:

ט. הנה לכאורה לכבס לגוי אין בכך משום שמחה, אלא עשיית מלאכה המותרת בימים

יא. אסור ליהודי למסור בגדיו לכובס גוי שיכבסם, ואפילו אם בדעתו ללובשם לאחר תשעה באב. אך קודם, מותר למסור אם יש שהות לכבסם. למדנו מכאן שאין למסור לכובס יהודי לפני זמן האיסור אם יכבס הבגד בזמן האיסור: [יא]

יב. מותר לצחצח הנעלים בימים אלו, אך לא יבריקם. ויש אוסרים ומתירים להבריק רק לכבוד שבת: [יב]

שורשי ההלכה

צ"ד: דכל כיבוס דלית ליה פסכוס לא שמיה כיבוס, ושם פירש רש"י שכסכוס פי' שמשפשף ידו זה על זה כדרך המכבסים, וזה לא שייך בצחצוח נעל, וכן מתירים הפוסקים, כיון דבחוה"מ מותר לצחצח נעליו, וגם המצחצח בשבת עובר על ממרח ולא על כיבוס. דאין כיבוס בעור, וא"כ הוא הדין הכא שמותר. עיין שו"ת יגל יעקב (או"ח סי' כ"ה), שו"ת מלמד להועיל (ח"ב סי' קי"ג אות ו') ובשו"ת יבי"א (ח"ג או"ח ל"א). ובאגרות משה (או"ח ח"ג סי' פ') כתב דלא יבריק את הנעל. וכן כתב בשו"ת שלמת חיים (סי' רי"ח), אך יש שמקילים, ובפרט לכבוד שבת שמותר להבריק, וכמו שביארנו לעיל שאין דין כיבוס בנעלים. אמנם יש לציין שדעת הגרש"ז אויערבאך

יא. למנהג אשכנז אסור מ"ח, ולבני ספרד משבוע שחל בו. ובברכי יוסף (סי' תקנ"א סק"ד) החמיר אפילו שלא לומר לגוי שיקח לכבסם. והמגן אברהם (שם סקט"ו) הביא, שאפילו למסור לגוי ע"מ שיכבסו לאחר תשעה באב ג"כ אסור. ואם מוסר קודם ר"ח, או קודם שבוע שחל בו כתב הרמ"א שמותר, ואפילו אם מכבסו הגוי בשבוע שחל בו, ודמי לשבת דכיון דיכל לעשות קודם השבת, מאי דעביד אדעתיה דנפשיה קא עביד. ובעניין למסור לכובס יהודי כ"כ במטה יהודה הובא בכף החיים (ס"ק ע"א):

יב. הנה לכאורה צחצוח נעל הוא כמו כיבוס, שהרי מנקחו מאבק ומחדשוהו ואמאי יהא מותר?, אך לדברי הגמ' (בזבחים

יג. בכלל איסור כיבוס הוא, שאין לכבס אפילו בגדי קטנים. אך בגדי תינוקות שמתלכלכים תדיר, יכול לכבסם. אך לא הרבה יחד, ועדיף שיכבסם בצנעא: [יג]

יד. כיום שמכבסים במכונה, מותר לכבס את בגדי התינוקות הרבה ביחד, אך לא יכניסו יחד עם בגדי הגדולים: [יד]

טו. לא התירו לכבס אפילו במקום שיש טירחה, ולכן הנוסע בימים אלו מביתו צריך ליקח מספיק בגדים שלא יצטרך לכבס: [טו]

לְבִישַׁת בְּגָדִים מְכֻבָּסִים וּבְגָדֵי שַׁבַּת

טז. בימים אלה אסור ללבוש בגדים מכובסים שטרם לבשם לאחר הכיבוס. לספרדים משבוע שחל בו, ולאשכנזים מראש חדש אב. ובכלל האיסור הוא – להציע

שורשי ההלכה

שבתשעת הימים אין להתיר אלא לכבוד שבת:
 יג. שו"ע (סי' תקנ"א סי"ד) והוא מדברי המהר"ם בהל' שמחות (סימן כ"ו), ושם כתב ברמ"א שבגדים שמלפפין בהם התינוקות נוהגים להקל. וכתב המגן אברהם (ס"ק ל"ט) דיכבסו בצנעא, וכן כתב הבן איש חי (פ' דברים):

יד. כן כתב כף החיים (ס"ק קע"ז), טו. נטעי גבריאל (פרק ל"ה סעיף כ"ז):

המיטה במצעות נקיים וכן מגבות, ומפות השולחן, ואיסור זה חל גם על הנשים: [טז]

יז. ידועה העצה להכין בגדים קודם, כדי שיהיה לו במה להחליף. והסדר הוא כך – ילבש כל בגד קודם ראש חדש אב או קודם שבוע שחל בו למשך כשעה, ואז מותר ללבושם כפי הצורך: [יז]

יח. אם נזכר בשבת שלא הכין בגדים (שבת חזון, או שבת ערב ראש חדש לאשכנזים) יכול להכין הבגדים בדרך זו, על ידי שילבש הבגד בליל שבת, ובבוקר ילבש בגדים אחרים, ובעהרים ילך לנוח ויפשוט בגדיו וישן מעט שנת צהרים, וכשיקום ילבש בגדים אחרים, אך יזהר שלא יוציא מפיו שמחליף לצורך הימים הבאים דהוי כמכין משבת לחול: [יח]

שורשי ההלכה

יז. שו"ת רב פעלים (ח"ד או"ח סי' כ"ט), עצה זו נלמדת מְאָבֵל, שכתבו התוספות (מו"ק כ"ד: ד"ה ברכת) שנוהגים שאדם אחר לובש בגד האבל, יום או חצי יום ואז כבר אין זה קרוי בגד מכובס, ויוכל האבל ללבוש, ושם פסקו הראשונים שאפילו ללבוש את הבגד לשעה מספיק, וכן פסק הרמ"א ביור"ד (סי' שפ"ט ס"א). וכמו"כ יכול ללבוש כמה בגדים זה על זה:

יח. שו"ת רב פעלים (ח"ד סי' כ"ט), וכן בבן איש חי (פ' דברים), וכן הביא ביחווה דעת (ח"א סי'

טז. שו"ע (סי' תקנ"א ס"ג), וכן פסקו רוב הראשונים הלא המה, הרמב"ן בתורת האדם (עמוד רמ"ה), והרא"ש (תענית פ"ד ריש סי' ל"ב), והריטב"א, והר"ן והרשב"א (שו"ת ח"א סי' קפ"ז), שאף בגד מכובס אסור ללבוש, ואע"פ שרש"י (הובא בתוס' מו"ק כ"ד: ד"ה ברכת) מיקל בבגד מכובס, והלחם משנה כתב שכן היא דעת הרמב"ם (פרק ה' מהל' תעניות ה"ל), מ"מ השו"ע פסק כרוב הראשונים שאין ללבוש בגד מכובס ואפילו שהבגדים נתכבסו קודם זמן האיסור:

ט. אם לא הכין בגדים, יכול להניח הבגדים על הארץ, לזמן מסוים כדי ללכלכן ואז יוכל ללובשן, ולמנהג אשכנז, בשבת חזון ילבש בגד אחד בבוקר ובגד אחר אחה"צ של שבת, ויוכל להשתמש בהם אח"כ בימות החול: [ט]

כ. אם עבר ולבש בגד מכובס או הציע המיטה במצעים מכובסים צריך לפושטן תיכף, כל זמן שעדיין ניכר כיבוסן. ולכן אם עבר זמן מסוים שכבר לא ניכר כיבוסן אינו צריך לפושטן: [כ]

שורשי ההלכה

בשלמי מועד שהורה כן הגרש"ז אויערבאך ויחליף הבגד כשקם משנתו ומתלבש, אם זה שינת הלילה או מנוחת שבת בצהרים וכך לא ניכר שמכין משבת לחול: כ. וכעין מה שכתבנו בעניין בגד חדש לעיל (פרק י"ג סעיף ז'), וכמבואר בנידון שהחיינו דכל דניכר חידושן שייך לברך כיון דנהנה. וא"כ הוא הדין הכא כל זמן שעדיין ניכר כיבוסן הוא נהנה מכך ואסור לו ללובשן. אך אם עבר זמן מועט, או במצעים כגון שישן עליהם שנת לילה וכבר אינו ניכר כיבוסן וגיהוצן, ובפרט שמצעים לא מגהצים כיום עפ"י רוב, לענ"ד נראה שאין צריך לפושטן ובפרט שהוא מנהגא וקיל מאבל:

ל"ט. אך אם לא הכין בשבת בבוקר לא יוכל להחליף בצהרים, שאז ניכר שעשה כן בשביל יום חול, ואין להקל וכ"כ האור לציון (ח"ג פ' כ"ז). ולענין מגבות יש מקום יותר להקל גם בשבת כיון שרגילות להשתמש בכמה מגבות בשבת, ולא ניכר שעושה כן לצורך חול:

ט. נטעי גבריאל (פרק ל"ד עיי"ש באורך). וצריך קרקע ממש כדי שלא יִקָּשֶׁב בגד מכובס ומגוהץ, וכיום נוהגים העולם לדרוך על הבגד ברגליהם אפי' על הרצפה לזמן מה, ויש שפקפקו על דבר זה (שלמי מועד) והתירו כשישן עליהם. ומה שכתבנו למנהג אשכנז שנוהגים בדינים אלו כבר מר"ח אב, כן כתב

כא. קטן יכול ללבוש בגד מכובס, ויש מחמירים בקטן מגיל שלוש ובשעת הדחק מגיל שש. ובשבוע שחל בו יש מקום להחמיר לכל הדעות ובפרט מגיל שש שנים: [כא]

כב. ילדים קטנים ביותר שבגדיהם מלוכלכים, מותר להלביש להם בגדים מכובסים: [כב]

כג. לבנים וגרביים שמחליפים לצורך זיעה ולא לתענוג, יש מתירים להחליף בימים אלו, וכן מטפחות אף ומגבות, ומנהגנו לאסור: [כג]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

המכובס, אך בשבוע שחל בו יש להחמיר כדין כיבוס. אמנם בקטנים ביותר פשוט שמותרים ללבוש בגד המכובס אפי' בשבוע שחל בו, ואם אין בגדים מספיק לתינוק עדיף לקנות מאשר לכבס, שכיבוס הוא איסור מדינא משא"כ לבישת בגד חדש אסור רק מצד מנהג, ובנטעי גבריא (במילואים עמ' לז) הביא דאם רוצה לכבס יש לו לכבס רק במים:

כג. פתחי תשובה (יור"ד סי' שפ"ט סק"ב) בשם שו"ת לחמי תודה בנידון אַבְלוּת, וכ"ש הכא שזה אַבְלוּת ישנה. אך יש מהאחרונים שכתבו שגם זה מותר ע"י שילבשנו מעט קודם ימים אלו (מנחת יצחק ח"י סי' מ"ד), וכן הורה הגרש"ז אויערבאך. אך ערוך

כא. קולא זו היא עפ"י הפרי מגדים (סי' תקנ"א אשל אברהם סקל"ח), שדעתו שקטנים הם עד גיל י"ג, ואף שלא קיבלו דעתו, ואף הוא עצמו נשאר בצ"ע, בכל זאת ניתן לצרף זאת כקולא בשעת הדחק, וכן כתב המשנה ברורה (סי' תקנ"א ס"ק פ"ב), דלקטנים אין להחמיר אלא עד שבוע שחל בו (פסקי תשובות), וגם זה הוא לקטן שמבין משמעות החרבן, ואף קטן מעל גיל 6 שלכלך בגדיו ביותר מותר לכבס לו, אמנם יש לציין שהרבה פוסקים כתבו להחמיר כבר מגיל שלוש ולכן טוב שלא להקל ביותר אלא בשעת הדחק: **כב.** ע"פ דעת הפרי מגדים לעיל דבקטנים יש להקל בכיבוס ממש כ"ש שמותרים ללבוש בגד

כד. החלפת בגדים לצורך רפואה מותרת, ולכן מותר להחליף מצעים ובגדים לחולה שלא יבוא לידי זיהום, וכן מותר להחליף מצעים לאורח: [כד]

כה. פועל שבגדיו מטונפים, או איסטגנים הסובל מזיעה, או מי שצריך בגד לצורך השתתפות בשמחת ברית מילה, פדיון הבן או לצורך שידוכין וכדומה יש להקל, וטוב שיעשה כעצה שהבאנו לעיל: [כה]

כו. אסור להחליף מצעים בימים אלו, והמתארח בבית מלון צריך להוציא הסדינים ויניחם על הרצפה וידרוך עליהם, ואם לא יכול רשאי לשכב עליהם: [כו]

שורשי ההלכה

כה. פסקי תשובות (סי' תקנ"א י"ז), אך בכל אלו עדיף לשאול מורה הוראה. וכן כתב בשו"ת קניין התורה (ח"א סי' ק"ט), ובפרט שי דרך מותרת כמבואר לעיל בסעיף י"ט:

כו. שו"ת ציץ אליעזר (ח"ג סי' ס"א), ושם היקל בזה דאינו לתענוג אלא להעביר הזוהמה בלבד, ובשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' מ"ד) הביא דלכתחילה יבקש מבעל המלון שלא יחליפו לו סדינים כל יום. וכפי מה שהבאנו לעיל דביום הראשון שבא למלון, יש להקל מחמת שזה נקיות לו שכן הדרך להחליף מצעים, אך במשך הימים ששוהה שם והדרך שמחליפים כל יום מצעים, יש

השולחן (יו"ד שפ"ט סעיף ו') כתב שלא צריך ללבוש קודם, כיון שהוא מחליף לצורך זיעה ולא לתענוג. ולכן בימינו שמזג האוויר חם ומהביל מותר גם באמצע השבוע להחליף. אמנם דעת הפוסקים (כף החיים סקצ"א בשם בן איש חי) שגם בגדי זיעה וגרביים יש להכין ע"י שילבשם למשך זמן מה, וכן במגבות יש שסוברים שצריך להכינם קודם:

כד. לענין חולה פשוט כיון שהוא לבריאות, שו"ת שלמת חיים (סי' ר"כ). ובנדון אורח - הנה אין זה בגדר תענוג אלא מצד בריאות ונקיות שהאורח רוצה לישון במצעים נקיים. וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ג סי' ס"א):

כז. ציצית וטלית חדשים אם אין לו אחר, מותר ללבוש אף מכובס, דלצורך מצוה לא גזרו: [כז]

כח. תיקון בגדים ישנים מותר בימים אלו, ובכלל זה תיקוני נעליים, כפתורים וכדומה, ובכלל עדיף לתקן בגד ישן מאשר ללבוש בגד מכובס, או לכבס בגד: [כח]

כט. אסור ללבוש בימים אלו בגדים המיוחדים לשבת, אך בגדים נקיים ומכובדים ואינם מיוחדים לשבת מותר ללבוש: [כט]

ל. ההולך לפני אנשי שררה יכול ללבוש בגדים מכובסים ובודאי אם הולך לצורך מצוה או רבים. והוא הדין בסוחר ששכח להכין בגדים, וחושש שיבוא לידי הפסד

שורשי ההלכה

מלכבס, כן הביא במקראי קודש בשם הגר"מ אליהו שליט"א דהלא כיבוס הוא מדינא דגמרא משא"כ תיקון בגדים ישנים. ומ"מ עדיף לתקן במחט ולא במכונה: כט. רמ"א סי' תקנ"א סעיף א', ואע"פ שיש חולקין עליו בעניין לבישת בגדי שבת בשבת חזון, ומנהגנו ללבוש בשבת חזון בגדי שבת, כו"ע מודו שביום חול אין ללבוש בגדי שבת בימים אלו, וכשאינן לו בגד אחר ג"כ יכול ללבוש בגד שבת (שו"ת התעוררות לשובה סי' של"ו):

מקום יותר להחמיר ולא להחליף מחמת שאין כאן ענין של נקיות אלא א"כ זה מזוהם ביותר. ואם החליפו ללא ידיעתו, בדיעבד יכול לישון שם, כיון דלא התכוין לתענוג ואין לו היכן לישון (שו"ת מנחת יצחק ח"י סי' מ"ד):

כז. שו"ת רב פעלים (ח"ד או"ח סי' כ"ט), וכן בשו"ת שאילת יעב"ץ (סי' פ"ב):

כח. כן משמע מפשט השו"ע שהאיסור הוא רק בחדשים (שו"ע סי' תקנ"א סעיף ז). ומה שכתבנו שעדיף לתקן בגד

לקוחות, וכן מותר ללבוש לצורך פגישת שידוך, וכשאינן לו
 מותר אפילו בבגדים חדשים: [ל]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

ל. שו"ת בצל החכמה ח"ד סי' קנייבסקי זצ"ל שהחזון איש התיר
 קל"ח. ובעניין צורך שידוך כן לבחור ללבוש בגד חדש לצורך
 הביא בקובץ מבקשי תורה (כרך ה' שידוכין וכ"ש דבמכובס מותר,
 תמוז תש"ס), וכן סיפר הגרי"י ועיין בפסקי תשובות (עמ' ע"ח):

פרק ט"ז

אכילת בשר ושתיית יין

א. במנהג איסור אכילת בשר מצינו כמה דעות - יש אומרים שאסור לאכול בשר מראש חדש אב, כן נהגו האשכנזים ומקצת מהספרדים. יש אומרים משבוע שחל בו, וכן מנהג הספרדים. ויש אומרים שרק בערב תשעה באב אסור, וכן נהגו התימנים. ומאידך יש מחמירים שלא לאכול בשר כבר מ"ז בתמוז, וכל אחד ינהג כמנהג אבותיו: [א]

שורשי ההלכה

ומנהג ירושלים ג"כ לא לאכול מר"ח עד יום עשירי באב, אך בר"ח עצמו יכולים לאכול בשר ויין, וכן נהגו הרבה מהגדולים, הלא המה החיד"א כפי שהעיד ר' חיים פלאגי' במועד לכל חי (סי' י' אות ז'), וכן פסק הבן איש חי (פ' דברים ט"ו), אמנם הנוהגים כאר"י ז"ל לא יאכלו בר"ח שכן היה מנהגו (הובא במהרי"ל הל' תשעה באב). אך יש לידע שמנהג תימן שיכולים לאכול בשר ולשתות יין עד ערב תשעה באב, דלא מצינו בגמ' מקור לאיסור זה, דהלא מדינא דגמ' אסור לאכול רק בערב תשעה באב וכל זה אינו אלא ממנהגא, וכן פסקו הגאונים (אוצר הגאונים, תענית, תשובות סי'

א. שו"ע (סי' תקנ"א סעיף ט). הנה בדבר זה נחלקו הראשונים, יש שנהגו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין החל מ"ז בתמוז מפני שבו בטל התמיד וניסוך היין, וזוהי דעת הכלבו בשם ר' אשר, ובתניא רבתי בשם רב סעדיה גאון ז"ל, וכן נהג האר"י ז"ל, וכן כתב החיד"א בחיים שאל (ח"א סי' כ"ד) שכן המנהג, והנהגו כן לא נחשב כיוהרא. ויש שנהגו מר"ח אב וזו דעת הרמב"ן (תורת האדם עמ' רמ"ה), והרוקח, והרשב"א (שו"ת ח"א סי' ש"ו), וכן כתב הטור שמנהג אשכנז שמר"ח ואילך כולם נמנעים מבשר ויין, למעט בשבת דשרי, ולמנהגם אסור לאכול בשר גם בראש חודש.

ב. למנהג אשכנז אין לאכול בשר גם בראש חדש אב, אך הספרדים הנוהגים כמנהג ירושלים שלא לאכול בשר מר"ח אב, מקילים לאכול בשר בראש חדש אב
עצמו: [ב]

ג. בשבת מותר לאכול בשר. ואפילו אם חל תשעה באב בשבת ונדחה ליום ראשון אוכלים בשר בשבת זו, אפילו שזו סעודה מפסקת. ואסור להימנע מלאכול בשר בשבת
זו: [ג]

ד. בשבת זו (שחל תשעה באב בשבת) מותר לשורר שירי שבת, ואוכלים יחד ומזמנים ואפילו בסעודה המפסקת. אך

שורשי ההלכה

ומעלה על שולחנו, אפילו כסעודת שלמה בשעתו, ודעת רוב הראשונים שאפילו בסעודה מפסקת יכול לעשות בבשר ויין. וכ"כ שבולי הלקט בשם הגאונים (סי' רס"ו), ובספר המנהיג (סי' כ"א), והמרדכי (תענית סי' תרל"ז) בשם הר"א ממינץ, ור' ירוחם (דף קס"ד), והארחות חיים (הל' תשעה באב סי' ט"ו), והכלבו (סי' ס"ה), והטור והשו"ע. ובשו"ת שואל ונסאל (או"ח ח"ד סי' מ"ב) הביא, דמי שנהג שלא לאכול בשר בשבת זו ורוצה לאכול אין צריך התרה, כיוון שיש במנהג זה סרך איסור, וכן מותר לזמן כדי שלא ייראה כנוהג מנהגי אבלות בשבת:

וכן כתב ר' ירוחם (נתיב י"ח ח"ב) שרק בערב תשעה באב אין לאכול בשר, וכן כתב בשבולי הלקט (סי' רס"ה), וכן כתב בשתילי זיתים (שם סקל"ז), ועיין ב"ויצבור יוסף בר" (ח"ד עמ' קכ"ג):

ב. כן כתב בשיירי כנסת הגדולה (סי' תקנ"א גהות ב"י ס"ק כ"ו) ועיין בתורת המועדים (עמ' קפ"ה), וכן כתבנו בסעיף הקודם בהערות עיי"ש:

ג. שו"ע (סי' תקנ"ב סעיף י'), והוא מהגמ' (תענית כ"ט), תניא תשעה באב שחל להיות בשבת וכן ערב תשעה באב שחל להיות בשבת, אוכל ושותה כל צרכו

יזהרו לסיים אכילתם קודם שקיעת החמה: [ד]

ה. בשר שנשאר משבת או מסעודות מצוה המותרות, יש מקילים לאכול משיירי סעודה זו אחרי השבת ואין למחות בידם, אך בתנאי שלא יעדים ויבשל הרבה כדי שישאר לצורך החול. ויש שנותנים לקטנים שיאכלו: [ה]

ו. בסעודה רביעית יש מקילים לאכול מבשר שנשתייר משבת: [ו]

שורשי ההלכה

שנותר, וממילא אצלנו כיוון שהוא מנהגא נקטינן להקל שמותר לאכול ממה שנשאר לו משבת, וכן כתב בקמח סולת הל' חודש אב. ועיין עוד בתוספת נופך ביביע אומר (ח"י סי' מ') דהעלה שם למסקנא שהאוכל אחר השבת משירי סעודה, ובפרט בסעודה רביעית יש לו על מה שיסמוך: ו. נראה להקל משום דסעודה רביעית שייכת לשבת, והשדי חמד כתב (פאת השדה מערכת ביה"מ אות ג'), דרק מי שנוהג לאכול סעודה רביעית יוכל לאכול מאכלי בשר שנשתיירו משבת זו, אך יש מהאחרונים שמקילים בכל עניין בסעודה רביעית. ומכיוון שיש הרבה אחרונים שדעתם להקל כמבואר בסעיף הקודם, ואפילו שלא בסעודה רביעית. בודאי שבסעודה רביעית יש להקל

ד. שו"ת אגרות משה (ח"ד או"ח סי' קי"ב). והטעם מפני כבוד שבת, ומה שכתבנו שיסיים מבעוד יום כן כתב הרמ"א (תקנ"ב ס"י) והוא מדברי הגמ' (ערובין מ"א), וכתב המשנה ברורה (ס"ק כ"ד) שנכון להודיע על כך להמוץ העם שלא יטעו:

ה. שו"ת קול אליהו (סי' מ"ה), וכן כתב החיד"א בברכי יוסף (סק"ו), ומביאים לכך ראיה מהגמ' בחולין (י"ז) בעי ר' ירמיה בשר שהכניסו לארץ ישראל האם מותר להם באכילה, דהרי ידוע שנצטוו לשחוט רק משיבואו לארץ ישראל, וא"כ כשנכנסו היה עדיין בשר שלא נשחט, וכתב שם הרא"ש דנפקא מינה באדם שאסר עצמו ממין מסוים בזמן מסוים, וכשהגיע הזמן נשאר לו מאותו מין, אם מותר לו לאכול מהדבר

ז. ילדים קטנים ביותר שאינם מבינים משמעות חרבן ביהמ"ק, מותר להאכילם בשר. אך ילד המבין משמעות החרבן אין להאכילו בשר, ויש להקל בעת הצורך עד שבוע שחל בו, ובילד בן שתים עשרה ואילך, יש להחמיר יותר. ובשבוע שחל בו אין להתיר אלא לילד חלוש או חולה קצת:^[ז]

ח. מותר לטעום מתבשיל בשר בערב שבת, הואיל ויש מצוה בכך, ויש אוסרים, אלא יטעום מהתבשיל ויפלוט:^[ח]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

מופלא סמוך לאיש, טוב להחמיר עליו שלא יאכל מאכלי בשר בימים אלה עד אחר ט' באב. ועיין בתורת המועדים (עמ' קפ"ז) שהאריך שם בדין קטן:

ח. דין זה לנוהגים שלא לאכול בשר מר"ח. והנה מקור הדין לטעום התבשיל, הוא במחזור ויטרי (עמוד קע"ד) "וטועמיה חיים זכו" תנא, כל הטועם תבשילו בערב שבת מאריכין לו ימיו ושנותיו, וכן כתב בשבולי הלקט (סימן פ"ב), אך בשו"ת התעוררות התשובה (סי' קס"ט) כתב לאסור לטעום, דאין בכח המנהג לדחות איסור של אכילת בשר בימים אלו, וע"כ הביא דיטעום ויפלוט שאז פשיטא דמותר, והמיקל

לאכול בשר שנשתייר למי שרגיל לסעוד סעודה רביעית עם בשר: ז. המגן אברהם כתב (סי' תקנ"א סקל"א) דתינוק שאין בו דעת להתאבל אין צריך להחמיר עליו בבשר ויין, וכן כתב החיי אדם (כלל קל"ג סט"ז), אך הדגול מרבבה ואליהו רבא חלקו וכתבו להחמיר, וכן המשנה ברורה (סק"ע), וערוך השולחן (סעיף כ"ו) אך גם הם מקילים בילד חלוש. ובאור לציון (ח"ב סי' ל"ח) כתב, דמכיוון שזה מנהג, לכן יכולים להקל בבשר ויין לקטנים ואפילו שהגיעו לחינוך, וכן כתב מרן הגר"ע יוסף שעד גיל י"ב שנים מותר לתת לקטנים בשר, ובפרט אם הוא קטן שאינו בריא כל כך. אך מי"ב שנים ויום אחד שהוא בגדר

ט. תבשיל של בשר אף על פי שאין בו בשר ואין בו שומן
בשר נהגו להחמיר שלא לאכול תבשיל זה: [ט]

י. קדירה שבישל בה בשר מותר לבשל בה תבשיל אחר
ואפילו באותו יום: [י]

יא. מעוברת, מינקת או יולדת בתוך שלושים יום, וכן חולה
שצריך לאכול בשר כדי להתחזק, מותר להם לאכול
בשר. וכן מי שמאכלי חלב מזיקים לו וצריך לאכול בשר
יש להקל לו לאכול בשר: [יא]

יב. טעה ובירך 'שהכל' על בשר בימים אלו, ונזכר קודם
שטעם שאסור לאכול בשר בימים אלו, יטעום מעט
מהבשר כדי שלא תהא ברכתו לבטלה: [יב]

שורשי ההלכה

ברורה סי' תקנ"א ס"ק ס"ג:
יא. מעוברת מחמת חולשתה,
ולעניין יולדת כתב הפרי
מגדים (אשל אברהם סי' תקנ"ד), דעד
ל' יום בודאי יש להקל, ואחר ל'
יום אם מרגשת חולשה, מותר לה
לאכול בשר, וכן כתב בשו"ת יביע
אומר (ח"ט סי' נ'). ובענין חולה,
אם הרופא אמר לו שיאכל בשר,
ויודע שיכול להסתפק באכילת
בשר עוף, עדיף שיאכל בשר עוף,
כי עיקר האיסור הוא בבשר
בהמה:

יב. שדי חמד (בין המצרים סי' א' אות
ה) דבכל שהוא ליכא שמחה,
ובכך ג"כ לא תהא ברכתו לבטלה,

לטעום אחר חצות יש לו על מה
שיסמוך:

ט. שו"ע (סי' תקנ"א סעיף י') כתב
בזה"ל, "יש מי שאומר
שהנוהגים שלא לאכול בשר
בימים הנזכרים, מותרים בתבשיל
שנתבשל בו בשר, ואסורים בבשר
עוף" ע"כ. והוא מדברי הכל בו.
אך המגן אברהם (ס"ק כ"ט) כתב,
"דהאידינא נהגו עלמא לאסור אף
תבשיל של בשר":

י. ארחות חיים סי' קל"א, וכן
כתב בקובץ "קול סיני" (אב
תשכ"ד) הגר"ע יוסף שליט"א,
דאפילו לכתחילה מותר לבשל
בקדרה בת יומא, ועיין במשנה

יג. מי שנהג כל השנים לא לאכול בשר מראש חדש אב ורוצה כעת לנהוג איסור רק בשבוע שחל בו, צריך התרה בפני שלושה. ואם אוכל בהיתר כגון בסעודת מצוה או מחמת חולשה אין צריך התרה: [יג]

יד. אדם בריא ההולך בשרירות ליבו, ואוכל בשר היכן שנהגו איסור, הרי הוא פורץ גדר וישכנו נחש: [יד]

טו. אסור לאדם לפתוח בימים אלו מסעדה בשרית ואם חושש להפסד ממון או שידוע שהלקוחות יאכלו בשר לא כשר יעשה שאלת חכם: [טו]

שורשי ההלכה

נחש של דבריהם כי פורע גדר הראשונים:

וכעין מה שהזכרנו בצום י"ז בתמוז עיי"ש:

טו. שו"ת יחוה דעת (ח"ג סימן ל"ח), ושם דן בנושא והעלה, דבמקום שיש חשש שיאכלו מאכלות אסורות במקום אחר יש להקל, אך כתב שם שעדיף שיגיש להם בשר עוף, לפי שאין שמחה אלא בבהמה. וכן יש לדון מצד "לפני עיוור לא תיתן מכשול" אם שייך לחשוש לכך, ע"כ כתבנו שישאל שאלת חכם כי כל מקרה לגופו ויעשה עפ"י המורה. יש לציין שבתשובות והנהגות (ח"ב סי' רנ"ז) הביא, דיכול להפעילה כי ניתן לסמוך על ההיתר שיש

יג. כן משמע מפשט דברי הרמ"א (סי' תקנ"א סעי' י'), דהנהגים שלא לאכול בשר ולשתות יין מר"ח אב ואילך מותרים בסעודת מצווה. משמע שאפילו התרה אין צריך, וכן כתב בדגול מרבבה (יו"ד סי' רי"ד), דסעודת מצווה לא נחשב כחזור ממנהגו, ולא צריך התרה. משמע שאם רוצה לבטל מנהג שנהג במשך השנים צריך התרה:

יד. שו"ת הרשב"א (ח"א סי' ש"ו) שו"ע (סי' תקנ"א סעי' י"א), ושם ברשב"א כתב, שפורץ גדר ישכנו

טז. מותר לפתוח חנות לממכר מוצרי בשר, דכיוון דמוכרים בשר קפוא, וגם בשר טרי לא קונים בדוקא לשימוש מיידי: [טז]

יז. אסור לשתות יין בשבוע שחל בו תשעה באב, ויש נוהגים לא לשתות מראש חדש, ויש שמחמירים מי"ז בתמוז: [יז]

יח. בשבת מותר לשתות יין: [יח]

יט. מותר לשתות יין מכוס הבדלה ויש אומרים שיתנו לקטן. ובכוס של ברהמ"ז ראוי שיתנו לקטן, ואם רגיל תמיד לברך על הכוס, יכול לשתות היין. ויש מחמירים גם בכך: [יט]

שורשי ההלכה

ברור כמו איסור אכילת בשר, ואע"פ שהשו"ע כתב גם בשר וגם יין יש מהאחרונים שכתבו להקל ביין, אך רוב האחרונים דעתם שגם יין יש לאסור ולא לשתות, וכן כתב הלבוש (ס"י) כדי שיזכור ויצטער על חורבן ירושלים. אמנם יש שמקילים בשתיית יין בשבוע שחל בו והוא מקצת מעדות הספרדים:

יח. שו"ע (סי' תקנ"ב ס"י):

יט. שו"ע (סי' תקנ"א סעי' ט), ומותר לשתות יין הבדלה, ובברכת המזון. הבדלה פשוט כיוון שזה מצווה וכן כתב הרמ"א בדרכי משה (סק"ט), אמנם הרמ"א

לחולים היתר לאכול בשר אך נכון שיתלה שלט המורה על האיסור: טז. שו"ת אגרות משה (ח"ד סי' קי"ב), ושם מתיר אף לקנות בימים אלו, ואין לחוש למראית עין, ומותר אפילו כשאינן לו צורך, וא"כ כ"ש דשרי למכור, דלא שייך בזה "לפני עיור". ובעניין עצם המסחר בבשר בשבוע שחל בו כתב בשו"ת שואל ונשאל (או"ח ח"ג סי' י') דזה מחלוקת בדרבנן וספיקא לקולא. וכן כתב עוד השו"ע יורה דעה סי' קי"ז סעיף א' דבדבר שאיסורו מדבריהם מותר לסחור בו: יז. הנה איסור שתיית יין הוא לא

כ. מותר לשתות שיכר ושאר משקאות חריפים בימים אלו: [כ]

כא. מיין ענבים נחשב בכלל יין ואסור לשתותו: [כא]

שורשי ההלכה

היה שותה מן ההבדלה ולא נתן לתינוק (שלמי מועד):

כ. כן כתב מהרי"ל הלכות תשעה באב, וכן אלו שנוהגים לא להבדיל על היין, מבדילים על שיכר וכ"כ הלבוש (סי' תקנ"א סעי' ט'). וכ"כ השערי תשובה (סק"א) דהלא אין זה יין אלא דבר חדש שבא לעולם וברכתו שהכל:

כא. משנה ברורה סק"סו:

מביא שלכתחילה גם בהבדלה יתנו לתינוק, ורק אם אין לו תינוק יכול לשתות בעצמו. ובעניין כוס של ברהמ"ז אף שמפשט דברי מרן השו"ע נראה להתיר, אך כתב במועד לכל חי (סימן ט' ט"ו) דמותר רק למי שנוהג לברך על כוס במשך כל השנה, ובשדי חמד כתב (מערכת בין המצרים סימן א' ב') שנוהגים להחמיר כרמ"א בברהמ"ז, והגרש"ז אויערבאך

פרק ט"ז

אכילת בשר בסעודות מצוה

א. בסעודות מצוה כגון ברית מילה, ופדיון הבן, מותר לאכול בשר ולשתות יין אפילו אחר ראש חדש אב כל המוזמנים לסעודה: [א]

ב. סעודת בר מצוה הנעשית ביום בו הגיע הנער למצוות מותר לקרואים לאכול בשר ולשתות יין. ויש מקילים אפילו כשזה לא באותו היום, אם חתן הבר מצוה דורש בדברי תורה, אך נכון להחמיר: [ב]

ג. המתחתן לפני ראש חדש אב, יכול לקיים שבע ברכות עם בשר ויין לאחר ראש חדש: [ג]

שורשי ההלכה

- א. רמ"א (סי' תקנ"א ס"י), ומותר לאכול בו בשר רק לאדם שהיה משתתף בברית, גם אם לא היה הברית בימים אלו, וכגון קרובו או אוהבו. וכן דעת המהרי"ל והט"ז (סק"י"ב). ויש מי שאומר שלבעלי הברית אף מותר לאכול בשר בכל סעודותיהם שביום הברית, דיו"ט שלהם הוא (שו"ת דברי מלכאל ח"ג סי' כ"ז):
- ב. טעם ההיתר, מפני דזה ככל סעודת מצוה, וכן כתב המגן אברהם (סי' רכ"ה סק"ד), שמצוה לעשות סעודה ביום שנעשה בנו
- בר מצוה כיום שנכנס לחופה. ואם הנער דורש בדברי תורה יש מקילים אפילו אם זה לא באותו היום שנכנס לעול המצוות, מגן אברהם (שם) בשם ים של שלמה, וכ"כ בחיי אדם (כלל קל"ג סט"ו). ומה שכתבנו ונכון להחמיר, כן כתב בתורת המועדים (עמ' תצ"ד), וכן כתב בהגהות יד אפרים (סי' תקנ"א במגן אברהם סקל"ג). והגרש"ז אויערבאך זצ"ל כתב שאף אם הנער לא דורש נחשב סעודת מצוה:
- ג. למנהג הספרדים שנושאים

ד. בליל המילה לנוהגים לעשות סעודה (ברית יצחק), אסור לאכול בה בשר ולשתות יין, דאינה נחשבת לסעודת מצוה: [ד]

ה. מילה שלא בזמנה וכן פדיון הבן שלא בזמנו, המנהג להקל לאכול בשר ולשתות יין, דנחשב כסעודת מצוה: [ה]

ו. מותר לאכול בשר בסעודת סיום מסכת כל הקרואים לסעודה, ואף נשי המסיימים גם כן יכולות לאכול בשר בסעודה זו. וצריך לידע המסכת היטב כדי שסעודת הסיום תחשב כסעודת מצוה: [ו]

שורשי ההלכה

יהיה אסור לאכול בשר באותה סעודה (שערי תשובה שם). ובאור לציון כתב (ח"ג פכ"ו סעיף ד') דבמילה שלא בזמנה יש להימנע מאכילת בשר אלא הקרובים ממש (שהם פסולים לעדות), ובעלי הברית עצמם. ועיין מה שהאריך בכך בענין האם מילה שלא בזמנה דוחה תשעה באב (ח"ג פכ"ט סעיף ט):

ו. רמ"א (סי' תקנ"א ס"י). והאליה רבא כתב (שם ס"ק כ"ו) שהיתר זה הוא רק למי שנוהג לעשות סעודה כשמיסיים המסכת. ואלו שלא למדו, הנה פִּינֶן שסיום מסכת נחשב כסעודת מצוה, ומוכח כן מהגמ' בשבת (ק"ח:): אמר אביי, תיתי לי דכי חזינא

נשים עד ר"ח, פשוט שיכול לעשות שבע ברכות דחשיב סעודת מצוה:

ד. כן כתב בשיירי כנסת הגדולה (סי' תקנ"א) שאין זה נחשב סעודת מצווה וכן בשערי תשובה (שם סקל"ג), אך יכולים ואף ראוי לעשות הלימוד (ברית יצחק) הנהוג לשמירה לתינוק ולילודת עם כיבוד כמזונות וכדו':

ה. אע"פ שבשו"ת אור הנעלם (סי' ט) כתב דסעודת מילה שלא בזמנה אינה דוחה חומרת המנהג למנוע מבשר ויין, אך בשערי תשובה (סקל"ד) כתב, דהמנהג להקל, דהרי מה יכול לעשות אבי הבן שהברית נדחתה. ולכן נראה שאם דחו הברית בכוונה, באמת

ז. מותר להזמין לסיום מסכת אפילו מי שלא סיים המסכת,
ובתנאי שיש להם קשר למסיימי המסכת: [ז]

ח. יש נוהגים לעשות סיום מסכת כל יום מתשעת הימים,
והמסיים קודם ימים אלו יכול להשאיר קטע כדי לסיימו
בימים אלו: [ח]

ט. י"א שלא ימהר לימודו או יעכב לימודו כדי שיסיים
בימים אלו: [ט]

שורשי ההלכה

וכו' עיי"ש. ובפרט אם היה ג"כ
מזמינם במשך השנה. ואם חסר
להם למנין עשרה יכולים להביא
אף אלו שלא סיימו עימם ואין
להם קשר כלל למסיימים (אור
לציון ח"ג פכ"ו):

ח. כן מנהג החסידים (שולחן מלכים
בהל' תפילין אות ט"ו) וכן בספר
דברות חיים (עמוד ע"ב) ממנהגי
הרה"ק מראדישיץ זי"ע שהיה
עושה בכל שנה סיום מסכת בה'
אב. וכן מנהג חב"ד לערוך כל יום
סיום מסכת, ועיין בנטעי גבריאל
(עמ' ר"ז), אך מנהגם לסיים ללא
בשר ויין:

ט. אליהו רבא (סקכ"ו), חיי אדם
(כלל קל"ג סט"ז). אך בשו"ת
מהר"ם מינץ (הובא בש"ך יור"ד סי'
רמ"ו ס"ק כ"ז) כתב שהלומד רשאי
לשייר מעט בסוף המסכת עד
שעת הכושר לסיים בזמן אחר:

צורבא מרבנן דשלים מסכתא,
עבידנא יומא טבא לרבנן. א"כ
שפיר נחשב כסעודת מצוה וכל
הקרואים יכולים לאכול. וכעין מה
דעבדינן בתענית בכורות בערב
פסח שהוא מנהג להתענות
ונוהגים לסיים מסכת, א"כ אף
הכא מותר לאכול בשר בסיום
מסכת וסעודת מצוה, ועיי"ש
או"ח סי' ת"ע. ובפרט שמדינא
האיסור הוא רק בסעודה מפסקת
והכל אינו אלא מנהגא. ובשלמי
מועד כתב שאלה שעברו על
המסכת כדי לסיים ולא הבינו כל
מה שלמדו לא נחשב להם
כסעודת מצוה:

ז. המגן אברהם (ס"ק ל"ה) כתב
שאף מי שלא למד יכול לאכול
עימם. אך היעב"ץ הביא בסידורו
שמותר להזמין לסעודה את
המחזיקים בידי הלומדים בממונם

י. אף אם לא שמע הסיום מותר לו לאכול בשר ולשתות יין בסעודה:^[י]

יא. קטן שסיים מסכת גם כן דינה כסעודת מצוה:^[יא]

יב. הלומד מסכת משניות עם מפרשים רשאי לאכול בשר ולשתות יין בסעודת סיום המסכת בימים אלו וי"א שרק המסיים יאכל:^[יב]

יג. המסיים מסכת קטנה כגון מסכת כלה או מסכת סופרים בעיון, נחשב כסיום מסכת. אך מסכת דרך ארץ יש אומרים שאין היתר לערוך סיום:^[יג]

שורשי ההלכה

(שו"ת בנין שלמה סי' נ"ט). ובשו"ת יחוה דעת (ח"א סי' מ') כתב שבמקרה כזה רק המסיים יאכל בשר. ונראה שרק אם רגיל לעשות סיום גם כן במשך השנה יש להתיר לו לאכול בשר וכן גם כתב האור לציון (ח"ג פכ"ו):

יג. משמע מדברי הפרי מגדים (או"ח סימן ק"ב משבצות זהב סק"ד) שהלכות דרך ארץ לא מקרי תורה, ולמד מכך המהרש"ם בארחות חיים (סי' תקנ"ד ס"ק ל"ה), שאין לאכול בשר בסיום מסכת דרך ארץ, משמע דבמסכת כלה או סופרים שפיר חשיב סיום. וכן כתב בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סי' שפ"ו), שהלומד כפי תומו (דוקא, אך לא כדי לערוך סיום), אפילו

י. שו"ת מהר"ם בריסק (ח"א סי' קע"ג), ויש מחמירים שלא לאכול למי שלא השתתף בסיום (נטעי גבריאל פ' מ"א). ועיין בחזון עובדיה פסח בענין תענית בכורות שכתב דמי שלא השתתף בסיום עדין נשאר בחיוב תענית, ואולי ג"כ הדין יהיה כאן וצ"ע קצת:

יא. שו"ת צפנת פענח (ח"ה סי' י'): יב. שו"ת פרי השדה (ח"ג סי' צ"א), ובשו"ת אפרקסתא דעניא (סי' קנ"ד אות ג'), ובתנאי שמבין היטב מה שלומד. אך אם למד משניות ללא פירוש, לא נחשב סיום להחשיבו כסעודת מצווה שיותר לו לאכול בשר ויין. ואם מסיים סדר שלם של משניות, בודאי יכול לכו"ע לעשות סעודת מצוה

פרק י"ז

שבת חזון

א. בשבת חזון יש נוהגים לא ללבוש בגדי שבת, אך הספרדים נוהגים ללבוש בגדי שבת כרגיל, וכן הסכימו כמה מחכמי אשכנז, וכן נוהגים רוב העולם כיום. אמנם אין ללבוש בגדים חדשים בשבת זו. [ולעניין רחיצה בערב שבת חזון לבני אשכנז עיין בפרק הבא]:^[א]

שורשי ההלכה

ניכר בכך אבלות, כי הרואה אומר שמא אין לו בגדי שבת. אך לעומתם כתב הב"י שלא נהגו כן (סוף סימן תקנ"ב) וכן כתב בשו"ת הרדב"ז (ח"ב סי' תרצ"ג), דהא קיי"ל כבדהו בכסות נקיה, ואדם הרגיל תמיד ללבוש בגדי שבת, וכעת לובש בגדי חול, הרי הוא נוהג מנהגי אבלות בפרהסיא, ואין לו להחמיר בכך יותר מאבל. ובמחזיק ברכה (סק"ד) הביא, שכן הסכים היעב"ץ (סידור בין המצרים) וכן נהג אביו החכם צבי, וכן כתב החיי אדם (קל"ג סי' כ"א) שמנהג הגר"א ללבוש בגדי שבת, וכהיום רובם ככולם לובשים בגדי שבת (ערוך השולחן סעיף י"א), וכן נהג הגרש"ז אויערבאך זצ"ל. אמנם שמעתי שיש נוהגים ללבוש בגד

ספר אחד בנביא נחשב סיום, וכן כשסיים ספר רי"ף או רמב"ם או שאר ספרים. וכמו שביארנו לעיל, שרק אם דרכו בכך. ובחזון עובדיה (פסח הל' תענית בכורות) כתב שאף לסיים ספר אחד בזוהר חשיב סיום, ואפילו קריאה ללא הבנה ג"כ חשיב כסיום עפ"י החיד"א ועוד עיי"ש:

א. ראשית, מנהג האשכנזים המובא ברמ"א, מבוסס על דברי הראב"ה (ח"ג סי' תת"צ), והמרדכי (תענית תרל"ה), והמהרי"ל (הל' תשעה באב), והאור זרוע (ח"ב סי' תט"ז), ובספר הפרנס, ובספר האגודה. ובמהרי"ל שם הביא ששאלו את מהר"י סגל איך נוהגים אבלות בשבת שלא לובשים בגדי שבת, והשיב דלא

ב. אף על פי שאין אבלות בשבת, בכל זאת אין לעשות בשבת זו סעודת מריעים, ואפילו סעודת אירוסין וכדומה, אין לעשות בשבת זו. ורק בשבת חתן (לנוהגים לעלות לתורה בשבת קודם החתונה) מותר לשיר לחתן כרגיל כשעולה לתורה: [ב]

ג. כשחל ברית מילה בשבת, או שבת שלפני נישואין שבו למנהג אשכנזי החתן עולה לתורה, גם לנוהגים שלא ללבוש בגדי שבת, רשאי החתן או בעלי הברית ללבוש בגדי שבת: [ג]

ד. בשבת אין אומרים קינות, אלא מתפללים כל התפילות בטעמים ובמנגינות הנהוגות כל שבת. ויש מהאשכנזים שקוראים ההפטרה במנגינת איכה: [ד]

שורשי ההלכה

מדברי המהרי"ל שבנו עשה נישואין לאחר תשעה באב, והחתן לבש בגדי שבת בשבת חזון וכן המהרי"ל עצמו לבש בגד עליון. ובמשנה ברורה (סק"י) הביא, שאפילו אם חל תשעה באב בשבת יכול החתן ללבוש בגדי שבת:

ד. בשו"ת הרדב"ז (ח"ג תרמ"ה) דחה המנהג לומר קינות בשבת, וכן כתב הברכי יוסף (סי' תקנ"א סק"ב), וכן נהג החזו"א. אך המגן אברהם (סי' רפ"ב סק"ד) בשם הריב"ש הביא שכן המנהג לומר ההפטרה בנגינת הקינות:

פנימי אחד של חל. ובעניין לבישת בגד חדש בשבת חזון, עיין בביאור הלכה סי' תקנ"א ד"ה כלים שהתיר ללבוש כתונת חדשה, והקשו עליו שבסק"ט כתב שאין ללבוש בגד חדש? ויש שתירצו שהתיר רק כשאין לו:

ב. מגן אברהם (סי' תקנ"א סק"י), ולכן יש להימנע מלערוך שבתות חברה, אפילו בחוג המשפחה המורחב בשבת זו, ובודאי בשבת שחל בה תשעה באב, או שחל תשעה באב במוצ"ש, שיש להימנע: ג. רמ"א (סי' תקנ"א סעי' א'), והוא

ה. מותר לשיר שירי שבת, ויאכלו כל בני הבית יחד, ויכולים לזמן ואפילו בתשעה באב שחל בשבת:^[ה]

ו. ערב תשעה באב שחל בשבת, או תשעה באב שחל בשבת, יסיים סעודתו מבעוד יום:^[ו]

ז. אין להסיר הפרוכת של שבת, בתשעה באב שחל בשבת, ויש מהאשכנזים שמסירים הפרוכת:^[ז]

ח. תשעה באב שחל בשבת מותרים בתשעה"מ, ודעת הרמ"א שאסור בתשעה"מ (עיין בהערות):^[ח]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

ה. כן כתב בספר המנהיג (הל' תשעה באב סעיף כ"א) דאוכל ושותה כל צרכו ומעלה על שולחנו כסעודת שלמה בשעתו, ואוכל בשר ושותה יין ואפילו בסעודה מפסקת. והוא מדברי הגמ' תענית כ"ט:, ועיין לעיל בהל' אכילת בשר ששם ביארנו. ובענין השירה כשט' באב במוצ"ש כתב באור לציון (ח"ג פכ"ח) דיכול לזמר כמנהגו עד שקיעת החמה, אבל לאחר שקיעת החמה אין לזמר כמו שאין לאכול באותה שעה:

ז. לנוהגים בשבת לפרוס פרוכת מיוחדת, כתב המהרי"ל (מנהגים), דלא פורסים פרוכת של שבת. וכן כתב הרמ"א (סי' תקנ"א סעי' א'). אך מנהג הספרדים לפרוס פרוכת של שבת. תורת המועדים (עמ' רט"ו), ובודאי שלא להוריד בפרוכת אם אין מיוחד לשבת:

ח. דעת האוסרים, כיוון דזה אבילות בצנעא יש לנהוג כן, ומה שנאסר זה רק אבלות בפרהסיא, כן כתב האור זרוע, וכן הורה תלמידו המהר"ם מרוטנבורג (בשו"ת סי' קס"ב עיי"ש), וכן הסכימו הרבה מהראשונים, וכן פסק הרמ"א. אך מאידך דעת הרא"ש והרשב"א (שו"ת ח"א סי' תק"כ), והרוקח (סימו ש"י),

ו. בית יוסף והובא ברמ"א (סי' תקנ"ב סעיף י'), ומקורו מדברי הגמ' בעירובין מ"א. ועיין לקמן בדיני תשעה באב שחל במוצאי שבת:

ט. תשעה באב שחל בשבת אין אומרים צדקתך צדק בתפילת מנחה, ויש אומרים שיש לומר צדקתך: [ט]

י. במוצאי שבת חזון נהגו שלא לברך ברכת הלבנה אלא להשאירו למוצאי תשעה באב. ובעניין שתיית יין מההבדלה עיין בפרק ט"ו: [י]

שורשי ההלכה

משאר לילות. (נהרות איתן ח"א סי' מ"ח):

ט. השו"ע כתב (בסי' תקס"ט סעיף א') אין אומרים צדקתך אם חל תשעה באב במוצ"ש ובשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' קל"ח) הביא שהשו"ע סובר הפוך וזו גירסת הרמ"א וכן מצוי בספרים שלנו. ובאמת כמו שבר"ה ויום הכיפור שדעת השו"ע שאומרים צדקתך, כך גם כאן בתשעה באב שחל במוצ"ש אומרים. ובכף החיים כתב שנוהגים לא לומר, וכ"כ האליהו רבא והחיי אדם שנתפשט המנהג שלא אומרים, אך הרש"ל כתב שאומרים וכן נוהגים מקצת מקהילות תימן (הבלאדי):

י. רמ"א (סי' תכ"ו סעי' ב') ועיין עוד בהל' מוצאי תשעה באב ושם נבאר בעז"ה הטעם, והדיעות בנושא:

והרמב"ן בתורת האדם ועוד, דלא דמי לאבל, מפני דהכא אבלות ישנה היא, וכן פסק השו"ע להתיר. ואם ליל טבילה חל בשבת זו, נחלקו האחרונים, לפי מנהג אשכנז ורוב האחרונים, ובראשם השל"ה (מס' תענית מד. בהג"ה), וכן החיי אדם (הובא במשנה ברורה סי' תקנ"ד סק"מ) יש להקל ולהתיר לטבול. ובכנסת הגדולה הביא (הגהות ב"י) דנהג למנוע עצמו מתשה"מ בשבוע שחל בו תשעה באב, וכתב כף החיים דזה רק לאנשים גדולים שאין ייצרם תוקפם משום דזו חומרה, וכן הביא בקמח סולת (הל' אב סי' כ"ח). והוא הדין שמותר בליל טבילה אע"פ שמעוברת, וכן מותר אף שלא בליל טבילה, אם לדעת הרופאים יתכן שתתעבר בלילה זה יותר

יא. שבוע שחל בו תשעה באב נקרא החל ממוצאי שבת חזון, ולכן אם חל תשעה באב ביום ראשון, אין נוהג הדינים של שבוע שחל בו בשנה זו: [יא]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

יא. שו"ע (סי' תקנ"א סעיף ד') ואחרונים:

פֶּרֶק י"ח

רְחִיצָה

א. מראש חדש אב ואילך יש נוהגים שלא לרחוץ כל הגוף בין בחמין בין בצונן, אבל מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בצונן, וזהו מנהג האשכנזים. אך מנהג הספרדים לאסור רק בשבוע שחל בו, וגם אז האיסור הוא רק בחמין, ובצונן מותר: [א]

ב. אע"פ שמותר לספרדים לרחוץ בצונן, יש להימנע מלילך לים או לבריכה בשבוע שחל בו תשעה באב,

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

מרחץ שהוא חמין, אך צוננן מותר. וכן דעת הרמב"ן, וגם הר"ן כתב שמצד הדין רחיצת גופו מותרת ואפילו בחמין, והצנועים נוהגים בזה איסור, מוכח דסבר הר"ן דמה שיש להחמיר זה בחמין אך בצונן מותר, וכתב כף החיים (ס"ק קפ"ו) דדבר זה תלוי במנהג המקומות ונהרא נהרא ופשטיה, והבן איש חי כתב (דברים ט"ז) שמנהגם להחמיר מר"ח. ופועל בניין וכדו' שמתלכלך ביותר, התירו לו האחרונים להתרחץ גם עם סבון, ילקוט יוסף, מקראי קודש:

א. הטור כתב (סי' תקנ"א) דיש נוהגים שלא לרחוץ מר"ח, וכן כתב השו"ע (שם סי' ט"ז), ובתרומת הדשן (סי' ק"ג) משמע שאפילו בצונן אסור, אך בסוף דבריו כתב, שבצעירותו זכור לו שראה שרוחצים בנהרות ולא מיחו בידם. אמנם האשכנזים נוהגים שאפילו בצונן אין לרחוץ החל מר"ח, וכמובא ברמ"א (שם). אך מדברי הרמב"ם משמע שהאיסור הוא רק בחמין, שכתב (פ"ה מהל' תעניות הל' ו') דנהגו ישראל שלא יכנסו למרחץ בשבוע זה עד שיעבור התענית ע"כ. משמע דהאיסור הוא דווקא

ויש הנמנעים כבר מי"ז בתמוז מפני הסכנה: [ב]

ג. אף השוחה בים או בכריכה לצורך הבראה או התעמלות, מן הראוי שימנע מכך בימים אלו, אלא אם כן הרופאים חייבוהו: [ג]

ד. מעוברת מחודש תשיעי ויולדת, ואדם חלוש, וצריכים לרחוץ, מותר להם לרחוץ ואפילו בחמיין: [ד]

ה. אף לנוהגים איסור רחיצה מראש חדש, מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו וראשו בצונן, ואם רגיל כל ערב שבת

שורשי ההלכה

הגרי"י קנייבסקי לבני ביתו. [וכעין מה דאיתא סי' תקנ"א (סעיף י"ח):

ג. הטעם להחמיר - כי בוודאי יש תענוג מכך, שלמי מועד, מעדני שלמה (עמ' נ"ז):

ד. כן כתבו האחרונים חיי אדם (כלל קל"ג אות י"ט), שערי תשובה (סי' תקנ"א סק"ז), אליהו רבא (אות ל"ה), בן איש חי (פ' דברים ט"ז), אך בכל אלו בתשעה באב אין להקל, ואע"פ שבכרכות (דף ט"ז): כתבו התוספות ד"ה אסטניס דאפי' בתשעה באב מותרת לרחוץ, אך אין להקל בזה, כ"כ בבאר היטב (סי' תקנ"א ס"ק ל"ו):

ב. איסור רחיצה לאשכנזים הוא מר"ח, ולכן אין להם לילך לים או לכריכה, אך קודם ר"ח יכולים לילך גם אלו שלא הלכו קודם י"ז בתמוז, תשובות והנהגות (ח"ב סי' רס"ג). ואף לספרדים שמתרים ברחיצה נראה דאין לילך לים, משום הסכנה שריע מזליה בימים אלו. [ונשתרש מנהג לומר שמי שהלך לים קודם י"ז תמוז רשאי לילך אחרי י"ז בתמוז עד ר"ח אב, ובאמת לא מצאתי מקור לכך בפוסקים, ואולי מצד שמחה שיש לו מהפעם הראשונה שרוחץ בים אך אין בכך איסור אלא יש להמנע מפני הסכנה בלבד, וכן הורה

לרחוץ בחמין, רשאי לרחוץ גופו לכבוד שבת, אך ללא סבון:^[ה]

ו. הנוהג לטבול כל יום מותר לו לטבול אף בתשעת הימים, ויטבול ויצא מייד, ולבני אשכנז לא ישטוף גופו קודם. אך הספרדים יכולים לרחוץ גופם בצוננים:^[ו]

ז. מי שרגיל לטבול כל ערב שבת, רשאי גם בערב שבת חזון לטבול ואפילו בחמין, אך אם לא מקפיד על כך כל השנה אסור לו לטבול, ולמנהג אשכנז אסור אפילו בצונן. וכן מי שרגיל לטבול כל יום רשאי לטבול במים צוננים אפי' בערב תשעה באב:^[ז]

שורשי ההלכה

ה. כתב הרמ"א (סי' תקנ"א סעי' ט"ז) ואפילו בערב שבת חזון אסור לרחוץ, כי אם ראשו ופניו ידיו ורגליו בצונן, ויש מקילין חפירת ראש בחמין למי שרגיל בכך כל שבת. אך אע"פ כן התפשט המנהג שלא רוחצים גופם בחמין כלל בערב שבת זו אלא מי שרגיל בכך כל שבת ויש לו צער מכך. והנה בעניין חפירת הראש הרמ"א כתב שמותר בחמין למי שרגיל בכך, וכן כתב בשו"ת מהר"י מברונא (סי' י"ב), ובפרט אם עושה כן משום נקיות ולא לתענוג. אך בנטעי גבריאל מביא בשם האדמו"ר מצאנז זצ"ל, שנכון להחמיר שלא לחפוף בסבון: ו. הליכות שלמה ח"א :

ז. אע"פ שנוהג איסור מר"ח בכל זאת כיוון שרגיל בכך שרי, מגן אברהם (סי' תקנ"א ס"ק מ"א), אליהו רבא (ס"ק ל"ז), של"ה דף ר', משנה ברורה (שם ס"ק צ"ה), ועדיף שיהיה בצונן. ואם לא יכול בצונן רשאי אף בחמין, ובתנאי שיש לו רגילות קבועה לטבול כל ערב שבת. וכן הוא הדין למי שרגיל לטבול בשבת דשרי. ובעניין טבילה בכל יום כן כתב כף החיים (ס"ק ק"צ) ועוד אחרונים והגרש"ז אויערבאך הטעים דיש בכך הנהגה טובה ונחשב כנדר, ולכן מי שלא רגיל לטבול כל שבת לא יכול לקבל על עצמו לטבול החל משבת זו, כיון שאין לו חיוב מצד נדר:

ח. יש מקילים לרחוץ בחמין ועם סבון, כשחל ראש חדש
אב בערב שבת: [ח]

ט. מי שמזיע הרבה ומצטער מכך, רשאי לרחוץ כל גופו
במים צוננים, או במקום הזיעה ואפילו במים חמים, ויש
מחמירים שלא לרחוץ כלל: [ט]

י. מותר להתרחץ לצורך רפואי, ולכן מי שצריך להתרחץ
במרחצאות מרפא או שהרופא הורה לו להתרחץ במים
חמים כל יום, מותר לו לרחוץ חוץ מתשעה באב: [י]

יא. האישה מותרת לרחוץ ולטבול במים לצורך
טהרתה: [יא]

יב. מותר לרחוץ תינוקות עד גיל חינוך, כיוון שאינו להנאה
אלא להסרת הלכלוך, וילד עד גיל תשע המלוכלך
הרבה, מותר לרחצו כדרכו: [יב]

שורשי ההלכה

אה"ז (ח"ד סי' פ"ד), ערוך השולחן
סל"ז, אך החזו"א החמיר גם
בכך:

י. פשוט כפי שביארנו לעיל, ועיין
כף החיים ס"ק קפ"ח:

יא. רמ"א (סי' תקנ"א סעי' ט"ז),
והוא מדברי הראשונים, הלא
המה הרוקח, שבולי הלקט, תניא
רבתי, ובשו"ת מעשה הגאונים
(עמוד ל"ה) בשם ר' קלונימוס ועוד,
דלצורך מצווה התירו:

יב. שו"ע סי' תרי"ג סעיף ט"ו.
וכתב הלבוש (הובא במשנה

ח. ט"ז (שם ס"ק ט"ז), ומגן אברהם
(סק"מ), וטעמם דמה שנאסר
הוא בערב שבת חזון, וכמובן
שזה רק לנוהגים כרמ"א לאסור
רחיצה מר"ח עצמו, וכן כתב גם
בשלמי מועד (עמ' תפ"ג):

ט. דהרי אפילו בתשעה באב
התירו לרחוץ מקום
הטינופת, אע"פ שאיסור רחיצה
בתשעה באב הוא מדינא דגמ',
וכאן שאינו אלא מנהג, ורחיצה זו
אינה לתענוג אלא לנקיות, לכן אין
בכך איסור, כ"כ אגרות משה

יג. מותר לצחצח השיניים דאין זה בגדר רחיצה אלא לצורך בריאות. וכן מותר להשתמש במשחות גוף, בושם וכדו' דאין זה בכלל רחיצה: [יג]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

שהוא איסטניס ניתן לקלחו אפילו בחמין: יג. פסקי תשובות בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, אמנם בתשעה באב אסור למרוח משחה משום סיכה, אך להתיז מי בושם להעביר ריח זיעה מותר. ובעניין הסאונה וג'קוזי נראה שאם אין לכך צורך רפואי יש להמנע בימים אלו:	ברורה ס"ק צ"ג), דקטנים שיש להם חטטים בראשם, נוהגים לרחצם. ונראה דכיום שמזג האוויר חם, רחיצת הקטנים היא לא להנאה אלא לצורך נקיוני הגובל בבריאות הקטן, מכיוון שלא יודע לשמור על עצמו שלא להזיע ולא להתלכלך בימים אלו. אך יש לקלחם במים פושרים במידת האפשר, ובקטנים פחות מגיל שלוש אפשר אפילו בחמין. וילד

פרק י"ט

דיני ערב תשעה באב

א. ערב תשעה באב אחר חצות נהגו להחמיר שלא ללמוד תורה אלא בדברים הרעים, ויש מקילין באדם שמצטער מכך, וגורם לו ביטול תורה: [א]

ב. ערב תשעה באב שחל בשבת, וכן תשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון – מותר ללמוד בכל חלקי התורה כדרכו, ויש שהחמירו ללמוד בשבת לאחר חצות רק בדברים המותרים בלימוד בתשעה באב: [ב]

שורשי ההלכה

א. שו"ת מהרי"ל (סי' מ"ד) וברמ"א (סי' תקנ"ג סעי' ב') וכתב החתם סופר הטעם (שו"ת או"ח סי' קנ"ו), לפי שכל מה שלומד מחצות ואילך עדיין מחשבתו עליו ויהרהר בו גם בלילה, ודברי תורה משמחים כדכתיב "פקודי ה' ישרים משמחי לב". וטעם המתירים הוא מכיוון דזו חומרא בעלמא, לכן ניתן להקל לאדם שנגרם לו ביטול תורה עקב כך, וכ"כ ערוך השולחן (סעי' ד'), דמי שלמד בערב תשעה באב עד הלילה לא הפסיד שכרו. ובפרט בדבר שהוא נחוץ מותר אפי' מעיקר הדין, וכ"כ באור לציון (ח"ג סוף פכ"ח): ב. הנה כתב הרמ"א (סימן תקנ"ג סעי' ב') דנהגו שלא ללמוד תורה בערב תשעה באב כי אם בדברים המותרים, והרבה מהאחרונים כתבו שדברי הרמ"א הם חומרא בעלמא והעלו להתיר. כ"כ הט"ז (שם) והחיי אדם (כלל קל"ד י') וכן כתבו פוסקי דורנו הגרש"ז אויערבאך בהליכות שלמה (ח"ג פט"ו) ובשו"ע המקוצר (מועדים סימן ק"ו) ובשתילי זתים (סי' תקנ"ג) ובשו"ת יחוה דעת (ח"ג סי' מ"ד). ובטעם הרמ"א נראה לבאר: דדברי תורה משמחים, וכשילמד אחר חצות היום יכנס

ג. ערב תשעה באב אחר חצות מותר לקרוא תהלים כיון
דאומר דרך תחינה: [ג]

ד. לא יטייל אדם בערב תשעה באב ואפילו כשחל
בשבת: [ד]

ה. אין אומרים תחנון במנחה בערב תשעה באב, מפני
שתשעה באב נקרא מועד. כל יום שאין בו נפילת
אפים, אין נופלים על פניהם גם במנחה שלפניו: [ה]

שורשי ההלכה

כהרגלו יש לו על מי לסמוך, וכ"כ
החיד"א בברכי יוסף:
ג. שו"ת דברי מלכיאל (ה"ו סי' כ'),
וגם לסברת החתם סופר
שאיסור הלימוד הוא שמא יהרהר
בלילה, ומפני שזה משמח,
בתהלים לא שייך טעמים אלו:
ד. רמ"א (סי' תקנ"ג ס"ב), וביאר
ביוסף אומץ (סי' תתע"א),
דהיאך יוכל לטייל ביום שנעשה
לאבותינו צרות גדולות, ועד היום
אנו סובלים מכך. וכן צריך
להזהיר את הבחורים והבתולות
שהולכים לטייל בערב תשעה
באב ובפרט בליל תשעה באב,
וכ"כ הברכי יוסף (אות ב') ובשערי
תשובה (סק"ה):

ה. שו"ע (סי' תקנ"ב סי"ב) דהלא
כתיב "קרא עלי מועד לשבור
בחורי", בית יוסף (סוף סי' תקנ"ט)

לתשעה באב מתוך הרהור בדברי
תורה, המביא לידי שמחה. וכן
מצינו לחזו"א זצ"ל שהחמיר לא
ללמוד בשבת מחצות היום אלא
בדברים המותרים ללימוד בתשעה
באב, עיין עוד בפסקי תשובות,
ולכאורה הרי אסור לנהוג אבלות
בפרהסיא בשבת, ואיך ימנע עצמו
מללמוד שזה ניכר שזה מטעם
אבילות, אלא הטעם הוא מפני
שגם במשך שבתות השנה מותר
ללמוד בשבת מדברים הרעים,
וא"כ בשבת זו שאנו לומדים
בדברים הללו אין בכך משום
אבלות בפרהסיא, וכ"כ המגן
אברהם (סי' תקנ"ג סק"ז), והאליה
רבא (סק"ד). אך כמבואר לעיל
הרבה מהפוסקים העלו דמותו
ללמוד בכל דבר, ודברי הרמ"א
הם חומרא, ובודאי שהלומד

ו. ברית מילה שחלה בערב תשעה באב יש לקיימה בבוקר,
ולא יאחר עד חצות היום: [1]

ז. המנהג הוא שאומרים תיקון חצות בערב ט' באב וי"א
שאיין לומר: [2]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

וכ"כ שבולי הלקט (רס"ט) ובפרדס
(רנ"ו) ועוד. ומועד הוא תשעה
באב, והמנהג הוא שכל יום שאין
נופלים על פניהם, אין נופלים
במנחה שלפניו (שו"ע סי' קל"א ס"ו)
וכ"כ הראשונים, המהרי"ל,
הרוקח, ועוד:

ו. מגן אברהם (סי' תקנ"א ס"ק ל"ז)
ועיין במשנה ברורה (סקפ"ט)
שהביא מהבגדי ישע דבדיעבד אם
נמשך אחר חצות יקפידו שלא

ישארו שם יותר מעשרה:
ז. כן כתב במועד לכל חי (סי' י'
אות כ"ג) שיש לומר תיקון
חצות קודם מנחה גדולה, וכן
הביא בכף החיים (סי' תקנ"א ס"ק
רכ"ג). אמנם בפרי מגדים באשל
אברהם (ס"ק מ"ב) כתב דאין לומר
תיקון חצות. ובענין בעלי הברית
כבר כתבנו לעיל שאין לומר
תיקון חצות ביום הברית:

פרק ב'

סעודה מפסקת

א. אף שנוהגים לא לאכול בשר ולא לשתות יין מראש חדש אב, ויש נוהגים משבוע שחל בו, כל זה מצד המנהג. אך מדינא דגמרא אסור לאכול בשר ולשתות יין בסעודה מפסקת בלבד, וכן מנהג תימן:^[א]

ב. יש נוהגים לאכול סעודה קבועה קודם חצות, ומרבים לאכול בסעודה זו כדי לחזק גופם, ובסעודה המפסקת הסמוכה לצום אוכלים מעט. אך העושה כן יש לו להקפיד שלא ימלא כריסו כדי שיוכל לאכול פת בסעודה המפסקת:^[ב]

שורשי ההלכה

א. גמ' תענית כ"ו: „ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין, לא יאכל בשר ולא ישתה יין. וממשיכה הגמ' (ל.) תנא, אבל אוכל בשר מלוח ושותה יין מגתו. וכבר כתבו הראשונים שהמנהג הוא לאסור בשר בוודאי כל היום כולו, ויש נוהגים משבוע שחל בו או מר"ח אב. וכן פסק השו"ע (סי' תקנ"א סעי' ט.). ובסי' תקנ"ב סעי' ב' כתב דנהגו לאסור אפילו בשר מלוח, שאינו קרוי עוד בשר לאחר שנמלח ב' ימים לעניין קדשים,

שהרי שלמים אין נאכלים לאחר ב' ימים ולילה, מ"מ נהגו לאסור, ובענין מנהג תימן כבר ביארנו לעיל בדיני אכילת בשר מר"ח עיי"ש, ונהרא נהרא ופשטיה:

ב. מנהג זה כתוב ברמ"א (סי' תקנ"ב סעי' ט.), שכן נהגו בגלילות אשכנז והוא מדברי המהרי"ל, אך כתבו האחרונים שיקפיד שיהיה קודם חצות היום כדי שלא יהיה בכלל מה שכתב הרמב"ן על אלו שמרבים בסעודה מפסקת ש"בטן רשעים תחסר", וכ"כ הרש"ל (שו"ת סי' ל'), על אלו

ג. אין חיוב לאכול סעודה המפסקת, אך מנהג ומצוה היא לעשות סעודה מפסקת: [ג]

ד. סעודה המפסקת צריכה להיות הסעודה האחרונה קודם הצום, ולא יאכל אחריה עוד סעודה אלא רק אכילת עראי: [ד]

ה. לכתחילה יאכל סעודה המפסקת בפת, ונהגו לטבל הפת באפר ולאוכלו: [ה]

שורשי ההלכה

אך סעודת עראי לא נחשבת כסעודה (כף החיים ס"ק מ"ה), ובשו"ת התעוררות תשובה דן (ח"ב סי' ק"ע) דלא לו שאוכלים בשר בשבוע שחל בו, ורק אוסרים בסעודה המפסקת, לכאורה יִפָּר להם לאכול בשר באכילת עראי אחר הסעודה, דרק בסעודה מפסקת אסרו וצ"ע:

ה. יש אומרים שאם לא יאכל פת בסעודה זו, ייחשב הסעודה שאכל קודם חצות אם אכלה עם פת, כסעודה המפסקת. והיה צריך אז שלא לאכול שני תבשילין, ולכן אם אוכל בסעודה המפסקת פת, פשוט שזו הסעודה העיקרית, ע"כ ראוי לאכול עם פת (פסקי תשובות). ובעניין **טיבול הפת באפר**, כתב כף החיים שנראה מכך שיש מצווה לאכול פת, וכפי

שממלאים כריסם במיני טיגונים וכדומה, וכ"כ הט"ז והמגן אברהם שיעשו כן קודם חצות. וכתבו המגן אברהם (סקי"א) והאליהו רבא (סי"א) הטעם, דבימי בית שני יום ט' באב היה יום טוב, ולכן עושים זכר לכך ויהי"ר שיהפך לששון ולשמחה:

ג. כף החיים (סי' תקנ"ב סקל"ו), "מכאן נראה שיש לתא

דמצווה לאכול סעודה המפסקת", ודייק זאת מדברי הרמ"א ויש מחמירין לטבל אחר אכילתם פת באפר וכו' ואומרים זוהי סעודת תשעה באב. וכן הובא בהלכות קטנות (ח"ב סי' קל"ה) עיי"ש שהביא לכך ראייה, ועיין לקמן בענין הטבלת הפת באפר:

ד. שו"ע (סי' תקנ"ב סעי' ט'), דסעודה המפסקת פי' הסעודה האחרונה שקודם הצום,

ו. ימעט לאכול בסעודה זו אלא כפי צורך גופו לקראת הצום, ומי שיוכל להחמיר על עצמו יאכל פת חרבה וקיתון של מים: [1]

ז. אין אוכלים דגים בסעודה זו, ויש מחמירים שלא לאכול סלטים ודומיהם, דהם דרך תענוג וגוררים תאוות המאכל: [2]

שורשי ההלכה

בשתיית מים ישתה מספיק כדי שיהיה לו כח להתענות:
 ז. שו"ע (סי' תקנ"ב סעי' ב') מגן אברהם (סק"ב), מאמר מרדכי (סק"ב), ועוד והטעם שלא אוכלים דגים – דבכלל בשר הוא ואיכא שמחה וכן המנהג. ובעניין סלטים ודומיהם עיין בכף החיים (ס"ק י"א י"ג) דהביא שטוב להחמיר ולא לאוכלם, מפני דהם נאכלים דרך תענוג אך מעיקר הדין אין לאסור. וכ"כ החיד"א במחזיק ברכה (סק"ב) דטוב להחמיר, ולעניין דגים נהגו שלא לאכול אפילו דג מלוח וסרדינים, ועיין כף החיים (סקי"ח), אך ב"קמח סולת" (סי' ל"ט) הביא בשם הרב בית דוד (סי' שכ"ז), דדגים מלוחים שרי. ואמנם דע – שלמקילים לאכול דג מלוח או סרדינים בסעודה זו, נחשב כתבשיל ולא יוכל לאכול עוד תבשיל בסעודה זו:

שביארנו לעיל, וכן איתא בגמרא (תענית ל.) דר' יהודה בר אלעאי היה נוהג לאכול בסעודה המפסקת פת חריבה במלח, ויושב בין תנור לכיריים, ושותה עליה קיתון של מים, ודומה כמי שמתו מוטל לפניו. וכן איתא בירושלמי (תענית פ"ד הל"ו) על רב שהיה מטביל פתו באפר, ואומר זוהי עיקר סעודת ט' באב, לקיים מה שנאמר (איכה ג') "ויגרס בחצץ שני הכפישני באפר", וכן הביא הרמ"א (סי' תקנ"ב סעי' א'):

ו. שו"ע (סי' תקנ"ב סעי' ו'), וכפי שביארנו לעיל בסעיף הקודם, וכן כתבו הראשונים דאע"פ שהתירו לאכול דברים שלא מבושלים, בכל זאת עדיף להתנהג בפרישות בסעודה זו, וב"קמח סולת" הביא, דמ"מ לא ימעט באכילתו כל כך, אלא יעשה באופן שיוכל לסבול התענית, וכן

ח. לא ישבו שלושה יחד בסעודה זו כדי שלא יתחייבו בזימון, אלא כל אחד ישב בזוית אחרת ועדיף שלא יראו זה את זה. ושלושה שאכלו יחד, לא יזמנו: [ח]

ט. נהגו לשבת על הארץ בהפסק שק או בגד, או על כסא שגובהו פחות משלושה טפחים, ואין צריך לחלוק מנעליו בסעודה המפסקת: [ט]

י. אין לשתות משקים המשכרים בסעודה זו, ובכללם בירה.

שורשי ההלכה

שנים אחרים היה מזמן, ובאמת לא היה מזמן מכיוון שלא יושבים יחד ולא קובעים לאכול יחד שוב אין להם חובת זימון כלל. ובשבת שחל בו ט' באב יש לזמן. כף החיים (ס"ק נ"א) בשם ראשונים ואחרונים:

ט. הטעם משום דבעינן סעודה ענייה ושפלה. וכיום שאנו רגילים תדיר לאכול על השולחן, ישיבה על הארץ נחשבת כסעודה שפלה (שו"ת תרומת הדשן סי' קנ"א). ובעניין ההפסק בינו לקרקע, הוא מדברי קבלה וכמובא בברכי יוסף (סק"ח), דאין לישיב בקרקע אפילו עם בגדיו, אלא יקח בגד אחר שאינו מיוחד למלוש ויחצוץ. ונראה דאע"פ שבקרקע מרוצפת כמו בימינו יכולים להקל, בכל זאת טוב להחמיר (כף החיים סקל"ט):

ח. שו"ע (סי' תקנ"ב סעי' ח') והוא מדברי הראשונים, ראשית הרמב"ם מדויק מדבריו שכתב (הל' תעניות פ"ה הל"ט), ערב תשעה באב היו מביאין לו לאדם פת לבדו, ודיקא "לבדו", וכן כתבו האור זרוע, והשבלי לקט, והגהות מימוני. והטעם כתב הבן איש חי, דזימון מורה על קביעות, ואין אנו רוצים שיהיה קבע לסעודה זו, שהיא למטרת אבל, כי מקווים אנו שיבוא הגואל ויבנה ביהמ"ק, ונעשה סעודה של שמחה. ומזה דכתב השו"ע "יזהר שלא לאכול", משמע שאם אכלו ג' חייבים בזימון, כן כתב בספר שולחן גבוה (ס"ק י"ד), וכן הבינו בדעת הרא"ש. ויש חולקים וסוברים שגם הטור שכתב על אביו הרא"ש שהיה אוכל לבד, לא כתב שאם היה אוכל ביחד עם

אך משקאות קלים וממותקים מותר לשתות. ויש אומרים
דגם בזה יש למעט: [יא]

שני תבשילין

יא. אסור לאכול בסעודה המפסקת שני תבשילים: [יא]

יב. האוכל קודם חצות, מותר לו לאכול שני תבשילין, ואף
על פי שאין בדעתו לאכול סעודה לאחר מכן, מפני
שסעודה קודם חצות אינה נחשבת כסעודה
מפסקת: [יב]

יג. דבר האפוי אינו בגדר תבשיל, ולכן מותר לאכול אפילו
כמה מיני מאפה, אך בוודאי שבמאפה של תענוג אין
להרבות בסעודה זו: [יג]

שורשי ההלכה

י. רמ"א (סי' תקנ"ב סעי' א'), וכן כתבו האחרונים הובא בכף החיים (ס"ק ו' ח'), ובמשנה ברורה (סק"ד). ויש נוהגים לשתות מס' פעמים מים כדי גמיעה והיא סגולה שלא יהיה צמא:

יא. שו"ע (סי' תקנ"ב סעיף א'), והוא מדינא דגמ' תענית כ"ו: במשנה שם, והטעם כדי להרבות האבל ולזכור חורבן הבית ולהצטער עליו, וכן הביא הטור (שם):

יב. שו"ע (סי' תקנ"ב סעיף ט'). ועיין כף החיים שם, דזהו דווקא קודם חצות, אך אחר חצות היום, אפילו אם רוצה לאכול אח"כ

סעודה מפסקת לא יאכל ב' תבשילין:

יג. כן כתב אשל אברהם מבוטשאטש (סימן תקנ"ב), וכן הביא בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' נ"ה), דפשוט שמותר לאכול פת חוץ מן התבשיל, דאין באכילת פת משום חשיבות מיוחדת. וכן נראה פשוט שאסרו חכמים רק תבשיל, דהיאך אמרו לאכול סעודה מפסקת עם תבשיל אחד ללא פת, דהא ללא פת אין זה נחשב סעודה. אך נראה מהסברא לומר דאין לאכול מיני עוגות ומאפה משובחים שאינם לצורך בריאותי, אלא לתענוג

יד. שני תבשילים, הם אפילו מין אחד שבושל בשתי קדירות, ויש הבדל ביניהם. אמנם אם שניהם שווים, אך מחמת כמות האוכלים הפרידם לשני סירים, נחשב כתבשיל אחד: [יד]

טו. בשר צלי ובשר מעושן – דינם כתבשיל, ואין לאכול אותם יחד או עם תבשיל אחר: [טו]

טז. שני מינים שנתבשלו כאחד, כגון – מרק שיש בו בשר, תפוא, גזר, ושאר ירקות, נחשב כתבשיל אחד, כי כן דרכו לאכול בכל ימות השנה, וכן פלפל ממולא באורז נחשב כתבשיל אחד, ויש מחמירים: [טז]

שורשי ההלכה

שחלקו עליו וכתבו דלא נחשב שני תבשילין, מכיוון שישנה מציאות כזו שבקדירה אחת בושלו שתי ביצים אחת קשה ואחת רכה. אך ודאי שביצה קשה וחביתה נחשב כב' תבשילין:

טו. בנידון צלי למד זאת המרדכי (תענית סי' תרל"ד), מדכתיב "ויבשלו את הפסח", וכן כתב כף החיים (שם סקכ"ו) דכבוש ומעושן דינו כצלי דחשיב כתבשיל. אמנם בכבוש יש שכתבו שאין דינו כתבשיל, הלא המה ערוך השולחן (תקנ"ב ס"ז), ובטהרת השולחן (שם ס"א), ועיין לקמן בדין כבוש:

טז. הנה בדין שני מינים שנתבשלו בקדירה אחת, כתבו הראשונים דחשיב כתבשיל

ולנהנאה יתירה גרידא. ולכן ג"כ מותר מעיקר הדין לאכול פת הבאה בכיסנים, עוגות, וכדומה בסעודה המפסקת דלא נחשב כתבשיל, אך מן הראוי להחמיר ולא לאכול דברים שאכילתם בד"כ היא לתענוג (שו"ת התעוררות תשובה סי' שמ"ט). וכ"כ ג"כ בשו"ת אור לציון ח"ג פכ"ח, ומכאן יש ללמוד שיש להימנע מלשתות משקאות של תענוג כגון קולה וכדומה:

יד. שו"ע (סי' תקנ"ב סעי' ג'), ומגן אברהם (סק"ג). וכתב כף החיים דלכן מן הראוי לא לאכול ביצה קשה וביצה רכה יחד, דנחשב כשני תבשילין וכב' קדרות (שם ס"ק י"ט), אך יש

יז. מאכל שעבר בישול על ידי פיסטור כגון שימורים, גבינה, חמאה, וכדומה, לא נחשב כתבשיל. וי"א שדינו כתבשיל: [יז]

יח. אין לאכול מלפפון חמוץ יחד עם תבשיל בסעודה זו וכן אין לאכול תבשילים בקופסאות שימורים שהם

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

שעבר תהליך פיסטור ושוב אין במגעו מעיקר הדין משום יין נסך דחשיב יין מבושל (עיין בארוכה בחזון עובדיה פסח), א"כ גם גבינה או כל מוצר אחר שעבר תהליך פיסטור ייחשב כמבושל לעניין סעודה מפסקת, שלא לאכלו עם תבשיל נוסף. אך בתורת המועדים כתב שאין לדמות, דהלא בסעודה מפסקת נאסר לאכול ב' תבשילין מטעם תענוג והנאה, ומה שעושים בפיסטור אינו לתוספת טעם, אלא רק כדי לשמרו מן החיידקים כידוע (תורת המועדים עמוד ר"ל). ובבן איש חי (פ' דברים י"ט) הביא בעניין הלבן והיוגורט שעובר תהליך מסוים, דלא נחשב כבישול ואפילו שמחממים אותו נחשב כחי, אך בסוף דבריו כתב דטוב להתרחק מכך כדי למעט הנאותיו. ובאור לציון הביא (ח"ג פכ"ח) שפיסטור חשיב כבישול ולכן אין לאכול גבינה ושמנת יחד דחשיב כב' תבשילין:

אחד. הלא המה הרמב"ן בתורת האדם (אבלות ישנה עמוד רמ"ז), והרא"ה (תענית ל'), וכן כתבו הריטבא והמאירי (שם), וכ"כ המנהיג (הל' תשעה באב סי' כ'), והארחות חיים (הל' תשעה באב סי' ו'), וטעמם דכיוון שכן הדרך לאכול בתבשיל יחד, אע"פ שיש שם כמה מינים נחשב כתבשיל אחד, ואין בכך משום עינוג ושמחה. וכ"כ כף החיים (ס"ק כ"ד) בעניין ממולאים, כגון ירקות שממולאים באורז, או קמח עם גבינה וכדומה. נחשב כתבשיל אחד דכך דרכו כל השנה. אך תבשיל שאין דרך לבשלו כך במשך השנה נחשב שני תבשילין ולא יאכלו בסעודה מפסקת. ולכן ג"כ מותר לאכול שקשוקה אפילו שעשוי מעגבניות וביצים. בכל זאת כיוון שכן הדרך כל השנה:

יז. דהנה לכאורה כיוון שעברו תהליך פיסטור, וכגון יין

מבושלים לגמרי. וי"א שפירות או ירקות כבושים דינם כמבושל וטוב להחמיר כדבריהם: [יח]

יט. פירות חיים יכול לאכול כמה מינים שירצה, ואם בישלם - אפילו אין דרך לבשלם נחשב כתבשיל: [יט]

כ. גבינה אין עליה תורת תבשיל אלא אם כן אפאה, כגון פיצה, בלינצס. או שטיגנה או בישלה: [כ]

שורשי ההלכה

שאינן להקל בזה אפילו בדג מלוח אלא אם דג מלוח גרוע יותר מדג רגיל, וג"כ במקום הצורך. ועיין עוד לעיל בסעיף ז':

יט. בן איש חי (דברים י"ט), ולא שייך לדמות לבישולי עכו"ם דדבר שדרכו להיאכל חי לא שייך בו בישול. דכאן הטעם לאסור מפני דריבוי תבשילין יש בו כבוד ותענוג. וכן כתב הרא"ש (תענית ס"ד סי' ל"ד), ולאפוקי מדעת התוס' (תענית ל'). והריטב"א שם, די ש להקל בדבר הנאכל כמות שהוא חי וכן פסק השו"ע (סי' תקנ"ב סעי' ג):

כ. הנה האוכל פיצה אע"פ שהבצק הוא פת, אך הגבינה שעליה נחשב כתבשיל, ולכן לא יוכל לאכול תבשיל נוסף יחד עם הפיצה, אך כפי שכתבנו גבינה כמות שהיא לא נחשב תבשיל, ואפילו עבר תהליך פסטור וחמום

יח. שיירי כנסת הגדולה (הגהות הטור סק"ב), הביא לאסור קישואים כבושים במלח ומים, או בחומץ, דלא גרע מצונן ומליח ברמ"א (סי' א') דכתב לאסור, ונראה דאוסר כדי שיתנהג בפרישות, ולא דווקא מחמת שכבוש כמבושל, עיי"ש דלא מזכיר עניין זה כלל. ובענין אם כבוש כמבושל - כתב כף החיים (סי' תקנ"ב סק"ו) דכבוש כמבושל וכן הביא ממטה יהודה ס"ג, וכן בשערי תשובה הביא בשם שיירי כנה"ג. אמנם בפסקי תשובות הביא שלענין ב' תבשילין כבוש אינו כמבושל, אך במלפפון חמוץ ודומיו יש לאסור משום פרישות מהנאות יתירות בסעודה זו, ועיין עוד מה שכתבנו לעיל סעיף ט"ו. אמנם לענין דג מלוח הנה השו"ע כתב שאין לאכול דגים בסעודה זו וכן כתב בכף החיים שם (סקי"ח)

כא. נוהגים לאכול עדשים או ביצים בסעודה זו, מפני שהם מאכל אבלים. ולא יאכל הביצה לאחר שאכל התבשיל, דנחשב כשני תבשילין: [כא]

כב. יש נוהגים שהביצה תהיה קרה וקשה: [כב]

כג. מותר לשתות תה או קפה בסעודה המפסקת אם זה לא בדרך של תענוג: [כג]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

כגלגל, וכן מצינו אצל יעקב שבישל נזיד עדשים במות זקנו. ומה דכתב השו"ע לאכול ביצים מבושלות בעדשים, הוא רק לאלו שרגילים לאכול תבשיל זה ג"כ במשך השנה, דאז לגביהם נחשב כתבשיל אחד כמו שביארנו לעיל, אך בימינו שאין רגילות בכך ע"כ יאכל או עדשים או ביצים. כ"כ הפוסקים, לבוש, אליהו רבא, מגן אברהם ועוד. עיין כף החיים (סק"ט):

כב. מגן אברהם (סק"ו) וכף החיים כתב שאינו יודע הטעם למה דווקא קר, ובנטעי גבריאל הביא בשם שו"ת משיב הלכה (סי' צ'), דלא יאכל ביצה חמה כמו בערב יוה"כ, משום שמרבה הזרע ומחמם גוף האדם:

כג. כף החיים (סק"ט), הביא משו"ת זרע אמת (ח"א אור"ח סי' ע"ח) לאסור תה וקפה בסעודה

במפעל. (כמתבאר לעיל) ואע"פ שי"א שגבינה חשיב מבושל (אור לציון דלעיל), בכל זאת כיוון שהדרך לאכול כן דהיינו גבינה על הבצק עם עגבניות נחשב כתבשיל אחד וכעין השקשוקה. ולכן אין לאכול פיצה יחד עם תבשיל אחר:

כא. שו"ע (סי' תקנ"ב סעיף ה'), והמון העם טועים ואוכלים עדשים וביצים יחד, או שאוכלים תבשיל אחד ובסיום האכילה אוכלים ביצה באפר, ונחשב כאילו אכלו ב' תבשילין בסעודה, ולא יועיל שיברכו ברכת המזון ויאכלו אח"כ את הביצה, דהו"ל ברכה שאינה צריכה, כ"כ הפרי חדש (ליקוטים תקנ"ב). ולכן יאכל או ביצים או עדשים, והטעם שאוכלים מאכל זה - שהוא מאכל עגול ואין לו פה וגם האבל אין לו פה, ועוד טעם דהעולם עשוי

פרק כ"א

הנהגות בכניסת הצום

א. למנהג אשכנז האומרים נחם בברכת המזון, אם שכח לברך על סעודה המפסקת ונזכר לאחר שחשיכה (בתוך 27 דקות), לא יאמר נחם בברהמ"ז: [א]

ב. תשעה באב שחל במוצאי שבת אוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת, וכן יכול לאכול אף שני תבשילין: [ב]

שורשי ההלכה

וכן נראה פשוט. ויש מחמירים לשתות הקפה רק לאחר הסעודה. ונראה פשוט שבחלב שבישלו לצורך בריאות כגון שריפת החידקים וכדומה שלא נקרא תבשיל כיון שבישולו אינו לתענוג ולא מקרי תבשיל, ובשערי תשובה סק"א כתב שמשקה לא נקרא תבשיל:

א. כ"כ שערי תשובה (סי' תקנ"ב ס"ק י"ג) ודלא כשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' קל"ו) דסבר שיאמר נחם:

ב. (סי' תקנ"ב סעיף י') ועיין לעיל בדיני שבת חזון, אך יפסיק קודם שקיעת החמה:

זו משום דהוי כתבשיל, והנה בדבר זה יש לדון חוץ מהבישול עצמו, ראשית אם שייך בישול בשתייה, דרק אסרו לאכול שני תבשילין, ומים וקפה אינם בגדר אכילה ותבשיל. ועוד כתב כף החיים דכיום אין זה שתייה של עונג דגם עניים שותים קפה, וכן הביא בשערי תשובה (ריש סימן תקנ"ב) שמשקאות אינם בכלל גזירת ב' תבשילין, אך מכל מקום אין לשתות משקה של עשירים שהוא לתענוג, וזה אינו נאה בסעודה זו. ובנטעי גבריאל (עמוד ש"א) הביא בעניין הקפה, דכיון שנעשה ע"י עירווי אפילו לא נפסק בקילוח אין בזה משום תבשיל,

ג. מן הראוי שלא יקבל עליו תענית בברכת המזון, כדי שיוכל לאכול אחר הסעודה, ויש אומרים שיתנה בפיו שלא מקבל על עצמו התענית:^[א]

ד. אין צורך להוסיף על התענית מבעוד יום:^[ד]

ה. אם קיבל על עצמו שלא לאכול מפלג המנחה ולמעלה אסור ג"כ ברחיצה ובסיכה, ואם לא חלץ נעליו אינו מחויב לחולצם:^[ה]

שורשי ההלכה

ג. שו"ע (סי' תקנ"ג סעי' א'), דמעיקר הדין כל עוד שלא אמר בפיו שקיבל עליו תענית רשאי לאכול עד השקיעה, דקבלה בלב אינה קבלה, משום דבתשעה באב אין תוספת כמו ביוה"כ. ויש אומרים דקבלה בלב אינה קבלה כלל. אעפ"כ כתבו כף החיים והמשנה ברורה דיותר נכון שיתנה בפיו שאינו מקבל עליו עד בין השמשות:

ה. קבלת התענית היא רק מפלג המנחה, וקודם פלג המנחה אוסר על עצמו רק מה שקיבל, ומותר ברחיצה וסיכה (פרי מגדים מש"ז א'). אך לאחר פלג המנחה אם קיבל על עצמו לאכול, כתב הב"ח דאסור לו גם רחיצה וסיכה, ודלא כרש"ל, וכן כתב הט"ז, והמגן אברהם, והאליהו רבא (סי' תקנ"ג), ולעניין נעילת הסנדל אינו מחויב להוריד כיון שזה על רגלו, מוכח להדיא דלא היה בדעתו לקבל על עצמו דבר זה:

ד. משום שהוא מדרבנן די להחמיר בבין השמשות שהוא ספק, ואין צריך להוסיף עוד (מגן אברהם, הרדב"ז ועוד אחרונים). ואע"פ שיש שמדייקים מדברי הרמב"ם שמדמה תשעה באב ליוה"כ, כבר כתב הרדב"ז (שו"ת ח"ה סי' ק"ד), דאין לך מדייק

ו. מותר לישוב על הספסל אפילו אם קיבל עליו התענית, עד צאת הכוכבים, ויש מחמירים מהשקיעה:^[7]

ז. מותר ליקח כדורים או טיפות קודם הצום כדי שיעזרו לו לעבור את הצום, ובשבת יש להמנע מכך. ובתוסף מזון נהוג לאכלו בשבת בשינוי ע"י שיעטוף אותו באוכל:^[7]

שורשי ההלכה

ו. נטעי גבריאל (עמ' שט"ז), ומדויק כן מדברי השו"ע (סי' תקנ"ט ס"ג) "ליל תשעה באב וכו' יושבים לארץ" משמע דעד חשיכה מותר לישוב. וכן כתב בפשיטות החיי אדם (קל"ד ס"ג) דמותר לישוב על הספסל עד שתחשך. ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה סי' ט') כתב דנוהג מהשקיעה, כיון שיש כאלו שהתחילו כבר להתפלל ערבית: ז. ידועה העצה ממומחי רפואה לשתות הרבה מים ביום בדבר:

שקודם הצום, ולהערכתם כעשר כוסות, כדי למלא מלאי הנוזלים, ובעניין התרופות, כן פסקו פוסקי דורנו. וראיתי שנהוג לשתות ט' פעמים מים כדי גמיעה, וזוהי סגולה שלא יהיה צמא. ובעצם הדין האם מותר ליקח ויטמינים בשבת נחלקו בדבר פוסקי דורנו - ועיין בספר חוט השני (ח"ד עמ' קנ"א) והנדון הוא האם חשיב כאוכל או כתרופה ואין כאן המקום להאריך בדבר:

פרק כ"ב

החייבים והפטורים מתענית

א. הכל חייבים להתענות בתשעה באב מפני דברים הרעים שאירעו בו. ואסור לפרוץ גדר. ואמרו חז"ל כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, וכל שאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה: [א]

ב. תשעה באב לילו כיומו, ובין השמשות גם כן אסור בכל הדברים, שהם: אכילה, שתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל, תשמיש המיטה, עשיית מלאכה, לימוד תורה, שאילת שלום: [ב]

ג. קטנים אינם מתענים אפילו הגיעו לגיל חינוך, ואפילו בן י"ב שנים. ויש נוהגים לחנכם להתענות שעות. ויש מקילים אף בכך. ומן הראוי שיאכלו מאכלים פשוטים להחזיק גופן אך לא מעדנים ומותרות: [ג]

שורשי ההלכה

ל'ימוד התורה אע"פ שלא לומדים מחצות, אינו אלא חומרא. אך מעיקר הדין אסור משקיעת החמה בלימוד אלא בדברים הרעים כפי שנבאר לקמן:

ג. משנה ברורה (סי' תקנ"ג סק"ה), דצומות אלו שהם מדרבנן לא מחויבים הקטנים ואפילו הגיעו לחינוך, והסברא נותנת שבתשעה באב ג"כ לא יתענו, שהלא אנו

א. שו"ע (סי' תקמ"ט סעי' א', תקנ"ג ס"א), ועיין מה שכתבנו לעיל בסימן א' בחשיבות השתתפות בצער הציבור. ואפילו אונן חייב בתענית (שו"ת דודאי השדה הלכות אבלות סי' נ"ז ובכל בו סי' א' אות י"ב והובא בנטיע גבריאל):

ב. שו"ע (סי' תקנ"ג סעי' ב'), ובין השמשות הוא מתחילת השקיעה כמופיע בטור. ובעניין

ד. בן י"ג שנה ובת י"ב שנים חייבים להתענות, וכן קטן שהגדיל בתשעה באב שנדחה (י' באב) חייב להתענות, ואם הוא חלוש יש להקל ע"פ שאלת חכם: [ד]

שורשי ההלכה

מתפללים שיבנה ביהמ"ק לשנה הבאה, וא"כ מה יש להם להכין עצמם ולהרגיל גופם. אך יש מהאחרונים שכתבו לחנכם לתענית שעות ועדיף שינהגו כן בלילה, מפני שהלילה קצר. וגם זה רק מגיל 9 ומעלה, ואע"פ כן מן הראוי שיאכלו כדי צרכם בלבד, ולא מותרות. חיי אדם (כלל קל"ג ס"ו), פרי מגדים (סי' תרט"ז) משבצות זהב (סק"א), שו"ת הרמ"ע (סי' קי"א), ובכל מקרה איסור גמור הוא ליתן להם להשלים את הצום, דאין חכמה ואין תבונה להכניס התינוקות לידי סכנה. ובבית הגרש"ז איערבאך נהגו ליתן להם לאכול ארוחת ערב קודם הלילה, וכך לכל הפחות התענו בליל ט' באב:

ד. נחלקו האחרונים בתשעה באב שנדחה ליום א', ויום א' הוא י' באב והקטן הגדיל בי' באב, דלכאורה בתשעה באב הוא היה עדיין קטן. דעת האבני נזר (או"ח סי' תכ"ו), והמהרש"ם (ח"ג סי' שס"ג), דאינו צריך להתענות דהלא בתשעה באב שאז חל החיוב היה עדיין קטן, וסברתם שתשעה באב שנדחה חיובו מטעם השלמה ליום האתמול. אך יש מהאחרונים, שדעתם דצריך להתענות, שו"ת דברי מלכיאל (ח"ה סי' ק"ל) ושו"ת יד סופר (סי' ז') וסברתם דכך היה תקנת חז"ל שתקנו לצום בתשעה באב, שפעמים יחול בשבת וידחה ל' באב, וא"כ תשעה באב שנדחה חיובו הוא מחמת עצמו, ולא מחמת יום האתמול, ולכן לכתחילה יש לחוש לדעת המחמירים ולצום אך בדיעבד במקום הצורך יעשה שאלת חכם. ובענין נער הצם פעם ראשונה בחייו, יש להשגיח עליו מאוד ולראות איך גופו מסתגל, וכבר כתב בשו"ת שואל ונשאל (ח"ד סי' כ"ז), דבדידו הוה עובדא שבפעם הראשונה שצם כמעט הסתכן בחייו, ע"כ כל הורה מחויב לשים לב על ילדיו. ובענין קטן שהגדיל הגרש"ז איערבאך הורה להקל:

מתפללים שיבנה ביהמ"ק לשנה הבאה, וא"כ מה יש להם להכין עצמם ולהרגיל גופם. אך יש מהאחרונים שכתבו לחנכם לתענית שעות ועדיף שינהגו כן בלילה, מפני שהלילה קצר. וגם זה רק מגיל 9 ומעלה, ואע"פ כן מן הראוי שיאכלו כדי צרכם בלבד, ולא מותרות. חיי אדם (כלל קל"ג ס"ו), פרי מגדים (סי' תרט"ז) משבצות זהב (סק"א), שו"ת הרמ"ע (סי' קי"א), ובכל מקרה איסור גמור הוא ליתן להם להשלים את הצום, דאין חכמה ואין תבונה להכניס התינוקות לידי סכנה. ובבית הגרש"ז איערבאך נהגו ליתן להם לאכול ארוחת ערב קודם הלילה, וכך לכל הפחות התענו בליל ט' באב:

ד. נחלקו האחרונים בתשעה באב שנדחה ליום א', ויום א' הוא י' באב והקטן הגדיל בי' באב, דלכאורה בתשעה באב הוא היה עדיין קטן. דעת האבני נזר (או"ח סי' תכ"ו), והמהרש"ם (ח"ג סי' שס"ג), דאינו צריך להתענות דהלא בתשעה באב שאז חל החיוב היה עדיין קטן, וסברתם שתשעה באב שנדחה חיובו מטעם השלמה ליום האתמול. אך יש מהאחרונים, שדעתם דצריך להתענות, שו"ת דברי מלכיאל (ח"ה סי' ק"ל) ושו"ת יד סופר (סי' ז') וסברתם דכך היה תקנת חז"ל שתקנו לצום בתשעה באב, שפעמים יחול בשבת וידחה ל' באב, וא"כ תשעה באב שנדחה חיובו הוא מחמת עצמו, ולא מחמת יום האתמול, ולכן לכתחילה יש לחוש לדעת המחמירים ולצום אך בדיעבד במקום הצורך יעשה שאלת חכם. ובענין נער הצם פעם ראשונה בחייו, יש להשגיח עליו מאוד ולראות איך גופו מסתגל, וכבר כתב בשו"ת שואל ונשאל (ח"ד סי' כ"ז), דבדידו הוה עובדא שבפעם הראשונה שצם כמעט הסתכן בחייו, ע"כ כל הורה מחויב לשים לב על ילדיו. ובענין קטן שהגדיל הגרש"ז איערבאך הורה להקל:

ה. אסור לטעום מהתבשיל שמבשל לצורך הערב, ואפילו אם טועם ופולט: [ה]

ו. מותר ליגע באוכלין בתשעה באב, ויש מחמירין שאין ליגע שלא לצורך: [ו]

ז. מי שאכל בתשעה באב ונזכר קודם חצות, ישלים התענית עד הערב ואם יש לו כח יתענה גם בעשירי, ואם נזכר רק בערב (מוצאי ט' באב) יתענה ביום העשירי: [ז]

ח. מעוברת חייבת להתענות בתשעה באב, ובזמננו עקב חולשת הדורות ומזג האוויר החם וההביל, מקובל להקל למעוברת שהחלה לצום, ומרגישה מיחושים וחולשה

שורשי ההלכה

להחמיר א"כ הוא לצורך, כגון להאכיל התינוקות או לבשל לצורך הערב:

ז. כף החיים (סי' תקנ"ח סק"ב), והוא מדברי שו"ת פרי הארץ (ח"א סי' ט'), ובברכי יוסף (שם ס"ג). ובכף החיים הביא דטוב שיתענה בעשירי בשני המקרים הנ"ל וינהג בחמשת העינויים. אך תלמוד תורה ותפילין לא יבטל. וגם מי שאכל במזיד בתשעה באב לא יאכל יותר וישלים התענית, שו"ע (סי' תקס"ח), ובב"ח ובמגן אברהם שם. ובענין חיוב ברכה לאוכל במזיד עיין מה שכתבנו לעיל בדיני י"ז בתמוז:

ה. שו"ע (סי' תקס"ז סעי' א'), ועיין בדברינו לעיל בהלכות י"ז בתמוז, דדעת הרמ"א שם להחמיר אפילו בי"ז תמוז עיי"ש, אך בתשעה באב לכו"ע אסור. ועיין בדברינו לקמן בהלכות עשיית מלאכה בט' באב: ו. שו"ע (סי' תרי"ב ברמ"א), ולא דמי לחמץ בפסח ששם אין לנגוע, כיוון דבשעה שמותר לאדם לאכול אנו חוששים שמא יאכל את החמץ. אך בתשעה באב שאדם צם, ואין לו מגע עם אוכל אין חשש שמא יאכל. אמנם הט"ז (שם סק"ח) כתב, דביום כיפור שאימת הדין עליו, לא חיישינן שישכח אך בתשעה באב יש

יתרה שלא תשלים התענית, אך חובה לעשות שאלת חכם: [ח]

ט. תשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון יש להקל למעוברת כשיש לה מיחוש קצת: [ט]

י. יולדת כל שלושים יום אינה צריכה להתענות. ויש מחמירים לאחר שבעה ימים מהלידה אם יש לה כבר כח להתענות, שאז תתענה ותשלים. ושלושים היום מונים מעת לעת ומזמן הלידה. ואם הלידה היתה בניתוח, לכולי עלמא פטורה מלהתענות תוך שלשים: [י]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

וכמו שאר התעניות. אך בט' באב רגיל אין להקל, וחובה עליה להתחיל התענית, וכמבואר. ואע"פ שבשו"ת אבן ישראל (ח"ט סי' ס"ב) הורה שלא להתענות, רוב הפוסקים אין דעתם כמוהו: ט. ביאור הלכה (סי' תקנ"ט ד"ה ואינו), ובשו"ת יחיה דעת (ח"ג), ויש מחמירים להתענות עד מנחה גדולה לפחות, ופשוט שאם הן יכולות לצום, חייבות לצום. ועיין לכל הנ"ל והסעיף הקודם באור לציון (ח"ג פכ"ט):

י. שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' ו'), ואע"ג דביוה"כ מחמירים עליה, לעניין ט' באב לא גזרו רבנן. ויש מהאחרונים שכתבו שגם בט' באב לאחר ז' ימים חייבת לצום אא"כ היא חולה קצת, רש"ל (שו"ת סי'

ח. שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' ה'). ובשונה מיוה"כ דהוא מדאורייתא, ושם מתירים רק לחולה שיש בו סכנה. אך תשעה באב שהוא מדרבנן במקום חולי לא גזרו רבנן. ובימינו שהדור חלש, ובפרט בתחילת ההריון אישה שחשה בגופה, כגון שסובלת מסחרחורות וכדומה תעשה שאלת חכם. וְעַצָּה נְכוֹנָה לאישה שרוצה לצום שתנוח במקום ממוזג וכך יוקל עליה, אך אין לאישה להקל לעצמה ללא שאלת חכם, ולכן כתבנו שתתחיל להתענות. ואם מרגישה חולשה רבה, יכולה עפ"י שאלת חכם שלא להשלים התענית. וביחווה דעת (ח"ג) מיקל בט' באב דחוי למעוברת אפילו ללא מיחוש כלל

יא. יולדת לאחר שלושים יום צריכה להתענות, ואם היא חלושה תעשה שאלת חכם: [א*]

יב. מינקת חייבת בתענית, אלא אם כן התינוק זקוק לאימו ויזיק לבריאותו אם יאכל דבר אחר. וע"כ מן הראוי שהאמא תנוח ביום התענית מנוחה מוחלטת כך שתוכל

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

ביד רמ"א יש להקל ליולדות בתוך שלושים, ולסמוך על ערוך השולחן הנ"ל ודלא כשו"ת שבט הלוי הנ"ל. ובענין ממתי מונים כ"כ ביביע אומר הנ"ל:

יא. מזבח אדמה בשם כנסת הגדולה הובא בכף החיים (ס"ק כ"ח), דכל עוד שלא נתרפאת מהלידה יש להקל, ולא דווקא ל' יום, אך עדיין תעשה שאלת חכם, בגלל דברי המשנה ברורה שהרבה אחרונים פסקו כמותו שאחר ל' יום חייבת לצום (משנה ברורה סק"ט), ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' ע'). ואם חל ל' יום מהלידה בשבת והתענית דחווה ליום א', צריכה להתענות ביום ראשון (מהרי"ל), אך אשה חלושה דינה כדין יולדת לאחר ל' שחלושה שביארנו לעיל שיש להקל ע"י שאלת חכם. ובפרט יש להקל עוד אם היא גם מינקת, כמבואר בסעיף הבא:

כ"ג). ובשו"ת דברי יציב (סי' רל"ג) הביא, דבימינו שענינו רואות שאישה לאחר מס' ימים יכולה כבר לילך כאחד האדם, יש יותר מקום להחמיר בזה ולחייבה לצום גם תוך ל' יום ללידתה, אא"כ מרגישה חולשה וחולי, שאז יש לסמוך על דברי השו"ע שתוך ל' יום לא תצום, וכן גם כתב בשו"ת שבט הלוי ח"ו סי' ע' שיש להחמיר ורק בט' באב דחוי יש להקל. ובערוך השולחן (סעי' ח') הביא, שחלילה ליולדת להתענות בתשעה באב כי עדיין חלושות הן, ודינה כחולה. ובפרט אם היא מינקת יש עוד מקום להקל. ואת השלושים יום מונים מעת לעת משעת הלידה, עיין שעה"צ (סי' תרי"ז סקי"ח), דשם לעניין יוה"כ נחלקו הראשונים אי מנינן מעל"ע, או לאו. אך ביביע אומר (ח"ז סי' מ"ט) העלה דאין ליולדת להתענות כפשט דברי מרן השו"ע ואף לאחינו האשכנזים היוצאים

לעבור את הצום, ולהאכיל את תינוקה די צורכו. ובמקום הצורך יש לעשות שאלת חכם: [יב]

יג. המפלת לאחר ארבעים יום מתחילת העיבור, דינה כיוולדת לכל דבר: [יג]

יד. יש אומרים דכלה לא תתענה כדי שלא תתגנה בעיני בעלה, אך בימינו אין לעשות כן. ויש מקילים לה בתוך שלושים יום לרחוץ ולסוך פניה וכן להתקשט בתכשיטים: [יד]

שורשי ההלכה

יב. שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' ה'), הביאו שאם יש צער לולד - ובשערי תשובה הביא (סקי"ד) בשם החיד"א בברכי יוסף, שאם יש סכנה לתינוק כשהוא ללא חלב, מותר לה לאכול, אך אין להקל סתם, אלא רק ע"פ הוראת רופא ושאלת חכם, וצריך את שאלת החכם לידע אם יש אפשרות אחרת להאכלת התינוק. וכן מוכח מדברי הברכי יוסף שרק במקום סכנה מותר, ולכן אין להקל בשופי. ויש מקילים אם התינוק לא אוכל דבר אחר זולת חלב אימו, (וכן כתב באור לציון ח"ג פ' כ"ט). וכיום מייעצים הרופאים לשתות הרבה ביום שקודם לתענית, וביום התענית להיות במנוחה מוחלטת, ובכך תוכל להאכיל את התינוק וגם לצום בעצמה. ובשם הגרש"ז אויערבאך

הביאו שאם יש צער לולד - מניקתו כהרגלה ואם אפשר טוב שתאכל בשיעורים של יום כיפור. והנה עתה זכיתי וקבלתי הספר 'נהרות איתן' מהמחבר הגר"א רובין שליט"א מו"צ בעירנו, ושם ראיתי שהביא שמינקת שהיא בריאה וצריכה לאכול בשביל הולד, שתאכל בפחות מהשיעור כביום כיפור משום דהיא בגדר בריאה האוכלת כדי שלא לבוא לחולי, כמבואר בביאור הלכה (סי' תקנ"ד, ד"ה במקום) בברייתא שצריך לאכול שלא להידבק במחלת החוליר"ע :

יג. פסקי תשובות (עמ' ק"ט): יד. בענין התענית כן כתב בשו"ת שואל ונשאל (ח"ג סי' ה'), והביא דאם בעלה מרשה לה תתענה. אמנם הוא כתב כן לענין

טו. חולה – אף על פי שאין בו סכנה אינו צריך להתענות, דבמקום חולי לא גזרו רבנן. ובגדרי חולה, עיין בהערה: [טו]

טז. חיילים המשרתים במקומות חמים מאוד, ואינם יכולים לבקש חופשה, אם יש חשש לאיבוד נוזלים והתיבשות מותרים לשתות מים, אך ישתו בפחות מכשיעור דהיינו שישהו כשש שבע דקות בין לגימה ללגימה: [טז]

יז. אונן חייב להתענות וכן אסור בנעילת הסנדל, ואם מתעסק בקבורה יכול לנעול סנדלים, אך לא מנעל משובח: [יז]

שורשי ההלכה

עליו לנהוג, וכן בזקן תשוש וכגון מעל שמונים שתש כוחו פטור מתענית. ולכל הנ"ל כבר כתב השו"ע (סי' תקנ"ד סעיף ו') שאינו צריך אומד אלא מאכילים אותו מיד דבמקום חולי לא גזרו חכמים (אור לציון ח"ג). וכן בחולה שנתרפא ממחלה ממושכת של ג' ימים והוא עדיין חלוש, פטור מתענית. והעושה ניתוח קשה כגון אולקוס וכדומה פטור שלושים יום, ובניתוח קל הכל לפי הענין וכפי ראות עיני המורה (אור לציון שם, משנה ברורה סקט"ז, ובביאור הלכה שם):

טז. אור לציון ח"ג פ' כ"ט סעיף י':

יז. לענין חיוב תענית כן כתב

תענית אסתר ולכן נראה שיש לעשות שאלת חכם ופשוט שהמדובר בכלה בז' ימי חופתה, וגם זה אינו מצוי כ"כ לישא אישה אחרי ר"ח אב. ובענין רחיצה כ"כ המשנה ברורה (סי' תקנ"ד סקכ"ט) ובשער הציון שם. ובענין הסיכה כ"כ בכף החיים (סקס"ו):

טו. שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' ו'), והרא"ש בשו"ת בשמים ראש (סי' ר"ה) ועוד אחרונים. ויש אומרים שיתענה כמה שעות אם יכול, ועיין בסעיף הבא. ובכלל חולה הוא מי שיש לו חום יותר מהרגיל או חולי מתמשך כגון סכרת וכדומה. ולכן יש לחולה קודם לעשות שאלת חכם כיצד

הנהגות לאוכלים

יח. המותרים לאכול בתשעה באב יאכלו כדי צרכם בלבד, ולא יאכלו מעדנים ומיני תפנוקים: [יח]

יט. אע"פ שביום הכיפורים חולה שמותר לו לאכול, יש לו לאכול ולשתות פחות משיעור אכילה ושתיה, שהיא פחות מככותבת בכדי אכילת פרס, ובשתייה כמלוא לוגמיו. בתשעה באב לא צריך לנהוג כן, אלא יאכל כהרגלו, וגם אין להחמיר בתענית שעות: [יט]

שורשי ההלכה

אם אינו מזיק לבריאתם: יט. כן כתבו המחזיק ברכה להחיד"א בקונטרס אחרון, ובאבני נזר (שו"ת סי' תק"מ) ובערוך השולחן (סעיף ז'), דלא שייך פחות מכשיעור בדרבנן כי במקום חולי לא גזרו רבנן. וכן כתבו פוסקי דורינו שבט הלוי (ה"ד סי' כ"ה), תשובות והנהגות (ה"ב סי' רס"א), שו"ת ציץ אליעזר (ח"י סי' כ"ה). וכל השיעורים הנ"ל לא נאמרו אלא ליום הכיפורים שאיסורו בכרת מדאורייתא. אמנם דעת הגרש"ז אויערבאך שבריא שחושש שיחלה (ביאור הלכה סי' תקנ"ד ד"ה במקום), וכן מעוברת שחלשה ומפחדת שמה תחלש יותר, שיאכלו בשיעורים הנ"ל (שלמי מועד עמ' תצ"א), ועיין עוד בסעיף י"ב לעיל בדיני מינקת:

הכלבו, ובשו"ת מנחת שלמה (עמוד תק"ח) היקל כשזה לצורך המת. ובענין נעילת הסנדל כיון שזה לצורך ואינו יכול לילך יחף ע"כ חשיב כהולך בדרך ושרי: יח. פשוט דמה שהתירו להם הוא מחמת חולשתם, אך גם הם צריכים להשתתף באבל הציבור, ואין מן הראוי שיאכלו דברי מתיקה ותענוגים (שו"ע סי' תקנ"ד סעי' ה'). וזאת יש לידע שמי שהתירו לו לאכול לא שייך כלל בחובת עינוי, כיון שחכמים הפקיעו ממנו לגמרי התענית, ולכן יכול לאכול כל סוגי האוכלים לצורך בריאותו. שו"ת מחנה חיים (או"ח ח"ג סי' מ"ה). אך פשוט שבשאר הענויים שאינם קשורים ואינם מזיקים לגופם חייבים כגון סיכה ונעילת הסנדל

כ. המותרים לאכול בתשעה באב, יטלו ידיהם כרגיל עד לפרק היד. אך לא יאכלו שלושה יחד, כדי שלא יצטרכו לזמן: [כ]

כא. בברהמ"ז לא יאמרו נחם, והאשכנזים נוהגים לומר נחם לפני בונה ירושלים, וחותמים 'מנחם ציון ובונה ירושלים', ולכולי עלמא אם לא אמר אין מחזירים אותו: [כא]

כב. חולה שאין בו סכנה שחייב על פי ציווי הרופא לקחת כדורים בתשעה באב ואינו מסוגל לבלעם ללא לגימת מים, מותר לו לבלוע הכדור עם מעט מים, וטוב שיפגום את המים במעט מלח וכדו': [כב]

שורשי ההלכה

כ. כף החיים (סי' תקנ"ד סקנ"ג), שיש בזה פלוגתא (עיי"ש) ולכן שב כיון דזו נטילה דמצווה. ומה שאסור רחיצה - זהו רחיצה של תענוג. ובעניין הזימון, כמו דבסעודה מפסקת לא יאכלו ג' יחד, הוא הדין הכא:

כא. בשו"ע לא הזכיר דין זה, אלא הובא ברמ"א (סי' תקנ"ז) והביא כף החיים (שם סקי"א) **כב.** ובשלמי מועד הביא בשם הגרש"ז אויערבאך שאין צורך לפגום את המים:

פרק כ"ג

ברית מילה ופדיון הבן בתשעה באב

א. אם יש תינוק למול בתשעה באב, מנהג האשכנזים למול אותו אחר הקינות ואפילו קודם חצות. ומנהג הספרדים למול רק אחר חצות היום ומשלימים התענית:^[א]

ב. בברית המילה, יברך 'אשר קידש ידיד מבטן' על היין והמברך לא ישתה מהיין אלא יתן ליולדת לשתות, ואם היולדת לא שם יתנו לקטן. ויכוונו הקטן או האשה לשמוע הברכה, ולא יפסיקו בדיבור, ואין מברכים על הבשמים:^[ב]

שורשי ההלכה

בטלית בשעת הברית, אך תפילין יכול להניח, כן הובא בשלמי מועד:

ב. לעניין ברכת הגפן במילה, כתב השו"ע (סי' תקנ"ט סעי' ז) דאם היולדת נמצאת במקום יברך על הכוס, ותשתה ממנו היולדת, אך צריכה לשמוע הברכה, ולא תפסיק בדברים בין הברכה לשתיה. וסיים שאם היולדת איננה, יתנו לקטן לשתות. ולכאורה דברי השו"ע סותרים את עצמו מיורה דעה (סי' רס"ה סעי' ד), דשם כתב, שבתשעה באב וביום הכיפורים יברכו ללא כוס. וכן הבית יוסף כתב (סי' תקנ"ט).

א. שו"ע (סי' תקנ"ט סעיף ז), מרדכי במו"ק, ושם הביא ב' דעות אלו, וטעם המאחרים לאחר חצות הוא, מכיוון דמילה עושים בשמחה, דכתיב "שש אנכי על אמרתך" ועד חצות חל אבלות עליו. והגהות אשר"י כתב להשהות עד מנחה שאז קוראים בנחמה. אך מאידך הרבה מהאחרונים כתבו למול מיד אחר הקינות ואפילו קודם חצות, ע"כ סיים כף החיים (סי' תקנ"ט סקנ"ז) דנהרא נהרא ופשטיה. ועיין בשדי חמד (אס"ד מערכת בין המצרים סי' ב' אות י"ד). ולנוהגים למול קודם חצות - לא יתעטף אבי הבן

ג. אבי הבן ואימו, הסנדק והמוהל, מותרים ללבוש בגדי שבת, אך לא בגדים לבנים או חדשים. ולא ינעלו מנעלי עור. ובתשעה באב דחוי, אחר חצות היום יכולים לנעול נעלי עור: [ג]

ד. כשמלים לאחר הקינות ואמירת איוב, יכולים להישאר בבגדי שבת עד סוף היום. ואם לאחר הברית אומרים איוב וקינות, צריכים לפשוט בגדי השבת: [ד]

שורשי ההלכה

כן כתב השו"ע (שם), ואע"ג דמותר להריח ביום התענית, מ"מ כיוון דבשמים באים לתענוג אין נכון לעשות כן, ועיין כף החיים (סי' תקנ"ו סק"ד):

ג. שו"ע (סי' תקנ"ט סעי' ח'), וכן כתבו הראשונים הראבי"ה, האור זרוע, הפרנס והמרדכי ועוד. ולעניין נעלי עור כתב כף החיים (סי' ס"ה) בשם בגדי ישע (סי' תקנ"ט) דבבגדים התירו לו ללבוש בגדי שבת כי אינו אלא מנהג אבלות, אך נעילת הסנדל שהוא דינא דגמ', לא התירו, וה"ה לשאר חמשת הדברים דלא הותרו, ומה שהבאנו בענין תשעה באב שנדחה, כן כתב השדי חמד מע' בין המצרים:

ד. המהרי"ל כתב דצריכים לפשוט, וכן הביאו המגן אברהם (סקי"ח) ועוד אחרונים. אך

ולעניין הלכה, נקטינן כגאונים וכרי"ף וכרמב"ם, לברך ברכת המילה בתשעה באב ללא כוס. ובעצם הסתירה בדברי השולחן ערוך כבר ישבו דבריו הב"ח (סי' תקנ"ט), והט"ז (יור"ד רס"ב סק"ט). ובשיירי כנסת הגדולה (סי' תקנ"ט) יישב דבריו דמיירי כשאמרה צריכה אני, אז יכולים לתת לה, וגם יתנו לה לשתות, ומה שהביא להחמיר, היינו היכא שלא אמרה צריכה אני. והוא עצמו כתב דתירוק זה הוא דוחק (ועיין עוד בפר"ח ליקוטים תקנ"ד מה שטרח ליישב). ואם אין יולדת יתנו לקטן, ולא חיישינן שמא יבוא לשתות הקטן גם כשיגדל, כיוון שאינו דבר קבוע, כ"כ הטור, וכן כתב הרמ"א דבתשעה באב לא מחמירין, והב"ח כתב דיתנו לתינוק הנימול. ובעניין הבשמים

ה. מילה הנערכת לאחר חצות מותר ללבוש טלית בשעת הברית, ומי שנוהג ללבוש טלית ותפילין יכול ללבוש אפילו קודם חצות היום: [ה]

ו. מותר לומר פיוטים המיוחדים לברית, אם נהוג לומר כן כל השנה. וכן מותר לאחל מזל טוב. ופשוט שאבי הבן יברך שהחיינו: [ו]

ז. מותר למוהל לתקן ציפורניו אפילו בתשעה באב לצורך המילה, וכן יכול לרחוץ ידיו בסבון לצורך חיטוי, ולשטוף פיו בנוזל מחטא מר לצורך המציצה: [ז]

ח. תשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, בעלי הברית שהם אבי הבן, המוהל והסנדק, מותרים לאכול ולשתות לאחר חצות: [ח]

שורשי ההלכה

ו. נטעי גבריאל (עמ' תס"ט). ולעניין מזל טוב כן כתב בשו"ת שלמת חיים (יור"ד סי' תכ"ה). ובעניין שהחיינו, כן כתב במועד לכל חי (סי' ט' סכ"ד):

ז. ס' ברית אבות (סי' ד' אות ט"ו) בשם מהרי"ל:

ח. שולחן ערוך (סי' תקנ"ט סעי' ט'), ויזהרו קודם אכילתם להבדיל על הכוס, אך את הסעודה יעשו בלילה. אמנם יש שנוהגים להשלים התענית, וכן הביא בכנסת הגדולה שיש נוהגים להשלים התענית. ולכן כתב כף החיים (ס"ק ע"ד) דנהרא נהרא

בשיירי כנסת הגדולה הביא (הובא בכף החיים סקס"ז), שהוא רק למנהגם דמלין קודם איוב, אך אם מלין אחר חצות או בשעת מנחה, רשאי להישאר בבגדי השבת:

ה. בברכי יוסף (סי' תקנ"ה סק"ב), ושערי תשובה (שם), ובכנסת

הגדולה בתשובה (חלק ב' סי' ל"ח), דאין למחות ביד אלו שלובשים טלית ואפילו קודם חצות, משמע שיש טעם לומר שלא ילבש טלית קודם חצות, אך נראה פשוט דאלו שנוהגים להניח טלית ותפילין בשחרית, רשאי גם אבי הבן ללבוש טלית:

ט. מילה שזמנה בתשעה באב – אין לדחותה ליום אחר כדי שיוכלו לעשות סעודה אלא חובה למולו בו ביום: [ט]

י. בעלי הברית (המוהל אבי הבן והסנדק) האוכלים (כגון בתשעה באב שנדחה) לא מצטרפים למניין במנחה לצורך הוצאת ספר תורה, ואפילו עוד לא אכלו, וכגון שמתפללים מנחה גדולה. אך בתפילת שחרית יכולים אפילו לעלות לתורה: [י]

יא. העורכים ברית מילה אחר חצות בתשעה באב שנדחה ליום א' ירחצו בעלי הברית פניהם ידיהם בצונן לכבוד המילה, ולובשים בגדי שבת ונועלים נעלי עור, אך אסורים באכילה עד אחרי תפילת מנחה והמילה וההבדלה, ויכולים לשתות מהיין ומותרים באכילה ואפילו בבשר ויין. אמנם רק אכילה ושתיה הותר להם ולא שאר הדברים. וטוב

שורשי ההלכה

החיים (סי' תקס"ו ס"ק מ"ו), דיש להחמיר בכל אלו מכיוון דאפשר להביא אדם אחר שהתענה. ובערוך השולחן (סי' תקס"ו סעיף י"א) הביא בעניין תענית ציבור שחל ביום ב' או ה', שאז יכולים בעלי הברית לעלות לתורה, כיון שיום זה מחויב בקריאת התורה גם ללא התענית. וא"כ כל שכן תשעה באב שיום זה מחויב בקריאת התורה בשחרית, יוכלו לעלות. ועיין לקמן בעניין קריאת התורה במנחה של תשעה באב:

ופשטיה, וכבר הסכימו האחרונים דלא ישלימו התענית ויוכלו לאכול (ועי"ע באורך יביע אומר ח"א או"ח ל"ד), ובשו"ת משיבת נפש או"ח סי' י"ז הביא שבעלי ברית אינם רשאים להחמיר על עצמם ולהתענות:

ט. פשוט, והוצרכתי לכתוב זאת מחמת שאלה שנתקבלה בבית ההוראה:

י. שו"ת חתם סופר (סי' קנ"ו), השאיר בצ"ע דין זה, וכתב כף

שיאכלו בצינעא שלא יראוהו בני אדם שאינם יודעים שהוא בעל הברית: [יא]

פדיון הבן

יב. תינוק שיום ל"א ללידתו חל בתשעה באב, מן הנכון שיעשו פדיון הבן סמוך ללילה, ויברך שהחיינו, ואת הסעודה יעשו בלילה. ומותרים ההורים והכהן ללבוש בגדי שבת: [יב]

יג. תשעה באב שנדחה וחל בו פדיון הבן, הורי הבן והכהן מתפללים מנחה גדולה ורוחצים ואוכלים, וצריכים להבדיל קודם אכילתם (ולעניין נחם בברכת המזון עיין לעיל סוף פרק כ"ב): [יג]

שורשי ההלכה

תשובה (סי' תקנ"ט סקט"ו), מ"מ מן הראוי לעשות הפדיון סמוך ללילה כדי שיהיה בכך פרסום, וכמובא בש"ך (יור"ד שם) והסעודה יעשו בלילה. ובעניין בגדי השבת, כמו דבברית רשאים ללבוש, הוא הדין הכא, ואינו צריך לפושטו כיוון דממה נפשך עושים את הפדיון סמוך ללילה:

יג. כתבו האחרונים דכמו שבברית הוא הדין בפדיון הבן (אליהו רבא סי' תקנ"ט סק"ה, פרי מגדים אשל אברהם סק"א, משנה ברורה סקל"ח). ובעניין ההבדלה, יעשו הבדלה אחר הפדיון קודם

יא. ודע דיש אומרים שבעלי הברית ישלימו תעניתם, כ"כ המגן אברהם בשם כנה"ג, ובכף החיים סקע"ד, ובשו"ת פעולת צדיק (ח"ג סי' קמ"ז), ובשו"ת התעוררות התשובה ח"א סי' קי"ג, וכן הובא בשם החזו"א. אך כף החיים מסיים "ונהרא נהרא ופשטיה" וכן מנהג העולם וכן דעת רוב הפוסקים עיין בפסקי תשובות שמנה שם בארוכה דעת הפוסקים בטוב טעם:

יב. אע"פ שמדינא יכול לעשות הפדיון במשך היום, והסעודה בלילה כמובא בש"ך (יור"ד סי' ש"ה סק"ב), וכ"כ בשערי

יד. ברית מילה שלא בזמנה המתקיימת בתשעה באב דחוי, יש אומרים שלא הותרה האכילה לבעלי הברית, ויש אומרים שהותרה האכילה, וטוב לעשות שאלת חכם: [יד]

טו. ברית מילה שנדחתה מסיבות רפואיות ומותר למולו כעת בתשעה באב, ימולו בו ביום ולא ידחו הברית. וכן בפדיון הבן שנדחה, ובעלי הברית צריכים להשלים התענית: [טו]

שורשי ההלכה

האיסור להשהות ברית מילה שנדחתה, וברגע שיכולים למולו, חייבים למולו ללא שיהוי כלל. ועיי"ש באורך. ומה שכתבנו שיצטרכו בעלי הברית להשלים, הטעם - כיון שאע"פ שלעניין מילה מיקרי זמנה, אך לעניין שיו"ט שלו ידחה תשעה באב, לא מהני. וכן הדין בפדיון הבן שנדחה, שצריכים להשלים התענית:

אכילתם (משנה ברורה תקנ"ט ס"ק ל"ז וכף החיים שם):

יד. עיין שערי תשובה סק"ז, ובכף החיים ס"ק ס"ט, ובספר ט' באב שחל בשבת פ"ח הערה כ"ח:

טו. שו"ת חשב האפוד (ח"א סי' ג'), שערי תשובה (סוף סי' תקנ"ט). ועיין עוד בשערי תשובה סי' תקנ"א ד"ה השייכים. על

פרק כ"ד

ישיבה על הארץ

א. ליל תשעה באב ויומו יושבים בבית הכנסת על הארץ, עד תפילת המנחה. דומיא דאבל שיושב ע"ג קרקע: [א]

ב. אין לישוב על הקרקע ממש אלא יש להפסיק בינו לקרקע בבגד או בשטיח, וטוב להחמיר גם בקרקע מרוצפת, ובגד האדם לא חשוב הפסק לעניין זה אלא יפרוס שטיח או מגבת: [ב]

ג. מותר לישוב ע"ג שרפרף עד טפח, ומי שקשה לו יכול לישוב על כסא שגובהו עד שלושה טפחים מהקרקע. ופשוט דמותר לסמוך על דבר הגבוה משלושה טפחים, כי אין זה בכלל ישיבה: [ג]

שורשי ההלכה

א. שו"ע (סי' תקנ"ט סעי' ג') ומה שלא נהגו איסור עד המנחה, כתב הב"ח כיון דעבר רוב היום באבלות. ועיין עוד מהנ"ל בדיני התפילה בליל תשעה באב לקמן בס"ד:

ב. כן כתב החיד"א בברכי יוסף (סק"ב), שעל פי הקבלה צריך להפסיק בבגד בינו לבין הקרקע, ואע"פ שכוונתו לקרקע ממש, ואילו אצלינו שהקרקע מרוצפת לכאורא אין לחוש אע"פ כן יש

ג. כן כתב הבן איש חי (דברים כ'), ומותר לישוב על נסר שאינו גבוה טפח. ולענין אבל כתבו ערוך השולחן (סי' שפ"ז ג'), וגשר החיים (פ"כ), דעכ"פ יקפיד שלא יהיה יותר מג' טפחים. ובני ספרד

ד. הנוסע במכונית, אוטובוס או רכבת רשאי לישב, דאין זו ישיבה אלא לצורך הנסיעה. ובאוטובוס ורכבת יכול להחמיר ולעמוד אם אין בכך סכנה: [ד]

ה. מי שקשה לו לישב על כסא נמוך כגון מעוברת או זקנים וכדומה, יכולים לשבת על כסא רגיל. ובעת הצורך יש להתיר למניקה ומעוברת לישב בכסא נוח: [ה]

ו. בתשעה באב אחר חצות היום יכולים לישב על כסא רגיל, ויש שכתבו שאינו רשאי לישב על הארץ: [ו]

ז. אף על פי שאנו אבלים ויושבים על הארץ, חובה לקום מפני חכם או זקן, אביו או רבו, ומפני ס"ת. וכן המחזיק ס"ת מותר לו לישב על כיסא: [ז]

שורשי ההלכה

כסא נוח, ומה עוד ששמו מעיד עליו דלתענוג הוא, אך למעוברת ומניקה שזה לצורכה ולא לתענוג מותר:

ו. וטעמם דבזה שמחמיר לישב על הארץ, מחזי כיוהרא, ועוד דאיברי מועד, ורק יש דברים שעדיין אסור לנו כגון אכילה ושתייה וכדומה. אך כיוון דהותר לישב על כסא אין להחמיר (שו"ת נאות דשא סי' ל"ה, הובא בכף החיים ס"ק כ"ד):

ז. אע"פ שכולם שווים בתשעה באב לעניין אבלות, דמה דהתירו לאבל לא לקום לכבוד נשיא הוא מפני שהאבל מעולל

מחמירים עד טפח, ויש להקל לאנשים חלושים, או בעלי בשר (הל' אבלות אוצה"פ עמ' כ"ג):

ד. נטעי גבריא, ע"פ תוס' מנחות לא. דאין כוונת היושב לישב, אלא כוונתו על הנסיעה בלבד:

ה. ערוך השולחן (יו"ד סי' שפ"ז ס"ג) בנידון אבל, וכ"ש הכא דקילי טפי שדינה כאבלות ישנה, וכן אדם המחזיק ס"ת רשאי לישב על כסא רגיל מפני כבוד ס"ת, והוא הדין באבל. ובעניין כסא נוח נראה שכמו שהחמירו חכמים בענין השכיבה שלא יהיה בדרך תענוג (שו"ע סי' תקנ"ה סעיף ב') יש להחמיר גם בזה שלא לשכב על

ח. יש מחמירים לישון בליל תשעה באב על הארץ, ולהניח
 אבן תחת הראש. אמנם ראוי שגם אלו שישנים
 במיטותיהם שישנו מעט מהרגלם, כגון ללא כר וכדומה. אך
 אדם חלוש אין צריך להחמיר: [ח]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

בעפר קרנו, ולא נחשב קימה שיש בה הידור (שבות יעקב ח"א סי' כ"ו).
 אך בתשעה באב שהרב והתלמיד שווים, אז למה שלא יקום התלמיד. ולמה לא יקום לכבוד ס"ת, וכן פסקו האחרונים, שערי תשובה (תקנ"ד סק"ח), שו"ת יביע אומר (ח"ג יו"ד כ"ז) ועוד אחרונים:
 ח. שו"ע סי' תקנ"ה סעיף ב' ואינו חובה אלא זה חומרא, משום דדין כפיית המיטה לא מצינו בתשעה באב. אך מצינו בראשונים שהחמירו בזה, במרדכי (מו"ק תקל"ד), ובכל בו (סימן ס"ב), ובגלל שזה חומרא, אין לחולה או מעוברת להחמיר כלל:

פרק כ"ה

איסור רחיצה בתשעה באב

- א. אסור לרחוץ בתשעה באב בין בחמין בין בצונן, ואפילו הושטת אצבע למים אסורה:^[א]
- ב. רחיצה האסורה היא רחיצה לתענוג, אך רחיצה לצורך ניקוי ידיו מלכלוך וכדומה, מותר כפי הצורך:^[ב]
- ג. אדם המזיע הרבה יכול לרחוץ מקום הזיעה, אך ראוי להחמיר למי שאינו איסטניס:^[ג]

שורשי ההלכה

ביוה"כ, משום דאין זה רחיצה לתענוג (משנה ברורה סי' תרי"ג סק"א):

ג. משום דזו אינה רחיצה לתענוג, אלא להסרת הזיעה בלבד, כן כתבו הלבוש והמגן אברהם ועוד (בסי' תרי"ד), אך שם יש שהחמירו למי שאיננו איסטניס (משנה ברורה סק"ב ועוד אחרונים), ובכף החיים (ס"ק מ"ה) מיקל אף בזיעה כדין לכלוך דמותר. ונראה שאין להקל היום כלל להתרחץ בתשעה באב מחמת זיעה. דהלא יכול לשהות במקום ממוזג ואם לאו יש לו לעשות שאלת חכם, ובכל אופן אף אם הותר לו להתרחץ מלכלוך

א. שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' ז'), והוא מדינא דגמ' (תענית ל'). וכן בגמ' בפסחים (נד:), אמר ר' אלעזר אסור לאדם שיושיט אצבעו במים בתשעה באב וכו'. ובכלל איסור רחיצה הוא ג"כ רחיצת השיער כגון הזקן ואפילו במעט מים (ערוך השולחן סי' תקנ"ד סעיף י"ד):

ב. שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' ט'), ולכן גם נשים שמבשלות בתשעה באב אחר חצות, או שמאכילות את הילדים מותרות לשטוף ידיהן, או לצורך הכנת האוכל לתינוקות במים, ומי שגופו מלוכלך ביותר ואינו יכול לרחוץ איבר איבר, יכול להתקלח כל גופו בצונן וכמו

ד. אין לרחוץ הקטנים, ורק תינוק המלוכלך מותר לרחצו: [ד]

ה. חולה הצריך לרחוץ לצורך רפואה מותר לו לרחוץ גופו. וכן מי שכואב ראשו ומצטער, מותר לו לרחוץ פניו, דבמקום צער לא גזרו חכמים: [ה]

ו. יולדת אסורה לרחוץ בתשעה באב, אלא אם כן זה לצורך הסרת טינוף וכדומה: [ו]

ז. אין טבילת מצוה בתשעה באב כלל: [ז]

ח. אישה הצריכה לרחוץ לצורך טבילה במוצאי תשעה באב, עיין לקמן בהלכות מוצאי תשעה באב:

ט. מותר לאישה המכינה מאכלים לרחוץ האוכלים, וכן כשיש צורך להדיח כלים, אך תשתדל שלא יהיה במים חמים: [ח]

שורשי ההלכה

(יור"ד סי' שפ"א), ועיין עוד מזה לקמן סעיף י':

ו. מגן אברהם (סי' תקנ"א סק"מ) דשם כתב דאין להקל, דאין רגילות לרחוץ בכל יום. וכן כתבו אליהו רבא ועוד אחרונים, הובא בכה"ח (סי' תקנ"א ס"ק קפ"ז):

ז. שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' ה') ובכף החיים שם, משום דבימינו אין טבילת מצווה, והן סופרות ז' נקיים מספק עיי"ש:

ח. כיון דאינו רחיצה לתענוג אלא לצורך, מותר. ולכן גם כתב

ידאג שלא יהיה בפרהסיא:

ד. ובפרט קטן שהגיע לגיל חינוך, כן מדויק מהמגן אברהם (סי' תקנ"א סק"ח). ובתינוק, פשוט שמותר כדין לכלוך שמותר להסיר. ובודאי כשיש רגילות לרחצו בכל יום. אך נראה שאם אין צורך אין מקום לרחצו:

ה. כיוון דזו רחיצה שאינה לתענוג, וכמובא בהל'

יוה"כ, שו"ע (סי' תרי"ג סעי' ד') והאחרונים שם. ובעניין כאב הראש כן כתב בגליון מהרש"א

י. החש בראשו, ואם ירחץ פניו בצונן יעזור לו, מותר לו לרחוץ פניו, דבמקום חולי וצער לא גזרו חכמים: [ט]

יא. הבא מן הדרך ורגליו עייפות מחמת טורח הדרך, מותר לו לרחוץ במים ואפילו בחמין, דהוי לרפואה. וכן ההולך לדבר מצוה וצריך לעבור במים יכול לילך ולחזור, ואפילו כל גופו יכנס במים. ולדבר הרשות – אם זה דבר שיש לו הפסד יכול לילך, כגון לשמור על פירותיו, אך לא לחזור: [י]

בְּטִילַת יָדַיִם

יב. המתעורר משנתו בבוקר נוטל ידיו ג' פעמים בספל עד סוף קשרי אצבעותיו, ומברך על נטילת ידים: [יא]

שׁוֹרְשֵׁי הַחֲלָכָה

סקכ"ו) בבא מן הדרך ורגליו עייפים מחמת טורח הדרך, דמותר לו לרחוץ רגליו, משום שזה לצורך רפואה ולא לתענוג:

י. שו"ע סי' תקנ"ד סעיף י"ד (ובמשנה ברורה שם). ובענין דבר מצוה כ"כ בשו"ע שם סי' י"ב י"ג ועיין שם באחרונים ובנו"כ:

יא. שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' י'), מפני רוח רעה. ודלא כרמב"ם דכתב שבתשעה באב וביזה"כ אין רחיצת ידיים כלל, ודלא כר"ת דנוטל כל היד, אלא כרא"ש וכר' ירוחם שהיא שיטה אמצעית שיטול עד סוף קשרי אצבעותיו.

במקור חיים בהלכות יום כיפור (ריש סי' תרי"ג) במי שנוזהר לרחוץ ידיו קודם נגיעתו באוכלין, וא"כ כשמאכיל את ילדיו רוחץ ידיו דאין לחוש, ומותר לו לנהוג כן דאינו לתענוג וא"כ הוא הדין הכא. ובכף החיים (ס"ק מ"ו) כתב דנראה דשרי גם בחמין דלא מוכח בפוסקים שחלקו בין חמין לצונן. אך נראה דעדיף לרחוץ בצונן, וכן איתא שם בפרי מגדים (אשל אברהם סי"א):

ט. כיוון שרחיצה זו היא לרפואה ולא לתענוג שרי, וכעין מה שכתב המשנה ברורה (סי' תקנ"ד

יג. ולא ירחץ פניו, אלא יעביר לחות המים שעל ידיו לאחור
הניגוב מנטילת ידים של הבוקר, ויעבירם על עיניו.
ולכלוכי העיניים מותר לנקות אפילו עם מים: [יב]

יד. היוצא מבית הכסא, נוטל עד קשרי אצבעותיו, וכן הבא
לרחוץ ידיו קודם התפילה, ירחוץ עד קשרי
אצבעותיו: [יג]

טו. כל המחוייב ליטול ידיו וכגון הנוגע במקומות
המכוסים, וההולך לבית הקברות, והנוגע בנעליו
(ואפילו בנעלי גומי), יטול ידיו עד סוף קשרי
אצבעותיו: [יד]

טז. כהן העולה לדוכן נוטל ידיו עד סוף הפרק: [טו]

שורשי ההלכה

יג. כף החיים (סי' תקנ"ד סקנ"א).
דהבא להתפלל נחשב כמקבל
פני שכינה:

יד. פסקי תשובות סי' תקנ"ד
סקי"ב:

טו. שע"ת (סק"ז), ומשנה ברורה
(סי' תרי"ג סק"ז). דהלא זהו
חיוכם מדינא, משא"כ בנט"ל,
דמעיקר הדין סגי עד סוף קשרי
אצבעות, וכמבואר בהל' נט"ל.
ויש מחמירים שגם הכהנים יטלו
עד קשרי האצבעות (נטעי גבריאל
עמ' שמ"ט):

וכתב הרב פעלים (ח"ב או"ח ד')
מדוע דלא יותר לגמרי דהלא זה
לצורך רוח רעה, ולא לתענוג.
וכתב דביוה"כ ותשעה באב אין
רוח רעה, יום הכפורים מפני
מעלת היום ובתשעה באב מפני
דכל היום שלה ואין קפידא על
דבר מועט כזה, ולכן די ליטול עד
קשרי האצבעות. אך אין צורך
להקפיד כ"כ על זה, דהלא אינה
רחיצה לתענוג:

יב. שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' י"א). ועיין
שם במשנ"ב (סקכ"ב) מה
שכתב לענין איסטניס:

יז. סיכה לתענוג אסורה ואפילו במקצת גופו, ולכן אין למרוח קרם ידים ודומיהם, ולצורך רפואה מותר: [טז]

יח. אישה אסורה להתאפר בפניה ובשפתותיה, אך מותר להתיז מי בושם מפני הזיעה, וכן להעביר ריח רע בבית: [יז]

יט. לא ישטוף את פיו בתשעה באב, ומי שיש לו ריח רע מפיו ומצטער, רשאי לנקות ללא מים עם משחת שיניים או מי פה, ואם קשה לו יכול עם קצת מים להדיח פיו, אך יכופף ראשו שלא ייכנסו מים לגרונו: [יח]

כ. מגבונים לחים – אם הם רטובים בשיעור של טופח על מנת להטפוח (שאם ייגע בידו תירטב כל כך עד שיוכל להרטיב בה דבר אחר) אין לנגב בה פניו, ואם לא, מותר להשתמש ואפילו עושה כן לתענוג: [יט]

שורשי ההלכה

טז. שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' ט"ו ט"ז), ואפילו אינו חולה אלא שיש לו איזה פצע וכדומה, מותר:

יז. בעניין איפור פשוט שאסור דהלא בכלל סיכה הוא, וכן הורה הגרי"מ פינשטיין (נטעי גבריאל). ובעניין התזת מי בושם, ספרע"י, כיוון שהוא לא לתענוג אלא לצורך הסרת ריח הרע שרי:

יט. אור לציון ח"ג פ' כ"ט סעיף י"ג עפ"י הרמ"א סי' תקנ"ד סעיף י"ד:

יח. שו"ע (סי' תקס"ז סעי' ג'). וכן

פרק כ"ז

איסור נְעִילַת הַסַּנְדֵּל וְתִשְׁה"מ

- א. אסור בתשעה באב לנעול מנעל או סנדל של עור, אך מבר, עץ או גומי מותר: [א]
- ב. אין לנעול מנעל מעץ שסולייתו מחופה בעור, ואין חילוק בין נשים לאנשים: [ב]
- ג. מנעל מעץ שיש לו רצועה מעור למעלה מותר לילך בו: [ג]
- ד. יש להיזהר בנעליים שיש בהם חתיכות עור להחזקת התפירה, שדינם כשל עור ואסור לנעלם: [ד]

שורשי ההלכה

- א. שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' ט"ז), ורק של עור אסור, דלא נקרא מנעל אלא של עור, חיי אדם (כלל קל"ה אות ג'). ושאר מנעלים מבר, או גומי, מותר לילך בתשעה באב ואפילו שאין מרגיש צער בהליכתו. ועיין עוד מזה לקמן. ויש שהחמירו שלא לנעול נעל מעץ וכ"כ האליהו רבא ושו"ע הרב וערוך השולחן ועוד, בענין יום הכיפורים בסי' תרי"ד:
- ב. שו"ע שם, היינו במקום דריסת הרגל:
- ג. דעה זו הובאה במהריק"ש (בסי' ערך לחם סי' תרי"ג), וכן הסכים שם הפרי חדש, ועיין בכף החיים (סי' תקנ"ד ס"ק ע"ה):
- ד. פרי מגדים (סי' תרי"ד סק"ז) דאפילו עיור למעלה או למטה אסור, כיון שעשוי להחזיק את הנעל. ובעניין מראית העין כן

ה. יש להחמיר שלא לנעול מנעלים העשוי כעין מנעל רגיל דאינו מרגיש כלל עינוי. ויש שאסרו זאת משום מראית עין וחדש, ויש מחמירים לא לילך עם מנעל עם עקב, ואפילו מבד או גומי, ויש נוהגים לילך יחפים:^[ה]

ו. מי שרגיל לילך כל השנה עם מנעל מבד או גומי, רשאי לילך כך בתשעה באב:^[ו]

ז. יש אומרים שאין לברך ברכת "שעשה לי כל צרכי" בתשעה באב, דאסורים בנעילת הסנדל, ויש אומרים שיברך:^[ז]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

ובשערי תשובה (סק"א) בשם שו"ת פנים מאירות (ה"ב סי' כ"ח):
ו. לכאורה אין כאן עינוי, דהלא הולך כך כל השנה, אך אף על פי כן אי אפשר לחדש גזירות חדשות מעצמנו (שו"ת מים חיים סי' רכ"ג), אך כתב, שמן הראוי שייטן קצת עפר בתוך הנעל כדי שיהיה לו צער קצת, ומדייק זאת מדברי המרדכי דמי שמוכרח לילך לפני השר ינעל מנעל עור, אך ישים עפר בפנים, ודון מינה לדידן. אך יש שדחו דבריו דשאני התם דנועל מנעל עור דאסור מדינא דגמ', מה שאין כן הכא דנועל מנעל מגומי או בד, אין לנו לחדש דבר מעצמנו:

ז. ועיין לקמן בהל' תפילות תשעה באב:

כתב בשלמי מועד ובמנחת שלמה (ה"ב סי' נ"ח אות כ"ט):
ה. כתב הסמ"ג דבתוספתא אוסר במנעל של בגד, וכן הביא הב"ח דיש גאונים שסוברים שכל דבר שמגן על הרגל נקרא מנעל ואסור, ולכן כתב דיש להחמיר לילך יחף לגמרי. ובימינו לא שייך טעם זה. א. מפני הסכנה שמא יכנס לו קוץ. ב. שמא ידרוך על דבר מאוס כגון צואה וכדומה, ולא יוכל להתפלל. וכ"כ הבן איש חי שלא לילך יחפים בתשעה באב אלא ילבשו מנעל של בגד. אך באחרונים יש המחמירים שלא לילך בנעל, אפילו של גומי, אם יש לו עקב דאינו מרגיש כהולך יחף, ואין כאן משום עינוי. וכן כתבו הברכי יוסף (סי' תרי"ד סק"ח),

ח. מי שמחויב לילך במנעלי עור, כגון ההולך בשדות או לפני השר ייתן עפר במנעליו: [ח]

ט. יש לחנך הקטנים שלא לילך במנעל עור, אך אם כבר לבשו אין למחות בידם: [ט]

י. יולדת בתוך שלושים יום מלידתה, וכן חולה, אפילו שאין בו סכנה מותרים בנעילת הסנדל. וכן מותר לנעול הסנדל כשיש סכנה. וכיום שמצוי נעלי גומי חזקות נכון להחמיר: [י]

יא. מותר בתשעה באב לנעול מנעל חדש מגומי או בד, אך לכתחילה יחדשם ביוה"כ, או קודם תשעה באב: [יא]

שורשי ההלכה

לידע דהב"ח, וכן האליהו רבא (סק"ד), כתבו דגם יולדת אסורה בנעילת הסנדל. ולכן בימינו שמצוי נעלי גומי נוחות וחזקות, ראוי לחוש לדעה זו. וכן גם ההולך במקום שמצוי נחשים וכדומה, ינעל נעלי גומי חזקות המצויות בזמנינו:

יא. שו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' קל"ט), כיוון שהם לזכר אבילות ואין בכך משום שמחה, אך סיים שם דלכתחילה יחדשם ביום הכיפורים:

ח. משנה ברורה (ס"ק ל"ג), מדברי המרדכי שהבאנו בסעי' לעיל, והשל"ה כתב דיחליף מנעל ימין בשמאל, כף החיים (סק"פ):

ט. אע"פ שהחכמת אדם (כלל קנ"ב י"ז) כתב דלא שייך בקטן נעילת הסנדל, כתבו האחרונים דיש לחנך הקטנים לכך. ובפרט שמצוי כיום נעלי גומי או בד (שו"ת זרע אמת ח"ג, הובא בנטעי גבריאל עמ' תי"ח):

י. שו"ע (סי' תרי"ד סעי' ג'), מפני שהצינה קשה ליולדת. אך יש

יב. אין לנעול נעלי עור כל היום כולו, ויש למחות בידי אלו המקילים בכך לאחר חצות: [יב]

תשה"מ

יג. תשעה באב אסור בתשמיש המיטה, ותשעה באב שחל בשבת מותר בתשה"מ. והאשכנזים נוהגים להחמיר אלא אם כן הוא ליל הטבילה: [יג]

יד. יש מחמירין לנהוג עם אשתו בתשעה באב מנהגי פרישות כעת נידתה, משום לך לך אמרינן לנזיר וכו': [יד]

שורשי ההלכה

יב. כ"כ בקמח סולת (ה' תשעה באב ס' צ"א), דחס וחלילה להקל בדבר שהוא איסור מדינא דגמרא, ואיסורו כמו אכילה ושתיה כל היום כולו:

יג. שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' י"ט) ובכף החיים (שם ס"ק פ"ח פ"ט). ועיין בתורת המועדים בין המצרים (עמ' רט"ו) שהאריך שם בנידון זה:

יד. שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' י"ח) בשם המרדכי. וכן כתב הבן איש חי (דברים אות כ"ג) דאפילו להושיט מידו לידה נכון להחמיר. והמגן אברהם (סי' תרט"ו סקי"ט) כתב, שביום יש להקל בנגיעה לבד. ובשו"ת אז נדברו (ח"ח סי' ס"א) הביא, דיש להיזהר גם ביום. ולכו"ע חו"ג אסור כל היום:

פרק כ"ז

לימוד תורה בתשעה באב

א. תשעה באב אסור בלימוד תורה בין בתורה שבכתב
(תנ"ך), ובין בתורה שבע"פ (משנה, גמרא, מדרשים, הלכה
וכו'): [א]

ב. חיוב מצוות תלמוד תורה שייך גם ביום תשעה באב.
ויש אומרים שלימוד תורה בתשעה באב זה רשות: [ב]

שורשי ההלכה

א. שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' א') משום דכתיב "פקודי ה' ישרים משמחי לב" (תהילים י"ט ט').
ושמחה אסורה בתשעה באב. והמהרש"א (תענית ל') כתב הטעם משום שהלימוד מסית דעתו מאבלות:

ב. כן דייקו מהריטב"א (מו"ק ט"ו): דמאבל מופקעת מצוות לימוד תורה מטעם דכתיב "פיקודי ה' ישרים משמחי לב", ורק הותר לו ללמוד בדברים הרעים. וא"כ כשאינו רוצה ללמוד לא שייך בו ביטול תורה. וכן מוכח מהאבודרהם והטור (סי' תקנ"ט) דכתבו דאין אומרים בתפילה הפסוק "ואני זאת ברייתי", מפני שהכל בטלים בו מדברי תורה.

ואע"פ שיכול ללמוד בדברים הרעים, אלא ודאי מופקע ממנו חובת הלימוד. אך באחרונים מצינו פלוגתא, ישנם שצידדו שאינו חייב ללמוד תורה, וכ"כ ערוך השולחן (או"ח סי' תקנ"ד), שבט יהודה (סי' שפ"ד ס"ד) למהר"י עייאש, וכף החיים (סק"י). ומאידך במועד לכל חי (סימן י" סכ"א), ובשדי חמד (אס"ד ביה"מ סי' ב' וב'), וכן כתבו פוסקי דורינו שוות דברי יציב (סי' ר"מ). ובשו"ת יביע אומר (ח"ח יו"ד סי' ל"ה) דשייך מצוות תלמוד תורה, אך רק ילמד בדברים הרעים ואינו בתורת רשות. וידוע מגדולי הדורות שהיו נוהגים ללמוד מדרשי איכה וסוגיות דמסכת גיטין נ"ה:

ג. אף על פי שאסור ללמוד תורה משום שמחה, מותר ללמוד באיוב ובדברים הרעים שבספר ירמיה. וידלג על פסוקי הנחמה. ומסכת מו"ק פרק אלו מגלחין. וסוגית הגמרא בגיטין נ"ה: העוסקת בענייני החרבן, ובמסכת סנהדרין דף צ"ו וצ"ז: [ג]

ד. הלומד בדברים המותרים ילמד פשט הדברים, ולא ישא וייתן בפלפול, שלא יבוא לידי שמחה: [ד]

ה. מותר ללמוד בהלכות תשעה באב ובין המיצרים, וכן בהלכות אבלות: [ה]

ו. נשים אסורות בלימוד תורה, וקטן קרוב ל"ג ששמח בלימודו, גם כן אסור לו ללמוד בפני עצמו: [ו]

שורשי ההלכה

ג. שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' א'), ובלבוש (ס"ב) כתב, והובא בכף החיים ג"כ דמותר לקרות בחורבן הנזכר ביוסיפון. והטעם - דלימוד זה אינו מביא לשמחה, אלא אדרבה זהו מענייני דיומא לידע על מה אבדה הארץ: ד. כ"כ שו"ת מהרי"ל (סי' ר"א), ובט"ז (סק"ב), ובמשנה ברורה (סק"ד), ואפילו שהם בדברים הרעים עדיין איכא שמחה בכך. ולכן יש שכתבו שאין ללמוד פירוש על איוב (ר' פרץ הובא בבית יוסף) משום שהוא עמוק, ומה שהותר זה לקרות דווקא, אך לדרוש ולפלפל לא התירו. אך

המהרי"ל התיר אף פירוש איוב, אך לישא וליתן בפרהסיא זה אין להתיר וכן פסק השו"ע (סעיף ב'). ולכן כתב האור לציון (ח"ג פכ"ט) שאף דלכתחילה אין ללמוד בעמקות בדברים המותרים מ"מ אם כתוצאה מכך יתבטל מלימודו, מותר ללמוד דברים הרעים אף בעיון ובעמקות: ה. מהרי"ל, דלא גרע מאבל שמותר לו ללמוד הל' אלו, אך לא ישא וייתן עם התלמידים בהלכות, (נטעי גבריאל), וכן היה מעשה בגרש"ז אויערבאך שהיה נוהג כן: ו. שו"ת רבבות אפרים (ח"ב סי'

ז. תינוקות של בית רבן בטלים בו מלימוד תורה, ואפילו לא ילמדו איתם בדברים הרעים, אך אם חוששים שלא ילמדו כלל מותר ללמדם בדברים הרעים:^[ז]

ח. ספרי מוסר וחסידות שמשברים ליבו של האדם, מותר ללמוד בהם בתשעה באב:^[ח]

ט. אסור להרהר בדברי תורה כיון שיש בכך שמחה, ובדרך עראי מותר. ולכן אין להורות הוראה אלא

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

משניות, גמרא וכדומה. ושיטת המגן אברהם (סק"ב) כל לימוד אסור ללמוד עימו אלא יספר לו מעשה החורבן כסיפור. והברכי יוסף (אות א') החמיר שלא ללמוד עם הקטנים אפילו בדברים הרעים. אך בדורינו, שיש חשש שהתינוקות יסתובבו בחוסר מעש, ע"כ יש לסמוך על המתירים, ומותר לספר להם בסיפורי החורבן, ואפילו ללמוד עימם בדברים הרעים. וכן כתב בקול סיני (אב תשכ"ב):

ח. נווה שלום (סי' שפ"ד), ובשו"ת ישיב משה (או"ח סי' כ"א), וכן משמע מדברי המאירי (מו"ק כ"א), שכתב שם בפירוש, שראוי לעשות כן וללמוד בספרים המעוררים ליבו של האדם בתשובה:

דמ"מ הלימוד הוא בגדר קני"ה), "משמחי לב", אע"פ שאינן מצוות בכך. ובעניין קטן קרוב ל"ג, כן כתב הפרי מגדים (משבצות זהב תקנ"ד סק"א). ויש שחלקו עליו, מפני דלא שייך חינוך בזה כיון שסוף סוף מתבטל מלימודו:

ז. בדבר זה נחלקו האחרונים דהנה השו"ע כתב (שו"ע סי' תקנ"ד סע"א), תינוקות של בית רבן בטלין בו, ודעת הב"ח דזהו דווקא בתינוק שאינו מבין שאסור ללמוד עימו, אך תינוק שמבין משמעות הדברים מותר ללמוד עימו בדברים הרעים. אך הט"ז (שם סק"א) הבין שגם אם אינו מבין משמעות דברים הרעים מותר ללמוד עימו בדברים הרעים, ומה שכתב השו"ע "בטלין בו" זה מלימודם הקבוע, שזה חומש,

לצורך היום (ואפילו שלא בדיני תשעה באב). ולפסוק דין עיין בהערה: [ט]

י. אסור לכתוב חידושי תורה, ומי שנתחדש לו חידוש וחושש שישכח הדבר מליבו, ירשום זאת בראשי פרקים, אך בחידושי תורה בדברים המותרים רשאי לכתוב: [י]

שורשי ההלכה

עיין ביעב"ץ ובשו"ת מהרש"ם
ח"א סי' פ"ד:

י. שערי תשובה (סי' תקנ"ד סק"כ)
כתב דכמו שבחוקה"מ אסור לכתוב, כך גם בתשעה באב שאסור בעשיית מלאכה אסור לכתוב, ורצה לומר שאפילו חמור יותר מחוקה"מ, כי בחוקה"מ התירו לאדם לכתוב חידושי תורה בדבר שעלול לשכחו, אך בתשעה באב שהוא יום אחד אין חשש שישכח לימודו ביום אחד. וכתב זה כדי לחלוק על "השולחן גבוה" (סימן תקנ"ד סק"ד) שכתב שמותר לכתוב חידושי תורה מדין דבר האבד, וכמו שכתב השו"ע (סי' תקנ"ד סעי' כ"ג) דהתירו מלאכה לצורך דבר האבד. ובאמת בכף החיים (שם ס"ק ק"י) מתיר לכתוב חידושי תורה בראשי פרקים, וביביע אומר (ח"ב יו"ד סי' כ"ו) כתב להתיר לכתוב חידושי תורה שנתחדשו לו בדברים המותרים, דהוי בגדר דבר האבד עיי"ש, וכן כתב בתורת

ט. שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' ג'), ואע"ג שהרהור לאו כדיבור, מ"מ בתשעה באב שאיסור לימוד הוא משום שמחה, ובהרהור שייך טעם זה, דגם הרהור משמח האדם לכן אין להרהר בדברי תורה (שו"ת מהרי"ל סי' ר"א), וכן לטעם הנוסף שלא יסיח דעתו מהאבלות, א"כ כשמהרהר, שפיר איכא היסח הדעת. ומטעם זה כתב כף החיים (ס"ק ט"ז) דאין להורות הוראה, דהרי מהרהר בהלכה, אא"כ לצורך היום דהוי כהלכות תשעה באב. ובכלל צורך היום הוא לאו דוקא בהלכות תשעה באב אלא לכל דין המתעורר - כגון אשה המבשלת ונתעורר אצלה שאלה בעניין המאכל, וכן ראיתי שכתב בשו"ת נהרות איתן (ח"א סי' מ"ו). ולעניין דין תורה - כתב המשנה ברורה (סק"ה) כשאין הבעלי דינים יכולים להמתין עד למחר יש להתיר לדון אך לא יטלו שכר, ויש אוסרים

יא. מותר לקרוא כל סדר היום בתפילה, שהם פרשת הקורבנות ומשנת איזהו מקומן, וברייתא דרבי ישמעאל, ושירת הים: [יא]

יב. אסור לקרוא חוק לישראל ומעמדות וכן כל סדרי לימוד שאדם רגיל ללמוד כל יום, וכן דף היומי אסור ללמוד: [יב]

יג. אין לקרוא תהלים בתשעה באב, ויש מקילין אחר חצות לאומרם דרך בקשה, וכן יש להקל לצורך חולה: [יג]

יד. בעל קורא יכול לחזור על פרשת שבוע ולהכין את הקריאה: [יד]

שורשי ההלכה

מועדים (עמ' רס"ט) שכן גם עשה מעשה בעצמו לכתוב חידושי תורה בדברים המותרים בתשעה באב. ועיין לקמן עוד בדיון כתיבה בתשעה באב מצד עשיית מלאכה: **יא.** שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' ד') וכמו שקוראים קריאת שמע. ובעניין שירת הים עיין לקמן בהל' תפילת שחרית שנבאר שם בס"ד. ובשלמי מועד (עמ' תצ"ז) הביא שזהו רק למי שרגיל בכך: **יב.** ברכי יוסף (סי' תקנ"ד סק"ה) שערי תשובה (סק"ד) ועוד אחרונים:

יג. מגן אברהם (סי' תקנ"ד סק"ו), הביא דברי הלבוש שנהגו לא

לקרוא תהילים. וכתב על זה, ובמדינה זו נוהגין לאומרם במנחה, וכיוון שאומרם דרך בקשה יש להקל. וכן כתב המשנה ברורה לומר רק אחרי חצות. אמנם הפרי מגדים באשל אברהם (סי' תקפ"ד סק"א) כתב, דאבל מותר לו לקרוא תהילים דרך בקשה, וא"כ יש להקל גם בתשעה באב אם זה דרך בקשה. וכ"כ בגשר החיים (פכ"א אות ה' סק"א). ובשו"ת דברי מלכיאל (ח"ו סי' ט') כתב להקל לצורך חולה כיוון שאומרם דרך תחנונים:

יד. רמ"א (סי' תקנ"ד סעי' ד'), ובפרט אם תשעה באב חל

טו. אסור לאדם להסיח דעתו מאבלות. ולכן לא יקרא סיפורים ומעשיות, ויש מקילים לאחר חצות: [טו]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

יום ה' או בשבת, שאז רגילותו	טו. נטעי גבריאל (עמ' תל"ד), ושם
לחזור על הפרשה, מותר לו	הביא מהחזו"א דהיה קורא
לחזור. ט"ז (סק"ג) ומגן אברהם	בספר הדורות, ובשם הגדולים
(סק"ז), ועיי"ש במחצית השקל:	לחיד"א:

פרק כ"ח

שאלת שלום ושאר הנהגות היום

א. אין שאילת שלום לחברים בתשעה באב. ובכלל זה 'שלום עליכם', 'לילה טוב', 'בוקר טוב'. ויש מקילים ב'בוקר טוב' ו'לילה טוב': [א]

ב. אם חברו שאינו יודע שאסור לומר שלום, פונה אליו בשלום יענה לו בשפה רפה, ובחבר ת"ח לא ישיב לו, אלא יאמר לו שאסור לומר שלום: [ב]

שורשי ההלכה

א. שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' כ'), וכתבו אחרונים (אליהו רבא סקכ"א, פרי מגדים אשל אברהם כ"א, שערי תשובה ט"ז) דאפילו "בוקר טוב" ו"לילה טוב" בכלל זה. אך בלקט יושר (תלמיד בעל תרומת הדשן ח"א עמ' ק"י) כתב, שאמירת לילה טוב אינה בגדר שאילת שלום, אך כתב שם שרבו (בעל תרומת הדשן) לא אמר לילה טוב. וכן כתב בשו"ת באר משה (ח"ד סי' ק"ו) שיש להקל בלילה טוב ובוקר טוב, וניתן לסמוך על הלקט יושר בכך וכן כתב בתורת המועדים (עמ' רע"א):

ב. תענית בתוספתא (פרק ג' הל' י"א) אין שאילת שלום לחברים וכן פסקו הרמב"ם,

הרמב"ן, המרדכי, הרא"ש, והשו"ע כאן (סי' תקנ"ד סעי' כ'). והב"ח רצה לומר שדווקא חברים, דהיינו ת"ח אסורים לומר שלום, מה שאין כן עם הארץ. אך המגן אברהם (ס"ק כ"ב) כתב דודאי אסור ליתן שלום לכל אדם ודלא כב"ח, וכן יש לנהוג כי כן משמע מפשט דברי השו"ע שלא כתב "חברים", אלא "חברו" משמע לאו דווקא תלמידי חכמים, אך מ"מ אם עם הארץ פנה אליו בשלום יענה לו בשפה רפה כדי שלא ישנאנו, וע"י כך יבין שיש איסור בדבר, והכפ' החיים (ס"ק צ"ד) הביין בפרי מגדים שאם זה קרובו או חברו, יודיע לו שאסור לענות, וכתנאי

ג. יש אומרים שנענוע הראש לאות שלום, אף הוא בכלל איסור שאלת שלום. וכן אין לומר שלום אפילו לחבר שלא פגש זמן רב: [ג]

ד. איסור שאלת שלום לחברו הוא כל היום, ובמקום צורך ניתן להקל אחר חצות: [ד]

ה. מותר ללחוץ ידי חברו ללא אמירת שלום, וכן מותר לאחל ברכה לחברו כגון מזל טוב, משום דהאיסור הוא בשאלת שלום: [ה]

ו. ביקור חולים מותר בתשעה באב, ולניחום אבלים ילך אחר חצות, ובשעת הצורך יש להקל לילך גם בלילה. ולא ינחמו בדברים אך מותר לנחמו 'תנחמו מן השמים' או 'המקום ינחם אתכם וכו': [ו]

שורשי ההלכה

ואינו בכלל שאלת שלום, וכן כתב בשו"ת הר צבי (יור"ד סי' ר"צ) בעניין לחיצת יד דאין זה בכלל שאלת שלום, א"כ הוא הדין בתשעה באב דשרי, ולכן גם מותר לשאול בשלום בריאות חברו, וכיצד הצום עובר, דהוי בכלל ברכה. וכן כתבו האחרונים באבל דמותר, גשר החיים (עמ' רכ"ז) ועוד:

ו. שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה סי' כ.). וטעמו כיוון דאין לדבר דברי תנחומין עד אחר חצות, ורק אם לא יוכל לנחם אחר תשעה באב יכול לילך אף בלילה, ובעצם

שיודע שחברו לא יתבייש בכך: ג. שו"ת שלמת חיים (יור"ד סי' תכ"ב):

ד. כן מדוקדק מדברי השו"ע שכתב שאין שאלת שלום בתשעה באב ולא חילק, אך בטור (סי' תקנ"ט) הביא ממסכת סופרים (פ"ח ה"ז) דאין אומרים שלום כל הלילה וכל היום עד שישלימו העם קינותיהם. ומשמע שהשו"ע לא פסק כן, ולכן נראה שבמקום צורך ניתן להקל:

ה. שו"ת ישכיל עבדי (ח"ו יו"ד סי' כ"ה), ושו"ת להורות נתן (ח"ב סי' ל"ז), ודינו כאבל דמותר לברכו

ז. יש להימנע מטיוול והליכה ברחובות הערים, ובכלל זה המנהג שפשט לבוא לכותל המערבי בליל תשעה באב, ומתקבצים שם נערים ונערות רח"ל, ועדיף שלא יבואו כלל, וד"ל: [ז]

ח. מותר להרים התינוק, אך יזהר שלא לשחוק עמו, דאסור לשחוק בתשעה באב: [ח]

ט. לא ילכו מספר חברים יחד, אלא ילך יחידי או עם חבר אחד, כאבלים וכנזופים. וידברו מענייני החרבן, דאין להסיח הדעת מהאבלות: [ט]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

וכ"ש בשריד בית מקדשנו שלדאבוננו נהפך בליל תשעה באב עד עלות השחר למקום מפגש ושחוק וליצנות, ויש לכל אדם לשמור על בני ביתו ולהזהירם בזה. ולמזהיר ולנזהר שלומים תן כמי נהר:

ח. תשובות והנהגות (ח"ב סי' רנ"א), ואף על פי שְהָאָבֵל אסור לו להחזיק תינוק, כדי שלא יביאהו לידי שחוק, הכא שאני מפני שכולם אבלים, אך בוודאי שלא ישחוק עימו:

ט. משנה ברורה (סי' תקנ"ט) בשם השל"ה הקדוש, וכבר עוררו ע"כ האחרונים להקפיד על כך דלא להפוך את תשעה באב ליום מפגש חברתי ח"ו:

נוכחותו כבר חשיב ניחום ואפילו שלא מנחמו בדברים, ומה שנהוג לומר כשיוצאים מבית האבל, אינו בכלל ניחום האסור. ובימינו דנהוג לדבר דברים שאינם בגדר ניחום, ע"כ מן הראוי שלא יבוא לנחמו עד אחר חצות (נטעי גבריאל עמ' תל"ח):

ז. ובכלל זה טיוול סתם כגון הליכה, צעדה, וכדומה, אבל אם זה לצורך הכרחי מותר. שו"ע (סי' תקנ"ד סעיף כ"א). ובעניין מה שכתבנו על הכותל המערבי כבר כתב החיי אדם (כלל קל"ה אות י"ד) על אלו שבאים לביהכ"נ בתשעה באב ועושים שחוק, שעליהם נאמר דכל מי שאינו מתאבל על ירושלים, אינו זוכה לראות בנחמתה, וגדול עונו מנשוא.

י. אסור לשחק במשחקים, וכן יש למנוע מילדים שהגיעו לגיל חינוך לשחק במשחקים בפרהסיא, ובפרט במשחק שמביא לידי שמחה:

יא. בתשעה באב ימעט בדיבור, וכתב הרמ"א דיש למעט בכבודו ובהנאתו ככל האפשר: [ז]

יב. לא יקרא בעיתונים וכדומה, וכן לא יסתכל בתמונות וכדומה כדי שלא יסיח דעתו מהאבלות:

יג. מותר לקרוא בספרים עצובים כגון על השואה וכדו', ודוקא בספרים המעוררים לבכי: [יא]

יד. אף על פי שמעיקר הדין מותר לעשן סיגריות בתשעה באב, יש להחמיר שלא לעשן כלל. ואם דחוק לו הדבר יעשן בצינעא. ואחר חצות היום נראה דיש להקל בצינעא: [יב]

שורשי ההלכה

מברכים אותו, והשותהו בתשעה באב מקללים אותו. וכ"כ החיי אדם (כלל קל"ה סכ"ז). אמנם בשעת הצורך יש להקל דכף החיים (סי' תקנ"ד סק"ג) כתב להקל לעשן בצינעא בתוך ביתו אפילו בבוקר. אך בשערי תשובה (סי' תקנ"ט סק"ד) כתב להתיר רק אחרי חצות, ובימינו בסיגריה יש מקום להקל יותר דאין זה נחשב כשתיה, וכמו"כ מותר לשאוף טאב"ק (כף החיים שם סק"ד) וכ"ז בטאב"ק המצוי בימינו, החרף, ללא ריח

י. רמ"א (סי' תקנ"ה ס"ב), וחיי אדם (כלל קל"ה ס"ז):

יא. שלמי מועד עמ' תצ"ז, וכן נהגו גדולי ישראל:

יב. עיין מה שכתבנו לעיל בהלכות י"ז בתמוז,

ובמחזיק ברכה (סי' ר"י סק"ג) כתב בשם זקנו שאחר פטירת רבה של חברון, הרב שבתאי פולאסטרו זצ"ל, חלם חלום שהיה משביע את הרב בשם ה' צבאות שיאמר לו מה אומרים בשמים על שתיית טבק, והשיב לו שהשותהו ביו"ט

טו. יש נוהגים לילך על הקברים בט' באב. וי"א שאין לילך. ואף אלו שהולכים לא יכנסו לתוך ד' אמות של הקבר ולא ילכו אלא יחידים, ואין אומרים שם תפילות ותחינות: [יג]

טז. אומרים צידוק הדין בט' באב. ולפי זה מותר להקים מצבה בט' באב וי"א שאין לומר צידוק הדין: [יד]

שורשי ההלכה

טוב. אך אם זה בניחוחות שונים, המנהג שלא הולכים. אמנם מצינו אסור (הערת הרה"ג יעקב מעלם לכמה מגדולי ישראל כחזו"א שליט"א):

יג. רמ"א סי' תקנ"ט סעיף י'

יד. רמ"א סי' תקנ"ט סעיף י' כתב שאין אומרים, אך בכף החיים (שם סקפ"ה) דייק מדברי השו"ע שאם בר"ח אומרים צדוק הדין כל שכן שבט' באב אומרים וכ"כ הרש"ל (שו"ת סי' ל"ב). ובענין הקמת מצבה יש לשאול מורה הוראה:

מהבית יוסף, והטעם איתא בגמ' כדי שיבקשו עלינו רחמים. וי"א שאם אין קברי ישראל אף הולכים לקברי עכו"ם, אך בכף החיים כתב (סקפ"א וסקפ"ג) דלקברי עכו"ם אין לילך כלל, ואף לקברות אין לילך אלא לצורך לוית המת, ועיי"ש עוד וכיום

פרק כ"ט

איסור עשיית מלאכה

א. נהגו שלא לעשות מלאכה בתשעה באב בין ביום ובין בלילה, והמיקל ביום אחר חצות, במלאכות קצרות, יש לו על מה שיסמוך: [א]

ב. מלאכות קצרות שאין בהם שיהוי כגון הדלקת הנר, וקשירה, מותרות: [ב]

ג. בעל חנות לממכר מוצרי מזון מותר לו לפתוח חנותו, כדי לספק צרכי הרבים, ויש נוהגים לפתוח אחר חצות היום. ובעל מכולת שיודע שהקונה לא צם, אעפ"כ רשאי למכור לו: [ג]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

- א. שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' כ"ב). (קל"ה סי' ט"ו) כתבו, שירא שמים ואע"פ שכתב כן מלשון המשנה (פסחים נ"ד): "מקום שנהגו לעשות מלאכה עושין, ומקום שנהגו שלא לעשות מלאכה אין עושין". כבר כתב הבית יוסף, וכן מנהג כל ישראל בכל מקום ששמענו שמעם, וסתמות דברי השו"ע משמע שכל היום בכלל האיסור, אך בדרכי משה כתב הרמ"א (סק"ט) שלא נהגו באיסור מלאכה כי אם עד חצות. אך אחרוני חכמי אשכנז, קיצושו"ע (סי' קכ"ד סעיף ט"ו), ובחיי אדם
- ב. ערוך השולחן (סעיף כ"א) והטעם הוא, דאיסור עשיית מלאכה הוא מפני שלא יסיח דעתו מאבלות, אך בדברים אלו הנעשים בזמן קצר, אין בכך משום חשש היסח הדעת:
- ג. מועד לכל חי (סי' י' סעי' ע') ובכף החיים (סי' תקנ"ד ס"ק ק"ו) הביא, דדברי מאכל נוהגים לקנות ולמכור אפילו קודם חצות (תוספת

ד. עשיית מלאכה בתשעה באב אסורה כחול המועד, וכמו שבחול המועד התירו מלאכת דבר האבד, הוא הדין בתשעה באב מלאכת דבר האבד הותרה, ובכל מקרה לגופו, יש לעשות שאלת חכם: [ד]

ה. בעל עסק שאם ישבית את מלאכתו ייגרם לו הפסד מכך, אם הדבר בצינעא מותר לו לעבוד, אך בפרהסיא יש מחמירים שלא לפתוח, ויש מקילין ולכן יעשה שאלת חכם: [ה]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

באיסור אם לאו, אין בו משום לפני עיור וכן כתב בשו"ת יחוה דעת ח"ג סי' ס"ז בענין כגון הא, וכן כתב בתורת המועדים (עמ' כ"ב). ועיינן עוד בפרק ב' סעיף י"ד שכתבנו שם בענין מלצר, ובסעיף ט"ו בענין מכוונות שתיה וממתקים:

ד. שו"ע (סי' תקנ"ד סעיף כ"ג), ומשמע שאם אין לו מה לאכול, רשאי לעבוד. וכן כתבו הגר"א (בביאור ריש סי' תקנ"ה), ובכף החיים (סי' תקנ"ד ס"ק ק"ט). אמנם יש שהשוו תשעה באב לג' ימים ראשונים של אבל, שאפילו אין לו מה לאכול אסור לו לעבוד (רוח חיים, לר' חיים פלאגי סק"ו). וע"כ כתבנו דיש לעשות שאלת חכם כל אחד לפי מצבו:

ה. אליהו רבא (סקכ"ד) כף החיים (שם ס"ק ק"ח), ולכן מן הראוי

ופשוט שמסעדות וכדומה אין לפתוח כלל. ובענין למכור למי שאינו צם, נראה דלא שייך בזה מסייע לעוברי עבירה, דהלא כל עוד שלא נותן לו דבר מאכל שדרך לאוכלו רק בו ביום אין בכך משום לפני עיור, משא"כ בעל מסעדה או מלון שאוכלים במקום או מיד, אסור לו לספק אוכל ביום זה, אך בעל מכולת שכל אחד לוקח המוצרים לבית ואין הכרח שיאכל בו ביום, ואדרבה קונים לצורך סיום הצום, או שיש לתלות שכוננת הקונה לצורך קטן וכדומה הפטורים, לכן מותר למכור, כיון דאין ודאות שתהיה כאן עבירה לא שייך בזה לפני עיור, וזהו עפ"י דברי הריטב"א (בחידושים ע"ז ס"ג): שכל שאין אנו נותנים את האיסור עצמו, והדבר ספק אם יפגע

ו. פועל שכיר שיכול לקחת יום חופש בתשעה באב, עדיף שיעשה כן, ולא יצטרך לעבוד. אך אם חושש שיפטר והו רשאי לעבוד, דהוי דבר האבד: [ג]

ז. מלאכה שנעשית על ידי גוי מותרת, ובתנאי שלא תיעשה בפרהסיא: [ד]

ח. המעסיק נכרים בקבלנות ושכרם קודם תשעה באב, מותר להם לעבוד בתשעה באב. ובפועלים נכרים שכירים שאם לא יעבדו יצטרך לשלם להם משכורתם, הוי דבר האבד ורשאים לעבוד. וכן הדין בשכירים ישראלים, ובתנאי שיהיה דבר האבד: [ה]

שורשי ההלכה

ז. שו"ע (סי' תקנ"ד סעיף כ"ב). בשם הרוקח דלא שייך איסור באמירה לגוי אלא בשבת, ובמטה יהודה רצה להחמיר בזה, אך דחה דבריו בזכור לאברהם (אות ט') והסיק דאין להחמיר בכך. ומלאכה הנעשית בפרהסיא כגון בניין, וכן בסחורה הנעשית בפרסום, אסור אפי' ע"י גוי א"כ נחשב דבר האבד:

ח. משנה ברורה (סי' תקנ"א ס"ק י"ב). ופשוט שיש להם לעבוד במקום צנוע וכמו שביארנו בסעי' לעיל, ובעניין הפועלים השכירים כן כתב בערוך השולחן (יורה דעה סי' ש"פ ס"ו):

לפתוח החנות אחר חצות דאז לכו"ע מותר. אמנם כף החיים הביא שביום השוק מותר אפילו קודם חצות דהוי דבר האבד, ולצערינו כיום עושים מסחר בתשעה באב. וא"כ אולי חשיב דבר האבד ויהיה מותר כמו בירידים הנעשים אצל הגויים לצורך הצגת הסחורות, חשיב דבר האבד, ומותר. אך עדיין נכנס לכלל דברי ר' עקיבא (תענית ל'): כל העושה מלאכה בתשעה באב אינו רואה סימן ברכה לעולם. ועיי' עוד בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' קנ"ז):

ו. הוראת פוסקי דורנו עפ"י המובא בהערות הקודמות:

ט. מותר לכתוב בתשעה באב לצורך, אפילו בלא שינוי. וכן לדבר האבד מותר. ויש מחמירים שלא לכתוב קודם חצות אלא אם כן לצורך גדול: [ט]

י. כל העושה מלאכה בתשעה באב ומסיח דעתו מאבלות, אינו רואה סימן ברכה מאותן מעות שהרוויח מחמת המלאכה: [י]

יא. כשחל תשעה באב ביום ה' יכול בעל חנות לפתוח חנותו אחר חצות היום אם צריכים הרבים לקנות ממנו לצרכי שבת, וכגון חנות בשר ודגים. ובמקום הצורך יש להקל אפי' קודם חצות ע"י שאילת רב:

מלאכות הבית

יב. אין למחות בידי הנשים שמכבדות ומנקות הבית לאחר חצות: [יא]

שורשי ההלכה

ט. כף החיים (ס"ק ק"י עיי"ש באורך), ובמקור חיים (סי' תקנ"ד). ועיין בביאור הלכה (שם ד"ה ע"י עכו"ם), דהביא שם דעות הפוסקים המקילים והמחמירים: י. שו"ע (סי' תקנ"ד סעיף כ"ד), וכתבו האחרונים דהוא דווקא אם קובע עצמו למלאכה ומסיח דעתו מהאבלות, ומדייקים זאת מהגמ' שם (תענית ל'): ואפילו במקום שנהגו לעשות מלאכה: יא. מעיקר הדין מותר לכבד הבית, וכמו שבבית האבל מותר לכבד את הבית, אך עדיין ישנו האיסור של עשיית מלאכה בתשעה באב, שמפשט דברי השו"ע משמע, שאיסורו נוהג כל היום, אך כתב הברכי יוסף (סי' תקנ"ט סק"ז) וז"ל, "ומצאתי כתוב דמזה הטעם לא מיחו חכמים על רבות בנות דאחר חצות מתעסקות בכל כוחן לכבד את הבית ולתקן המיטות, וכיוצא מתיקוני הבית, וזה מנהג קדום בערי איטאליא לנשים. ויען שדעתם קצרה וחלושי אמונה, אדרבה חיזקו

יג. נוהגים שלא להכין צרכי הסעודה למוצאי תשעה באב אלא אחר חצות היום. ולצורך סעודת מצוה או לצורך רבים מותר: [יב]

יד. צרכי הבית ההכרחיים, כגון שטיפת כלים והדחת הרצפה כשהמקום מטונף, מותר לעשות אפילו קודם חצות, ואחר חצות יש להקל יותר. ולכתחילה תרחץ בצונן, ואינה צריכה ללבוש כפפות כדי שלא תתרטב, כיוון שאינו לתענוג: [יג]

טו. המבשל בט' באב אסור לו לטעום מהמאכל ואפילו אם פולט: [יד]

שורשי ההלכה

הערב. מגן אברהם (סי' תקנ"ט בסוף), וחיי אדם (כלל קל"ה סכ"ו) ועוד אחרונים, ושם כתבו דלצורך רבים או מצוה, כגון סעודת ברית בערב וכדו' יש להקל. ערוך השולחן (סי' תקנ"א סעי' ז):

יג. פתחי תשובה (סי' תקנ"ד) בסוף הסימן, ובענין הדחת הרצפה כן כתב בשו"ת התעוררות תשובה (אר"ח סי' של"ט), וכמו שאם גופו מלוכלך רשאי לרחוץ הוא הדין הכא:

יד. שו"ע (סי' תקס"ז סעי' א'). ועיין בדברינו לעיל בהל' י"ז בתמוז דלמנהג הספרדים רק בתשעה באב ויוה"כ הדין כן, אך

ידיהם לקבוע אמונת הגאולה ולא יתייאשו ח"ו, עכ"ל. ואמר זאת על הא דיש אומרים דמלך המשיח נולד בתשעה באב בשעת המנחה: יב. שו"ע (סי' תקנ"ט סעי' י') והוא מהראב"ה (ח"ג סי' תתפ"ח), וכן כתבו יתר הראשונים אור זרוע, מרדכי, הרא"ש ועוד. ואותם שנוהגים לאכול בשר במוצאי תשעה באב יכולים אף לשחוט לאחר חצות. ובכף החיים (ס"ק ע"ט) הביא בעניין השחיטה שכל מקום לפי מנהגם, שיש שמקילים תיכף אחר שחרית קודם הקינות לשחוט, ויש מחמירים עד הערב ונהרא נהרא ופשטיה, ונ"ל שכיום אין היתר לשחוט אפי' לצורך

טז. תשעה באב שחל ביום חמישי, מותר להכין אוכל לצורך השבת אפילו קודם חצות: [טו]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

ביתר הצומות רשאי לטעום. טו. דהוא בכלל צורך מצוה (נטעי ומנהג האשכנזים שכל הצומות דינם שווה, עיי"ש. ובתענית ציבור שקיבלו הקהל, לכו"ע שרי (אליהו רבא אות ג'). אך יש מהראשונים שכתבו שרק ביחיד התירו (ריטב"א תענית י"ב). ועיין עוד בחיי אדם (כלל קל"ב אות י"ט) ובמשנה ברורה (שם סק"ו):

גבריא אל עמ' תמ"ז). וכן יתר הדברים בסידור הבית שלא יוכל להכין לשבת, כגון היוצא לדרך תיכף במוצאי הצום. אך בכיבוס אין להקל אלא ע"י כובסת נוכרית, וזאת רק אם לא יוכל לכבס ביום ו' בן איש חי (פ' דברים ז'), כף החיים (סי' תקנ"א ס"ק ע"ט):

פרק ל'

תפילת ערבית בליל תשעה באב

א. אין להקדים תפילת ערבית קודם הלילה, דאין להקדים הפורענות. ובפרט לספרדים שאומרים נחם בכל שלוש תפילות, צריכים להקפיד שיהיה לילה כדי שיוכלו לומר נחם בעמידה:

ב. בתשעה באב יושבים בבית הכנסת על הארץ: [א]

ג. המנהג להסיר הפרוכת מארון הקודש בתשעה באב עד תפילת המנחה, ויש נוהגים למשוך הפרוכת לצד כדי שיהיו דלתות ההיכל ערומים: [ב]

ד. ליל תשעה באב, המנהג שלא להדליק נרות בבית הכנסת אלא רק נרות לצורך קריאת איכה וקינוות. ובימינו שמדליקים נורות חשמל יש למעט באורות ככל האפשר, אלא ידליקו לצורך הקריאה בלבד ולא יותר: [ג]

שורשי ההלכה

א. ועיין לעיל בהל' ישיבה על הארץ, ושם פירטנו בס"ד את כל פרטי הדינים:

ב. רמ"א (סי' תקנ"ט סעי' ב'), והוא מספר המנהגים לר' אייזיק טירנא. וכתב כף החיים (ס"ק י"ט), דבמנחה מחזירים הפרוכת, כמו בטלית שבשחרית לא לובשים ובמנחה לובשים, והביא כן מדברי הפתחי עולם (סק"ח), וכן

ג. איתא באיכה רבתי (פרשה א')

עמ' שי"ט):

ה. מנהג זה למעט באור, הוא גם כשחוזר לביתו אחר התפילה, ולאז דווקא בבית הכנסת: [ד]

ו. תיכף כשמתחיל החזן 'והוא רחום' ישבו כולם על הארץ ומתפללים ערבית בלחש ודרך בכי כאבלים. והחזן לא יתעטף בטלית, ויש מהתימנים שנוהגים להתעטף בטלית כאבל: [ה]

ז. אומרים עננו בתפילה בתשעה באב בשומע תפילה, אפילו בערבית, והאשכנזים אומרים רק במנחה, ושליח ציבור גם בשחרית: [ו]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

ככל האפשר. ואם אפשר להדליק נרות עדיף. ועיין עוד בכף החיים (ס"ק כ"ו):

ד. פשוט, דאותם טעמים הנ"ל שייך גם בביתו:

ה. שו"ע (סי' תקנ"ט סעיף ב'), וברמ"א (סעיף א'). ומנהג תימן להתעטף בטליתות כאבל, כן כתב ויצבור יוסף בר למהר"י צוברי זצ"ל (ח"ד בסדר תשעה באב), וכיום לא נהגו כן אפילו בני תימן:

ו. ושונה משאר הצומות שלא אומרים מערבית, מכיוון שבתשעה באב מפסיקים לאכול מבעוד יום, מאמר מרדכי (סי' תקס"ה סק"ו). ומנהג תימן שבכל הצומות אומרים עננו גם בערבית ועיין לעיל הל' י"ז בתמוז בדין

אמר הקב"ה למלאכי השרת בשעת החורבן, מלך בשר ודם כשהוא אָבֵל מה עושה, "מכבה את הפנסים שלו, אף אני אעשה כן, שנאמר "שמש וירח קדרו". ובלבוש כתב הטעם, משום דכתיב "במחשכים הושיבני". ובימינו שמדליקים מנורות חשמל כתבנו שימעטו ככל האפשר, וכן כתב שו"ת דברי חכמים לעניין מח' המגן אברהם והט"ז, בהבנת המהרי"ל שכתב שמדליקין נר ומשמע מדבריו שרק החזן קורא וכולם מקשיבים וכן הבין המגן אברהם, אך הט"ז (סק"ה) תמה, דמה יועיל אמירת חזן לחוד, אלא כולם צריכים לומר בדוחק לאור אותו נר ע"כ. ואנו ג"כ נאמר שבימינו, ימעטו בהדלקת הנורות

ח. בכל התפילות בתשעה באב אומר בשמונה עשרה
בברכת בונה ירושלים 'נחם ה' א-ל-הינו את אבלי
ציון' וכו', וכן השליח ציבור אומרה בחזרה, וחותרם - 'ברוך
אתה ה' מנחם ציוס בבנין ירושלים'. ומנהג האשכנזים
כרמ"א שאומרים נחם רק במנחה:^[1]

שורשי ההלכה

כף החיים (סק"א) שהוא מנהג
ירושלים וסיים, שכיוון שנתרבו
האוכלוסין וכל אחד הביא מנהגו
עימו, לכן כל קהל עושה כמנהגו.
אך יש גם מהספרדים שנוהגים
כמנהג הרמ"א, וכן כתב במועד
לכל חי לר' חיים פלאגי ז"ל בשם
מאמר מרדכי, ותפילה לדוד, וגור
אריה, וכן בזכור לאברהם,
ובשולחן גבוה, שאומרים נחם רק
במנחה. ומנהג בית אל הוא
לאומרה בשחרית בלחש, ובמנחה
בלחש וחזרה, כף החיים (סק"ז).
אך היחווה דעת כתב (ח"א מ"ד)
דכעת צריכים כל הספרדים לנהוג
כדעת השו"ע וכמנהג ארץ ישראל
ולאומרו בכל התפילות. ובעניין
החתימה אם חתם מנחם ציון
ובונה ירושלים לא משתבש. כן
כתב השיירי כנסת הגדולה (סי'
קפ"ח הגהות בית יוסף סק"ה, ובסימן
תקנ"ז). אך מה שכתבנו לחתום
מנחם ציון בבנין ירושלים, כן
כתב השו"ע. ועיין בבית יוסף

עננו, ובסעיף הבא בדין נחם,
ולמנהג אשכנז היחיד אומר עננו
רק במנחה, והשליח ציבור אומר
גם בשחרית:

ז. שו"ע (סי' תקנ"ז סעיף א'). וכן
דייקו מדברי הירושלמי (תענית
פ"ב הל' ב') שקראו לזה מעין
המאורע, ולכן יש לאומרה בכל
התפילות. ועיין בבית יוסף (סימן
תקנ"ז) שהביא המח' וביאר טעם
הסוברים שיש לאומרה רק
במנחה, משום דלעת ערב הציתו
אש בביהמ"ק, ולכן מזכירין
באותה שעה את שיפלות
ירושלים. וסיים דבריו, שהעולם
נוהגים לאמרו רק במנחה. וכן
כתב בדרכי משה שם, אך בשו"ע
(שם) כתב בלשון זו - בתשעה
באב אומר בבונה ירושלים נחם ה'
וכו', משמע דלא חילק בין מנחה
לשחרית וערבית, וכן העידו גדולי
ישראל שזה המנהג בארץ ישראל,
וכן כתב הברכי יוסף (סק"א),
והמאמר מרדכי (סק"ג), וכן כתב

ט. שכח ולא אמר 'נחם' ונזכר אחר שסיים בונה ירושלים, יאמר 'נחם' בשמע קולנו אחרי עננו, קודם 'כי אתה שומע תפילת', וחותם בשומע תפילה. ואם שכח גם שם, יאמרנה בברכת רצה בלא חתימה. ואם שכח, יש אומרים שיאמרנה בהודאה קודם 'ועל כולם' בלא חתימה, ויש אומרים שיאמרנה קודם 'היו לרצון' השני. ואם עקר רגליו לא חוזר:^[ח]

י. יש נוהגים לומר 'האזינו' קודם תפילת ערבית בליל תשעה באב, אך מנהג זה לא נתפשט:^[ט]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

דכל דבר שהוא להבא אומרו בעבודה, אך חלקו על הט"ז הזה, האליו רבא ועוד. מפני שהאבודרהם כתב לאמרו בהודאה ולא בעבודה, ולכאורה מה שייך בהודאה, אלא ביאר הפרי מגדים (אשל אברהם סק"א) שיש להודות שהקב"ה כילה חמתו על העצים והאבנים, וגם בטוחים אנו שהמקדש בנוי ומוכן למעלה וייבנה במהרה בימינו א. כ. י. ר. וכן כתב השתילי זיתים, דאם לא אמר נחם במקומו יאמרנה בהודאה. ועיין עוד בבאור הלכה שם:

ט. תורת המועדים הביא בשם ספר גדולות אלישע:

(סימן קפ"ח), ובתורת המועדים (עמ' רצ"ב). ויש מהתימנים שאומרים רחם ברי"ש, ולא נחם (תכלאל עץ חיים למהרי"ץ):

ח. שו"ע (סי' תקנ"ז סעי' א'), דאם שכח אינו חוזר. והטעם כתב בבית יוסף משום דקיי"ל במסכת שבת, דבימים שאין בהם קרבן מוסף, אם טעה ולא אמר מעין המאורע אינו חוזר. והנה אם שכח, כתבנו שיאמרה בשומע תפילה, כ"כ הט"ז (סק"א), והמאמר מרדכי (סק"א), וכמו בדרך עלינו שאם שכח יכול להשלימו בשומע תפילה. ואם שכח בשומע תפילה, כתב הט"ז בשם האבודרהם, דיאמרה ברצה,

יא. אבל אפילו בתוך שלושה ימים לאבלותו, יכול לילך לבית הכנסת ביום ובלילה, דכולם אבלים כמוהו, ויש אומרים שבשלושה ימים הראשונים ילך רק ביום:^[9]

יב. אונן לא ילך בלילה לבית הכנסת, וביום אחר הקבורה נכנס וישוב בבית הכנסת, עד שמשלימין הקינות:^[א]

שורשי ההלכה

י. אליהו רבא (סי' תקנ"ט סק"ח), הובא בכף החיים שם (ס"ק נ"ד), וביום לדעת המכריע מותר לאחר הקבורה לילך לביכ"נ:
יא. שו"ע (סי' תקנ"ט סעי' ו'), ובשתילי זיתים בשם הלבוש, ובמגן אברהם (סק"ח) הביא בשם רבינו ירוחם דבתוך ג' ימים לא יצא בלילה אלא רק ביום. וכן כתב בקרבן נתנאל (מועד קטן פ' אלו מגלחין סי' ל"ז אות ט'). ויזהר שילך לבדו ולא בחבורת אנשים, כדי שלא יסיחו דעתו מאבלות. ורשאי לילך גם לערבית. ועיין עוד בהל' תפילת שחרית וקריאת התורה:

פרק ל"א

סדר הקינות וקריאת איכה

א. אחר תפילת שמונה עשרה, למנהג הספרדים אומרים חצי קדיש כמנהג בית אל ומנהג ירושלים. אך מנהג התימנים ומנהג אשכנזי לומר קדיש תתקבל. ופותחים בקינת למי אבכה ומתחילין מגילת איכה: [א]

ב. יש מהאשכנזים שנוהגים לברך על מגילת איכה אם היא כתובה על קלף: [ב]

ג. ספרדי השומע ברכה על מגילת איכה אין לו לענות אמן: [ג]

שורשי ההלכה

הקינות. ובעניין קריאת איכה, כ"כ השו"ע (סי' תקנ"ט סעי' ב'), והיחיד ג"כ חייב לקוראה, חיי אדם (כלל קל"ה אות י"ט):

ב. מגן אברהם (סימן ת"צ סק"ט), בשם הלבוש והב"ח, אך שם הרמ"א כתב שאין מברכין על מגילת איכה. אמנם המשנה ברורה הכריע לברך כשכתובה על קלף. ועיין עוד בעניין זה בתורת המועדים (עמ' ש"ב):

ג. שו"ת יביע אומר (ח"א או"ח סי' כ"ט), דשב ואל תעשה עדיף. וכ"ש שאסור לו לברך להם, אם הוא משמש כשליח ציבור. ועיין

א. הנה רוב הראשונים כתבו לומר תתקבל אחר ערבית, דכל הטעם שלא אומרים תתקבל צלותהון, כיוון שכתוב באיכה "סתם תפילתי", אך זה אחר איכה, אבל אחר תפילת ערבית יכולים לומר תתקבל, וכן כתבו הראבי"ה, והרוקח, ובספר הפרדס ובאבודרהם, ובאור זרוע, ובהגהות אשר"י ובטור, ובבית יוסף. אך מאידך במהרי"ל בדרשות, כתב לומר חצי קדיש, וכן הביא כף החיים (סק"ט), ועיין עוד לקמן בדיני התפילה בשחרית דשם אומרים קדיש תתקבל אחר

ד. קטנים ונשים צריכות גם כן לקרוא קריאת איכה, אך אינן חייבות לבוא לבית הכנסת אלא יקראו בביתן: [ד]

ה. יקרא מגילת איכה בשברון לב, וירם קולו בפסוק האחרון של כל פרק, ויש נוהגים שהציבור חוזר על כל פסוק אחרון בסיום פרק. ובסיום איכה כופלים את הפסוק השיבנו ה' אליך וכו' כדי לסיים בדבר טוב: [ה]

ו. בשעה שהציבור קורין איכה וקינות אין לשוחח או לצאת החוצה, כדי שלא להסיח הדעת מן האבלות: [ו]

ז. אחר קריאת הקינות מכבים האורות, ומכריזין כך וכך שנים לחרבן הבית, וכל הקהל מוחה כף אל כף ומכה אל ירך, ואומרים כולם בדאגה ובעיצבון גדול, ויש שמוסיפים ברוך דיין האמת, וכולם גועים בבכייה: [ז]

שורשי ההלכה

בביהכ"נ וכן גם כתב המשנה ברורה (ס"ק כ"ב), ואולי בזמנם שהציבור היו בוכים ממש על חורבן היו רוצים להסיח דעתם קצת מהאבלות. אך כיום לדאבונינו שאין הבכיה אמיתית כל כך, ודאי שמנהג הזריקות הוא רק גורם להיסח דעת מהאבלות ואפילו לשמחה:

ז. המנהג להכריז אחר הקינות, אך ישנם שכתבו להכריז קודם הקינות. וכתב כף החיים בשם ספר ארץ החיים, וכן בכנסת הגדולה (הגהות הטור) הביאו, שהמנהג לומר אחר הקינות,

עוד בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' צ"ט):

ד. נטעי גבריאל (עמ' שכ"ה), ובפסקי תשובות (עמ' קכ"ו). אך שם גם הביא דזו מנהג טוב ולא מדינא:

ה. דרשות מהרי"ל, ובעניין הרמת הקול הוא מדברי הרמ"א (סי' תקנ"ט סעי' א'), דכן דרך הבוכים, מגביהים קולם:

ו. שו"ע (סי' תקנ"ט סעי' ה'), והוא מדברי מסכת סופרים (פ' י"ח ה"ז), ובאליהו רבא (ס"ק י"ז) כתב ורע עלי המעשה, במה שקצת נוהגין קלות ראש וזורקים זה לזה

ח. ותיכף אומרים קדושה, ומתחילים מ"ואתה קדוש, ואחר שמסיימים אומרים קדיש דעתיד לחדתא וכו'. ולמנהג אשכנז אומרים קדיש, אך לא תתקבל: [ח]

ט. הנוהגים לסיים הקינות בנחמה גם בלילה, יש להם על מה שיסמוכו: [ט]

י. מנהג תימן לא לומר עלינו לשבח בערבית: [י]

יא. אחר התפילה ימשיכו לקונן ולבכות על חרבן בית המקדש, אם בבית הכנסת ואם בבית, ולא ילכו

שורשי ההלכה

עומד על קדושא דסידרא. ולא אומרים "ובא לציון", דאין גאולה בלילה, והפסוק "ואני זאת בריתי" ג"כ לא יאמר שנראה כמקיים ברית על הקינות, ועוד דיום זה דאסור בלימוד התורה לא שייך לומר בו, "זאת בריתי" (טור, ובית יוסף, ולבוש). ומטעם זה גם ביום לא אומרים הפסוק הנ"ל. ועיין לקמן בדין תשעה באב שחל במוצאי שבת בדין ויהי נועם ועוד:

ט. מועד לכל חי (סי' י' אות ס"ז) תורת המועדים (עמ' ש"ה):

י. בשם שבלי הלקט, ותניא רבתי, דאין להרבות שבחים ביום זה, וכ"כ בויצבור יוסף בר (ח"ד):

והלשון שהבאנו, כן כתב בספר תיקון יששכר (דף ו' ע"ב), אך לא נהגו לומר ברוך דיין האמת (כף החיים סקי"א):

ח. שו"ע (סי' תקנ"ט ע"ב). והטעם שאומרים קדושה, הביא כף החיים (סקי"ד) דלפי שאנו מראים אבלות ועצבות, אפשר שיתעוררו הקליפות. ומכיוון שהוא מקום סכנה וניתנה רשות למזיקין, לכן אנו מבטלים אותם ע"י סדר קדושה. ובברכי יוסף (סק"א), ובהלכות קטנות (ח"ב סי' קל"ט), כתבו טעם אחר בשם הר' יוסף מולכו דכיוון שאסור ללמוד תורה, על מה יעמוד העולם, וכמובא בחז"ל שהעולם

חבורות חבורות אלא ישמטו יחידים לביתם, ללא אמירת
לילה טוב: [יא]

יב. יש נוהגים לישון על הרצפה בתשעה באב: [יב]

יג. לפני השונה יקרא קריאת שמע כהרגלו ואפילו אם
אומר פסוקי תהלים: [יג]

יד. כשחוזרים לביתם מבית הכנסת לא ידליקו את כל
האורות אלא רק מעט לפי הצורך: [יד]

שורשי ההלכה

יא. באלהו רבא הביא בשם הכל בו, דמקוננים עד רביע הלילה. ובזמנינו נוהגים העולם ללמוד ולעורר ליבו על חורבן ביהמ"ק במדרשי חז"ל. ויש להקפיד על איסור שאילת שלום, וכן שלא יסיחו דעתם מאבלות. אמנם כבר כתבנו לעיל שיש מקילים באמירת לילה טוב (פרק כ"ח סעיף א' בהערה):

יב. ועיין לעיל בדיני ישיבה על הארץ ומה שכתבנו בזה:

יג. דכוונתו לשמירה מן המזיקים, וזו סגולה לשמירה מהרהורי לילה, ואין בכך משום "פקודי ה' ישרים משמחי לב":

יד. שו"ע סימן תקנ"ט סעיף ג':

פרק ל"ב

הנהגות הבוקר

א. כשמתעורר משנתו יטול ידיו שלוש פעמים עד קשרי
אצבעותיו, להעביר רוח רעה. וקודם הניגוב יעביר ידיו
על עיניו להסיר לכלוכי העיניים: [א]

ב. אומרים ברכות השחר ובכללם ברכת נטילת ידיים,
והמעביר חבלי שינה, וברכות התורה כבכל יום. ויש
נוהגים שלא לומר ברכת שעשה לי כל צרכי, ונהרא נהרא
ופשטיה: [ב]

שורשי ההלכה

א. עיין לכל פרטי דינים אלו
בדיני איסור רחיצה ונטילת
ידיים בתשעה באב ושטיפת הפה:
ב. סידור אמת ויציב למהר"י
צובירי זצ"ל עיי"ש באורך,
דהנה דבר זה תלוי במח' בברכות
השחר דיש אומרים דניתקנו על
מנהגו של עולם. וכן דעת רב
עמרם גאון, ורב נטורנאי גאון,
והתוס' והרא"ש, והרמב"ן והר"ן
(עיין בבית יוסף סימן מ"ו), ולסברתם
שייך לברך בתשעה באב כל
ברכות השחר. ואע"פ שברכת
"שעשה לי כל צרכי" נתקנה על
נעילת הסנדל, ודבר זה אסור
בתשעה באב, בכל זאת מברך על

מנהגו של עולם. וכן דעת הרמ"א
(סי' מ"ו סעיף ח'), וכן נתפשט
המנהג במשך השנים. אך מאידך
דעת השו"ע (שם) והרמב"ם
והראב"ד שאם לא נתחייב
בברכות אלו, אומר אותה ברכה
ללא הזכרת השם. והחיד"א כתב
בקשר גודל (סי' ה' אות י"ט) שאע"פ
שברכות אלו הן משום מנהגו של
עולם, מ"מ אין לברך שעשה לי
כל צרכי בתשעה באב, והוא
מדברי האר"י ז"ל. אך לדידן
דנועלים בתשעה באב מנועלים
שאינם מעורר ולא סוברים כדעת
בעל המאור שאסר לנעול בתשעה
באב אף שאר מנועלים, ע"כ שייך

ג. מותר לקרוא כל סדר התפילה, פיטום הקטורת, וברייתא דרבי ישמעאל וכו'. דאין זה לימוד אלא נוסח התפילה: [ג]

ד. לנוהגים לברך כל יום על טלית קטן לובשים הטלית קטן בלי ברכה. ויש אומרים שיברכו, ואף לאלו שאינם מתעטפים בטלית בשחרית, ילבשו טלית קטן. ויש המדקדקים לישון בטלית קטן כדי שלא להכנס למחלוקת הפוסקים לעניין הברכה: [ד]

ה. המנהג הוא שלא להתעטף בטלית, ולא להניח תפילין בבית הכנסת בשחרית, אלא יתעטף בטלית ותפילין בביתו בברכה, ויאמר קריאת שמע ויחלצם וילך לבית

שורשי ההלכה

לברך ברכת "שעשה לי כל צרכי" על המנעלים ואפילו שהם לא מעור. ובתורת המועדים (עמ' ש"ז) הביא סברא נוספת לברך, שהרי ברכות השחר נתקנו מבוקר עד בוקר, וא"כ כיון שבמוצאי תשעה באב מותר בנעילת הסנדל יכול לברך והברכה של הבוקר היא על מוצאי הצום, ויש מקפידים במוצאי תשעה באב להחליף לנעליים הרגילות מטעם זה:

ג. ועיין לעיל בהל' תלמוד תורה בתשעה באב:

ד. שו"ע (סי' תקנ"ה סעי' א'), נטעי גבריאל (עמ' של"ו). וכן נהג

לספק ברכות:

הכנסת, ומנהג ירושלים להניח תפילין בבית הכנסת, ומנהג תימן ואשכנז שלא להניח תפילין כלל בשחרית אלא רק במנחה: [ה]

ו. לא יהיו חלק מהקהל מעוטפים בטלית ותפילין וחלקם לא, שלא ייעשו אגודות אגודות, אלא יסכימו ביניהם כיצד לנהוג: [ו]

ז. המניח תפילין של ר"ת כל השנה יניחם גם בתשעה באב, כשמניח תפילין דרש"י: [ז]

שורשי ההלכה

ה. שו"ע (סי' תקנ"ה סעיף א'), והטעם שלא מתעטפים בטלית כתב הרא"ש (תענית פ"ד סי' ל"ז) בשם המהר"ם משום דכתיב "בַּצֵּעַ אִמְרָתוֹ", ואמרינן במדרש איכה "בִּיזַע פּוֹפְיָיָהּ דִּידֵיהּ", אלא לובשים טלית קטן ללא ברכה. וכבר המהרי"ל במנהגים כתב דאין זה טעם נכון, דא"כ גם לא נתפלל משום דכתיב "סִתָּם תְּפִלְתֵּי". ובענין הנחת תפילין כתב השבלי לקט, ובתניא רבתי, משום דכתיב "לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר", ותפילין נקרא פאר, ולכן ראוי לשים אפר על הראש, ולא תפילין, וכן כתבו הסמ"ג, האשכול, הרוקח והשו"ע. אך הרמב"ן והרא"ש והר"ן סוברים (מובא בבית יוסף) דחייבים להניח תפילין בתשעה באב, וכמו

דאבל ביום השני חייב בתפילין, הוא הדין תשעה באב דלא חמור מאבל. ולכן יש נוהגים להניח בבית בשחרית, וכן הובא בשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' קל"ט) ובבן איש חי (פ' דברים כ"ה) ובמועד לכל חי (סימן י' אות ס'). ומנהג קהילות תימן ואשכנז דלא מניחים כלל בשחרית (אך קהילות תימן חלקם מתעטפים בטלית) כפשט השו"ע. ובכף החיים (סק"ב) הביא דמנהג ירושלים ובית אל, דמניחים תפילין בשחרית בבית הכנסת כהרגלם עם טלית ותפילין ומברכים עליהם:

ו. פשוט, וכן הסכמת הפוסקים:
ז. הברכי יוסף הביא מתשובות הרמ"ע (סי' ק"ז), דהמניח תפילין בשחרית יניח של רש"י בלבד, ובמנחה יניח שניהם יחד.

ח. פרשיות קדש, והיה כי יביאך יש נוהגים לאמרם דזה מסדר התפילה. ויש אומרים דאין לאומרם דאסור ללמוד בתשעה באב, ובמנחה נוהגים לומר פרשיות אלו: [ח]

ט. האוכל בתשעה באב ראוי שניח תפילין קודם אכילתו, ובמנחה יניח שנית, ויש אומרים שלא יניח קודם האכילה: [ט]

שורשי ההלכה

תקנ"ה ס"ק ג'), משנה ברורה (סק"ד):

ח. כף החיים (סי' תקנ"ד סק"ט) כתב דכל אחד כמנהגו, ועיין בדברינו לעיל בעניין תלמוד תורה, ובמשנה ברורה (סי' תקנ"ה סק"ה) דכתב דאין לומר, אך בנטעי גבריא (עמ' תפ"א) האריך שם לבאר דברי המשנה ברורה והסיק, דיכול לומר פרשיות אלו והביא שכן כתב במועד לכל חי (פרק י" ס')

ט. נטעי גבריא (עמ' של"ט) הביא דעות בזה, ומי שנוהג להניח תפילין בביתו, פשוט שצריך קודם אכילתו להניח תפילין:

ובשיירי כנסת הגדולה (הגהות ב"י סק"א) כתב דכיוון דכל השנה מניח ר"ת מספק דשמא דעת ר"ת היא עיקר, וע"כ אם יניח כעת רק של רש"י שמא דעת ר"ת עיקר ונמצא מעיד עדות שקר. וכתב על זה הברכי יוסף דדברי השכנה"ג נכונים ע"פ הפשט, אך דברי הרמ"ע הם על פי הקבלה, וכמו שאבל לא מניח תפילין דר"ת כך גם בשחרית דתשעה באב לא יניח, וכתב עוד הברכי יוסף דראה שהרש"ש היה מניח תפילין רש"י ור"ת יחד גם באבלותו וכן בשחרית דתשעה באב. ועיין לכל זה בקמח סולת, ובכף החיים (סי')

פרק ל"ג

תפילת שחרית

א. יש נוהגים לומר שירת האזינו במקום שירת הים או ישיר, ויש נוהגים לאומרו אחר תפילת שמונה עשרה: [א]

ב. כבר ביארנו לעיל שהמנהג לומר נחם בכל התפילות, וכן לומר עננו היחיד והשליח ציבור, אך האשכנזים נהגו שלא לומר נחם ועננו בשחרית ורק השליח ציבור אומר עננו: [ב]

ג. אין הכהנים נושאים את כפיהם בשחרית, לפי שנאמר 'ובפרישכם כפיכם אעלים עיני מכם', וכיום המנהג בהרבה מקומות שהכהנים נושאים את כפיהם, ובמנחה לכולי עלמא הכהנים נושאים כפיהם: [ג]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

א. הטעם, שאינו נכון לומר שירה ביום זה, וכן כתבו רבותינו הראשונים, המנהיג, מחזור ויטרי, שבולי הלקט, הארחות חיים, הכל בו, והטור (סי' תקנ"ט), וכן מנהג תימן (ויצבור יוסף בר). אך בדרכי משה (סי' תקנ"ט סי' ל"ב) כתב, שמנהג ירושלים לומר שירת הים, ואחר תפילת שמונה עשרה יאמרו שירת האזינו, וכן כתב הבן איש חי (דברים כ"ו), וכן נתפשט המנהג בקהילות הספרדים:

ב. בענין נחם כן כתב השו"ע סי' תקנ"ז ובפרי חדש שם. וכ"כ החיד"א בברכי יוסף שם. ובשו"ת יחוה דעת (ח"א סי' מ"ד). ולענין עננו, כ"כ כף החיים (סי' תקס"ה ס"ק י"ז), ועיין מה שכתבנו לעיל בפרק ל':

ג. כן כתבו האבודרהם (סדר תפילת תעניות), והשבולי הלקט, והתניא רבתי, והביאו הטעם הנ"ל, ובשיירי כנסת הגדולה

ד. כהן העולה לדוכן, נוטל ידיו עד הפרק: [ד]

ה. כהן הנועל מנעלי בד צריך לחולצם כשעולה לדוכן, ויעלה בגרביים בלבד: [ה]

ו. אין אומרים וידוי ונפילת אפים וסליחות בתשעה באב, משום שתשעה באב איקרי מועד. ויש מהתימנים (הבלדי) שאומרים: [ו]

ז. בשעת פתיחת ההיכל אין אומרים 'אל ארך אפים', אלא פותחים ההיכל ואומרים קינה 'על היכלי אבכה', כמובא בסידורים, וכשמוציאים הספר תורה אומרים קינות במקום

שורשי ההלכה

ה. מחזיק ברכה (או"ח סי' קכ"ח סק"ז), ובכף החיים שם, שו"ת פנים מאירות, אך יש להקפיד מפני כבוד השכינה שיבוא עם גרביים נקיות, וד"ל:

ו. שו"ע (סי' תקנ"ט סעי' ד'), וכן כתבו רוב הראשונים הראבי"ה, שבלי לקט, מחזור ויטרי, האבודרהם, הגהות מימוני ועוד. ודלא כמהרש"ל (שו"ת סי' ל"ב) שכתב בשם הרוקח דאומרים תחנון. ומנהג מקצת התימנים (הבלדי) לומר וידוי ונפילת אפיים בשחרית ובמנחה, שו"ע המקוצר (עמ' קל"ו), מהרי"ץ בעץ חיים (ח"א סדר ט' באב דף יא):

(הגהות הטור תקנ"ט סק"א), הביא עוד טעם דהלא כהן אָבֵל אינו נושא כפיו, וביום זה כולם אבלים, וכן מנהג קהילות אשכנז ומנהג תימן. אך מאידך ישנם נוהגים שהכהנים נושאים את כפיהם, הלא המה, אליהו רבא (סק"ג), ובכף החיים (סי' תקנ"ט סק"ל), ואף הבן איש חי (פרשת תצווה) כתב, דאף שמנהגם שלא נושאים כפיים בשחרית, הביא מנהג ק"ק בית אל, וכתב וז"ל "ולא שיניתי מנהגם בזה בתשעה באב ומטעם הכמוס איתי":

ד. עיין בדברינו לעיל בהל' נטילת ידים:

'אשרי העם'. ולמנהג אשכנז אומרים 'ויהי בנסוע' כרגיל: [ז]

ח. המנהג להגביה הספר תורה לקהל, להראות להם
הכתב אפילו בתשעה באב: [ח]

ט. קוראים 'כי תוליד בנים' (בפרשת ואתחנן), והשלישי מפטיר
'אסוף אסיפם' בירמיה. ואפילו אם אין שישה מתענים
קוראים בפרשת 'כי תוליד': [ט]

שורשי ההלכה

קורא עד 'ובכל נפשך', והשני
קורא עד 'ומלבדו', והשלישי
שהוא המפטיר קורא עד 'כל
הימים', ולא תיקנו רביעי למפטיר
כדי שלא יעלוהו לדרגת ר"ח
ומועד, וכתב הלבוש עוד טעם
מפני שאינו אסור בעשיית מלאכה
כמועד אלא במקום שנהגו. ומה
שכתבנו שאפילו אם אין שישה
מתענים קוראים בפרשה זו, ודלא
כפרשת 'ויחל' שיש לקוראה רק
אם יש שישה מתענים, תשעה
באב שאני, וביאר החתם סופר
(שו"ת או"ח סי' קנ"ז), דבתשעה באב
היום הוא הגורם לקריאת התורה,
ואפילו מי שאינו מתענה לא יצא
מכלל החיוב, דלא הותר לו
לאכול אלא כדי צורכו וחיובו. ואי
אפשר לומר, כל שאינו מחויב
בדבר אינו יכול להוציא, דגם הוא
מחויב, אמנם במקצת
וחיבושונה, אך חיוב יש גם עליו.

ז. רמ"א (סי' תקנ"ט סעי' ד'), ועיין
בטור ובב"י שנחלקו בכך
הראשונים, אך המנהג שלא
לאומרו. ומנהג אשכנז עיין
בשו"ת דברי מלכאל (ח"ו סי' ט'),
לומר ויהי בנסוע כרגיל. אך
בנידון אמירת 'ברוך שמיה' הביא
בנטעי גבריאל (עמ' שני"א) דעות
שלא לאומרו, דמעיקרא תיקנוהו
רק במנחה של שבת, ואולי כאן
המקום לומר שעיקר מעלת
אמירת 'ברוך שמיה' היא במנחה
של שבת, וכן מובא בסדור 'בית
מנוחה' עיי"ש:

ח. ברכי יוסף (סי' תקנ"ט סק"ג), ויש
נוהגים שלא להראות הכתב
בתשעה באב, ועיין בתורת
המועדים (עמ' שט"ו):

ט. שו"ע (סי' תקנ"ט סעי' ד').
וקוראים בספר דברים (פרק ד'
פסוק כ"ה), פרשת כי תוליד,
העוסקת בחורבן הארץ, וראשון

י. מי שאינו מתענה לא יכול לעלות לתורה, ולהיות בעל קורא יש להקל בשעת הדחק. ושאר דיני קריאת התורה בתענית מבוארים לעיל בהל' י"ז בתמוז קחנו משם: [י]

יא. אָבֵל לא יעלה לתורה בתשעה באב, ובודאי שלא יפטיר בנביא. ויש אומרים שיכול לעלות לתורה ואף להפטיר: [יא]

יב. בתפילת מנחה לכו"ע אָבֵל לא יעלה לתורה: [יב]

יג. מי שמחויב לברך הגומל אף על פי שמותר לברך, עדיף שיברך בקריאת התורה במנחה: [יג]

שורשי ההלכה

המתירים וכן כתב המחזיק ברכה (סי' תקנ"ד), הובא בשערי תשובה (סק"א), כיוון שהקריאה בתורה היא מענינים רעים, וכו"ע אסורים בלימוד תורה כמוהו. יכול גם לעלות לשליח ציבור, וכן כתב במועד לכל חי (סי' י' סמ"ג) שאבל יכול להתפלל ערבית ושחרית:

יב. ועיין לקמן בהל' תפילת מנחה ושם נתבאר:

יג. השדי חמד כתב (אס"ד מע' בין המצרים, סי' ב' ג') דמותר לברך, ובכף החיים (סי' תקנ"ט סקל"ח) הביא שיברך בקריאת התורה במנחה דאז קוראים בפסוקי נחמה:

וכן הביא בנטעי גבריאל בשם שו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' רט"ו). ולפי סברת החתם סופר יוכל ג"כ לעלות לתורה, ואפילו במנחה. ובכף החיים (תקס"ו ס"ק מ"ו) הסיק דיש להחמיר, מאחר דאפשר להעלות אדם שמתענה:

י. שו"ע (סי' תקס"ו סעי' ו'), ועיין בדברינו לעיל בהל' קריאת התורה ב"ז בתמוז:

יא. כ"כ בשו"ת יביע אומר (ח"ז או"ח סי' נ') עיין שם באורך והעלה דשב ואל תעשה עדיף, וכן כתב בסידור שערי שמים ליעב"ץ ז"ל דלא יעלה משום דאיקרי מועד. אך מאידך רבו הפוסקים

י"ד. יש להסתפק במניין של חולים שאינם מתענים, האם רשאים להוציא ספר תורה הואיל וזה חובת היום: [י"ד]

טו. אחר קריאת המפטיר יש נוהגים לומר חצי קדיש כבכל קריאה, ויש שאומרים הקדיש אחר ההפטרה, ונהרא נהרא ופשטיה: [טו]

טז. מפטירין בירמיה 'אסוף אסיפס', ומנהג תימן לאומרה בנגינה של קינה, זולת שני הפסוקים בתחילה, ושני הפסוקים בסוף. ומנהג אשכנז לאמרה כולה בנגינת איכה: [טז]

יז. אין אומרים מי שברך אלא במנחה: [יז]

יח. מי שנעשה בר מצוה בתשעה באב, יעלה לתורה במנחה ואז יברך האב ברכת 'ברוך שפטרני' (לנוהגים לברך): [יח]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

י"ד. שלמי מועד בשם הגרש"ז אויערבאך, ועיין בשו"ת חת"ס או"ח סי' קנ"ז:

טו. בעניין אמירת הקדיש כתבו האבודרהם, והכל בו והמהרי"ל, לומר תיכף אחר המפטיר. והרוקח כתב הטעם, "לפי שאין לך כל דיבור ודיבור שבתורה שאין בו שם המפורש שאין אנו יודעים, לפיכך צריך לומר קדיש וכו'". הובא בכף החיים (סי' תקנ"ט סק"מ), וכן כתב ג"כ הלבוש, וכן כתב ב'ויצבור יוסף בר' ח"ד (סדר תשעה באב), וכן

כתב בפסקי תשובות שהמנהג פשוט, וכן כתב גם השתילי זיתים. אך בילקוט יוסף הביא בשם שו"ת הר"י מיגאש, ורעק"א, שאומרים הקדיש אחר ההפטרה לאחר סיום הברכות. ועיין עוד בתורת המועדים (עמ' שט"ו):

טז. מגן אברהם (סי' תקנ"ט סק"ו) ובשתילי זיתים:

יז. כף החיים (סי' תקנ"ט סק"מ) מדרשות מהרי"ל:

יח. זכרון יהודא (דף לד.), וכן נראה דאיך יוכל לברך ברוך

י"ד. שלמי מועד בשם הגרש"ז אויערבאך, ועיין בשו"ת חת"ס או"ח סי' קנ"ז:

טו. בעניין אמירת הקדיש כתבו האבודרהם, והכל בו והמהרי"ל, לומר תיכף אחר המפטיר. והרוקח כתב הטעם, "לפי שאין לך כל דיבור ודיבור שבתורה שאין בו שם המפורש שאין אנו יודעים, לפיכך צריך לומר קדיש וכו'". הובא בכף החיים (סי' תקנ"ט סק"מ), וכן כתב ג"כ הלבוש, וכן כתב ב'ויצבור יוסף בר' ח"ד (סדר תשעה באב), וכן

אמירת הקינות

י"ט. יושבים על הארץ ואומרים קינות בבכיה ואנחה, ויצטער ויתאונן על חורבן בית המקדש ועל צער השכינה הנמצאת בגלות, וראוי שכל הציבור יאמרו גם הם את הקינות בפייהם: [י"ט]

כ. מנהגים שונים ישנם באמירת איכה והקינות, מנהג הספרדים לאומרם בסיום התפילה, ומנהג תימן לאומרם תיכף אחר חזרת הש"ץ ללא אמירת קדיש אחר שמונה עשרה, ובסיום הקינות מוציאים ספר תורה ואומרים אשרי ובא לציון, ומחזירים הספר תורה, ויושבים לקרות איכה ואיוב, ונפטרים לביתם. ומנהג הבלדי לומר איכה בסיום התפילה. ומנהג אשכנז לומר הקינות אחר קריאת התורה ובסיום התפילה קוראים איכה (ללא ברכה): [כ]

שורשי ההלכה

מבוססת על מקורות עתיקים, עיין בכף החיים (סי' תקנ"ט ס"ק מ"ג). ובענין סיום התפילה, הלבוש כתב שאין אומרים שיר של יום ופיטום הקטורת ועלינו לשבת. וכן מנהג מקצת קהילות תימן (שאמי), אך כיום פשוט המנהג בקהילות ספרד ואשכנז, וכן מקצת קהילות תימן (בלדי), לומר כל סדר התפילה כבכל יום, וכן כתב כף החיים (ס"ק מ"ח). ומה שכתבנו שקוראים ללא ברכה, הוא למנהג אשכנז שמברכים בלילה על קריאתה וביום לא

שפטרני בשחרית, שהוא מעין ברכת הודאה, וכמו דבברכת הגומל צריך לברך במנחה הוא הדין הכא, ובענין הברכה, עיין בשו"ת יביע אומר (ח"ו סי' כ"ט) דאין לברך ברכה זו בשם ומלכות כלל, אף במשך כל השנה עי"ש: יט. בטור ובשו"ע (סי' תקנ"ט סעיף ג') ואחרונים. ובספר מועד לכל חי כתב (סי' י' אות צ"ב) שיש לומר עם החזן כל הקינות מילה במילה:

כ. חילוקי מנהגים אלו הובאו בראשונים וכל עדה כמנהגיה

כא. סיום התפילה – מי שנוהג בכל יום לומר 'אני מאמין' ו'עשרת הזכירות' יאמר גם היום, וכן שיר של יום ופיטום הקטורת ינהג כל אחד כמנהגו ונהרא נהרא ופשטיה:

כב. יאריכו לומר קינות עד קרוב לחצות היום, ואין למהר בקינות, ונהגו לסיים הקינות בפסוקי נחמה כדי לסיים במילי דנחמה: [כא]

כג. יש לגעור באותם נערים העושים מעשה קונדס וזורקים בובקעס (איצטרובלים) באמצע הקינות, וכן בשעת הקינות לא ישיחו ולא יצאו לחוץ, כדי שלא יפסיקו באבילות, ויש לכל אדם לישוב כאילו מתו מונח לפניו: [כב]

שורשי ההלכה

נשרף. ואכן, בלילה זה אחר חצות נפלה דליקה בשכונה, ונשרף הבית עם הנערים ובט' באב אחרי אמירת הקינות הביאו את האפר לקבורה, ע"כ. ובעניין ההפסק בקינות כן כתב השו"ע (סי' תקנ"ט סעיף ה') וזה דבר פשוט דכל אדם צריך לידע כי עוונותינו גרמו לכל הצער הזה. וכמובא בחז"ל כל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאילו נחרב בימיו. וע"כ כל אדם ירבה להתאונן ביום זה:

מברכים ואפילו אם לא בירכו בלילה:

כא. סי' תקנ"ט (סעיף ג' ברמ"א). ובענין סיום בפסוקי דנחמה, כ"כ כף החיים (סי' תקנ"ד סקי"ב): **כב.** בענין מעשה הקונדס ראיתי בספר נטעי גבריאל (עמוד שס"ד) שהביא מעשה מהגר"י חריף שהיה יושב וקורא קינות ונפלו האיצטרובלים הללו על זקנו, והתחיל לצעוק בקול מר, בית המקדש נשרף, בית המקדש

פּרָק ל"ד

סדר תפילת מנחה וסיום העום

א. בתשעה באב לא יתפלל מנחה גדולה אלא יתפללו
לעת ערב: [א]

ב. במנחה יושבים על הכיסאות ומתפללים בקול רם
כרגיל. וְהָאֵבֶל לֹא ילך לבית הכנסת, וכ"ש שאין ליתן
לו לעלות לתורה: [ב]

ג. מתעטפים בציצית ומניחים תפילין ומברכים עליהם. וגם
מי שהניח תפילין בבוקר, יניחן בברכה: [ג]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

מפני שכל העם אבלים ואומרים
קינות, אך במנחה דאין אומרים
קינות, אין לו לבוא לבית הכנסת,
ובודאי שלא יעלה לתורה. אך
בכף החיים (סי' תקנ"ט ס"ק נ"ו)
הביא, דאם אין לו מניין בביתו,
או שביתו סמוך, יכול לבוא לבית
הכנסת:

ג. שו"ע (סי' תקנ"ה סעי' א'), דחשיב
לכל הפחות כיום שני דאבל
שמניח תפילין דקיל אחר חצות
(הרמב"ן), ובפרי מגדים כתב, דבן
דוד נולד במוצאי תשעה באב
ואיכא שמחה קצת (הובא בכף החיים
שם ס"ק ו')

א. כן כתב במועד לכל חי (פרק י'
סעיף פ"ב), משום שעדיין לא
הגיע זמן הנחמה דלעת ערב
הציתו באש במקדש, וכן לידת
המשיח בזמן הזה, עוד טעם מפני
דלכתחילה אין לישא כפיים קודם
פלג המנחה. ועיין עוד בכף
החיים (סי' קכ"ט סק"ז):

ב. שו"ע (סי' תקנ"ט סעיף ג')
וברמ"א שם. כדי להראות
נחמה באבלנו בו ביום, וכבר עבר
רוב היום באבילות. וכן כתב
הקצוש"ע לר' שלמה גאנצעפריד.
ובעניין הָאֵבֶל כתבנו שאין לו
לילך במנחה, דהנה מה שהתרנו
לו לילך בשחרית ובערבית, הוא

ד. קוראים בפרשת ויחל כבכל תענית ציבור, והשלישי אינו אומר קדיש, אלא מפטיר תיכף בשובה ישראל. ומנהג אשכנז להפטיר דרשו ה' בהמצאו: [ד]

ה. מפטירין בברכה תחילה וסוף. ואף מי שנוהג שלא להפטיר, אין לו למחות בידי המפטירין בברכה: [ה]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

מה הרב בית המקדש, ולעוררם לשוב בתשובה כדי שייבנה בית המקדש בב"א. כ"כ בכנסת הגדולה, והוסיף עוד טעם דתיכף לאחר תשעה באב באים ימי סליחה, וראוי לעוררם שישובו בתשובה:

ה. הרב ויצבור יוסף בר (ח"ד) הביא על דבר אדם שמחה נמרצות בביהכ"נ על כך שבירכו על ההפטרה, וטענתו שלא מצינו כן להרמב"ם, אך כפי שביארנו לעיל, דלמעט הרמב"ם כל הראשונים דעתם דמפטירין, ואף דהמנהג הקדום היה שלא מפטירים, השתנה המנהג, וכן כתב הבית יוסף (סי' תקע"ה). ובשו"ת זבחי צדק הביא דאף למי שכתב שאין להפטיר, אין איסור בדבר והרוצה להפטיר לעורר הלבבות בתשובה הרשות בידו, וכו' עיי"ש. ולכן בודאי שטוב הם עושים, ואין לעורר על כך מחלוקת:

ד. שו"ע (סי' תקס"ו סעי' א'). ובעניין ההפטרה כן כתב הרמ"א. וברמב"ם (פ"ג מהל' תעניות) איתא, שאין להפטיר בתעניות אלא בתשעה באב בשחרית. אך האבודרהם הביא שיש ג"כ להפטיר במנחה בתשעה באב, וכן בכנסת הגדולה (סי' תקע"ה), ובבית יוסף (סי' תקס"ב) הביא דברי האבודרהם וכתב, דכן מנהג ספרד דרק בשחרית ומנחה של תשעה באב מפטירין (ומנהג אשכנז להפטיר בכל מנחה של תענית ציבור). וכ"כ הראב"ן בספר המנהיג, ורב האי גאון, ושבולי הלקט, ותניא רבתי. ובאורחות חיים כתב רבי אהרון הכהן, שמפטירין "דרשו" ויש אומרים שובה, והוא מנהג האשכנזים להפטיר "דרשו ה' בהמצאו", וכן כתבו הרוקח, והראב"ה, והמהרי"ל והאור זרוע, והגהות אשר"י. והטעם שמפטירין שובה הוא כדי לעורר את הציבור על

ו. הכהנים נושאים כפיים במנחה של תשעה באב, דדמיא לנעילה ביום כיפור דמתפללים סמוך לחשיכה, ואין חשש שמא יחליפו במנחה של שאר השנה: [י]

ז. נהגו לומר פסוקי נחמה לאחר מנחה, ונכון לאומרם לאחר שקיעת החמה: [יז]

סיום הצום ותפילת ערבית

ח. סיום הצום הוא בצאת הכוכבים, כעשרים דקות לאחר השקיעה. ויש מחמירין לחכות לזמן דרבנו תם, ומי שחלוש יכול לטעום בזמן הזה קודם ערבית: [יח]

שורשי ההלכה

זה בטור ובשו"ע, אך מנהג זה נתפשט ואין לי יד למונעו". אך בתורת המועדים (עמ' שכ"ב) הביא דהמקור לזה הוא בספר אורחות חיים ועוד ראשונים. וכן כתב החיד"א בכרכי יוסף שהאר"י ז"ל בשער הכוונות הביא מנהג זה ועיי"ש בפנים:

ח. כל אחד כמנהגיו. ובפרט בארץ ישראל שישנם מנהגים שונים, בין 20 דקות ועד 72 דקות. ולכן כל אחד ינהג כפי רבותיו. ועיין לכל דינים אלו בדיני יציאת השבת, ומשם תדון לכאן:

ו. שו"ע (סי' קכ"ט סעי' ג' עיי"ש באורך, ובסי' תקס"ו סעי' ח'), והטעם מפני דבכל יום חיישינן לשכרות, וביום זה שאין אכילה ושתיה נושאים כפיהם, ואין חוששין לשכרות. וכן מפני שמתפללים סמוך לחשיכה, ודמיא לנעילה, ואפילו שיש כאלו שכל יום מתפללים סמוך לחשיכה, בכל זאת אזלינן בתר רובא דעלמא, כיוון שיש שמקדימין כל יום. והיום כולם מאחרים איכא היכר בדבר (כפ' החיים סקנ"א):

ז. כתב בשיירי כנסת הגדולה (סימן תקנ"ט הגהות הטו"ר ס"ק כ'), "דאף דלא מצינו מקור למנהג

טו. יש נוהגים ליטול הידים בסיום הצום שלוש פעמים עד הפרק: [ט]

י. ישתדלו שלא לאַחר את תפילת ערבית מפני טורח הציבור, ויש לְכוֹן שסיום התפילה יהיה בזמן המותר באכילה: [י]

יא. יש נוהגים לחלוץ התפילין קודם ערבית, ויש נוהגים לחלוץ אחר קריאת שמע של ערבית, ונהרא נהרא ופשטיה: [יא]

יב. תפילת ערבית יש להתפלל בנחת ובמתינות, ויש קהילות שנוהגים לאחל בסיום התפילה תזכה לראות בנחמת ציון בקרוב: [יב]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

עד סוף ערבית, כיון שהיו מונחות עליו קודם השקיעה. ומה שאסור להניח תפילין בלילה, הוא לכתחילה להניח, אך כשהיו מונחות עליו, יכול להשאר. וכיום יש שנהגו לחשוש לדעת המקובלים, וכן הביא מהאר"י ז"ל, ועיין בכף החיים שם. וכתב הרה"ג שלמה קורח שליט"א בעריכת שולחן ילקוט חיים ח"א סי' ל' סעיף ג', שרק כשמתפללים ערבית מבעוד יום חולצים התפילין ב"כימי השמים על הארץ", ובלאו הכי, חולצים קודם תפילת ערבית.

יב. וכעין מה שכתבו במוצאי יום

טו. בן איש חי (פ' דברים סכ"ח). ומנהג הגר"א ליטול ידים לסרוגין ולברך 'שעשה לי כל צרכי' על המנעלים (לנוהגים שלא לברך ברכה זו בבוקר, עיין לעיל פרק ל"ב סעי' ב' בהערה) וכן נהג הגרש"ז אויערבאך הובא בשלמי מועד : י. כ"כ המטה אפרים בענין צום גדליה (סי' תר"ב סכ"ט):

יא. עיין שו"ע או"ח סי' ל' דלילה לאו זמן תפילין הוא, ודעת המקובלים לחלוץ התפילין לפני שקיעת החמה. והמהרי"ל היה חולץ התפילין תיכף אחר קדושה, ומאידך בשיירי כנסת הגדולה הביא שיכול להשאר עם התפילין

יג. נוהגים לברך את הלבנה אחר תפילת ערבית במוצאי תשעה באב, ואין לברך כשהוא יחף, ואם יכול להחליף למנעלי עור, יחליף. ובמנעלים של ימינו יכול לברך אפילו בנעלי בד: [יג]

יד. תושב ארזה"ב שהגיע לארץ ישראל בט' באב, רשאי לאכול במוצאי ט' באב של ארץ ישראל ואפילו שלא עברו עליו כ"ד שעות. והנוסע מארץ ישראל לארזה"ב והגיע

שורשי ההלכה

תשעה באב, אך יום אחד לאחר מכן רשאי לברך, וכ"כ הלבוש ועוד אחרונים. אך מנהג העולם לקדש הלבנה במוצאי תשעה באב, וכן דעת רוב הפוסקים. ובענין נעילת מנעל, כתב הפרי חדש (סי' תכ"ו סק"ב), שצריך להיזהר שלא לברך בלא מנעל, וכן כתבו הפרי מגדים, והמשנה ברורה, וכן כתב החיד"א בעבודת הקודש. ובימינו שנועלים מנעל בד שנוח וראוי לנעילה גם בשאר ימות השנה, נראה דלא צריך לחוש לכך, וכן ראיתי שהסיק בתורת המועדים (עמ' שכ"ה) והשאר בצ"ע, ונראה דשרי לברך, ובפרט אם חושש שמא יעבור הזמן וישכח מלברך, אך בודאי שלא יברך כשהוא יחף לגמרי:

הכיפורים, ובפרט בק"ש, ובעניין נוסח האיחול כן היה המנהג במצרים, הובא בספר נהר מצרים הל' ט' באב: יג. מנהג זה כתבו הרבה מהאחרונים הלא המה בכנסת הגדולה (סי' תכ"ו), ובשיירי כנסת הגדולה שוב הורה כן, והחיד"א בברכי יוסף (סי' תקנ"ט סק"כ), ובשתילי זיתים (תקנ"א סק"ו) ובכף החיים (סי' תכ"ו ס"ק כ"ט), והבן איש חי והמשנה ברורה, ובמועד לכל חי, ועוד. אמנם יש אומרים שאין לקדש את הלבנה במוצאי תשעה באב והוא על פי המהרי"ל, אלא במוצאי שבת נחמו (וזה רק כשחל תשעה באב ביום ה'). וברמ"א (סי' תכ"ו ס"ב) כתב שלא לברך במוצאי תשעה באב, משמע שבדוקא מוצאי

שם בט' באב ימתין עד יציאת הצום של ארה"ב ואפילו
עברו יותר מכ"ד שעות: [יד]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

יד. שו"ת יביע אומר (ח"י או"ח סי' ישכיל עבדי (ח"ח סי' ל"ח) שסובר
מ"ב) דאין לו אלא מקומו שישלים תעניתו עד כ"ד שעות:
ושעתו. ועיין שם דהביא משו"ת

פרק ל"ה

ל"ה י' באב וזמנו

א. אמר רבי יוחנן אלמלי הייתי באותו הדור, לא קבעתיו אלא בעשירי מפני שרובו של היכל בו נשרף, ולכן נוהגים שלא לאכול בשר ולא לשתות יין בליל עשירי וביום עשירי עד שקיעת החמה, ויש מקילין עד חצות: [א]

ב. יש שנהגו לא לכבס ולא להסתפר ולא לשמוע כלי שיר ולא לשמש מיטתם, עד חצות יום עשירי. ויש מחמירין שאף לא להתרחץ, אך המנהג להקל בכל אלו, ורק בשר ויין אסור, וכן מנהג הספרדים וקהילות תימן: [ב]

שורשי ההלכה

א. שו"ע (סי' תקנ"ח סעי' א'). והוא מהגמרא (תענית דף כ"ט.) דבשביעי באב נכנסו נכרים להיכל, ובתשיעי לעת ערב הציתו בו את האור. ולכן ר' יוחנן רצה לקבוע בו את הצום, רק חכמים סברו שהולכים אחר תחילת הפורענות, ולכן קבעו בט' באב. ובירושלמי איתא (תענית פרק ד' הלכה ו') דרבי אבון היה מתענה תשיעי ועשירי, אך אנו אין לנו כוח להתענות שני ימים, ע"כ העמידוהו חכמים על תשעה באב. ובשו"ת שואל ומשיב קמא (ח"ב סי' ק') הביא דבית שני ודאי נשרף

בט' באב, ואנו בית שני עדיף לן: ב. הנה המהרש"ל כתב שאסור להתרחץ ולהסתפר ולכבס בעשירי באב. וכן פסקו האחרונים המגן אברהם, אליהו רבא, והחיד"א במחזיק ברכה, והמשנה ברורה. וכ"כ ר' חיים פלאגי במועד לכל חי (סימן י" צ"ב). וכן כף החיים הביא אחרונים אלו והסכים עימם. והביא שם דברי כנסת הגדולה לחלק בין רחיצה במרחץ האסורה, ובין רחיצה האסורה בתשעה באב שמתרת כעת. והמאמר מרדכי כתב (סי' תקנ"ח סק"ב) דהמנהג לאסור הוא

ג. אין לברך שהחיינו בליל עשירי וביומו. ולכן לא ילבש בגד חדש, ולא יאכל פרי חדש. ויש מקילין בזה ביום אחר חצות: [ג]

ד. בסעודת מצוה שעושים במוצאי תשעה באב, מותרים כולם בבשר ויין. וכן מותר לעשות סיום מסכת במוצאי תשעה באב: [ד]

ה. גם למנהג אשכנז המחמירים שלא להתרחץ ולא להחליף בגדים, יכולים להקל בשעת הדחק כגון הנוסע מביתו, או למי שסובל מזיעה ומריח רע: [ה]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

תשובה (סי' קצ"ד), שהיה נוהג לאכול בשר במוצאי תשעה באב על סמך סיום מסכת איכה שהיה לומד עם המפרשים. וכן מסופר על עוד גדולי ישראל שכך נהגו. ועיין עוד בפסקי תשובות (עמ' קכ"ג), וכן כל המותרים באכילת בשר שבימים שאחר ראש חודש אב, מותרים גם במוצאי תשעה באב:

ה. כיוון שלדברי המאמר מרדכי המובא לעיל ובביאור הלכה, וכן כתב המשנה ברורה (סק"ב), דלילה זו קל מהימים שקודם ט' באב, ובאמת הרבה מקילים ברחיצה כיוון דזה לצורך ולא לתענוג. וכן הורה הגרש"ז איערבאך בשלמי מועד כיון שאינו אלא מנהג כשר. ולעניין

רק בבשר ויין ולא בשאר הדברים. וכן פסק בשו"ת יחוה דעת (ה"ה סי' מ"א) דבמקומנו נהגו להקל בזה, וכן כתב בשולחן ערוך המקוצר ח"ג:

ג. כ"כ החיד"א במחזיק ברכה (אות ג'), ובשערי תשובה (סק"ב), ובמועד לכל חי. דאיך נאמר שהחיינו וכו' לזמן הזה, והוא יום מר שבו נשרף רוב ההיכל (סימן י' אות צ"ג), ועיי"ש דתמה על המאמר מרדכי דמיקל בזה. אמנם יש מקילין בזה אחר חצות (קיצור שו"ע). ובברית מילה ובפדיון הבן יש להקל לברך שהחיינו:

ד. מגן אברהם (סי' תקנ"ח סק"א), חיי אדם (כלל קל"ה סכ"ג). ובעניין סיום מסכת כתב בפסקי

ו. תשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום א' מותרים לכולי עלמא ברחיצה, בכיבוס, בברכת שהחיינו ושמיעת נגינה כבר במוצאי תשעה באב. אך האשכנזים מחמירים בלילה בבשר ויין, ומותר לשתות מיין הבדלה: [ז]

ז. תבשיל של בשר מותר לאכול במוצאי תשעה באב וכן מי שנוהג לברך ברהמ"ז על הכוס יכול לעשות כן: [ז]

ח. מותר לישא אישה במוצאי תשעה באב, במקום צורך. ויש מחמירים שלא לישא אישה במוצאי תשעה באב: [ח]

שורשי ההלכה

(סק"ה), אך בכף החיים (סק"ק י"ט) הביא מהברכי יוסף (סק"ב), דהמהר"ש ויטאל בשער הכוונות כתב בשם אביו ר' חיים, שנהג להקל לאכול בשר במוצאי תשעה באב דחוי, וכ"כ במועד לכל חי (שם), דלא קיבלו סברת המהרי"ל. ובעניין ברכת שהחיינו כיוון דאינו זמן פורענות דהלא הוא ליל י"א, ע"כ שרי:

ז. כ"כ מאמר מרדכי (סק"א) נראה לי פשוט דמותר, וכן הובא בכף החיים (סק"ד):

ח. בשדי חמד (אסיפת דינים מערכת בין המצרים סימן ב' אות כ"ד), הביא משו"ת הרמ"ץ (או"ח סי' מ') דהתיר, אך משמע מדבריו שזה רק בשעת הדחק, וע"כ יש לעשות: שאלת רב קודם:

תשמיש המיטה אם ליל טבילה או שיוצא לדרך, או במקום צורך, מותר. ועיין עוד בכף החיים (סי' תקנ"ח סק"ז) ובפרי מגדים. אך מצד בריאות כתב בתוספת חיים (כחיי אדם כלל קל"ה סק"ב) דאין לשמש בליל י', אא"כ לצורך מצווה, דאז "שומר פתאים ה'":

ו. שו"ת זרע אמת (או"ח סי' פ"ב), ושם כתב דמותר להסתפר במוצאי תשעה באב שנדחה, ואף אם נהגו שלא להסתפר, מנהג טעות הוא ואין צריך התרה. אך המהרי"ל כתב (שו"ת סי' קכ"ה), דאין לאכול בשר ויין גם במוצאי תשעה באב שנדחה משום אבלות של יום. וכן כתב הרמ"א, וכן נוהגים בני אשכנז, וכ"כ המגן אברהם (סק"ג) והמשנה ברורה

ט. תשעה באב שחל ביום ה', גם לאשכנזים מותר לספר ולכבס ביום העשירי לכבוד שבת קדש. אך בשר ויין אסור לאכול אלא בטעימת התבשילים, ויש להקל במקום צורך אפילו מיום חמישי בלילה: [ט]

י. ראוי לאדם שימנע עצמו שלא להתענג ביום זה (י' באב) ולא ילך לבריכה ולים: [י]

שורשי ההלכה

דין זה ל"ג בעומר שחל ביום שישי, שלמנהג הספרדים מותר כבר להסתפר מליל ל"ג בעומר בשעת הצורך. וא"כ כל זה לצורך כבוד שבת, אך אכילת בשר ויין אין לאכול כבכל שנה בעשירי, אלא אם כן צריך לטעום התבשיל שהוא לכבוד שבת. וכן כתב בשלמי מועד שלצורך שבת יכול לכבס אף ממוצאי הצום:

י. על פי כף החיים (סי' תקנ"ח סק"י), דירא שמים יחמיר על עצמו כל היום, ובמחזיק ברכה, אליהו רבא, והב"ח, ועיין עוד בשערי תשובה (סק"ב):

ט. הנה דעת האליהו רבא (סי' תקנ"ט סקל"א) דאין להקל אלא בשחרית של יום עשירי שהוא ערב שבת אך ידועה דעת התוס' (תענית ל'). דבחל תשעה באב ביום ה' מותר לספר ולכבס מחצות (בתשעה באב) מפני כבוד השבת. והבית יוסף תמה על זה וכתב דאין לסמוך על הוראה זו, ואע"ג דלא קיי"ל כתוס' לכבס בתשעה באב עצמו, אך ליל עשירי כיוון שהוא מנהג, שפיר יש להקל לכבוד שבת, ובפרט כשיש הרבה כביסה מהימים הקודמים, והכל לכבוד שבת. וכן כתב בשו"ת יחוה דעת (ה"ב סימן מ"א) והשווה

פרק ל"ז

תשעה באב שחל במוצאי שבת

א. תשעה באב שחל במוצאי שבת, בשבת אין לעשות סימני אבלות קודם צאת השבת: [א]

ב. בסעודה שלישית אוכל בשר ושותה יין ומותר אף בשני תבשילין. ומותר לשיר שירי שבת, אך יסיים סעודתו לפני שקיעת החמה בעוד יום. ויכולים לזמן, דאין נוהגים אבלות בשבת: [ב]

שורשי ההלכה

לאכול עם בני ביתו יחד ולזמן ככל שבת. ובענין ישיבה עם חברים יש להתיר רק למי שרגיל כך כל שבת, משנה ברורה (סי' תקנ"ב ס"ק כ"ג), קמח סולת (סי' ל"א), ועיין עוד במה שכתבנו לעיל בהלכות שבת חזון. וברכת המזון יברך קודם השקיעה ואם מברך אחרי השקיעה יטול מים אחרונים ויזמן ויאמר רצה. כ"כ בספר ט' באב של הרה"ג צבי כהן שליט"א, ובפסקי תשובות (סי' תקנ"ב אות ט'):

א. כ"כ השדי חמד (פאת השדה מערכת בין המצרים סי' ב' אות י"ח) וז"ל, "וכן נהגתי בעצמי שלא לעשות שום שינוי בפשיטת בגדי שבת וכיוצא עד שתחשך ואתפלל ערבית" ע"כ. וכ"כ מהר"י צאלח בסידורו עץ חיים, ובמשנה ברורה (סימן תקנ"ג סק"ז):

ב. שו"ע סי' תקנ"ב סעיף י', ובענין הזימון, כתב המגן אברהם (שם) דלא ישב בסעודת חברים, ורבים מהאחרונים חולקים עליו. ופשוט שאדם יכול

ג. אף על פי שבסעודה מפסקת יושבים על הריצפה, בשבת זו אין לשבת על הריצפה עד צאת השבת, לא בבית ולא בבית הכנסת: [ג]

ד. אחרי סעודה שלישית אפילו אם בירך ברכת המזון מותר לאכול עד שקיעת החמה, ואין צורך להתנות על כך: [ד]

ה. הלוקח כדורים מספר ימים קודם היום כדי להקל מעליו את היום, יש מתירים לו להמשיך וליקח גם בשבת, ויש אומרים שיטמין בתוך אוכל אחר ויאכל. ויש האוסרים לקחתם בשבת כלל: [ה]

ו. תיכף עם שקיעת החמה בשבת חלו כל האיסורים – שהם, אכילה, שתיה, רחיצה, סיכה ותשמיש המיטה. מיהו לא יחלוץ מנעליו עד צאת הכוכבים דהיינו עשרים דקות לאחר השקיעה, ותוספת מהחול על הקודש. ויאמר "ברוך המבדיל בין קדש לחול" ויחלוץ מנעליו ויפשוט בגדי שבת, וילבש בגדי חול (ויקפיד לא ללבוש בגד מכובס אלא בגד שלבשו

שורשי ההלכה

ג. שו"ת שלמת חיים הובא בספר פסקי תשובות (סי' תקנ"ג סעי' ב'):

ד. שו"ת שנות חיים, ובשער הציון (סק"ז סי' תקנ"ג). והטעם הוא דבשבת אסור להראות עינוי, ומסתמא לא נתכוין להפסיק מבעוד יום, וכן מותר לשתות מכוס יין של ברכת המזון אם זימן על הכוס, אך היתר זה הוא למי

ה. ע"פ הוראה בע"פ מפוסקי דורנו, ועיין לעיל פרק כ"א סעיף ז' מה שכתבנו בזה. ודעת האוסרים הובאו בספר מישרים אהבוך (עמ' קצ"ח) בשם הגר"ח קנייבסקי והגר"ש דבילצקי:

ביום ר') וילך לבית הכנסת. ולכן מן הראוי לְאַחַר במוצ"ש זה את תפילת ערבית עד שיתאספו הציבור: [1]

ז. במקום שיש שיעור קבוע לפני צאת השבת, יכולים לקיימו כהרגלם, אך מן הראוי שהרב ידרוש בענייני דיומא: [2]

שורשי ההלכה

למעט השליח ציבור שחולץ קודם ברכו, וכן כתבו הגהות מימוני, ובספר המנהגים ובלקט יושר. וכן כתב המהרי"ל. ומוכח מדבריהם שחולצים לאחר צאת הכוכבים, דהלא ערבית במוצאי שבת מתפללים לאחר תוספת מהחול, מה שאין כן שאר האיסורים הם מיד בשקיעת החמה. וכעת ראיתי שדעת הגרי"ש אלישיב שרשאי לחלוץ נעלו בשבת בשקיעה באופן שלא ניכר שעושה מעשה אבילות, וכן ראיתי שמביאים שהגרש"ז איערבאך נהג לשכב במיטה ולחלוץ מנעליו בזמן הזה, וכך לא היה ניכר שחולץ לשם אבילות. וכן כתב האור לציון (ה"ג פכ"ח אות ד') וגם הוא הביא עיצה זו, וכן כתב בשו"ע המקוצר (ה"ג סי' ק"ו סעי' ב):

ז. שו"ת דברי יציב (או"ח סי' רמ"א) דן בעניין בני ישיבה שאם לא ילמדו בשבת, הרי זה אבילות בפרהסיא שאסורה בשבת,

ו. רמ"א סימן תקנ"ה סעיף י', דצריך להפסיק מבעוד יום, אך לא יחלוץ מנעליו, דהלא אין לילך בשבת יחף, ואפילו אם דרכו לילך כן בחול, אין לעשות כן מפני כבוד השבת. וכמובא בשו"ע סי' ש"א סט"ז. וכן כתב הרוקח (סי' ש"י) אין הולכים יחפים בשבת, אך במוצאי שבת אחר ברכו חולצים מנעליהם, ויושבים על גבי קרקע, ובימינו שלא הולכים יחפים בתשעה באב, אלא נועלים מנעלי בד, ולא שייך להגיע כן לבית הכנסת בשבת סמוך לצאת הכוכבים, מפני דהוא כמכין משבת לחול, ע"כ מן הראוי להתחיל תפילת ערבית לאחר צאת השבת, כדי שאנשים יוכלו להגיע מביתם לבושים בגדי חול ועם מנעלי בד. ולפני שמחליף בגדיו ומנעליו כתב הרמ"א (סי' תקנ"ג סעיף ב') שיאמר "המבדיל בין קודש לחול", ומדברי הראשונים מוכח שיש לחלוץ אחר "ברכו",

ח. אסור להכין משבת לחול, ולכן אין להביא את נעלי הבד ובגדי החול לביהכ"נ, לצורך לבישתם אחר התפילה. אך את ספר הקינות יכול להביא על ידי שיקרא בו מבעוד יום: [ח]

ט. מקום שנהגו להתפלל ערבית קודם צאת הכוכבים, לא יחלצו נעליהם אלא לאחר צאת הכוכבים, ואפילו שזה לאחר התפילה. ואת נעלי הבד יביאו לבית הכנסת כבר מערב שבת. וכן ינהגו המתפללים ערבית תיכף בצאת השבת, ואת נעלי העור יצניעו בבית הכנסת למוצאי היום לברכת הלבנה: [ט]

י. הבא בשבת לבית הכנסת עם נעלי העור, יחלצם אחר

שורשי ההלכה

בגוף החפץ ואין בכך איסור מלאכה, כ"כ הגר"נ קרליץ בחוט השני (שבת ב' עמ' מ"ז) ובהליכות שלמה (ח"ג פט"ו עיי"ש):

ט. שדי חמד (שם), והוא משום כבוד שבת. אך אלה הנוהגים כן אסור להם להביא מביתם את מנעלי הבד, ואפילו בידיים משום "מכין", אלא יכינו במקום מיוחד מערב שבת את מנעלי הבד בבית הכנסת. וכ"כ בספר מישרים אהבוך, ובעניין ברכת הלבנה ידוע מה שכתב החיד"א ועיין בהלכות מוצאי תשעה באב:

והסכים עמו הרב חזון עובדיה, ע"כ כשהרב מלמד הלכות תשעה באב פשיטא דשרי אף לרמ"א לעיל שהחמיר בלימוד שאר ההלכות גם כאן יודה דשרי, ואף שפיר לנהוג כן:

ח. ומה שמותר לעשות בשבת אלו רק דברים שיש לו בהם צורך בשבת, ולכן לאו שמיה הכנה. וכיון שאסור בשבת לנעול וללבוש בגדי תשעה באב משום אבילות בפרהסיא, ע"כ אין להביאם לביהכ"נ דנחשב כמכין. ודע דאם עבר והכין מותר לנועלם או ללבושם, דלא נעשה עבירה

אמירת 'ברכו' במוצאי שבת, מלבד שליח הציבור שחולץ קודם ברכו:^[י]

יא. הנוהגים כל השנה להוציא השבת בזמן רבינו תם, בשבת זו יתחילו מנהגי האבילות בזמנה כפי שיטת הגאונים והמופיע בלוחות:^[יא]

יב. אין לסדר הספסלים בבית הכנסת ובבית המדרש עד צאת השבת, משום מכין משבת לחול:^[יב]

יג. תשעה באב שחל במוצאי שבת אומר בתפילה "אתה חוננתנו", ואפילו אם אמר "ברוך המבדיל בין קודש לחול" קודם התפילה. ואם שכח לומר "אתה חוננתנו" יאמר לאחר התפילה, "ברוך המבדיל בין קודש לחול":^[יג]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

וכן דעת הגרי"ש אלישיב בקובץ הליכות והנהגות. אמנם יש לציין שבחוט השני (שבת ח"ב עמ' שכ"ז) כתב הגר"נ קרליץ לעניין מנעלים שיכול לחלוץ מנעלו רק בזמן ר"ת, כי בשבילו זו תוספת שבת: יב. ויש שהתירו בבין השמשות לסדר משום דהוי שבות, וכל שהוא משום שבות לא גזרו רבנן. ובאמת נראה לענ"ד שיש לאסור מטעם דנראה אבילות בפרהסיא כשמסדרים לתשעה באב, ע"כ אין לסדר אלא בצאת השבת:

יג. רמ"א (סי' תקנ"ט סעיף א'). ואם שכח לומר אתה חוננתנו, לא חוזר, וכמו בכל מוצאי שבת, כיון

י. רמ"א סימן תקנ"ג סעיף ב' משום כבוד שבת ותוספת שבת, ואף שאיסורי אכילה ושתייה נוהגים מבין השמשות אע"פ כן אבילות בפרהסיא לא נהגינן. ולכן לא יחלוץ אפי' אחרי צאת הכוכבים אם הגיע כך לבית הכנסת, וכ"כ בשו"ת יחוה דעת (ח"ה סימן ל"ח). אך למעשה טוב לעשות כפי שהבאנו שיחליפו המנעלים כבר בביתם ויאחרו את תפילת ערבית:

יא. הליכות שלמה (ח"ג פרק ט"ז עיי"ש) כיון דזו חומרא ראויה וטובה אך לא מעיקר הדין, ופשוט שלא יבואו עקב כך לעבור איסור.

יד. טוב שתתפלל האשה ערבית ותאמר 'אתה חוננתנו'. והטעם הוא משום שלא מבדילים אלא למחרת, ועיקר תקנת ההבדלה היתה בתפילה, ועל כל פנים אם לא התפללה – לא תעשה מלאכה עד שתאמר 'ברוך המבדיל בין קודש לחול':

טו. במוצאי שבת לא מבדילים על הכוס, אלא מברכים על הנר ברכת "בורא מאורי האש" קודם מגילת איכה (ולתימנים לפני הקינה 'למי אבכה'), ואם לא בירך יברך עליו כל הלילה. וטוב שיברך בביתו ויוציא את אשתו ובני ביתו, ויכול לברך קודם לכתו לבית הכנסת. ומעיקר הדין לרוב הפוסקים האשה יכולה לברך לעצמה 'בורא מאורי האש': [יד]

שורשי ההלכה

שנדחה ההבדלה ממוצאי שבת שוב לא יבדיל במוצאי תשעה באב, ומה שחזינן שאדם שלא הבדיל במוצאי שבת, יכול להבדיל עד יום רביעי בשבוע, זה דווקא כשבמוצאי שבת היה ראוי להבדיל, אבל הכא שבמוצאי שבת לא היה ראוי להבדיל משום הצום, כותב הרמב"ן דלא תקנו הבדלה במוצאי שבת זו, ולכן לא יבדיל כלל ואפילו במוצאי תשעה באב, וכ"כ הרשב"א והריטב"א. אך הרא"ש שם דוחה דבריו ומכריע כבעל הלכות גדולות, וכן כתבו רב נטורנאי גאון, והטור והשו"ע סי' תקנ"ו סעיף א', וכיוון

דצריך להבדיל על הכוס. ואף על פי שלא מבדיל על הכוס כעת, בכל זאת במוצאי תשעה באב מבדיל על הכוס, אך צריך לומר "ברוך המבדיל" וכו' כדי שיוכל לעשות מלאכה, וכ"כ השו"ע או"ח סי' רצ"ד סעיף ג':

יד. הנה בענין ההבדלה בתשעה באב שחל להיות במוצאי שבת נחלקו הראשונים, ועיין ברא"ש (מסכת תענית סי' מ') שהביא דברי בעל הלכות גדולות, דכיון שהבדיל וקיבל על עצמו את תשעה באב לא יוכל לשתות, לכן יבדיל במוצאי תשעה באב. לעומתו הרמב"ן כתב דכיוון

טז. אין מברכים על הבשמים במוצאי שבת זו וכן במוצאי תשעה באב: [טז]

שורשי ההלכה

בירך במוצאי שבת לא יכול לברך ביום א'. ומה שכתבנו שטוב שיברך האיש בביתו - הוא על פי השו"ע סי' רצ"ו סעיף ח' ובביאור הלכה שם, אך הפוסקים חלקו עליו עיין בחיד"א בהלכות מגילה (סי' תרצ"ג ס"ק א'), ובשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' ע"ו) והרב בייע אומר (או"ח ח"ד סי' כ"ד), וכן הביא בספר 'הלכות ומנהגי בין המיצרים' להגר"מ קארפ ששמע מהגרי"ש אלישיב שליט"א שאשה יכולה לברך 'בורא מאורי האש' ועיין עוד בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ד סי' מ"ג) ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ב סי' י"א):

טו. שו"ע סי' תקנ"ו סעיף א'. והטעם כיוון דבשמים באים לתענוג וכדי להשיב נפש היתירה, ותענוג לא הותר בתשעה באב, ועיין בדברינו לעיל (פרק כ"ג סעיף ב') אם מותר להריח בשמים בתשעה באב. ובמוצאי תשעה באב לא מברך על הבשמים, משום דכבר הלכה נשמה יתירה אמש (לבוש):

דהמנהג הוא להבדיל לא אמרינן בכגון הא, ספק ברכות להקל, ועיין עוד בתורת המועדים (עמ' רע"ח) שהאריך לבאר בשיטות הראשונים והאחרונים. ובענין ברכת 'בורא מאורי האש' יש מהראשונים שכתבו שלא מברכים כלל, ובארחות חיים (הלכות הבדלה סי' י"ד) כתב הטעם, לפי שנשרף ההיכל בלילה ההוא, וכ"כ המאירי והתניא רבתי. ומאידך הרבה מהראשונים כתבו שמברכים על האש, וכן הביא הבית יוסף מהמרדכי, ומהגהות מימוניות, ומהסמ"ק ומהאבודרהם, ומבעל הלכות גדולות, וסיים שם וכן נהגו העולם, ובדרכי משה הסכים עמו שזהו המנהג. ויש לברך קודם איכה כדי שלא יהנה מהאור קודם ברכה, ועיין בסי' תרצ"ג בעיקר דין זה, אם מותר ליהנות מהאור לפני הברכה. אך אם שכח לברך יכול לברך על האש כל הלילה משום שבמוצאי שבת הוא זמן ברייתו של האש, ולכן אם לא

יז. חולים, והפטורים מתענית (כגון בעלי ברית) בתשעה באב דחוי אסורים לאכול קודם שיבדילו, וסדר ההבדלה הוא – ברכת הגפן ו'בורא מאורי האש' (אם לא בירך כבר על האש), ואינו מברך על הבשמים. והמבדיל יתן לשתות מהכוס לקטן, ואם אין קטן ישתה בעצמו מהכוס כמלוא לוגמיו, או שיבדיל על חמר מדינה כבירה או כל משקה המשכר: [יז]

יח. יכול אדם המתענה להבדיל לאנשים המותרים לאכול, אך אינם יכולים להבדיל לעצמם, ויתן להם לשתות מכוס ההבדלה. וחולה גדול המבדיל לעצמו יכול להוציא בהבדלה גם את בני ביתו המתענים: [יח]

שורשי ההלכה

כ"כ הברכי יוסף (סי' תקנ"ו סק"ג), ובשו"ת יחווה דעת (ח"ג סי' מ') כתב, דלא גוזרים שמא ימשך אחר יינו כיוון שהוא אנוס ויודע את חומרת היום. ובעניין חמר מדינה – כ"כ השו"ע סי' רצ"ו סעיף ב' וכהבנת הפוסקים שכל משקה המשכר חשיב חמר מדינה למעט קפה וחלב שלא נחשב חמר מדינה, אך דע שמשקה המשכר ג"כ צריך שיוכל לשתות רביעית ממנו כבירה ודומיו:

יז. שו"ת ציץ אליעזר (חי"ד סי' מ"ד) ואין לחשוש שמא יבוא לשתות, וכן כתב הברכי יוסף שחולה המבדיל על הכוס, יכול להוציא את השומעים שצמים ידי חובה. ומה שכתבנו שחולה יוציא

טז. שו"ת כנסת הגדולה (או"ח ח"ב סי' ע"א), ושם השיב דפשוט שחייבים להבדיל כיוון דהותר להם לאכול יבדיל, ואפילו ביום. והביא לכך ראייה מהגמ' בפסחים ממעשה דאמימר דהבדיל ביום ראשון, אך יש לחלק בין חולה ויולדת לבין אלו שהותר להם לאכול, דיבדילו מתי שרוצים לאכול, ולכן חולה ויולדת שמותרים לאכול מהערב יבדילו תיכף במוצאי שבת, אך בעלי הברית יבדילו ביום, בזמן שמותר להם לאכול וכפי שביארנו דינם לעיל (פרק כ"ג), ובענין שתיית הכוס עדיף שיתן לקטן שהגיע לחינוך לשתות, ואם אין שם קטן ישתה הוא בעצמו כמלוא לוגמיו,

יט. מותר לנקות במוצאי שבת זו את כלי השבת שנותרו מסעודת השבת, דאינו נחשב למלאכה: [יח]

כ. במוצאי שבת זו לא אומרים פסוקי "ויתן לך" ולא "ויהי נועם" אלא יתחיל מ'ואתה קדוש'. ויש מהתימנים שאומרים 'ויהי נועם': [יט]

כא. במוצאי התענית לא ישכחו לברך הלבנה, ואין לברך כשהוא יחף. ואם אפשר טוב לטעום מעט קודם הברכה: [כ]

שורשי ההלכה

דלאו זמן ברכה ושמחה הוא, כ"כ הלבוש. ואין אומרים ויהי נועם, משום שנתקנה בבניית המשכן ואין לאומרה ביום שנחרב בית המקדש, ועוד טעמים יש בדבר עיין בראבי"ה (ח"ג עמ' תרע"ד). וטעם האומרים 'ויהי נועם' הובא בעץ חיים כמובא בגמ' שהוא שיר נגד פגעים ולהגן מפני המזיקים שמתעוררים במוצ"ש, ולסברא זו קל וחומר במוצאי שבת זו שהוא זמן רעה יש טעם לומר 'ויהי נועם', טעם זה הובא בשו"ע המקוצר (ח"ג סי' ק"ו סעי' ה'):

כ. פרי חדש סי' תכ"ו ובפרי מגדים (תקנ"א מ"ז ח'), וכבר הבאנו לעיל שאלו שהחליפו במוצאי שבת נעליהם והשאירום בבית הכנסת, כעת יחליפו לצורך

את בני ביתו הטעם הוא - משום שאקרובי ה בדלה לשבת עדיף: יח. פתחי תשובה סי' תקנ"ד, וכמו דבאבילות מותר להדיח כלים ואינו נחשב כמלאכה, וכמבואר ביורה דעה סי' ש"פ. אך יש להדיח במים צוננים בלבד ואין צורך בכפפות, מכיוון דאינה רחיצה לתענוג אלא לצורך הסרת טינוף גרידא דמותר בתשעה באב. ולא אֶכְחָד שראיתי שיש האוסרים בשו"ת שלמת בנימין (סימן ב'), ובשו"ע המקוצר, אך אע"פ כן נראה שמותר ובפרט שגדול כבוד הבריות ואינו לתענוג אלא להעברת הזוהמא ובפרט בימי הקיץ, וכן פסק הגר"ע יוסף שליט"א ולצורך קטן וחולה לכו"ע מותר: יט. שו"ע סי' תקנ"ט סעיף ב',

כב. קטן שהגיע לגיל חינוך טוב שיעשה הבדלה קודם שיאכל, ויש אומרים שאין לו להבדיל: [כא]

כג. קטן שהגדיל ביום א' והוא ט' באב דחוי עיין לעיל פרק כ"ב סעיף ד':

כד. תשעה באב שחל ביום ראשון אסור לטעום במוצאי הצום קודם שיבדיל, ויש להקל לאדם חלוש לשתות תה וקפה ללא חלב, אפילו קודם הבדלה ובוודאי שבמים יש להקל: [כב]

שורשי ההלכה

ח"ז סי' ל"ט, וש"ת שרגא המאיר ח"א סי' נ"ט, וטעמם כיון דסמכינן על הראשונים שהזכרנו לעיל, (הרמב"ן ועוד) שסוברים שאין צריך להבדיל כלל, וכן אין לחוש לכשיגדל ויאכל ללא הבדלה מכיון דכשיגדל הרי הוא יצום ככולם, וכן פסקו הגר"נ קרליץ והגר"י רצאבי שליט"א ולהבדיל בין חיים לחיים הגרש"ז אויערבאך:

כב. שו"ע סי' רצ"ט סעיף א' ושם מבואר דמים מותר לכתחילה, ומה שכתבנו בחולה שיש להקל, כן כתב בנטעי גבריא (עמ' תקמ"ח), דניתן לצרף סברת הראשונים שלא צריך כלל להבדיל במוצאי תשעה באב, וכן יש לצרף שיטת הנימוקי יוסף (פסחים דף קו) דכל משקים דינם

ברכת הלבנה. ולעניין המעימה - כן כתב השבות יעקב (ח"ב סי' י"א) והחסד לאלפים והמשנה ברורה, וטוב שהגבאים ידאגו לכך מקודם.

כא. דעת הסוברים שקטן שהגיע לגיל חינוך חייב לעשות הבדלה, שו"ת דברי יציב (סי' רמ"ג), משום דעונשו של זה שאוכל ללא הבדלה חמור מאוד ומיתתו ח"ו באסכרה, ולכן יעשו הבדלה ויאכלו ויסמכו על החקרי לב, (או"ח סי' מ"ה) שקטן מוציא קטן דשקולים הם, ובוודאי שמוציא את עצמו. וכן פסקו הרב שבט הלוי (ח"ז ע"ד אות ו'), ובשו"ת אור לציון (ח"ג פכ"ט אות ח'), ובספר חזון עובדיה (עמ' שנ"ב). והסוברים שאין לו להבדיל הלא המה - שו"ת משנה הלכות

כה. בהבדלה במוצאי הצום מברך בורא פרי הגפן וברכת ההבדלה ושותה מהיין, ויש אומרים פסוקי "הנה אל ישועתי", אך המנהג שלא לאומרם. ולא מברך לא על האש ולא על הבשמים, וגם מי שלא בירך על האש במוצאי שבת לא יברך כעת: [כג]

כו. מבדילים גם בבית הכנסת וצריך להזכיר לציבור שלא ישכחו מלהבדיל: [כד]

כז. אשה שבעלה מתעכב בחזרתו מבית הכנסת, לא תאכל ללא הבדלה אלא תבדיל לעצמה, אמנם בשתיית מים יש להקל (ועיין לעיל בעניין חולה): [כה]

שורשי ההלכה

שבת, ובפרי מגדים (משבצות זהב סי' תצ"א סק"א) כתב שאומרים אף במוצאי יו"ט, והמנהג הוא להתחיל מברכת בורא פרי הגפן וכן כתב בליקוטי מהרי"ח בסדר ההבדלה וכן נהגו העולם. ומה שכתבנו שישתה מהיין - כן כתב המשנה ברורה (סי' תקנ"ו ס"ק ג') שאין צריך להביא לקטן לשתות אלא יכול המבדיל לשתות:

כד. מרדכי (תענית סי' תרל"ח), ובנטעי גבריאל הביא טעם להוציא את מי שאין לו יין כמו במוצאי שבת של כל השנה, וכן להזכיר לציבור:

כה. ואף שהמנהג הוא שנשים לא שותות מכוס ההבדלה, מעיקר הדין אשה מחויבת

כמים לענין זה, ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' קכ"ט). ויש לעיין במי ששכח ולא אמר במוצ"ש 'אתה חוננתנו' ושכח ואכל במוצאי תשעה באב קודם שהבדיל, האם צריך לחזור ולהתפלל כדאיתא בשו"ע סימן רצ"ד שאם טעם קודם שהבדיל על הכוס ולא הבדיל בתפילה חוזר ומתפלל, אך כתב הגרש"ז אויערבאך שנראה שלא יחזור אחרי שכבר התפלל ממוצאי שבת מספר תפילות (משום כעת יום א' בערב) ולא אמר 'אתה חוננתנו', שלמי מועד עמ' תק"ב:

כג. מטה אפרים סי' תרכ"ד סעיף ה', מפני שאין אומרים פסוקים אלו אלא רק במוצאי

כח. אונן שמתו מוטל לפניו טרם הקבורה אינו מבדיל במוצאי תשעה באב אלא יבדיל ביום ב' אחר הקבורה: [כו]

כט. במוצאי תשעה באב שנדחה, דהוא ליל י"א מותר לאכול בשר ויין, והאשכנזים נוהגים להחמיר בבשר ויין, אך בכיבוס ורחיצה לכל הדעות מותר: [כז]

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

כז. שו"ע יור"ד סי' שמ"א סעיף ב', והוא הדין בתשעה באב:	בהבדלה כגבר, וכן פסק השו"ע בס"י רצ"ו סעי' ח' ואף מחוייבת לשתות רביעית מהיין, וכ"כ שו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' נ"א) ובילקוט יוסף ועוד:
כז. ועיין בדברינו לעיל כדיני ליל י' באב:	

פרק ל"ז

לזכור החורבן

א. משחרב בית המקדש תקנו חכמים שבכל דבר שמחה, יהיה בו זכר לחורבן; [א]

ב. הבונה בית ישאיר מקום פנוי אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד, ויש מקילים בטפחיים; [ב]

שורשי ההלכה

בממון ועני בדעת ולא ידע שצריך לעשות סימן לחורבן ביהמ"ק. כאשר גמר לבנות והגיע הזמן לקבוע דירתו בבית ההוא, בלילה שלפני חנוכת הבית נתעורר ממש בחצות בוכה ומבכה, וכל קרוביו פחדו בראותם את האיש בוכה בכיה כ"כ משונה, וישאלוהו, הגד לנו, מה ראית בחלומך, ויען ויאמר, בחלומי נמצאתי בירושלים במקום המקדש, וראיתי שמה חכמים וזקנים מופלגים שכולם בוכים וצועקים ועושים מספד גדול, וניגשתי לאחד מהם לשאלו על מה הבכי הגדול, ואמר לי על חורבן בית המקדש שעכשיו ניתן רשות לאויב להחריב, ויגלו ישראל מארצם והשכינה עמהם, ואני בשמעני זאת בכיתי גם אני עמהם, ומרוב הבכיות נתעוררתי,

א. כן הוא בגמ' (סוף חזקת הבתים ב"ב ס:) משחרב הבית, תקנו חכמים, שבכל דבר של שמחה, שיהיה בו זכר לחורבן, וכתב הלבוש דאסמכוה אקרא "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני". ועיין עוד בשו"ע סי' תק"ס ביתר הדינים ובטור ובבית יוסף:
ב. שו"ע סי' תק"ס סעיף א', ולדעת הרמב"ם בהבנת הבית יוסף אם טח ביתו בטיט וסד בסיד, צריך להשאיר אמה על אמה, וכתב הבית יוסף דאם מערבים חול או תבן בסיד אין צריך לשייר מקום אמה על אמה, מאמר מרדכי (סק"א) וכף החיים (סק"ד). ובספר קונטרס היחיאלי (עמוד י"ב) הביא מעשה באיש תם וישר שזכהו השי"ת לקנות שדה ובנה עליו בית, והאיש היה עשיר

ג. בבניין של מצוה כבתי כנסת, ישיבות וכדו' אין חיוב לשייר אמה על אמה זכר לחורבן, אבל שאר מבני ציבור כאולמות בתי מלון וכדו' חייבים לשייר אמה על אמה: [ג]

ד. צריך לשייר אמה רק אם הקיר צבוע בסיד לבן, אך אם טח בטיט לבד, אינו צריך לשייר כלל: [ד]

ה. לא מועיל לתלות תמונה על הקיר עם ציור של הכותל, וכן לא מועיל לכתוב זכר לחורבן: [ה]

ו. יש להשאיר אמה על אמה כנגד הפתח ממש, ובמקום שיראוהו תמיד כשנכנס ויוצא, ויזכור החורבן ויתאונן עליו. וי"א להשאיר מעל הפתח: [ו]

שורשי ההלכה

ויהי כשומעם החלום תמהו והאנשים מאוד, ורק להשקיטו אמרו לו, אין משגיחין בחלומות, ובפרט שכבר עבר זמן רב מחורבן בית המקדש, ויהי בבוקר ותפעם רוחו וילך לכל החכמים ויעשו לו פדיון נפש ותיקונים וצדקות, ולא נחה נפשו עד שבא אליו ת"ח אחד ונסתכל שביתו מצוייר יפה ואין בו סימן וזכר לחורבן הבית וקרא לבעה"ב ואמר לו, אכן נודע הדבר, זה פתרון החלום, שרצו להראות לך מן השמים על כך, ולכן תקלף הציורים ותשאיר זכר לחורבן, ותכף עשה כן ושבה אליו רוחו. ע"כ:

ג. עיין פסקי תשובות עמ' קל"ז: ד. דהעיקר האיסור הוא מפני שהסיד לבן, ולכן כתבו האחרונים שאם מערבבים בסיד, חול וכדומה, אין צריך לשייר מקום אמה על אמה. ובזמננו שהסיד הוא לבן למרות החול, צריך לשייר אמה על אמה, ובפרט שג"כ צובעים את הבית. כן נראה לעניות דעתי פשוט, ובפרט שלדאבוננו זקוקים אנו לחיזוק בזכירת החורבן: ה. נטעי גבריא על עמ' תקע"ה ושם נתבאר: ו. וגודל אמה על אמה לר' חיים נאה בגודל 48 ס"מ ולחזו"א

ז. השוכר דירה מיהודי חייב לקלוף אמה על אמה ויש אומרים שפטור מלקלוף, ופשוט שאם בא לצבוע את הדירה ישאיר אמה על אמה ללא צבע:^[ז]

ח. השוכר או הקונה בית מסויד מגוי, יש אומרים שאינו צריך לקלוף, כיוון שנעשה בהיתר, ויש אומרים שאם בנאו כדי למכרו או להשכירו, נחשב כאילו סיידו בשביל הישראל:^[ח]

ט. גזרו חכמים שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר וכל מיני משמיעי קול של שיר לשמח בהם לצורך חול, וזאת כדי

~~~~~ שורשי ההלכה ~~~~~

שם, או מי יקנה ממנו (כ"כ בשו"ת אגרות משה אור"ח ח"ג סי' פ"ו) ובשו"ת משנה הלכות (ח"ה סי' ע"א). ובמקום שיש חובה על המשכיר לקלוף, אין צריך לבקש רשות מהמשכיר לקלוף, דכמו שיש לו רשות לעשות מזוזה ומעקה, הוא הדין לעניין זכר לחורבן. וכיום כשמשכיר מאדם שאינו שומר תורה ומצוות, נראה דיפייסנו בדברים או בממון, ויבטיח לו שיצבע ביציאתו. אך יש שכתבו שתמיד חובה על הבונה לשירר ולא על השוכר, ולכן השוכר פטור מלקלוף:

ח. שו"ע (סי' תק"ס סעיף א') כן מוכח מדבריו, ומדברי המגן אברהם (סק"ד) כפי שביארנו לעיל.

57.7 ס"מ. ובפרי מגדים הביא שיעשהו מרובע ולא אלכסון (סי' תק"ס מש"ז סק"א) "ובענין היכן להשאיר", בשו"ע סעיף א' כתב "כנגד" משמע מול הכניסה, וכן כתבו הלבוש והחיי אדם כלל קל"ז סעיף א'. ובמ"ב שם סק"ג הביא שיש שמשאירים מעל הפתח ממש כדי שיהיה נראה ליושבים בבית:

ז. המגן אברהם (סי' תק"ס סק"ד) כתב דהיכא שעשה באיסור צריך לקלוף, ולכן אם בעל הדירה בנה דירה או קנה דירה, כדי לדור בה ולא שייר, ואח"כ משכיר, נעשה כאן איסור ולכן חובת השוכר לקלוף, אך אם בנה דירה לצורך מקח וממכר, אין עליו חובה לקלוף, דאינו יודע מי יגור

להזכיר את חורבן בית המקדש:^[ט]

י. כיום נוהגים לשמוע קולות שירה מקלטות טייפ או ממכשיר רדיו:^[י]

יא. לצורך מצוה מותר לנגן בכלי שיר, כגון חתונה, בר מצוה, סיום מסכת, ברית מילה, פדיון הבן וכדומה. וכן בחול המועד ובפורים מותר:^[יא]

יב. בירושלים נהגו מקהילות האשכנזים שגם בסעודות מצוה לא מנגנים בכלי שיר, אלא בתוף בלבד וי"א שזה רק בעיר העתיקה. אך הספרדים לא קיבלו תקנה זו, וגם לנוהגים לאסור כלי שיר כל השנה, בחול המועד סוכות מותר:^[יב]

שורשי ההלכה

לכאן. וכבר פשט הדבר להקל בזה, והאריכו בכך האחרונים שלא יבואו לידי בטלה הגורמת לחטא, ועיין עוד בשו"ת להורות נתן (ח"ד סי' מ"ו) ובשו"ת דברי יציב (סי' רמ"ו):

יא. שו"ת אגרות משה או"ח סי' קס"ו כיון שהוא שבח ותהילה לשם יתברך העלה להתיר כל מה שהוא לצורך מצוה:

יב. עיין בספר בית חתנים עמוד ק' דגזירה זו נתקנה בעקבות מגיפה שפרצה, ושאלו בחלום, והשיבו להם, שהגזירה היא משום שלא הקפידו כל כך על כבוד הכותל המערבי, והתכנסו וגזרו

ודעת היש אומרים השני כן הובא בשו"ת דברי יהושע (ח"ב סי' ע"ג): ט. לשון שו"ע סי' תק"ס סעיף ג', ויש אומרים שאף שירה בפה אסור (ב"ח) ובמשנה ברורה הביא שלצורך כגון להרדים תינוק וכדומה מותר אפילו לכתחילה ועיין בסעיף הבא:

י. בשו"ת חלקת יעקב ח"א סי' ס"ב, הביא סברה הואיל ובשעת הגזירה עדיין לא היה כלי כזה ולא חלה עליו הגזירה, ואף על פי שישנם כלים כיום שלא היו ג"כ, מ"מ הואיל ואין המנגנים נראים לשומעים והקול נשמע מכלי, א"כ פנים חדשות באו

יג. נהגו בשעת החופה לשבור כוס ולומר הפסוק "אם
אשכחך ירושלים תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי אם
לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי",
ואין בכך משום בל תשחית, כיוון דבא לעורר הלבבות: [יג]

יד. בכל דבר שאדם עושה שהוא שמחה קצת, צריך
להזכיר לעצמו חורבן הבית בכל דרך שיעורר עצמו,
ואפילו בשמחה של מצוה אסור למלאות פיו שחוק: [יד]

שורשי ההלכה

בשנת תרכ"ה על שמחת נישואין התוספות שמכאן המנהג לשבור
שלא לנגן בכלי שיר וכן לברית כוס, ומנהג האשכנזים לשבר
וכדומה. ובנטעי גבריאל הביא צלחת גם בעת כתיבת התנאים בין
בשם הגר"ש אלישיב שליט"א החתן לכלה מה שקרוי כיום
שזה רק על העיר העתיקה, אך ארוסין (אליהו רבא):
בעיר החדשה יש להקל:

יד. שו"ע סי' תק"ס סעיף ה' דהשמחה משכחת המצוה
ומרגילה לעבירה. ובעז"ה אז ימלא שחוק פינו בעולם הבא,
שנהנה מזיו השכינה: יג. רמ"א סי' תק"ס סעיף ב' ע"פ
הגמ' בברכות לא. בהלולא דמר בריה דרבינא דתבר זיגותא
חיוורתא קמיהו ואיעצבו. וכתבו

יהי רצון שנזכה לראות בבנין ציון וירושלים ובתפארת בנין בית מקדשנו
במהרה בימינו אמן:

ברכה והוקרה

למורנו ורבינו עטרת ראשינו
רב שכונת מרמזרק רחובות
וראש הכולל 'עטרת שלום' מעל 40 שנה
הרה"צ רבי ישי שרעבי שליט"א
אשר זוכים אנו לספוג ממנו
תורה ויראת שמים
ומידות טובות ונעלות
יהי רצון מלפני אבינו שבשמים
שנזכה ליהנות מזיו פניו עוד שנים רבות
והקב"ה יחזקהו בבריאות איתנה
'עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו'

ברכה והצלחה לחמי וחמותי

הרב המוהל שמעון נחשוני הי"ו
ורעיתו מרים מנב"ת
לגיסי היקרים
הרב מנחם יעקובי ורעיתו יעל הי"ו וילדיהם
הרב איתן חזי ורעיתו אורית הי"ו וילדיהם
ואסתר שתחי'

ברכה לראש משביר

ראש וראשון לכל דבר שבקדושה
המכתת רגליו למען לומדי התורה
בשכונת מרמורק ברחובות

מנהל כולל 'עטרת שלום'
הרב זרח משולם שליט"א
אשר נדבה רוחו אותו לסייע בהדפסת ספר זה

יבורך מפי עליון הוא ורעייתו וכל יוצאי חלציו
בכל מילי דמיטב ובכל אשר יפנה
ישכיל ויצליח להרבות תורה
באורך ימים ושנות חיים

א.כ.י.ר.

ונתתי להם בכיתי ובחומותי יד ושם

טוב מבנים ובנות

לעילוי נשמת

ר' יששכר ב"ר חיים משולם גדפי

נלב"ע יום ראשון ג' טבת ה'תשמ"ג

ולעילוי נשמת

מרת נדרה בת זוהרה גדפי

נלב"ע כ' סיון ה'תשנ"ז ת.נ.צ.ב.ה.

נתרם ע"י המשפחה

כום ישועות אשא

לדודים היקרים

המסייעים לי בכל דבר שבקדושה

הרה"ח ר' צבי הנף שיחי'

ורעיתו רחל ברכה מנב"ת

שנדבה ליבם לסייע בהוצאת ספר זה

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים

שיזכו לברכה והצלחה בכל העניינים

ויקויים בהם מקרא שכתוב

'עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו'

להצלחה וברכה של

עוזיאל נחשוני הי"ו
בכל מעשי ידיו
ברוחניות וגשמיות
ולהצלחת הוריו היקרים
הרב שמעון ומרים נחשוני הי"ו
שיזכו לבריאות איתנה
לאורך ימים ושנים
ולעילוי נשמת הסבים
ר' דוד בן ברוך זצ"ל
ורחל בת מרים ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה.

לזכותם והצלחתם של

ר' עדיאל פנחס הי"ו
ורעיתו מרים מנב"ת
וילדיהם
גדעון, תקוה, אושרת
שילת, והדסה
להצלחה ברוחניות וגשמיות
ובריאות איתנה.
ויזכו לראות נחת
מכל יוצאי חלציהם, אמן.

להצלחתו של

יונתן נחשוני הי"ו
בכל מעשי ידיו ויזכה להקים
דור ישרים מבורך בבריאות
איתנה ונהורא מעליא

ולעילוי נשמת

הסב היקר

הרב יפת בן שלום זצ"ל

לעילוי נשמת

מורי יהודה בן זכריה מחפוד זצ"ל
מורי יחיא זכריה בן עוואד זצ"ל
הרב יפתח חסן בן ר' שמריהו מנצור
הרבנית דינה בת שמריהו מנצור
ת.נ.צ.ב.ה.

לרפואת

סבא יצחק בן עפיה ויונה בת מרים

לזיווג במהרה

אושרת בת יונה ובתאל חן בת יונה

להצלחת

פנחס אליהו בן חנה ואבישג בת יונה

וילדיהם אופיר וטליה מחפוז

יהי רצון שיזכו לראות נחת מכל חלציהם

בשלום ובשמחה עד זקנה ושיבה

ברכה והצלחה

להורי היקרים הר"ר **אבנר וגאולה גדסי** הי"ו
ואחי ואחיותי והגיסים
הרב **יוסף מלכיאל** ורעיתו **שרית** מנב"ת וילדיהם הי"ו
הרב **אלדד גדסי** ורעיתו **רותי** וילדיהם הי"ו
הרב **בועז נדב** ורעיתו **אילת** וילדיהם הי"ו
הרב **בן ציון יששכר** ורעיתו **רבקה** הי"ו
הרב **יואל אליאב** ורעיתו **נעימה** הי"ו
הרב **אדיר דהרי** ורעיתו **יסכה** הי"ו
יהי רצון שירוו נחת מכל יוצאי חלציהם לאורך ימים ושנים

ברכה והצלחה

למרדכי **ידעי נ"י**
ורעיתו **נעמי** מנב"ת
ובתם **רני בת ציון** הי"ו

שיצליחו בכל מעשי ידיהם
ברוחניות ובגשמיות מתוך
בריאות איתנה

נתרם ע"י

הרב **אהליאב נחשוני** הי"ו
ורעיתו **אורטל בת מרים** מנב"ת

להצלחה בכל מעשי ידיהם
בתורה ויראת שמים
ושיזכו להקים דור ישרים
מבורך

ולהצלחת ורפואת
גילה ג'מילה בת שמסיה שרה
מנב"ת
יאיר בן גילה ג'מילה הי"ו
מרים בת שמחה מנב"ת